

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Л. О. Золотухіна, О. С. Бондар, З. Д. Калініченко,
Л. М. Тимченко, О. В. Чербаєва

ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Навчальний посібник

*Керівник авторського колективу –
кандидат юридичних наук, доцент
Л. О. Золотухіна*

Дніпро
Видавець Біла К. О.
2019

*Ухвалено до друку науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол №2 від 24.10.2019)*

Рецензенти:

Легеза Ю. О. – професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права НТУ «Дніпровська політехніка», д-р юрид. наук, доцент;

Алфьорова Т. М. – завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», канд. юрид. наук, доцент.

Авторський колектив:

Золотухіна Л. О., канд. юрид. наук, доцент – тема 3;

Бондар О. С., канд. юрид. наук – тема 1-2;

Калініченко З. Д., канд. екон. наук, доцент – тема 4;

Тимченко Л. М., старший викладач – тема 5-6;

Черабасва О. В., старший викладач – тема 7

Золотухіна Л. О.

З 80 Право соціального забезпечення : навч. посіб. [для здобувачів вищої освіти] / [Золотухіна Л. О., Бондар О. С., Калініченко З. Д. та ін. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, доц. Л. О. Золотухіна]. – Дніпро : Видавець Біла К. О., 2019. – 230 с.

ISBN 978-617-645-360-4

У навчальному посібнику викладені основні теоретичні і практичні питання права соціального забезпечення. Аналізується вчення про предмет, методи правового регулювання, види загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Досліджено значну кількість чинних нормативно-правових актів у галузі соціального забезпечення, механізм реалізації права на соціальне забезпечення. У посібнику автори прагнули, насамперед, дати відповіді на питання, включені в програму навчальної дисципліни «Право соціального забезпечення», і тим самим надати здобувачам вищої освіти допомогу у засвоєнні питань дисципліни соціального забезпечення на рівні державного стандарту знань.

Посібник розрахований на здобувачів вищої освіти, аспірантів, магістрів та практичних працівників. Може бути корисним для юрисконсультів, працівників кадрових служб та всіх, хто цікавиться правом соціального забезпечення

УДК 349.3 (076)

ПЕРЕДМОВА

Право соціального забезпечення є невід'ємною складовою загальної системи національного права України. Основним завданням цієї галузі є регулювання суспільних відносин у сфері матеріального забезпечення і соціального обслуговування найбільш незахищених верств населення України - пенсіонерів, інвалідів, громадян похилого віку, інших непрацездатних осіб, сімей з дітьми, малозабезпечених сімей тощо. Основу права соціального забезпечення складає пенсійне право. Ідея про право соціального забезпечення як певну систему правових норм виникла в середині 50-х років минулого століття. Саме тоді в колишньому СРСР були розроблені і прийняті основоположні законодавчі акти, які започаткували розвиток єдиної державної системи соціального забезпечення. Але лише в 70-х роках минулого століття право соціального забезпечення було визнане в юридичній науці як галузь права і набуло статусу самостійної навчальної дисципліни у вищих юридичних навчальних закладах.

Правова система України постійно розвивається. Право соціального забезпечення сміливо можна віднести до порівняно молодих галузей права нашої держави. В кінці 70-х – та на початку 80-х рр. ХХ ст. активно велись наукові дискусії про поняття «право соціального забезпечення», його предмет і метод правового регулювання. У теперішній час функціонування цієї галузі права є реальністю.

Звернувшись до історичного та правового досвіду інших розвинутих країн Європи можна побачити, що шляхом реалізації відповідного правового механізму який гарантує і забезпечує стабільне функціонування держави паралельно ринку й надійної системи соціального захисту населення, цілком можливо досягнення миру у суспільстві, стабільності системи існуючих державних інститутів, а також можливості ведення належної господарської діяльності.

Відповідно до ст. 1 Конституції України наша держава є суверенна, незалежна, демократична, соціальна та правова. Згідно ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Далі Конституція України у ст. 46 чітко зазначає, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Утвердження цієї правової позиції з боку держави дало поштовх до розвитку права, економіки та інших важливих для розвитку суспільства державних інститутів. Після переходу України до ринкової економіки та загострення соціальних проблем з'явилась невідкладна необхідність винайти оптимальну систему державних засобів забезпечення соціальних прав людини і громадянина в Україні.

Після того, як Україна стала незалежною державою нормативна база в сфері соціального забезпечення була заново сформована. Завдяки роботі великої кількості новостворених вузів, стрімкого зростання та розвитку отримала галузева наука. На просторах національного права та правової науки з'явилась однойменна та самостійна галузь права і навчальна дисципліна.

З моменту проголошення незалежності та по сьогоднішній день, розвиток та вдосконалення правової думки стало добрим підґрунтям для того, щоб в Україні з'явилися вчені, які поставили собі за мету дослідити та вдосконалити правовий механізм регулювання суспільних відносин в сфері права соціального забезпечення. Так в Україні за цей час було захищено докторські та кандидатські дисертації, опубліковано монографії, підручники, посібники та велика кількість наукових статей з правової проблематики суспільних відносин, що виникають в праві соціального забезпечення.

Практично всі сучасні вітчизняні науковці право соціального забезпечення визнають, як самостійну галузь права, що стрімко розвивається.

У сучасних умовах проблема соціального забезпечення населення належить до найактуальніших. Саме зараз вона набула великого значення з огляду на реформування пенсійної системи в Україні. Так відповідно до цього сьогодні змінюються і підходи до соціального забезпечення. Українській соціальній політиці в сучасний період економічного розвитку необхідно орієнтуватися на пріоритетність проблем соціальної захищеності населення, організації нової системи фінансування соціальної сфери, диференціації забезпечення залежно від рівня доходу, ступеня потреби і зайнятості у суспільному виробництві. Потребу в удосконаленні механізму правового регулювання відносин щодо соціального забезпечення в нинішніх умовах, формування системи соціального забезпечення тільки підвищують значущість вивчення навчальної дисципліни "Право соціального забезпечення України".

У зв'язку з відсутністю єдиної державної системи соціального забезпечення, яка передбачає переведення найбільшої можливої кількості норм права соціального забезпечення з підзаконних у законодавчі акти (з установленням соціального

забезпечення на законодавчому рівні), впорядкування існуючих видів соціального забезпечення відповідно до всіх діючих соціальних пільг у сфері соціального забезпечення, усунення протиріч (колізій) між різними законодавчими актами у сфері соціального забезпечення, здобувачам вищої освіти дуже важко зорієнтуватись у такому величезному обсязі нормативного матеріалу.

Отже, перенасиченість і складність нормативного матеріалу, неузгодженість, відсутність стабільності та послідовності в запровадженні нових ринкових принципів створення всієї системи соціального захисту й зумовили підготовку навчально-методичного посібника з права соціального забезпечення. До того ж до недавнього часу була відсутня будь-яка навчально-методична література із зазначеної проблеми, яка відповідала б сучасним вимогам.

ТЕМА 1. ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ, СИСТЕМА

План

1. Соціальне забезпечення: поняття, функції
2. Поняття та предмет права соціального забезпечення
3. Метод та принципи права соціального забезпечення
4. Організаційно-правові форми соціального забезпечення

1. Соціальне забезпечення: поняття, функції

Термін «соціальне забезпечення», який означає форму матеріального забезпечення непрацездатних громадян, офіційно був закріплений у міжнародному Пакті про економічні, соціальні та культурні права, ухваленому Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року. У ньому в статті 9, зокрема, йдеться про те, що «держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на соціальне забезпечення, яке включає соціальне страхування¹.

Термін «соціальне забезпечення» використовується і в Концепції соціального забезпечення громадян України, схваленої постановою Верховної Ради України від 21 грудня 1993 року, хоч у Конституції України (ст. 46) вживається термін «соціальний захист», що включає право громадян на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом²³.

Для фінансування сфери соціального забезпечення створені спеціальні фонди - Пенсійний фонд України і Фонди соціального страхування. Значні кошти на ці цілі виділяються також безпосередньо із Державного та місцевих бюджетів.

Сфера соціального забезпечення, як і інші сфери суспільного життя, підлягає правовому регулюванню. Тобто відносини між громадянами і державними органами в цій сфері складаються, виникають, вимірюються і припиняються під дією норм самостійної галузі права - права соціального забезпечення.

Тобто термін «соціальний захист» за своїм змістом, відповідно до ст. 46 Конституції України, має значно ширше поняття і включає в себе термін «соціальне забезпечення».

Коло осіб, на яких поширюється соціальний захист, види і форми соціального захисту, умови та порядок їх застосування зазвичай визначаються окремими нормативними актами. Так відповідними законами передбачений соціальний захист військовослужбовців, працівників міліції, інших працівників, громадян, які втратили роботу, громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, ветеранів

¹ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966

² Концепція соціального забезпечення населення України від 21.12.1993

³ Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. – Ст. 141.

війни, ветеранів праці, ветеранів військової служби та інших, хоч у правничій науці поняття «соціальний захист», як правова категорія не визначена. Соціально-економічні заходи з соціального захисту крім матеріального забезпечення та обслуговування передбачають компенсаційні виплати, відшкодування, поновлення прав та інші соціальні гарантії, які можуть визначатися нормами не тільки права соціального забезпечення, а й інших галузей права - трудового, цивільного, адміністративного, фінансового та інших.

Нормами права соціального забезпечення встановлюються види соціального забезпечення, коло осіб, які підлягають такому забезпеченню, умови і порядок надання та розміри соціального забезпечення, джерела його фінансування, порядок встановлення юридичних фактів та вирішення спорів з приводу надання того чи іншого виду соціального забезпечення.

Проголошення України правовою соціальною державою та визнання Конституцією прав і свобод людини і громадянина як найвищої цінності, ставлять особливі вимоги до правового регулювання її соціального забезпечення, а також його якості та ефективності. Діяльність держави у цій сфері має важливе значення для добробуту її громадян, працівників, сімей працівників і всього суспільства в цілому. Серед інших соціально-економічних прав людини право на соціальне забезпечення посідає важливе місце і є одним із засобів досягнення злагоди населення держави. Соціальне забезпечення є невід'ємною частиною соціальної політики держави та сприяє соціальному миру, бере участь в житті суспільства всіх соціальних груп населення та відіграє суттєву роль у недопущенні зниження його рівня життя. У демократичному суспільстві із соціально спрямованою економікою в основі державної політики лежить пріоритет людських цінностей, який визначається через категорію «життєвого добробуту людей». Виходячи з викладеного, можна зазначити, що соціальна держава - це демократична держава, яка здійснює соціальне забезпечення через реалізацію активної соціальної політики, яка є складовою внутрішньої політики держави, яка проявляється в ефективних соціальних програмах, веде правову роботу у регулюванні соціальних відносин в інтересах усіх уразливих соціальних груп, на основі принципів справедливості, соціального партнерства та солідарності. Побудова соціально орієнтованої держави є передумовою і гарантією реалізації конституційного права громадян на соціальне забезпечення.

Отже, соціальне забезпечення – є складовою частиною соціально-економічної сфери держави, а також є визнаною Конституцією України та міжнародним співтовариством і гарантованою державою діяльністю, яка спрямована на надання соціальної допомоги та підтримки особам, які цього потребують для задоволення їх фізіологічних, соціальних і духовних потреб в обсязі необхідному для їх гідного життя у тих випадках, коли внаслідок впливу соціального ризику особа із незалежних від неї причин не має джерел і засобів до гідного існування.

Роль та значення соціального забезпечення в житті суспільства держави визначається тим, які функції воно виконує, а також які основні проблеми дозволяє вирішити. Основні функції повинні мати стійкий характер як одну з необхідних ознак характеристики своєї безперервності та тривалості дії. Але вони можуть

змінюватись за змістом під дією нових правових та економічних механізмів, доповнюватись водночас поряд із розвитком самого права й суспільства.

Існують чотири основні функції соціального забезпечення: економічна, соціально-реабілітаційна, політична, демографічна.

Економічна – полягає в заміщенні заробітку, який було втраченого у зв'язку з віком, непрацездатністю або втратою годувальника, частковим відшкодуванням додаткових витрат у разі настання певних життєвих обставин, у наданні натуральної або мінімальної грошової допомоги малозабезпеченим громадянам, а також у сприянні розвитку суспільного виробництва в цілому й окремих галузях господарювання, зокрема в економічному розвитку та підйомі зон пріоритетного розвитку тощо.

Соціально-реабілітаційна – спрямована на задоволення специфічних потреб осіб похилого віку та непрацездатних громадян. Виражається у створенні умов, що сприяють збереженню та охороні правового статусу громадян і їх здоров'я.

Політична – передбачає підтримку соціальної стабільності в суспільстві, в якому існують значні відмінності в рівні життя різних верств населення. Спрямована на зближення соціального рівня всіх прошарків населення, створення умов, що забезпечують гідне життя кожного індивіда, й покликана стабілізувати суспільні відносини у сфері соціального захисту людей.

Демографічна – покликана стимулювати зростання рівня народжуваності в країні, відтворення її здорового молодого покоління, збільшення тривалості життя громадян.

На превеликий жаль різне матеріальне становище населення нашої держави тягне за собою зміну соціального статусу громадян, ролі особистості в суспільних відносинах і у відносинах з державою та характеризується розшаруванням суспільства України і, як не прикро це визнавати, але це є сучасна ситуація в Україні. Матеріальний стан значної кількості населення України значно погіршився через нестабільність економіки та економічну кризу, яка триває вже довгий час, що збільшило число малозабезпечених, а отже єдине, на що вони можуть розраховувати - допомога держави. Необхідно переглянути весь правовий механізм щодо різних видів допомоги, у зв'язку з чим постає питання: у який спосіб держава, як гарант соціального забезпечення, повинна визначати групи суб'єктів, які претендують на соціальну допомогу, підтримку та захист тобто саме тих, хто дійсно має в цьому потребу? Кількість осіб, які потребують соціального забезпечення, збільшується не тільки через зниження доходів або втрату їх джерела, а й у зв'язку з тим, що існують особливі категорії громадян, які є найбільш уразливими. Це люди похилого віку, безпритульні діти, які мають значно менші адаптаційні можливості й частіше опиняються у складних життєвих ситуаціях. Наприклад, самотні особи можуть бути матеріально забезпечені, але мати потребу в особливій увазі з боку держави й суспільства, у специфічних комплексних заходах щодо соціальної адаптації, психологічної допомоги, лікування тощо

Соціальне забезпечення відіграє важливу роль в становленні та розвитку сучасної, незалежної, правової, соціальної, демократичної та європейської держави, де кожен індивід суспільства знає та впевнений в своєму соціальному захисті з боку

держави, а у разі виникнення певних обставин йому на підставі якісного сучасного законодавства забезпеченого відповідними діючими державними механізмами гарантовано буде надана якісна та висококваліфікована необхідна допомога як матеріальна, так і моральна. Як бачимо підтримка з боку держави відіграє дуже важливу роль у благоустрої її населення⁴.

2. Поняття та предмет права соціального забезпечення

Під соціальним забезпеченням розуміється безоплатне або на пільгових умовах матеріальне забезпечення і обслуговування громадян, що цього потребують, у випадках, передбачених законодавством за рахунок соціального страхування та виплат із державного та місцевих бюджетів. Із входженням України в ринкові відносини змінюється характер і зміст соціального забезпечення, але його мета лишається незмінною - це забезпечення гідного життя непрацездатних громадян шляхом надання різних видів соціального забезпечення.

У науковій та навчальній літературі відсутні суттєві відмінності у визначенні права соціального забезпечення як галузі права. Отже можна зазначити, що право соціального забезпечення це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини з приводу формування соціальних фондів та отримання з них певних видів соціального забезпечення у разі відсутності чи недостатності в особи, що опинилась у складній життєвій ситуації, засобів до існування.

Право соціального забезпечення вітчизняні науковці однозначно відносять до самостійних галузей права. Його самостійність обумовлена наявністю:

– **власного предмета правового регулювання.** Нішу для цієї галузі права становлять споріднені групи суспільних відносин у сфері соціального забезпечення. Саме сфера правового регулювання й об'єднує різні групи суспільних відносин у певний рід за метою їх виникнення, зміни та припинення. Предмет правового регулювання у вузькому розумінні розглядається як суспільні відносини, що підлягають правовому впорядкуванню, і в широкому, що включає і результат такого впорядкування, тобто правовідносини. При визначенні місця права соціального забезпечення в системі права України уточнюється його предмет, ведеться полеміка щодо галузевої належності окремих суспільних відносин. Визнається, що частина розподільчих відносин дійсно є предметом права соціального забезпечення і не регулюється іншими галузями права;

– **потреби в інтенсивному правовому регулюванні певної сфери та в створенні відповідного (галузевого) законодавства.** Причинами цього перш за все є охоплення соціальним забезпеченням практично всього населення, розширення видів соціального забезпечення та створення розгалуженої мережі органів, що надають таке забезпечення. Наслідком цього є формування галузевого законодавства і на його базі розробка доктрини системи права соціального забезпечення. Наявність органів, до компетенції яких входять нормотворча і нормозастосовуюча діяльність у сфері соціального забезпечення, і спонукає державу

⁴ Право соціального забезпечення України: Підручник / Т.А. Занфірова, С.М. Прилипко, О.М. Ярошенка – Х.: ФІНН, 2012. – 640 с.

до регулювання даної соціальної сфери на рівні галузі законодавства. Для практики байдуже, чи формується при цьому система галузевого права чи ні. Завдання науки полягає в науковому забезпеченні формування відповідної галузі законодавства;

– **достатньої кількості нормативного матеріалу, здатного до нормативного впорядкування суспільних відносин.** Мається на увазі така їх кількість, яка дає змогу сформувати правові інститути галузі права та її загальну і особливу частини. Наявність кодифікованих нормативних актів (кодексів) для галузі не є обов'язковою. У той же час удосконалення галузевого законодавства в сфері соціального забезпечення передбачає розробку і прийняття кодифікованих нормативних актів (одного чи декількох), що закріплюють предмет правового регулювання, галузеві принципи, завдання, коло учасників правовідносин у сфері соціального забезпечення їх правове становище тощо;

– **здатності до взаємодії з іншими галузями права як підсистеми одного і того ж рівня.** Якщо система права поділяється на частини (галузі), то останні повинні мати більш-менш рівний статус по відношенню одна до одної. Галузі повинні бути невід'ємною складовою частиною системи права, відзначатися незалежністю між собою, мати особливий предмет правового регулювання, складатися з інститутів права, які розміщені в певному порядку, характеризуватися за певними ознаками правового режиму⁵.

Предметом права соціального забезпечення є суспільні відносини, які виникають між громадянином чи сім'єю і державними органами, що здійснюють соціальне забезпечення з приводу безоплатного або на пільгових умовах матеріального забезпечення і обслуговування за рахунок соціального страхування та виплат з державного та місцевих бюджетів громадян в старості, у випадку хвороби, повної, часткової або професійної втрати працездатності, в разі втрати годувальника, а також надання допомоги малозабезпеченим сім'ям, сім'ям, що мають дітей та в інших випадках, передбачених законодавством, що потребують надання соціальної допомоги.

Оснoву предмета права соціального забезпечення складають пенсійні правовідносини, тобто які виникають з приводу призначення, нарахування та виплати державних пенсій.

До пенсійних відносин наближені й тісно з ними пов'язані відносини зі здійснення соціального страхування працюючих громадян на випадок тимчасової втрати працездатності, так як трудові пенсії і допомоги по тимчасовій втраті працездатності пов'язуються з трудовим (страховим) стажем.

Також можна додати, що предметом правового регулювання права соціального забезпечення є відносини зі здійснення різноманітних соціальних виплат та з соціального обслуговування громадян похилого віку, непрацездатних, ветеранів війни і праці, ветеранів військової служби та органів внутрішніх справ.

Серед суспільних відносин в області соціального забезпечення значні за обсягом та за змістом відносини, що виникають у зв'язку з соціальним обслуговуванням непрацездатних. Сфера соціального обслуговування охоплює

---

⁵ Сирота І.М. Право соціального забезпечення в Україні, Харків, «Одіссей», 2008

широке коло суспільних відносин. В соціальне обслуговування включається як платні, але на пільгових умовах, так і безплатні види послуг, що надаються громадянам за рахунок соціальних фондів. Вони надаються органами соціального забезпечення безпосередньо та через загальну сферу обслуговування населення (комунальне, медичне, побутове обслуговування, послуги по працевлаштуванню інвалідів, утриманню, навчанню та вихованню дітей-інвалідів тощо).

Крім названих відносин, до предмету права соціального забезпечення належать відносини з приводу встановлення юридичних фактів і процесуальні відносини, які не входять до предмету процесуального права, з вирішення спорів з питань соціального забезпечення.

З правом соціального забезпечення споріднені відносини, що виникають між органами соціального забезпечення та суб'єктами господарської діяльності (страхувальниками) з приводу формування Пенсійного фонду, Фондів соціального страхування тощо, відносини з приводу використання коштів цих фондів та відносини, що виникають між різними органами, що здійснюють соціальне забезпечення, і між ними та іншими установами і організаціями з приводу організації соціального захисту населення. Але ці відносини не є предметом права соціального забезпечення, оскільки регулюються нормами інших галузей права (адміністративного, фінансового тощо)⁶.

3. Метод та принципи права соціального забезпечення

Метод визначається як сукупність способів юридичного впливу з боку держави на суспільні відносини, на поведінку людей, як учасників цих відносин з метою забезпечення їх поведінки відповідно до норм права.

Згідно загальної теорії права метод правового регулювання будь-якої галузі права характеризується такими ознаками, як юридичний факт, правосуб'єктність і санкція.

Юридичний факт - визначені нормами права певні життєві обставини (дії, події), які є підставою виникнення, зміни чи припинення правовідносин.

Правосуб'єктність - юридичне становище учасників цих відносин, порядок формування їх прав і обов'язків.

Санкція - спосіб охорони прав і забезпечення виконання обов'язків.

Ці ознаки в кожній галузі права мають свою галузеву специфіку.

У сфері соціального забезпечення правовідносини виникають на підставі не поодинокого юридичного факту, а певного, визначеного нормами цієї галузі права послідовно здійснюваного комплексу юридичних фактів. У літературі називають його юридичним фактичним складом. За відсутністю такого складу юридичні наслідки не настають. Так, наприклад, для одержання такого виду соціального забезпечення як пенсія за віком недостатньо лише досягти встановленого законом пенсійного віку. Крім цього, необхідно мати певний трудовий (страховий) стаж, а також необхідно звернутися з відповідною заявою до органу з соціального

---

⁶ Синчук С.М., Буряк В.Я. Право соціального забезпечення України, Київ, «Знання», 2010

забезпечення (районного (міського) відділу Пенсійного фонду), який повинен прийняти рішення про призначення такої пенсії.

Суб'єктами правовідносин з соціального забезпечення виступають: громадянин чи сім'я, з одного боку, і державний орган з соціального забезпечення - з другого.

Громадянин, як учасник правовідносин з соціального забезпечення, наділяється не лише галузевою правоздатністю, а й правом вимагати надання йому конкретного виду соціального забезпечення, а державний орган з соціального забезпечення зобов'язаний надати його за умов і в порядку, встановлених законом.

Відповідно до загального правила державні органи, які призначають різні види соціального забезпечення, лише застосовують норми права, але самі їх не встановлюють. Тобто всі права і обов'язки суб'єктів правовідносин встановлені законом і не можуть змінюватись за угодою сторін, як, наприклад, у цивільному чи трудовому праві. Але суб'єкти мають рівні права в реалізації наданих їм прав та обов'язків, оскільки між ними не встановлюються взаємостосунки влади та підпорядкування, як, наприклад, в адміністративному праві. Обидві сторони зобов'язані виконувати вказівку закону. І рівність сторін проявляється тут у виконанні ними волі законодавчої влади.

Право соціального забезпечення з метою охорони прав і забезпечення виконання обов'язків суб'єктами правовідносин передбачає лише правообмежуючі санкції, які полягають у зменшенні обсягу правомочностей в одержанні соціальних виплат або послуг. Наприклад, припинення виплат пенсій і допомог, надання послуг або утримання пенсії чи допомоги, зайво виплачених внаслідок зловживань, позбавлення права на допомогу по тимчасовій втраті працездатності у випадку порушення режиму, встановленого лікарем тощо.

Оскаржити рішення державного органу або посадової особи в разі виникнення спорів про надання пенсій, допомог чи соціальних послуг можливо як в адміністративному, так і в судовому порядку.

Галузевий метод нормативного регулювання соціального забезпечення являє собою певну комбінацію імперативного та диспозитивного способів регулювання.

Диспозитивний спосіб регулювання знаходить своє вираження в тому, що правомочний суб'єкт, тобто громадянин чи сім'я, мають право звертатися за тим чи іншим видом соціального забезпечення, а державний орган з соціального забезпечення зобов'язаний надати таке забезпечення відповідно до чинного законодавства. Тобто, державний орган з соціального забезпечення підпорядкований припису закону.

Імперативний спосіб регулювання знаходить своє вираження в тому, що державний орган з соціального забезпечення має право вимагати від громадянина подання відповідних документів, необхідних для призначення того чи іншого виду соціального забезпечення, оскільки в разі ненадання громадянином таких документів йому не може бути призначений цей вид соціального забезпечення.

Метод права соціального забезпечення використовує обидва ці способи разом з застосуванням таких прийомів, як дозвіл, припис, заборона.

Дозвіл застосовується для регулювання поведінки фізичних осіб. Це означає, що громадянам надається можливість на свій розсуд претендувати на той чи інший вид соціального забезпечення на умовах і в порядку, визначених законом.

Припис – це обов'язок громадянина чи органу соціального захисту вчиняти певні дії, передбачені законом. Він застосовується для регулювання поведінки як державних органів, які зобов'язані в разі звернення громадянина за тим чи іншим видом соціального забезпечення за наявності законних підстав надати таке забезпечення у відповідності до закону, так і до громадян, які зобов'язані подати у визначений термін документи, що містять достовірні відомості, чи виконати певні дії, наприклад, пройти огляд МСЕК, для своєчасного призначення державним органом того чи іншого виду соціального забезпечення.

Заборона – це покладення на суб'єктів соціально-забезпечувальних правовідносин обов'язку утримуватись від конкретних дій. Цей прийом правового регулювання у праві соціального забезпечення застосовується нечасто і закріплюється у нормі права як прямо, наприклад, при розподілі коштів Пенсійного фонду чи фондів соціального страхування заборонено використовувати ці кошти не за прямим призначенням, так і опосередковано, наприклад заборона підприємствам і організаціям видавати недостовірні документи⁷.

Методи правового регулювання права соціального забезпечення – це способи впливу за допомогою певних прийомів на поведінку людей у сфері соціального забезпечення, зокрема, при прийнятті державними органами відповідних юридичних норм, виникненні соціально-забезпечувальних правовідносин та реалізація фізичними особами права на конкретний вид соціального забезпечення у разі настання передбаченого законом соціального випадку.

У праві соціального забезпечення використовуються два основні методи правового регулювання: диспозитивний та імперативний.

Під диспозитивним розуміють децентралізований спосіб впливу на суспільні відносини, за якого правове регулювання здійснюється на засадах автономії, координації юридичної рівності суб'єктів, не підпорядкованості їх між собою.

Імперативний метод – це централізований спосіб впливу на суспільні відносини, що базується на відносинах субординації (підпорядкування) між учасниками цих відносин. За допомогою диспозитивного методу в більшості випадків регламентується поведінка громадян, а імперативного – компетенція органів соціального захисту. Правове регулювання суспільних відносин у сфері соціального забезпечення здійснюється за допомогою таких прийомів, як дозвіл, припис, заборона. Їхня комбінація складає той чи інший метод права соціального забезпечення⁸.

Розглядаючи особливості права соціального забезпечення як галузі права, слід звернути увагу на принципи правового регулювання, оскільки без урахування

---

⁷ Право соціального забезпечення України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. ВНЗ / П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурак, С.М. Синчук та ін.; Заред. П.Д. Пилипенка. — К.: Концерн "Видавничий дім "Ін Юре", 2012

⁸ М.Л. Смолярова Право соціального захисту: практикум, 2017. – 138 с.

відправних ідей функціонування системи соціального захисту, які вирізняються універсальністю, вищою імперативністю, загальним суспільним значенням у сфері правового регулювання соціально-забезпечувальних та соціально-страхових відносин права, неможливо правильно тлумачити й застосовувати його норми. Для з'ясування сутності правової природи принципів права соціального забезпечення важливо з'ясувати їх ознаки, з-поміж яких основними є такі:

1) принципи права є найбільш загальними, вихідними положеннями, ідеями, які мають фундаментальне значення при регулюванні соціально-забезпечувальних правовідносин;

2) принципи визначають спрямованість, зміст інститутів права соціального забезпечення;

3) принципи виражають переважаючі в даній державі правові ідеї, які складають завдання інституту соціального забезпечення;

4) принципи поширюються на всі правовідносини, що складають предмет відповідної галузі права;

5) принципи прямо або опосередковано відображені в нормах права.

Принципи (засади) права соціального забезпечення як галузі вітчизняного права – це такі засадничі ідеї, які визначають сутність цієї системи правових норм і спрямовані на створення достатнього рівня правового захисту громадян, що зазнали впливу соціальних ризиків. Принципи права закріплені в Конституції України, міжнародних правових актах щодо соціального забезпечення, законах України й інших нормативно-правових актах, впливають зі змісту норм із соціального забезпечення. Право соціального забезпечення ґрунтується на загальноправових, міжгалузевих, галузевих та інституційних принципах.

До загальноправових принципів, які визначають регулятивні властивості норм права соціального забезпечення та впливають на характер соціально-забезпечувальних правовідносин належать:

- принцип визнання прав людини найвищою цінністю;
- принцип верховенства права;
- принцип юридичної рівності усіх громадян перед законом і судом;
- принцип соціальної справедливості;
- принцип пріоритету норм міжнародного права;
- принцип гуманізму;
- принцип законності тощо.

Міжгалузеві принципи, є свого роду проміжною (сполучною) ланкою між загальноправовими та галузевими принципами. Вони базуються на перших і виступають основою для формування інших, відображаючи при цьому специфіку всіх галузей, які формують соціальне право загалом. До них належать такі принципи:

- право на захист від безробіття;
- право на охорону здоров'я; піклування держави та підтримка сім'ї, материнства, дитинства;
- право літніх громадян, інвалідів на соціальних захист;

- право на захист від злиденності та ін. На цих принципах ґрунтується усе соціальне право. Вони визначають сутність цієї правової спільності і в той же час виступають основою для виділення з них більш конкретних засад, на яких зрештою формуються окремі галузі, що входять до складу соціального права.

Варто більш детально зупинитися на характеристиці *загальних (галузевих) принципів* права соціального забезпечення. Загальні принципи права соціального забезпечення як галузі права можна поділити на змістовні та формальні. Змістовні принципи формулюють загальні засади змісту права на соціальне забезпечення. Формальні принципи відображають якість юридичного механізму забезпечення такого права.

До *змістовних принципів* належать такі:

- всезагальність соціального забезпечення;
- всебічність (універсальність) соціального захисту;
- рівність прав і можливостей та заборона дискримінації;
- диференціація умов та рівня соціального забезпечення;
- наукова та економічна обґрунтованість соціальних стандартів;
- незменшуваність змісту та обсягу прав у сфері соціального забезпечення при прийнятті нових законів;
- державна гарантованість прав у сфері соціального забезпечення.

До *формальних принципів* можна віднести:

- принцип збереження прав у галузі соціального забезпечення;
- принцип захисту законних сподівань;
- принцип юридичної ясності;
- принцип реальності проголошених прав;
- принцип судового захисту права людини на соціальне забезпечення.

Врахування висновків теорії права дає змогу визначитись з тим, що принципи права соціального забезпечення виражаються у таких нормах:

- *принципи-аксіоми* (наприклад, юридичне визнання права кожної людини на соціальний захист);

- *принципи-дефініції* (наприклад, встановлення змісту таких правових понять, як «соціальний захист», «соціальне страхування», «пенсія» тощо);

- *норми-принципи*, які безпосередньо встановлюють вихідні положення у певній галузі (підгалузі, інституті) права (солідарність при розподілі коштів на соціальний захист, заборона дискримінації, рівність тощо);

- *норми-доктрини*, які у сукупності проголошують і започатковують концептуальні теоретичні засади щодо розв'язання у певній організаційно-правовий спосіб проблем у сфері соціального захисту (норми Концепції соціального забезпечення населення України, Основних напрямів пенсійної реформи, соціальної політики тощо)⁹.

Принцип диференціації умов та рівня соціальних виплат з врахуванням шкідливих робіт, особливих умов праці, характеру праці, дає змогу коригувати індивідуальну міру споживання з врахуванням зазначених критеріїв. Цей принцип

⁹ Г.В. Терела Право соціального забезпечення: навчально-методичний посібник, 2016. – 248 с.

особливо проявляється в пенсійному забезпеченні громадян.

Сучасна реформа пенсійної системи спрямована на обмеження занадто високих розмірів пенсій та скорочення розмірів між мінімальними й максимальними пенсіями.

Принцип диференціації виявляється в розмірах соціальної допомоги у разі тимчасової непрацездатності залежно від тривалості трудового (страхового) стажу. За умов тривалого страхового стажу працююча особа може розраховувати на більш високий розмір допомоги в разі тимчасової непрацездатності.

Стаття 48 Конституції України гарантує кожному громадянину право на достатній життєвий рівень для себе і своєї родини, що включає харчування, житло, освіту, одяг, медичну допомогу. Для забезпечення цих виплат держава встановлює державні стандарти: прожитковий рівень, мінімальну заробітну плату, мінімальний розмір пенсійних виплат, розмір виплат при народженні дитини, розмір допомоги при вагітності та пологах, тимчасової непрацездатності тощо.

Правове регулювання відносин з кожного виду соціального забезпечення має свої специфічні принципи, які закріплюються у відповідних законах. Наприклад, до принципів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування належать:

- законодавче визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- обов'язковість страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством, а також осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, фізичних осіб – підприємців;
- солідарність та субсидування в солідарній системі; право на добровільну участь у системі загальнообов'язкового пенсійного страхування осіб, які відповідно до цього Закону не підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню;
- цільове та ефективне використання коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Закон України «Про соціальні послуги» встановлює такі принципи:

- надання соціальних послуг на підставі адресності та індивідуального підходу;
- соціальної справедливості; доступності та відкритості; гуманності;
- дотримання стандартів якості при наданні соціальних послуг.

Недержавне соціальне забезпечення хоча і не набуло належного поширення, але на законодавчому рівні встановлено принципи недержавного пенсійного забезпечення. До найважливіших принципів віднесені такі:

- добровільність створення пенсійних фондів; добровільна участь фізичних осіб у недержавному пенсійному забезпеченні;
- визначення розміру пенсійних виплат залежно від суми пенсійних коштів, облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду або застрахованої особи тощо.

Загальність соціального забезпечення означає, що законодавство про соціальне забезпечення поширюється на всіх громадян, іноземців, які постійно проживають в Україні та сплачують страхові внески, незалежно від місця

проживання, займаної посади.

4. Джерела та система права соціального забезпечення

Право соціального забезпечення як система загальнообов'язкових правил і норм знаходить своє зовнішнє вираження у формі відповідних юридичних документів – законів, підзаконних актів, міжнародних пактів, конвенцій, двосторонніх та багатосторонніх договорів. Саме ці акти і є зовнішньою формою вираження права соціального забезпечення, і тому їх називають формами права.

Вивчення джерел права соціального забезпечення доцільно розпочати із аналізу їх особливостей, які визначаються, насамперед тією обставиною, що право соціального забезпечення належить до сфери соціального права, норми якого спрямовані на забезпечення захисту осіб, що зазнали впливу соціальних ризиків.

До таких особливостей належать:

1) наявність серед джерел права соціального забезпечення України документів договірної характеру, ухвалених на міжнародному рівні, оскільки соціальний захист людини перебуває в центрі уваги міжнародної спільноти та провідних міжнародних організацій;

2) для джерел права соціального забезпечення характерна множинність, так як відносини соціального забезпечення врегульовані великою кількістю нормативних актів. Серед них – як акти загальнодержавного, так і місцевого (локального) значення;

3) серед джерел права соціального забезпечення особливе місце належить актам Міністерства соціальної політики України;

4) наявність серед джерел права соціального забезпечення актів, які ухвалюються органами соціального страхування;

5) вагоме значення у системі джерел права соціального забезпечення відіграють закони про Державний бюджет на поточний рік;

6) наявність у змісті багатьох нормативно-правових актів норм з технічним змістом;

7) для джерел права соціального забезпечення властивою є значна міра диференціації правового регулювання.

Продовжуючи дослідження джерел права соціального забезпечення, потрібно розглянути їх класифікацію за різними критеріями. Особливу увагу слід звернути на те, що найбільш загальним є поділ усіх джерел права соціального забезпечення на дві великі групи за юридичною природою норм, що містяться в актах, які регулюють відносини соціального забезпечення. Йдеться про акти договірної характеру та нормативно-правові акти. При цьому важливо усвідомити, що систему договорів – джерел права соціального забезпечення України становлять:

а) міжнародні договори (міжнародно-правові акти), які уклала, до яких приєдналася чи щодо яких у порядку правонаступництва підтвердила свої повноваження Україна;

б) договори, укладені у сфері соціального партнерства як результат колективних переговорів. Це договори, що крім регулювання трудових відносин,

містять положення, які стосуються соціального забезпечення. При визнанні вагомої ролі договорів у системі джерел права соціального забезпечення України, все ж варто підкреслити, що більш поширеним джерелом цієї галузі права продовжує залишатися нормативно-правовий акт.

Характеристику нормативно-правових актів з права соціального забезпечення можна також здійснити на підставі їх класифікації. І для цього існують найрізноманітніші критерії. Це може бути класифікація за суб'єктами ухвалення; за юридичною силою нормативно-правових актів; за сферою дії; за ступенем загальності правових норм; за характером волевиявлення; за правовими інститутами; за часом дії тощо.

Особливу увагу слід приділити характеристиці джерел права соціального забезпечення за їх юридичною силою. Оскільки серед законів України найвищу силу має Конституція України, в першу чергу слід зупинитися на з'ясуванні сутності права громадян на соціальний захист, закріпленого ст. 46. Право на соціальний захист громадян включає в себе «право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом. Право на соціальний захист гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням. Важливим є проголошення у Конституції України положення, що «пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом». Характеризуючи закони як джерело права соціального забезпечення, важливо виходити із їх поділу на конституційні та звичайні. Конституційні закони приймаються з питань, безпосередньо врегульованих Основним Законом і на його виконання. Всі інші закони називаються звичайними та мають об'єктом регулювання відносини соціального забезпечення, які не впливають безпосередньо із конституційних положень. До конституційних законів належать акти, ухвалені передусім на виконання положень ст. 46 Конституції України. Це закони «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття». Звичайні закони можуть бути або повністю присвячені регулюванню відносин соціального забезпечення, як, наприклад, Закон України «Про формування Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення», або ж вони можуть стосуватися іншої сфери, але містити окремі норми щодо соціального забезпечення. Такими, зокрема, є Закони України «Про державну службу», «Про наукову і науково-технічну діяльність» тощо. Чільне місце у структурі джерел права соціального забезпечення займають підзаконні нормативно-правові акти. Перша позиція тут традиційно належить указам Президента України. Нормативні акти Кабінету Міністрів України, міністерств та інших органів центральної виконавчої влади теж містять приписи правового характеру, якими затверджуються різного роду положення, методики, інструкції, правила тощо. Нормативні акти органів

виконавчої влади мають вторинний, похідний характер та спрямовані на виконання законів – актів вищої юридичної сили.

У структурі джерел права соціального забезпечення можна віднайти також незначну кількість нормативно-правових актів органів місцевого самоврядування. Ці органи видають та затверджують нормативні акти в межах своїх повноважень з питань соціального захисту, що віднесені до їхнього відання і фінансуються з місцевих бюджетів. Прикладом можуть бути положення щодо надання матеріальної допомоги малозабезпеченим верствам населення та деякі інші акти. Ухвалами органів місцевого самоврядування затверджуються місцеві бюджети, які зазвичай передбачають фінансування витрат на соціальне забезпечення¹⁰.

Право соціального забезпечення, як і будь-яка інша галузь права, має свою систему, структуру, основу на певних закономірностях та особливостях елементів, які її утворюють (правових інститутах, нормах права). Особливістю права соціального забезпечення є те, що основу цієї галузі складає пенсійне право, яке становить найповнішу систему норм, яка визнана, як підгалузь права соціального забезпечення. Пенсійне право являє собою гаку сукупність правових норм, яка виокремилась у межах галузі права соціального забезпечення і регулює якісно однорідні відносини у певній сфері соціального захисту населення. Тобто предметом пенсійного права є відносини, які виникають між громадянами та державними органами, діяльність яких пов'язана з забезпеченням громадян різними трудовими та соціальними пенсіями.

Під **системою права соціального забезпечення** слід розуміти науково обґрунтований, об'єктивно існуючий зв'язок інститутів і норм, які складають в цілому єдину самостійну галузь права.

Норма права є первинним елементом системи, який володіє здатністю бути регулятором поведінки учасників суспільних відносин. Норма може виражати загальні, принципові положення, які стосуються в однаковій мірі всього комплексу суспільних відносин в цілому, чи їх більшості, або закріплювати правило, яке стосується лише одного виду відносин, що входять до предмету галузі. З урахуванням цього, норми галузі утворюють загальну і особливу частини. На відміну від більшості провідних галузей права норми права соціального забезпечення не кодифіковані, тобто не зібрані в єдиному правовому акті, а містяться в різноманітних правових актах. До загальної частини галузі права соціального забезпечення відносяться норми, які визначають предмет, метод, принципи і завдання галузі права, сферу дії норм права за особами, в просторі і часі, основні права громадян в області соціального забезпечення, розмежування компетенції державних органів в правовому регулюванні соціального забезпечення. До норм загальної частини права соціального забезпечення відносяться ст.ст. 46, 92 Конституції України, ст. ст. 1, 2, 3, 5, 7 Закону України «Про пенсійне забезпечення», ст. ст. 1, 2, 3, 4, 5 Основ законодавства України «Про загальнообов'язкове соціальне страхування» та інші.

---

¹⁰ Прилипко Сергій Миколайович. Проблеми теорії права соціального забезпечення / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. — Х. : ПП "Берека-Нова", 2006. — 260с.

До особливої частини права соціального забезпечення відносяться всі інші норми, які детально регламентують умови і порядок надання громадянам конкретних видів соціального забезпечення, їх розміри. Такі групи однорідних норм утворюють інститути галузі права. Наприклад, пенсії за віком, пенсії по інвалідності, пенсії за вислугу років, в разі втрати годувальника, допомоги по тимчасовій втраті працездатності, допомоги на поховання тощо. Вихідною підставою для класифікації правових інститутів є види соціального забезпечення та порядок їх надання (пенсії, допомоги, пільги, переваги, послуги тощо).

У правовому інституті можуть міститися норми, що встановлюють як загальні так і спеціальні правила забезпечення для окремих категорій осіб. Так, наприклад, у правовому інституті «пенсії по інвалідності» нормами Закону України «Про пенсійне забезпечення» передбачене регулювання цього виду соціального забезпечення для загального кола осіб, а нормами Закону України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ» - окремої категорії осіб -військовослужбовців та працівників органів внутрішніх справ.

Ці правила розрізняються за підставами виникнення права на соціальне забезпечення, за способом визначення його обсягу, за порядком і тривалістю надання одних і тих самих видів забезпечення. Так, наприклад, умови та порядок пенсійного забезпечення за вислугу років для кожної категорії осіб, які мають право на цей вид соціального забезпечення, неоднакові. Розрізняється і порядок та умови пенсійного забезпечення інвалідів в залежності від причин настання інвалідності. Неоднаковий також порядок надання допомоги на поховання в разі смерті пенсіонера і особи, яка підлягає соціальному страхуванню чи надання допомоги по вагітності та пологах особі, що підлягає соціальному страхуванню і не застрахованій особі.

В цьому проявляється єдність і диференціація норм права соціального забезпечення. Єдність виражає основні засади, на яких будується і розвивається галузь. Диференціація проявляє себе в умовах, порядку та розмірах забезпечення пенсіями і окремими видами допомог та соціального обслуговування. При цьому враховується категорія осіб, характер і тривалість їх трудової діяльності (страховий стаж), розмір внесків до пенсійного фонду та фонду соціального страхування та інші чинники, передбачені нормами права соціального забезпечення.

Таким чином, в розгорнутому вигляді структура особливої частини права соціального забезпечення за інститутами виглядає так: трудовий (страховий) стаж і вислуга років; пенсії за віком; пенсії за вислугу років; пенсії по інвалідності; пенсії в разі втрати годувальника; соціальні пенсії; допомоги по соціальному страхуванню; державні допомоги сім'ям з дітьми; адресні допомоги малозабезпеченим сім'ям; разові соціальні допомоги; соціальне обслуговування інвалідів і громадян похилого віку; охорона і захист прав громадян на соціальне забезпечення.

Отже система права соціального забезпечення являє собою сукупність об'єктивно взаємопов'язаних правових інститутів і норм, розміщених у структурно визначеній послідовності у відповідності із специфікою суспільних відносин, що підлягають регулюванню.

Систему права соціального забезпечення, яка містить правові норми, слід відрізнити від системи законодавства про соціальне забезпечення, яка являє собою сукупність нормативно-правових актів. Перша є системою змісту права, тоді як друга належить до його форми і характеризує стан джерел права. Від системи права соціального забезпечення, як галузі права, також слід відрізнити систему права соціального забезпечення, як науки і як навчальної дисципліни. Система науки і навчальної дисципліни зазвичай збігається з системою галузі права. Вона також поділяється на загальну частину, де викладаються загальні питання права соціального забезпечення, і особливу частину, де розглядаються правові інститути. Але вона має і свої особливості, пов'язані з послідовністю викладення проблем для зручності їх вивчення і об'єктами дослідження і вивчення, крім норм, є: предмет, метод, принципи, джерела права соціального забезпечення, історія його розвитку, порівняльний аналіз із законодавством зарубіжних країн, перспективи розвитку тощо¹¹.

Право соціального забезпечення регулює значне коло відносин із соціального забезпечення. Між вченими і сьогодні не досягнуто однастайності щодо кола юридичних норм, які упорядкували б власне галузь права соціального забезпечення. Комплекс відносин не є однорідним. Традиційно вважають, що ця галузь регулює чотири групи правовідносин:

- пенсійні правовідносини;
- відносини по наданню соціальних допомог;
- відносини по наданню соціальних послуг;
- процедурні і процесуальні відносини.

Пенсійні відносини є ядром предмета. Вони складають основну групу цієї важливої та складної галузі права. Соціальна сфера піддається перманентному реформуванню. І взагалі соціально-забезпечувальне законодавство є найбільш динамічним. Соціальні реформи тривають не один рік. Як справедливо зазначають деякі фахівці з права соціального забезпечення, пенсійне забезпечення, як елемент соціальної політики України, перебуває в авангарді соціальних реформ.

Другу групу відносин становлять відносини по наданню соціальних допомог: допомоги по тимчасовій непрацездатності; допомоги по вагітності та пологах; допомоги у зв'язку з народженням дитини, догляду за непрацездатними членами сім'ї.

Третю групу відносин складають відносини по наданню соціальних послуг. Послуга – також допомога, але у вигляді дії направлення для обслуговування до будинку інвалідів, осіб похилого віку, геріатричні будинки, видача карток для придбання продуктів харчування, допомога соціальних працівників тощо. Надання цих послуг регулюється Законом України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 р.

Четверту групу відносин складають процедурні і процесуальні відносини.

Процедурні відносини виникають з приводу встановлення певних юридичних фактів між особою та певними суб'єктами. Процесуальні відносини виникають з

---

¹¹ Право соціального забезпечення України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. ВНЗ / П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурак, С.М. Синчук та ін.; Заред. П.Д. Пилипенка. — К.: Концерн "Видавничий дім "Ін Юре", 2012

приводу розгляду спорів у сфері соціального захисту. Такі спори можуть вирішуватися і органами соціального захисту, і судами. У судах розглядається багато спорів, пов'язаних із скаргами осіб, які незадоволені розміром пенсій, надбавок до пенсій дітям війни. Особливу групу спорів складають судові справи по стягненню з підприємств, установ, організацій заборгованості із страхових внесків, а також інших грошових сум, пов'язаних із призначенням пільгових пенсій.

5. Організаційно-правові форми соціального забезпечення

Під *організаційно-правовими формами* соціального забезпечення розуміють способи його фінансування та здійснення. При з'ясуванні їх різновидів та особливостей варто виходити з того, що світовій практиці відомі три основні організаційно-правові форми соціального забезпечення населення: соціальне страхування (з публічно-правовим статусом); соціальна допомога, яка надається державою і органами місцевого самоврядування, та приватна страхова ініціатива і соціальні послуги, які надаються підприємствами.

При цьому важливо усвідомити, що в Україні система організаційно-правових форм соціального забезпечення має дещо інший вигляд. Вона, зокрема, включає: соціальне страхування працівників, асигнування за рахунок бюджетів різних рівнів та інші форми соціального забезпечення. При цьому перші дві організаційно-правові форми у нашій державі вже існують або поки що перебувають на стадії реформування, третя ж ще тільки зароджується.

Найпоширенішою в Україні організаційно-правовою формою соціального забезпечення є *соціальне страхування*, яке становить відповідну систему правових відносин щодо надання матеріального забезпечення та соціальних послуг застрахованим особам (членам їхніх сімей) у разі настання страхових випадків у розмірах і порядку, визначених законами, за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страхових платежів роботодавцями та особами, на користь яких здійснюється страхування. Метою соціального страхування є перерозподіл соціальних витрат між роботодавцями, найманими працівниками чи іншими заінтересованими особами, які підлягають соціальному страхуванню, і державою для часткової або повної компенсації втраченого заробітку, а також компенсації потреб, які виникли при настанні страхового випадку.

Важливою організаційно-правовою формою соціального забезпечення в Україні є його *асигнування з бюджетів різних рівнів*. Ця форма передбачає матеріальне забезпечення громадян державними пенсіями, допомогою, а також утримання і забезпечення осіб похилого віку і непрацездатних осіб за рахунок коштів Державного і місцевого бюджетів. З цих же джерел фінансуються соціальні послуги, які надаються державними або уповноваженими державою органами, а також пільги. Характерною ознакою цієї організаційно-правової форми є те, що соціальне забезпечення тут регулюється спеціальним законодавством. За рахунок коштів з Державного бюджету здійснюється пенсійне забезпечення військовослужбовців, надаються численні допомоги сім'ям з дітьми, а також видатки на професійне навчання й працевлаштування інвалідів, забезпечення

засобами пересування та ін.

Соціальне забезпечення за рахунок асигнувань з бюджету може фінансуватися такими способами: 1) пряме асигнування з Державного або місцевих бюджетів; 2) фінансування з відомчих бюджетів (Міноборони, внутрішніх справ, охорони здоров'я); 3) відшкодування страховим фондам з Державного бюджету коштів на надання деяких видів соціального забезпечення; 4) субвенції з Державного бюджету місцевим бюджетам. При цьому конкретне джерело фінансування окремих видів соціального забезпечення визначається законом, яким регулюється відповідний вид соціального забезпечення.

Виділяють і таку організаційно-правову форму соціального забезпечення, як *державна соціальна допомога*, яка становить собою систему заходів щодо надання за рахунок державного та комунального (місцевого) бюджетів та інших програм матеріальної допомоги, здійснення соціального обслуговування та утримання, встановлення пільг. Суб'єктами соціальної допомоги слід визнавати лише осіб, які потребують такої допомоги, виходячи із стану їх нужденності (рівень доходів не досягає прожиткового мінімуму). Право на соціальну допомогу не обумовлюється трудовою діяльністю або сплатою страхових внесків. Тому фінансування цієї форми можливе тільки за рахунок бюджетів різних рівнів.

Утримання непрацездатних громадян у державних, комунальних та інших установах соціального призначення є самостійною формою соціального забезпечення, яке відбувається за рахунок прямих асигнувань із бюджету та належить до сфери послуг для людей похилого віку (перебування в будинках-інтернатах та надомне обслуговування непрацездатних).

У деяких випадках в Україні застосовується *змішане фінансування видів соціального забезпечення*, що поєднує обидві організаційно-правові форми соціального забезпечення: загальнообов'язкове державне соціальне страхування та асигнування з бюджету. На сьогоднішній день відсутній єдиний законодавчо визначений спосіб акумуляції коштів для фінансування окремих видів соціального забезпечення, що надаються певним категоріям громадян.

Коло осіб, на яких поширюється змішаний спосіб фінансування соціального забезпечення, досить широке. Це державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування, народні депутати, судді, прокурорсько-слідчі працівники, а також особи, постраждалі внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС. Як і всі інші громадяни, вони є застрахованими в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування і за рахунок вказаних коштів отримують соціальне забезпечення. Та з огляду на особливість виконуваної ними роботи, держава запровадила додаткові заходи їхнього соціального забезпечення, але вже за рахунок бюджетних коштів. Тобто пенсійне забезпечення цих категорій громадян здійснюється як за рахунок коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування в частині, що становить розмір страхової пенсії, так і за кошти Державного бюджету України – у решті суми пенсії, що передбачено відповідним законом.

У деяких випадках підвищення пенсій може фінансуватися не тільки за рахунок Державного бюджету, але й за рахунок інших джерел.

У сучасних умовах набувають розвитку також *локальні форми соціального забезпечення* за рахунок коштів самих роботодавців. Умови такого соціального забезпечення визначаються у колективних або трудових договорах¹².

Контрольні запитання до теми:

1. Поняття соціального забезпечення.
2. Функції соціального забезпечення.
3. Поняття права соціального забезпечення.
4. Предмет права соціального забезпечення.
5. Суспільні відносини та предмет права соціального забезпечення.
6. Метод права соціального забезпечення.
7. Імперативний метод права соціального забезпечення.
8. Диспозитивний метод права соціального забезпечення.
9. Імперативний метод права соціального забезпечення.
10. Принципи права соціального забезпечення.
11. Джерела права соціального забезпечення.
12. Система права соціального забезпечення.
13. Загальна частина права соціального забезпечення.
14. Особлива частина права соціального забезпечення.
15. Організаційно-правові форми права соціального забезпечення.

---

¹² Г.В. Терела Право соціального забезпечення: навчально-методичний посібник, 2016. – 248 с.

ТЕМА 2. ПРАВОВІДНОСИНИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

План

1. Поняття та загальна характеристика правовідносин з соціального забезпечення
2. Класифікація суб'єктів права соціального забезпечення
3. Основні риси та зміст соціально-забезпечувальних правовідносин
4. Процедурні і процесуальні правовідносини у сфері права соціального забезпечення

1. Поняття та загальна характеристика правовідносин з соціального забезпечення

Поняття правовідносин є одним із фундаментальних понять правової науки. Суспільні відносини набувають форми правовідносин тільки тому, що відносини між їх учасниками регламентуються нормами права.

Правовідносини у сфері соціального забезпечення — це врегульовані нормами права фактичні відносини щодо надання грошових виплат, послуг, пільг, які виникають між відповідними органами і фізичними особами, що мають на них право, при настанні ситуації соціального ризику.

Залежно від того, результатом реалізації якої норми є правовідносини, їх можна поділити на правовідносини з приводу окремих видів забезпечення (матеріальні), процедурні правовідносини з установлення фактів та констатації обставин, що мають юридичне значення, та процесуальні правовідносини у випадках розгляду спорів між сторонами правовідносин, якщо закон не відніс їх до звичайних спорів, які розглядаються цивільним процесом.

Для розкриття суті правовідносин необхідно розглянути питання про юридичні факти, про суб'єкти даних правовідносин, їх зміст та об'єкт.

Основу системи правовідносин з соціального забезпечення складають матеріальні правовідносини, оскільки саме в них задовольняються об'єктивні потреби особи в матеріальних засобах та соціальних послугах. Відмітною рисою соціально-забезпечувальних правовідносин є те, що особа (або сім'я) у разі дотримання встановлених законом умов наділена суб'єктивним правом на отримання пенсії, допомоги, компенсації, послуги або пільги, а державний орган зобов'язаний їх надати. При цьому обов'язок державного органу визначається вимогою уповноваженої особи. Це означає, що в односторонньому порядку або за угодою сторін обов'язок не може бути змінений. Слід наголосити, що саме в цьому полягає одна з головних відмінностей обов'язку в соціально-забезпечувальних відносинах від обов'язку в цивільних правовідносинах, де суб'єкти на власний розсуд покладають на себе обов'язки в передбачених законом межах.

Традиційною залишається класифікація матеріальних правовідносин за видами забезпечення: пенсійні, із приводу надання допомог та компенсаційних

виплат, з соціального обслуговування. Але така класифікація є загальною і потребує конкретизації. Зокрема, залежно від специфіки юридичних фактів пенсійні правовідносини можна об'єднати в такі групи: виплата пенсій за віком; у зв'язку з інвалідністю; в разі втрати годувальника із солідарної системи пенсійного забезпечення; у зв'язку з наданням одноразової виплати або довічної пенсії із накопичувального фонду загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Правовідносини з приводу виплати допомог та компенсацій досить різні, але їх також можна класифікувати за видами, наприклад, до правовідносин у зв'язку з наданням допомог належать: у разі тимчасової непрацездатності; при народженні дитини; допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трьох років та ін.

Різнманітними є правовідносини і з соціального обслуговування: соціальне обслуговування вдома; утримання в установах соціального захисту; професійне навчання та працевлаштування інвалідів; забезпечення інвалідів транспортними засобами і т.д.

Матеріальні правовідносини розрізняються за юридичними фактами, строками дії, суб'єктами, об'єктами, змістом.

Юридичні факти — це об'єктивні обставини, із якими пов'язані виникнення, зміна або припинення правовідносин. Як правило, більшість правовідносин із соціального забезпечення виникають із юридичних складів (ряд фактів). Відсутність хоча б одного з необхідних фактів у складі не приводить до виникнення, зміни або припинення правовідносин.

За строком дії правовідносини з соціального забезпечення поділяють на три групи :

1) правовідносини, що припиняються з одноразовим виконанням обов'язків (одноразові виплати, протезування, надання транспортного засобу);

2) правовідносини з абсолютно встановленим строком існування у часі (пенсійні правовідносини у випадку втрати годувальника — до досягнення дитиною повноліття; правовідносини з приводу надання допомоги по догляду за дитиною віком до трьох років);

3) правовідносини з відносно невизначеним строком існування у часі (пенсійні правовідносини за віком, з інвалідності, правовідносини з виплат допомоги у разі тимчасової непрацездатності)¹³.

Отже, більшість соціально-забезпечувальних відносин за своєю природою є соціально-зобов'язальними правовідносинами недоговірного характеру. Вони мають чітку правову регламентацію, оскільки всі права і обов'язки їх суб'єктів визначені законом і не можуть бути змінені за угодою сторін.

Соціально-забезпечувальні правовідносини є визначальними у системі правових відносин соціального забезпечення. Вони становлять комплекс суспільних відносин, що врегульовані нормами права, та стосуються матеріального забезпечення громадян чи надання їм соціальних послуг і пільг у разі настання соціальних ризиків за рахунок коштів соціальних фондів та бюджетів різних рівнів.

¹³ І.С. Ярошенко Право соціального забезпечення: навчальний посібник, 2005. – 227 с.

За своїми сутнісними характеристиками соціально-забезпечувальні правовідносини належать до розподільчих відносин, оскільки в юридичній формі виражають і закріплюють економічні відносини перерозподілу витрат відповідних грошових коштів (Державного й місцевих бюджетів та спеціально створених фондів).

Характерною рисою соціально-забезпечувальних правовідносин є їх так звана **персоніфікація** (індивідуалізація). Вона виражається у тому, що обсяг права на соціальне забезпечення конкретної особи (наприклад, розмір пенсії) зумовлюється саме її періодом трудової діяльності та сплатою страхових внесків, розміром середнього заробітку, відсотком втрати працездатності, сімейним станом, кількістю утриманців тощо¹⁴.

2. Класифікація суб'єктів права соціального забезпечення

Суб'єктами правовідносин з соціального забезпечення є фізична особа та державний орган, які є носіями суб'єктивних прав та обов'язків. Серед фізичних осіб як суб'єктів правовідносин з соціального забезпечення в першу чергу слід назвати громадян України. Крім них, суб'єктами даних правовідносин можуть бути іноземні громадяни та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні. Всіх фізичних осіб об'єднує те, що вони підлягають соціальному забезпеченню зі спеціально створених фондів у зв'язку з настанням соціального випадку (старість, безробіття) або виконанням певних професійних обов'язків (робота у шкідливих умовах).

Існують також правовідносини, в яких суб'єктом виступає сім'я, а не фізична особа. Це пенсійні правовідносини у випадку втрати годувальника; правовідносини з приводу надання допомоги малозабезпеченим сім'ям. Але представлення одним із членів сім'ї інтересів інших не позбавляє права останніх бути самостійними учасниками цих правовідносин.

Другим суб'єктом правовідносин у сфері соціального забезпечення є один з державних органів, що зобов'язаний призначити й надати конкретний вид забезпечення. До таких органів належать: органи Пенсійного фонду; комісія з установлення пенсій за особливі заслуги перед Україною; органи Міністерства праці та соціальної політики України; органи пенсійного забезпечення Міноборони, СБУ, МВС України та ін.

Щоб бути учасником правовідносин з соціального забезпечення, громадянин повинен мати правосуб'єктність, зміст якої складають два структурні елементи — правоздатність та дієздатність. У різних галузях права ці структурні елементи правосуб'єктності мають різне поєднання. В одних галузях (наприклад, адміністративне, кримінальне, трудове право) правоздатність і дієздатність виступають у нерозривній єдності. Для інших галузей (наприклад, цивільне право) можливе роз'єднання цих елементів. Правосуб'єктність громадян у соціальному забезпеченні слід віднести саме до другої групи. Зокрема, інвалід дитинства до

---

¹⁴ П.Д. Пилипенко Право соціального забезпечення: навчальний посібник, 2006. – 486 с.

16 років, будучи суб'єктом правовідносин з надання соціальної пенсії, має тільки правоздатність. Від його імені в цих відносинах виступають батьки, опікун або піклувальник. Якщо громадянин визнаний недієздатним унаслідок душевної хвороби чи недоумства, то від його імені у правовідносинах з соціального забезпечення бере участь його представник.

Існують правовідносини, в яких неможливо розділити правоздатність і дієздатність громадянина (наприклад, у правовідносинах з безкоштовного протезування).

Отже, щоб бути суб'єктом права, необхідно мати правоздатність, тобто можливість мати права і обов'язки. Умовами володіння правоздатністю є автономне існування індивіда та наявність у нього власного імені і власної індивідуальності.

Деякі вчені поділяють правоздатність на загальну (здатність особи бути суб'єктом права взагалі), галузеву (бути суб'єктом правовідносин конкретної галузі права) і спеціальну (бути суб'єктом лише певних правовідносин, що складаються в середині окремої галузі права). Наприклад, суб'єктом пенсійних правовідносин за певних умов може бути будь-який громадянин. Але щоб стати пенсіонером, особа повинна мати пенсійну правоздатність. Під пенсійною правоздатністю розуміється здатність громадянина здобути суб'єктивне право на пенсію і володіти ним, вступати в конкретні пенсійні правовідносини. Момент виникнення пенсійної правоздатності залежить від виду конкретних правовідносин: у пенсійних правовідносинах за віком — в 65, 60 років; у пенсійних правовідносинах з інвалідності — із початку суспільно корисної діяльності.

Інші науковці вважають, що правоздатність вказує лише на те, хто може бути суб'єктом права, тобто чия поведінка регулюється правовими нормами і цим обмежується. Сенсу виділяти спеціальну правоздатність немає. Пенсійна правоздатність, як правило, супроводжується дієздатністю — здатністю реалізовувати права і виконувати обов'язки.

Правоздатністю, окрім громадян, наділені також державні органи і юридичні особи. Перші здійснюють управлінську функцію у сфері соціального забезпечення і для цього наділені владними повноваженнями, тобто компетенцією. Організації є правоздатними за наявності у них статусу юридичної особи.

Окрім правоздатності, суб'єкти правовідносин наділені дієздатністю. Це визначена законом можливість суб'єкта особисто вчиняти юридичні дії. У сфері соціального забезпечення — це здатність особи самостійно чи за допомогою визначених законом осіб здійснювати права й обов'язки. Сприяння у здійсненні дієздатності — характерна риса соціально-забезпечувальної дієздатності. У праві соціального забезпечення дієздатність буває повна та часткова. Повна дієздатність настає з 16 років. Визнання людини повністю недієздатною у праві соціального забезпечення неможливе, оскільки недієздатні є однією з категорій осіб, яким держава зобов'язана надавати соціальне забезпечення.

Іншим суб'єктом пенсійних правовідносин є відповідний державний орган. Як правило, таким органом є районне (міське) управління соціального захисту. Функції, права та обов'язки управління соціального захисту визначені відповідним

Положенням. Управління завжди виступає як орган державної виконавчої влади, що діє в рамках функцій, покладених на нього державою¹⁵.

Право соціального забезпечення відзначається наявністю досить широкого кола суб'єктів. Така їх різноманітність зумовлена передусім значною кількістю соціальних прав, які передбачені Конституцією України, та відповідних їм видів соціального забезпечення, що гарантуються державою. Одним із критеріїв класифікації суб'єктів права соціального забезпечення може бути функція, яку вони виконують у сфері соціального забезпечення. Так, одні суб'єкти отримують різні види соціального забезпечення, інші — виконують функції з надання такого забезпечення, ще інші — підтверджують факти, які мають правове значення для надання соціального забезпечення.

З огляду на такі підстави суб'єктів права соціального забезпечення можна поділити на суб'єктів, які одержують соціальне забезпечення, і суб'єктів, які забезпечують реалізацію особою належного їй права на соціальне забезпечення. До другої групи належать суб'єкти, які надають соціальне забезпечення, і суб'єкти, які сприяють в одержанні соціального забезпечення.

Отже, суб'єктами, які отримують соціальне забезпечення, є фізичні особи. Основу їх галузевого правового статусу становить право на соціальне забезпечення, яке виникає на основі соціального ризику. Як виняток, суб'єктом, що відповідає загальним ознакам цього виду, є сім'я. Вона згідно із законодавством визнається суб'єктом права на одержання соціальних допомог (наприклад, існує державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям).

Класифікацію суб'єктів, які отримують соціальне забезпечення, можна здійснити за різними критеріями. З огляду на організаційно-правові форми соціального забезпечення їх поділяють на осіб, які беруть участь у системі соціального страхування (застраховані), і тих, які не беруть участі у ній (незастраховані). До застрахованих належать особи, які підлягають обов'язковому соціальному страхуванню, а також особи, які беруть участь у системі соціального страхування добровільно.

До другої групи суб'єктів права соціального забезпечення, як уже зазначалось, належать суб'єкти, які забезпечують реалізацію особою належного їй права на соціальне забезпечення. У сфері соціального захисту ці суб'єкти виконують функції з надання соціального забезпечення або підтвердження юридичних фактів, які є підставою для його надання.

Суб'єктами, які надають соціальне забезпечення, є:

- 1) державні органи спеціальної компетенції;
- 2) соціальні страхові фонди;
- 3) спеціалізовані державні підприємства та установи.

До суб'єктів, які сприяють в отриманні соціального забезпечення, належать особи, які підтверджують наявність спеціального правового статусу (статусу ветерана війни, учасника бойових дій тощо) або які підтверджують юридичні факти, що є підставою виникнення права на соціальне забезпечення. Такими є органи

---

¹⁵ І.С. Ярошенко Право соціального забезпечення: навчальний посібник, 2005. – 227 с.

медико-соціальної експертизи; комісії зі встановлення пенсій за особливі заслуги перед Україною; органи, які видають посвідчення, що підтверджують спеціальний галузевий правовий статус¹⁶.

3. Основні риси та зміст соціально-забезпечувальних правовідносин

Соціально-забезпечувальні правовідносини є визначальними у системі правових відносин соціального забезпечення. Вони становлять комплекс суспільних відносин, що врегульовані нормами права, та стосуються матеріального забезпечення громадян чи надання їм соціальних послуг і пільг у разі настання соціальних ризиків за рахунок коштів соціальних фондів та бюджетів різних рівнів.

Характерною рисою соціально-забезпечувальних правовідносин є їх так звана персоніфікація (індивідуалізація). Вона виражається у тому, що обсяг права на соціальне забезпечення конкретної особи (наприклад, розмір пенсії) зумовлюється саме її періодом трудової діяльності та сплатою страхових внесків, розміром середнього заробітку, відсотком втрати працездатності, сімейним станом, кількістю утриманців тощо.

За тривалістю в часі соціально-забезпечувальні правовідносини можуть бути постійними (регулярними) або ж відбуватися як одноактна дія. Так, виплата пенсій усіх видів здійснюється щомісячно і впродовж певного терміну, на який вона призначена: наприклад, пенсії за віком та вислугу років призначаються довічно, по інвалідності — на весь час; інвалідності особи або довічно, пенсії в разі втрати годувальника — до досягнення повноліття дітьми померлого годувальника тощо. Разом з тим, такий вид соціального забезпечення, як допомоги, є переважно одноразовим (допомога по вагітності та пологах, одноразова допомога при народженні дитини, допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю тощо). Надання соціальних послуг також може відбуватись або одноразово, або регулярно (протягом тривалого часу). Так, наприклад, побутове обслуговування одиноких осіб похилого віку органами соціального забезпечення здійснюється регулярно (2-3 рази на тиждень) протягом тривалого часу, а забезпечення інвалідів засобами пересування має одноразовий характер.

В основі соціально-забезпечувальних правовідносин лежить суб'єктивне право особи на соціальне забезпечення певного виду та відповідний йому обов'язок державних органів (юридичних осіб) призначити чи надати його.

Правомочностям суб'єкта права на соціальне забезпечення відповідає юридичний обов'язок відповідного органу соціального захисту призначити та здійснити надання соціального забезпечення. Юридичний обов'язок разом із суб'єктивним правом, як уже наголошувалося, становлять основу змісту правовідносин цього виду, а отже, й зумовлюють їх активний характер.

Фізичні особи, які виступають суб'єктами права на соціальне забезпечення, наділені також певними юридичними обов'язками. Так, законодавством

---

¹⁶ П.Д. Пилипенко Право соціального забезпечення: навчальний посібник, 2006. – 486 с.

передбачено, що пенсіонер зобов'язаний своєчасно повідомляти про обставини, які можуть спричинити зміну розміру пенсії або припинити її виплату (зміни в складі сім'ї пенсіонера, пересвідчення у МСЕК тощо). За невиконання цих юридичних обов'язків до пенсіонерів застосовуються передбачені пенсійним законодавством санкції. Наприклад, при одержанні з їх вини зайвих сум пенсії на них покладається обов'язок відшкодувати завдану шкоду.

В основі соціального правовідносин лежать такі факти: юридичні, виділяючи при цьому три необхідні елементи даного фактичного складу (окремі юридичні факти). Це передусім об'єктивні обставини (факти), а також волевиявлення особи на отримання конкретного виду соціального захисту і рішення компетентного органу про призначення відповідного виду соціального забезпечення.

Об'єктивні факти — це такі передбачені конкретні соціальні обставини, які є необхідними для виникнення у особи права на певний вид соціального забезпечення. Вони бувають абсолютно та відносно об'єктивними. Абсолютно об'єктивними фактами, тобто такими, що не залежать від волі самого суб'єкта правовідносин, вважають - соціальні ризики та стать особи. Вони визначають вид правовідносин та умови їх динаміки.

Відносно об'єктивними фактами є обставини, наявність відсутність яких ставиться у залежність від волі суб'єктів правовідносин. Такими є страховий стаж особи, її заробіток деякі інші.

Другий елемент юридичного складу повністю стосується свідомого волевиявлення суб'єкта права на соціальне забезпечення, а тому такі факти прийнято називати діями правовідносини соціального забезпечення постали в реальності, необхідним є волевиявлення (ініціатива) громадянина або іншої, визначеної законодавством, особи, яка діє в інтересах отримувача. Волевиявлення зазвичай має письмову форму і проявляється у вигляді заяви до відповідного компетентного органу, який ухвалює рішення про надання особі належного виду соціального забезпечення.

Найбільш характерним прикладом елементів волевиявлення, що властиві правовідносинам соціального забезпечення, можуть бути підстави виникнення пенсійних правовідносин усіх видів. Вони постають за наявності визначеної у законодавстві певної сукупності юридичних фактів, яка є індивідуальною для кожного з видів таких правовідносин. Так, для виникнення пенсійних правовідносин за віком юридичний склад повинен містити такі елементи: досягнення особою пенсійного віку; наявність страхового стажу зазначеної тривалості; волевиявлення громадянина та рішення компетентного органу про призначення пенсії. Для виникнення пенсійних правовідносин у зв'язку із забезпеченням інвалідів юридичними фактами є: наявність однієї з трьох груп інвалідності у поєднанні з її причиною (загальне чи професійне захворювання); наявність страхового стажу певної тривалості (для пенсійного забезпечення по інвалідності внаслідок загального захворювання); волевиявлення інваліда та акт відповідного компетентного органу про призначення пенсії у зв'язку з інвалідністю.

Необхідним елементом юридичного фактичного складу є і рішення державного органу. Саме воно і зумовлює динаміку соціально-забезпечувальних

правовідносин.

Рішення про призначення пенсії констатує наявність усіх необхідних умов для виникнення, зміни чи припинення пенсійних правовідносин. У фактичному складі — це завершальний елемент, який у сукупності з іншими призводить до певних юридичних наслідків — призначення соціальної виплати, зміни її розміру, припинення виплати тощо.

Характерною рисою соціально-забезпечувальних правовідносин є їх так звана персоніфікація (індивідуалізація). Вона виражається у тому, що обсяг права на соціальне забезпечення конкретної особи (наприклад, розмір пенсії) зумовлюється саме її періодом трудової діяльності та сплатою страхових внесків, розміром середнього заробітку, відсотком втрати працездатності, сімейним станом, кількістю утриманців тощо.

За тривалістю в часі соціально-забезпечувальні правовідносини можуть бути постійними (регулярними) або ж відбуватися як одноактна дія. В основі соціального правовідносин лежать такі факти: юридичні, виділяючи при цьому три необхідні елементи даного фактичного складу (окремі юридичні факти). Це передусім об'єктивні обставини (факти), а також волевиявлення особи на отримання конкретного виду соціального захисту і рішення компетентного органу про призначення відповідного виду соціального забезпечення¹⁷.

Під юридичним змістом правовідносин розуміють сукупність суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, якими наділені суб'єкти правовідносин. Характерна риса всіх правовідносин зі соціального забезпечення — наявність правомочності правоздатної особи на одержання окремого виду соціального забезпечення і відповідно цій правомочності наявність юридичного обов'язку органу державної влади надавати особі матеріальне благо. Змістом матеріальних правовідносин з соціального забезпечення є суб'єктивне право громадянина на конкретний вид соціального забезпечення в установленому законом розмірі і у визначені законом строки і обов'язок державного органу прийняти рішення про його надання або про відмову в його наданні. Змістом процедурних правовідносин є суб'єктивне право громадянина на встановлення юридичних фактів, необхідних для виникнення права на конкретний вид соціального забезпечення, і відповідний обов'язок державного органу здійснити перевірку і винести акт-рішення про задоволення суб'єктивного права громадянина або про відмову в цьому. Змістом процесуальних правовідносин виступає суб'єктивне право на поновлення порушеного права і відповідний обов'язок державного органу розглянути сутність спору і прийняти рішення. Це не означає, що у сфері соціального забезпечення правовідносини є простими, тобто складаються з однієї правомочності і кореспондуючого їй обов'язку, або односторонніми, коли правомочності належать одному суб'єкту правовідносин, а обов'язки — іншому. Більшість правовідносин у праві соціального забезпечення складні і двосторонні, з комплексом прав і обов'язків у обох суб'єктів.

Зміст правовідносин з соціального забезпечення становлять суб'єктивні юридичні права й обов'язки. *Суб'єктивне право* — це передбачена для

---

¹⁷ Сирота І.М. Право соціального забезпечення в Україні, Харків, «Одіссей», 2010. — 408 с.

управомоченої особи в цілях задоволення його інтересів міра можливої поведінки, яка забезпечена юридичними обов'язками інших осіб. *Юридичний обов'язок* – це міра необхідної поведінки, що приписана зобов'язаній особі і забезпечена можливістю державного примусу, якій вона повинна слідувати в інтересах управомоченої особи. У соціально-забезпечувальному правовідношенні суб'єктивними правами завжди наділена фізична особа, а юридичні обов'язки покладено на відповідний державний орган або інших уповноважених державою суб'єктів. Продовжуючи вивчення теми, потрібно з'ясувати підстави виникнення, зміни та припинення соціально-забезпечувальних правовідносин. Наука права соціального забезпечення факти, які лежать в основі соціально-забезпечувальних правовідносин, називає *юридичними складами*, виділяючи при цьому три необхідні елементи юридичного фактичного складу (окремі юридичні факти). Це передусім об'єктивні обставини (факти), а також волевиявлення особи на отримання конкретного виду соціального забезпечення і рішення компетентного органу про призначення відповідного виду соціального забезпечення. Кожен із цих юридичних фактів, що у сукупності формують юридичний склад, є необхідним для виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин. Відсутність хоча б одного з елементів цього ланцюжка виключає можливість становлення правових відносин.

Варто зазначити, що традиційна класифікація юридичних фактів за правовими наслідками на правовстановлюючі, правозмінюючі і правоприпиняючі у сфері соціального забезпечення є до певної міри умовною. Тут за певних обставин один і той самий юридичний факт може мати різні правові наслідки. Так, смерть пенсіонера припиняє правовідносини з матеріального забезпечення пенсією за віком і може стати підставою для призначення виплати у зв'язку із втратою годувальника¹⁸.

4. Процедурні і процесуальні правовідносини у сфері права соціального забезпечення

Процедурними правовідносинами, що є складовим елементом правових відносин соціального забезпечення, можна вважати врегульовані галузевими нормами відносини, які виникають в результаті встановлення юридичних фактів, що є необхідними для функціонування соціально-забезпечувальних правовідносин.

Процедурні правовідносини вважаються допоміжними правовідносинами. Процедурні правовідносини виникають у результаті добровільного волевиявлення особи, яка претендує на той чи інший вид соціального забезпечення. Зазвичай воно виражається у формі заяви самої особи або її законних представників до відповідного уповноваженого органу про встановлення юридично значимого факту для призначення конкретного виду соціального забезпечення. Слід мати на увазі, що для виникнення процедурних правовідносин на момент подачі такої заяви особа повинна мати суб'єктивне право на отримання певного виду соціального забезпечення.

---

¹⁸ Г.В. Терела Право соціального забезпечення: навчально-методичний посібник, 2016. – 248 с

Суб'єктами процедурних правовідносин соціального забезпечення виступають: з одного боку — фізична особа, що звертається до компетентного органу за встановленням відповідного юридично значимого факту, а з іншого — уповноважені державою органи, на які покладається обов'язок встановлювати юридичні факти та приймати рішення про призначення соціального забезпечення.

Основу змісту процедурних правовідносин становлять взаємні права і обов'язки учасників цих правових відносин.

Результат діяльності компетентних органів, що фіксується у відповідному рішенні і який в подальшому стає юридично значимим фактом, необхідним для виникнення матеріальних соціально-забезпечувальних правовідносин, є об'єктом процедурних правовідносин.

Для з'ясування характерних особливостей процедурних правовідносин їх прийнято поділяти на окремі види. Зокрема, з огляду на матеріальні правовідносини, які вони обслуговують, розрізняють: процедурні правовідносини у пенсійному забезпеченні; процедурні правовідносини у сфері соціальних допомог тощо.

За цільовим призначенням процедурні правовідносини соціального забезпечення можна класифікувати на правовідносини, які пов'язані із встановленням юридичних фактів, та правовідносини, які спрямовані на констатацію юридичного фактичного складу та призначення конкретного виду соціального забезпечення. До першої групи належать правовідносини, що постають між: особою та відповідними органами медичних лікувальних закладів з приводу встановлення факту тимчасової непрацездатності, або ж причини і ступеня стійкої втрати працездатності із встановленням групи інвалідності; органами РАГСу з приводу встановлення факту смерті, народження; органами праці та соціального захисту з приводу підтвердження факту малозабезпеченості тощо. Другу групу становлять, наприклад, правовідносини, що виникають між громадянином та пенсійними фондами з приводу призначення відповідної пенсійної виплати, або правовідносини, у яких беруть участь органи праці та соціального захисту щодо призначення різних видів допомог.

Процедурні правовідносини вважаються допоміжними правовими Процедурні правовідносини виникають у результаті добровільного волевиявлення особи, яка претендує на той чи інший вид соціального забезпечення. Зазвичай воно виражається у формі заяви самої особи або її законних представників до відповідного уповноваженого органу про встановлення юридично значимого факту для призначення конкретного виду соціального забезпечення. Слід мати на увазі, що для виникнення процедурних правовідносин на момент подачі такої заяви особа повинна мати суб'єктивне право на отримання певного виду соціального забезпечення.

Основне функціональне призначення *процедурних правовідносин* полягає в організації практичної реалізації права громадян на матеріальне забезпечення. Основу змісту процедурних правовідносин становлять взаємні права і обов'язки учасників цих правових відносин. На уповноважений орган покладається обов'язок встановити юридичний факт та призначити за наявності всіх необхідних об'єктивних підстав і документів, що їх підтверджують, той чи інший вид забезпечення, на який претендує і має право громадянин. Особа ж має право

звернутися із заявою до компетентного органу про встановлення відповідних юридичних фактів та призначення належного їй виду соціального забезпечення.

Процесуальні відносини з соціального забезпечення поділяються на:

- ті, що виникають при встановленні юридичних фактів;
- ті, що пов'язані з реалізацією права на ті чи інші види соціального забезпечення.

Учасники процесуальних відносин:

- громадянин чи сім'я, або їх представники;
- відповідні державні органи, які наділені компетенцією встановлювати такі юридичні факти в разі звернення до них громадян.

Стадії процесуальних відносин:

- звернення за соціальним забезпеченням до компетентних органів;
- розгляд і вирішення питання про призначення соціального забезпечення;
- надання відповідного виду соціального забезпечення;
- розгляд скарг і заяв з питань соціального забезпечення.

Процесуальні строки — це встановлений нормами права термін вчинення тих чи інших юридичних дій, від яких залежить виникнення, зміна або припинення правовідносин з соціального забезпечення. Строки встановлюються стосовно кожного виду соціального забезпечення, а також диференціюються залежно від стадії розвитку процесуальних відносин¹⁹.

Контрольні запитання до теми:

1. Поняття правовідносин соціального забезпечення;
2. Характеристика правовідносин соціального забезпечення;
3. Зміст соціально-забезпечувальних правовідносин;
4. Суб'єктивне право суб'єкта відносини соціального забезпечення;
5. Юридичний обов'язок суб'єкта відносини соціального забезпечення;
6. Суб'єкти права соціального забезпечення;
7. Класифікація суб'єктів права соціального забезпечення;
8. Основні риси соціально-забезпечувальних правовідносин;
9. Зміст соціально-забезпечувальних правовідносин;
10. Процедурні правовідносини у сфері права соціального забезпечення;
11. Суб'єкти процедурних правовідносин у сфері права соціального забезпечення;
12. Процесуальні правовідносини у сфері права соціального забезпечення;
13. Суб'єкти процесуальних правовідносин у сфері права соціального забезпечення;
14. Суб'єкти, які одержують соціальне забезпечення;
15. Суб'єкти, які забезпечують реалізацію права на соціальне забезпечення.

---

¹⁹ М.Д. Бойко Право соціального забезпечення України: навчальний посібник, 2004. – 101 с.

ТЕМА 3. СОЦІАЛЬНІ РИЗИКИ. ДЕРЖАВНІ СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ ТА НОРМАТИВИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

План

1. Поняття та правові ознаки соціального ризику. Класифікація соціальних ризиків
2. Непрацездатність як соціальний ризик
3. Безробіття як соціальний ризик.
4. Загальне захворювання, інвалідність, втрата годувальника як підстави виникнення в особи права на страхові виплати
5. Малозабезпеченість як соціальний ризик.
6. Поняття та принципи формування державних соціальних стандартів та нормативів соціального забезпечення.

1. Поняття та правові ознаки соціального ризику. Класифікація соціальних ризиків

Поняття ризику за правом соціального забезпечення належить до групи соціальних ризиків, тобто таких, які об'єктивно порушують життєдіяльність особи та пов'язані з соціально-економічними чинниками в суспільстві. Процеси, які відбуваються в економічному та політичному житті України, зумовили збільшення кількості та видів ризиків та необхідність їх вивчення у праві соціального забезпечення.

Дослідження питань про ризики у праві соціального забезпечення свідчать про розкриття багатьох сторін в цій сфері, але ще існує безліч обставин, які можуть привести до наслідків, з якими особа не здатна справитись самостійно без допомоги держави та суспільства. Крім особистісних ризиків окремого індивіда, існуюча модель соціально-трудова відносин в Україні має багато інших недоліків, серед яких недосконалість законодавства, нормативно-правової бази, низька мотивація сторін соціально-трудова відносин до участі в соціальному діалозі, неформальний характер договорів, угод, які провокують появу нових ризиків.

Поняття ризику пов'язується з розумінням небезпеки, загрози, надійності, азарту, невизначеності, непевності, збитку, й нерідко вживається як їх синонім²⁰. Дефініція «ризик» запозичена з французької мови (*risque* - небезпека) та є формою латинського слова «*rescum*», яке означає скелю або небезпеку та інші можливі негативні наслідки зіткнення з прибережною скелею.

У літературі, присвяченій проблемам ризикології, немає певної стійкої системи класифікації ризиків, адже розбіжності у тлумаченні сутності ризиків відображаються в їх класифікаціях, пропонованих різними авторами. Складність класифікації ризиків також полягає в їх різноманітності, а стрімкі темпи

²⁰ Генезис розвитку ризику у трудовому праві та праві соціального ... www.законовед.com.ua/ генезис-розвитку-ризиків-у-трудоваму-п/27 лист. 2015 р.

економічного, політичного та соціального розвитку сучасного світу породжують нові види ризиків.

В багатьох випадках ризик пов'язується з небезпекою, несприятливим результатом дій, вчинку, життєдіяльності. Ризик є об'єктивним явищем, суть якого обумовлена неоднозначністю подій, які відбудуться в майбутньому. Коли вони настають, відбувається практичний прояв ризику, а до цього моменту ризик залишається лише потенційною небезпекою²¹.

Є думка, що фактичне ототожнення та розгляд ризику через призму виключно негативних наслідків, небезпеки не досить вдале, а наявність терміну «потенційність» відіграє важливе значення та має ключову роль, адже ризик можна сприймати як певну дію, що реалізується в умовах вибору, коли невдалий прояв останнього може мати негативні наслідки, але завжди залишається альтернатива такого вибору, і він може стати вдалим і нести позитивні наслідки.

Найчастіше у явищі «ризик» виділяють такі основні взаємопов'язані елементи:

а) можливість відхилення від поставленої мети, заради чого виконувалася вибрана альтернатива;

б) імовірність досягнення бажаного результату;

в) брак упевненості в досягненні поставленої мети;

г) можливість виникнення небажаних наслідків (матеріальних або фізичних збитків, захворюваності, смертності та ін.) при здійсненні тих чи інших дій в умовах невизначеності для ризикуючого суб'єкта;

д) матеріальні, екологічні, моральні та інші втрати, пов'язані з впровадженням вибраної в умовах невизначеності альтернативи;

е) очікування загрози, невдачі в результаті вибору альтернативи та її реалізації. Так, ризик, в даному контексті може розглядатися як «ймовірність» виникнення збитків, неотримання бажаного результату порівняно з тим варіантом, що заздалегідь прогнозувався. У переважній більшості, з вказаного вбачається характеристика ризику в світлі небезпеки, можливості невдачі, негативу тощо.

Ризик можна визначити і як певну дію чи бездіяльність, що пов'язана з вирішенням варіанта вибору в окремій ситуації невизначеності, в процесі якої є можливість кількісно та якісно оцінити ймовірність досягнення передбачуваного результату, невдачі та відхилення від мети.

Виникнення ризику у праві соціального забезпечення, правовідносини у цій сфері – це врегульовані нормами права фактичні відносини щодо надання грошових виплат, послуг, пільг, які виникають між відповідними органами і фізичними особами, що мають на них право, при настанні ситуації соціального ризику²².

Поняття «соціальний ризик» має достатньо довгу історію. Соціальні ризики існували протягом всього життя людства і їх дослідженню присвячені ще роботи

²¹ І.В. Свиноус Теоретичні засади формування системи управління ризиками Науково-практичний журнал Інноваційна економіка, 2015 Вип.4 http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe/C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/inek_2015_4_13.pdf

²² Б.І. Сташків Право соціального забезпечення www.stashkiv.ho.ua/files/10.pdf

філософів античності. Проте тільки в 20-му столітті завдання вивчення аспектів ризику вийшло на перший план. Так, теорія соціального ризику почала інтенсивно розроблятися в ці роки, але вона не є новою в галузевій вітчизняній літературі. Відповідно до вказаної теорії соціальне забезпечення розглядається у зв'язку з настанням різних обставин, так званих соціальних ризиків, а під останніми маються на увазі ризику втрати заробітку.

У зв'язку з політичними та соціально-економічними перетвореннями 90-х років 20-го століття в Україні, які супроводжувались виникненням безробіття, розповсюдженням бідності та інших негативних соціальних явищ, дослідження категорії соціального ризику знову стало актуальним. В цей час дослідженнями соціального ризику займалися Г.В. Сулейманова, В.Д. Роик та інші.

На сьогодні відомо близько 1500 визначень терміну «ризик». Зрештою, саме поняття «соціальний» також розуміють у широкому (як такий що здійснюється в суспільстві) та вузькому (пов'язаний з основними умовами життєдіяльності людини) його значенні.

Соціальні ризики в широкому розумінні є можливістю виникнення соціально несприятливих ситуацій, пов'язаних з необхідністю підтримки громадянина зі сторони держави та суспільства. Це – не лише ризики матеріальної незабезпеченості, але і ризики соціального неблагополуччя. Вони виступають як підстава для соціального захисту та соціального забезпечення²³.

Аналізуючи різні підходи до визначення соціального ризику, приходимо до висновку, що спільним для більшості авторів є розгляд соціального ризику як можливості матеріальної небезпечності в результаті певних обставин. Відмінності в основному стосуються визначення кола осіб, схильних до соціального ризику, переліку причин що викликають матеріальну незабезпеченість, виявлення характеру матеріальної незабезпеченості.

У контексті соціального захисту поширеним та важливим є таке визначення: *соціальні ризики – це визначені законом чинники порушення нормального соціального становища людей у разі ушкодження здоров'я, втрати працездатності або відсутності попиту на працю, які супроводжуються настанням для зайнятого населення матеріальної небезпечності внаслідок втрати заробітку, додаткових витрат, пов'язаних з лікуванням, а для сімей – утратою джерела доходу у випадку втрати годувальника*²⁴.

Таке розуміння соціальних ризиків виправдане тим, що у соціальній економіці не ставиться під сумнів потреба соціального захисту вразливих до відповідних ризиків верств населення. Але водночас дослідження тільки негативних проявів соціальних ризиків та розробка механізмів захисту від них значно звужує можливості застосування інших, крім страхових, механізмів регулювання соціальних ризиків.

---

²³ Бориченко К.В. аспірантка кафедри трудового права та права ...
dspace.onua.edu.ua/.../Поняття%20та%20ознаки%20соціального%20захисту%20сі...

²⁴ Н.П. Топішко Соціальні ризики як чинник регулювання системи соціального захисту населення Наукові записки. Серія економічна. 2015 Випуск 11 irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?...2...

Світова юридична практика розуміє під соціальними ризиками певні події та стани в житті людини, які вимагають її матеріальної підтримки. В основі своїй вони мають загально визнані міжнародні стандарти, які передбачають «набір» життєвих обставин, котрі вимагають забезпечення саме від соціуму, від людської спільноти, що досягається через відповідні інститути держави.

Варто вказати, що *соціальні ризики в праві соціального забезпечення характеризуються окремими ознаками*, та деякі з них спробуємо розглянути та проаналізувати. Так, ризики в соціальному праві:

- мають виключно об'єктивний характер та наступають незалежно від волі особи. Правовим підґрунтям визначення об'єктивних обставин, з настанням яких особа має право на соціальне забезпечення саме як соціальних ризиків, на нашу думку, можна вважати положення міжнародних та національних нормативно-правових актів, які регламентують, що держава гарантує соціальний захист громадян від соціальних та професійних ризиків, пов'язаних із втратою заробітку, місця роботи, здоров'я тощо;

- виникнення цих обставин завжди впливає на матеріальний життєвий рівень особи. Зазначене свідчить про відсутність можливості заробляти, або її повну втрату, а також вірогідність настання необхідності додаткових витрат, пов'язаних із іншими другорядними об'єктивними чинниками;

- закріплені у законодавстві, як обставини, внаслідок настання яких особа може потребувати допомоги держави чи суспільства, перелік яких є вичерпний, тобто розширеному тлумаченню не підлягає. Так, на практиці соціальний ризик має конкретні видові прояви. Сучасний їх перелік визнано міжнародним співтовариством (Загальна декларація прав людини 1948р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966р., Європейський кодекс соціального забезпечення 1964р., переглянутий 1990р., Європейська соціальна хартія 1961 р., переглянута 1996 р., Конвенція Міжнародної організації праці) та закріплено в національному законодавстві. Так, згідно з міжнародними актами до соціальних ризиків, які створюють основу для набуття людиною права на соціальне забезпечення, належать: тимчасова непрацездатність; вагітність та пологи; необхідність догляду за малолітньою дитиною та дитиною інвалідом, за інвалідом. Членом сім'ї похилого віку; хвороба; інвалідність; старість; смерть годувальника; безробіття з незалежних від людини причин; нещасний випадок на виробництві; професійне захворювання; смерть та деякі інші.

У Конституції України закріплені наступні соціальні ризики: втрата працездатності, старість, втрата годувальника, безробіття.

Враховуючи вищевикладене та проаналізувавши чинне законодавство, можна провести *класифікацію соціальних ризиків*, критеріїв для якої є велика кількість. Так, наприклад, *за джерелом впливу* соціальні ризики бувають: природні; техногенні; політичні; економічні, трудові та інші. Також, існує поділ соціальних ризиків *за організаційно-правовою формою* на страхові – ризики, що охоплені системою соціального страхування та не страхові – ризики охоплені системою соціальної допомоги.

В аспекті способів державного забезпечення розмежовують традиційні

(хвороба, вагітність та пологи, інвалідність, втрата годувальника) та нетрадиційні (бідність) соціальні ризики.

В літературі з питань права соціального забезпечення виділяють такі групи соціальних ризиків: демографічного походження (наприклад: вагітність та пологи; наявність малолітніх дітей; дітей інвалідів; престарілих членів сім'ї; старість (пенсійний вік); економічного походження (малозабезпеченість, безробіття з незалежних від особи обставин); фізіологічного походження (повна, часткова, тимчасова втрата працездатності; нещасний випадок на виробництві; професійне захворювання).

Взагалі юридична практика дає підстави згрупувати всі соціальні ризики в залежності від ступеня типовості та причин виникнення в такі види: загальнолюдські, професійні, державно-політичні, техногенні та екологічні.

До загальнолюдських слід віднести хворобу, непрацездатність, материнство, безробіття, старість. Професійні ризики включають окрему групу соціальних ризиків, вони обумовлені негативними факторами виробництва – небезпечними, шкідливими умовами праці, які в свою чергу, здатні призвести до професійного захворювання. Разом з загальнолюдськими ризиками в житті людини мають місце й інші соціальні ризики, отримані державно-політичними – військовими діями, політичними репресіями, а також такі, що виникають внаслідок техногенних та екологічних катастроф²⁵.

Також необхідно вказати, що система соціальних ризиків не є сталою, вона динамічно розвивається та змінюється залежно від розвитку держави та проголошених нею цінностей та обраних пріоритетів, що постійно потребує теоретичного та практичного вдосконалення та вивчення можливих проявів нових ризиків в соціальній сфері, визначення їх чіткої класифікації, підстав появи та заходів з попередження їх виникнення та вирішення тощо.

Ознаками соціального ризику як інституту права соціального забезпечення можна визнати такі:

1) це зазвичай явища об'єктивного характеру; їх настання не залежить від волі особи та не є наслідком дій останньої;

2) наслідками настання соціальних ризиків є обмеження чи порушення життєдіяльності людини; негативні наслідки не можуть бути усунуті нею самостійно через зовнішні чинники, а не з будь-яких суб'єктивних причин;

3) потребують закріплення у законодавстві як обставин, внаслідок настання яких особа може потребувати допомоги держави чи суспільства;

4) настання соціального ризику є потенційно можливим для кожної людини; вони обов'язково або як правило трапляються чи можуть трапитися за певних обставин.

Таким чином, соціальний ризик – це соціально значима обставина об'єктивного характеру, з настанням якої громадяни не здатні самостійно себе утримувати, а тому потребують додаткового матеріально захисту з боку

---

²⁵ Генезис розвитку ризику у трудовому праві та праві соціального ... www.законовед.com.ua/ генезис-розвитку-ризиків-у-трудоному-п/27 лист. 2015 р.

держави.

Правова природа соціального ризику зумовлює особливу природу права соціального забезпечення та визначає такі функції: попередження можливих матеріальних негараздів особи або надання допомоги особі, яка перебуває в особливому матеріальному чи соціальному становищі. Об'єктивна необхідність у матеріальному забезпеченні населення від соціального ризику стала передумовою для виникнення особливої групи суспільних відносин – відносин щодо соціального забезпечення.

В сучасних умовах поряд з соціально-економічними причинами зберігаються не менш важливі підстави здійснення державою функції соціального забезпечення: фізіологічні (наприклад, потреба соціального забезпечення дитини-інваліда) та демографічні (соціальне забезпечення сімей з дітьми).

З огляду на організаційно-правові форми соціального забезпечення, соціальні ризики можна класифікувати на страхові, тобто ті, які забезпечуються в межах системи соціального (державного та недержавного) страхування, та не страхові - забезпечуються за програмою соціальної державної підтримки. Така класифікація все ж є умовною, оскільки один і той самий ризик може бути як страховим, так і не страховим.

Юридичне значення має поділ ризиків за їх змістом. Тут виділяються такі ризики: непрацездатність, безробіття (часткове безробіття), втрата годувальника та малозабезпеченість.

Система соціальних ризиків не є сталою, вона динамічно змінюється з розвитком суспільства. Сучасний перелік соціальних ризиків, що зумовлюють право особи на соціальне забезпечення, визнаний міжнародним співтовариством (Загальна декларація прав людини (1948), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966), Європейська соціальна хартія (1961), Конвенції Міжнародної Організації Праці) та закріплений у національному законодавстві (ст. 46 Конституції України).

2. Непрацездатність як соціальний ризик

Ризик непрацездатності часто зустрічається в національному законодавстві при визначенні суб'єктів того чи іншого виду соціального забезпечення. Законодавче визначення непрацездатних громадян вперше було закріплено у Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». *Згідно зі ст. 1 Закону: непрацездатними громадянами визнаються особи, які досягли встановленого законом пенсійного віку або визнані інвалідами, у тому числі діти-інваліди, а також особи, які мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника.*

Непрацездатність може бути наслідком різних юридичних фактів: загальносоціальних (притаманні кожній людині, наприклад, старість, вагітність та пологи); професійних (нешасний випадок на виробництві, професійне захворювання); публічних (техногенні катастрофи, стихійні лиха).

За тривалістю в часі непрацездатність можна поділити на: постійну, стійку

та тимчасову.

Юридичним фактом, що лежить в основі постійної непрацездатності, є досягнення особою пенсійного віку. Конституція України закріплює право громадян на соціальний захист у разі старості. Проте, медична наука не виробила критеріїв припинення праці відповідно до фізіологічного стану і біологічної активності людини. Зрозуміло, що ступінь старіння залежить від різних соціальних чинників: належність до певної соціальної групи, якості життя міського та сільського населення, ставлення особи до свого здоров'я. Отже, старість – це природний стан організму, який часто не збігається з календарним віком особи. Саме тому виникнення в особи права на соціальне забезпечення пов'язують із настанням такого юридичного факту, як пенсійний вік.

Пенсійний вік можна диференціювати на загальний та спеціальний. Загальний пенсійний вік відповідно до ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» становить 60 років. З досягненням цього віку будь-яка особа може звернутися за призначенням їй пенсії за віком.

Спеціальний пенсійний вік встановлюється окремими законами.

Відповідно до ст. 114 Закону про пенсійне страхування пенсія за віком на пільгових умовах призначається, зокрема, працівникам, зайнятим повний робочий день на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці за *Списком № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затвердженим Кабінетом Міністрів України*, та за результатами атестації робочих місць, після досягнення 50 років і за наявності страхового стажу не менше 25 років у чоловіків, з них не менше 10 років на зазначених роботах, і не менше 20 років у жінок, з них не менше 7 років 6 місяців на зазначених роботах.

За спеціальними правилами обчислюється пенсійний вік для інвалідів зору 1 групи та інвалідів з дитинства 1 групи, для жінок, які народили п'ятеро дітей та виховували їх до 8-річного віку.

Законодавством також передбачено збільшення пенсійного віку для призначення державних допомог особам, які не мають права на пенсію. Право на таку допомогу настає при досягненні 63-річного віку.

Спеціальний пенсійний вік може визначатися у пенсійному контракті, яким регулюється призначення пенсії у недержавній пенсійній системі. Тут пенсійний вік може бути більшим або меншим за загальний на 10 років.

При підготовці пенсійної реформи висловлювалося чимало пропозицій про необхідність підвищення загального пенсійного віку. При цьому економісти наголошували на диспропорції між кількістю працездатних громадян та осіб пенсійного віку, а також на тому, що більшість зарубіжних країн йде шляхом збільшення пенсійного віку. За взірць бралися Німеччина, Італія, США. Наприклад, у Німеччині пенсійний вік становить 65 років незалежно від статі, а у США – 67.

Програма пенсійної реформи в Україні пішла іншим шляхом. Замість збільшення пенсійного віку передбачено запровадження матеріального заохочення виходу на пенсію у більш пізнішому віці.

Постійна непрацездатність може бути і стійкою.

Стіяка непрацездатність визначається МСЕК на відповідний термін або

безстроково.

Юридичними фактами, що визначають осіб зі стійкою втратою працездатності, є:

- 1) встановлення групи інвалідності;
- 2) встановлення групи інвалідності та ступеня втрати професійної працездатності;
- 3) встановлення ступеня втрати професійної працездатності.

Інвалідністю вважається соціальна недостатність внаслідок обмеження життєдіяльності людини, яка викликана порушенням здоров'я зі стійким розладом функцій організму, що призводить до необхідності соціального захисту та допомоги.

Життєдіяльність людини – це правова категорія. Основними її критеріями законодавство визнає: здатність до самообслуговування, до пересування, орієнтації, здатність контролювати свою поведінку, до навчання, до трудової діяльності.

Інвалідність у повнолітніх осіб визначається шляхом обстеження МСЕК. Направлення хворого з метою його огляду здійснюють ЛКК. На медико-соціальну експертизу для вирішення соціальних питань запрошуються представники власника підприємства, де працює хворий та профспілкового комітету. Після комплексного обстеження хворого (де беруться до уваги функціональні, побутові, професійні фактори), залежно від ступеня втрати здоров'я законодавством передбачено встановлення трьох груп інвалідності.

Президент України у 2018 році підписав закон, який змінює правила призначення інвалідності²⁶.

Відповідно до закону, якщо особа звертається для встановлення інвалідності, проте не може прибути на огляд чи переогляд за станом здоров'я згідно з висновком лікарсько-консультативної комісії, огляд чи переогляд проводиться у неї вдома.

Якщо йдеться про інвалідність, встановлену в результаті необоротних порушень (зокрема ампутації кінцівок чи їх частин), група інвалідності встановлюється без зазначення строку повторного огляду. Людина з інвалідністю після виходу на пенсію так само не повинна буде приходити на переогляд.

Група інвалідності на ступінь вище або І групи встановлюється учасникам АТО чи людям, які забезпечували проведення Антитерористичної операції, унаслідок чого дістали поранення, контузію, каліцтво чи захворювання, внаслідок чого отримали інвалідність.

Для призначення пенсії по інвалідності, до органів Пенсійного фонду надаються такі документи:

1. Заява про призначення пенсії по інвалідності
2. Довідка податкової адміністрації про присвоєння ідентифікаційного номера.
3. Документи про стаж (Порядок підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній)

²⁶ Нові правила призначення інвалідності: Що змінилося і як українцям тепер можна її оформити <https://korupciya.com/novi-pravila-priznachennya-invalidnosti-shho-zminilosya-i-yak-ukrayintsyam-teper-mozhna-yiyi-oformiti/>

4. Особа, яка звертається за пенсією (незалежно від виду пенсії), повинна пред'явити паспорт (або інший документ, що засвідчує цю особу).

5. Крім паспорту, за документ, що засвідчує місце проживання особи, приймається довідка уповноважених органів з місця проживання (реєстрації), у тому числі органів місцевого самоврядування.

Іноземні громадяни та особи без громадянства подають також копію посвідки на постійне проживання (реєстрації).

6. Фотокартка особи, якій призначається пенсія (для видачі посвідчення).

7. Виписка з акту огляду МСЕК.

Розмір пенсії по інвалідності в Україні в 2019 році, становить собою пропорційну залежність від прожиткового мінімуму. Для більш наочного прикладу необхідно розглянути всі підгрупи окремо.

1 група

До цієї категорії потрапляють люди, що не здатні самостійно працювати в зв'язку зі станом здоров'я і потребують особливого догляду близьких або членів сім'ї. При цьому незалежно від того, коли було придбано таке пошкодження або хвороба, розмір пенсії по інвалідності 1 групи в Україні в 2019 році буде рівною між усіма представниками категорії і складе повну 100%-суму прожиткового мінімуму.

2 група

До другого підрозділу відноситься та частина населення, що не вимагає повсякденного догляду, але одночасно з цим немає ніякої можливості трудитися і працювати, спираючись на самопочуття і стан здоров'я. Ймовірність влаштуватися на пристойне місце для цих людей, є дуже малим, в зв'язку з тим, що вимагає легкої праці. **Розмір пенсії по інвалідності 2 групи в Україні в 2019 році складе 90%**, при наявності мінімального стажу, а для працюючих буде дорівнює 100%.

3 група

Вона розрахована на людей, які отримали відповідні хвороби, що заважають продовжити трудову діяльність за колишньою кваліфікацією, що була присутня на початку. Тому за такого розвитку подій жителю країни надається підтримка від держави у вигляді виплат.

Таблиця 1. Необхідний стаж для отримання пенсії по інвалідності

Для інвалідів I групи		Для інвалідів II та III груп	
вік	необхідний стаж	вік	необхідний стаж
1	2	3	4
до досягнення особою 25 років включно	1 рік	до досягнення особою 23 років включно	1 рік
від 26 років до досягнення особою 28 років включно	2 роки	від 24 років до досягнення особою 26 років включно	2 роки
від 29 років до досягнення особою 31 року включно	3 роки	від 27 років до досягнення особою 28 років включно	3 роки
від 32 років до досягнення особою 34 років включно	4 роки	від 29 років до досягнення особою 31 року включно	4 роки
від 35 років до досягнення особою 37 років включно	5 років	від 32 років до досягнення особою 33 років включно	5 років
1	2	3	4

від 38 років до досягнення особою 40 років включно	6 років	від 34 років до досягнення особою 35 років включно	6 років
від 41 року до досягнення особою 43 років включно	7 років	від 36 років до досягнення особою 37 років включно	7 років
від 44 років до досягнення особою 48 років включно	8 років	від 38 років до досягнення особою 39 років включно	8 років
від 49 років до досягнення особою 53 років включно	9 років	від 40 років до досягнення особою 42 років включно	9 років
від 54 років до досягнення особою 59 років включно	10 років	від 43 років до досягнення особою 45 років включно	10 років
		від 46 років до досягнення особою 48 років включно	11 років
		від 49 років до досягнення особою 51 року включно	12 років
		від 52 років до досягнення особою 55 років включно	13 років
		від 56 років до досягнення особою 59 років включно	14 років

Розмір пенсії по 3 групі інвалідності в 2019 році в Україні складе 50%, в разі, якщо немає необхідного стажу (для жінок він становить не менше тридцять років, для чоловіків – тридцять п'ять років), при його наявності обсяги допоміжної суми збільшаться до 85% від прожиткового мінімуму.

Без наявності стажу

У разі, якщо людина з певних причин не зуміла набрати мінімально стажу, але має документ, де вказана інформація з приводу інвалідності, то він може і повинен отримувати грошову підтримку, яка безпосередньо залежить від прожиткового мінімуму на одну особу: для 1 категорії призначається повна вартість, тобто 100%, 2 – 80%, 3 – 60%, при чому в такому варіанті статеві і вікові відмінності не мають абсолютно ніякої значимості.

Датою встановлення інвалідності вважається день надходження до МСЕК документів. Встановлюється до першого числа місяця, наступного за місяцем, на який призначено черговий переогляд.

Періодичний огляд інвалідів проводиться через 1-3 роки.

Законодавством передбачено три випадки, коли інвалідність встановлюється без зазначення терміну переогляду:

- 1) особам, що досягли 60 років;
- 2) інвалідам, у яких строк переогляду настає після досягнення пенсійного віку;
- 3) при анатомічних дефектах і прирівняних до них станах, стійких необоротних змінах функцій органів, неможливості відновлення соціальної адаптації.

Одночасно зі встановленням групи інвалідності, МСЕК встановлює її причини, які визначають вид соціального забезпечення, умови та порядок його надання.

Залежно від причин настання розрізняють три види інвалідності:

- 1) внаслідок трудового каліцтва;
- 2) внаслідок професійного захворювання;
- 3) внаслідок загального захворювання.

Інвалідність вважається такою, що настала внаслідок трудового каліцтва, якщо нещасний випадок, пов'язаний з виконанням особою трудової діяльності, якою вважаються всі види робіт, які зараховуються до страхового стажу.

Відповідно до ЗУ «Про ЗДСС від нещасного випадку» 1105-XIV, чинний, поточна редакція від 11.10.2018, підстава 2542-VIII, нещасний випадок – це обмежена в часі подія або раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища, що сталися у процесі виконання ним трудових обов'язків, внаслідок яких заподіяно шкоду здоров'ю або настала смерть. Що саме відноситься до нещасних випадків на виробництві, порядок розслідування регулюється порядком розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань й аварій.

Поняття та загальний порядок розслідування нещасного випадку на виробництві

Нещасний випадок - це обмежена в часі подія або раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища, що сталися в процесі виконання ним трудових обов'язків, внаслідок яких заподіяно шкоду здоров'ю або настала смерть.

Нещасний випадок вважається таким, що стався на виробництві, якщо він настав під час: виконання трудових (посадових) обов'язків, у тому числі і під час перебування у відрядженні; перебування на робочому місці, на території підприємства або в іншому місці роботи протягом робочого часу, починаючи з моменту приходу на роботу на підприємство, установу, організацію до виходу, який повинен фіксуватися відповідно до правил внутрішнього трудового розпорядку, або за дорученням роботодавця в неробочий час, під час відпустки, у вихідні та святкові дні; приведення в порядок знарядь виробництва, засобів захисту, одягу перед початком роботи та після її закінчення, виконання заходів особистої гігієни; проїзду на роботу чи з роботи на транспортному засобі підприємства, установи, організації, який був наданий, або на транспортному засобі іншого підприємства, установи, організації, який був наданий згідно з договором (заявкою), за наявності розпорядження роботодавця; використання власного транспортного засобу в інтересах підприємства, установи, організації з дозволу або за дорученням роботодавця відповідно до встановленого порядку; провадження дій в інтересах підприємства, установи, організації, на якому (в якій) громадянин працює, тобто дій, які не входять до його виробничого завдання чи безпосередніх обов'язків; ліквідації аварій, пожеж та наслідків стихійного лиха на виробничих об'єктах і транспортних засобах, що використовуються підприємством, установою, організацією; прямування до (між) об'єкта(ми) обслуговування за затвердженими маршрутами або до будь-якого суб'єкта за дорученням роботодавця; у разі настання природної смерті під час перебування на підземних роботах або після виходу на поверхню унаслідок гострої серцево-судинної недостатності тощо.

Заподіяння шкоди зародку внаслідок травмування на виробництві або

професійного захворювання жінки під час її вагітності, у зв'язку з чим дитина народилась інвалідом, прирівнюється до нещасного випадку, який трапився із застрахованою матір'ю.

Процедура проведення розслідування і обліку нещасних випадків на виробництві визначається Порядком розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві.

Кожний нещасний випадок оформляється актом про нещасний випадок на виробництві за формою Н-1. Акт складається щодо кожного потерпілого окремо.

Професійне захворювання на відміну від нещасних випадків не є раптовим. Воно повинно зумовлюватися впливом шкідливих речовин та інших факторів пов'язаних з роботою.

Перелік професійних захворювань закріплено у ПКМУ «Про затвердження переліку професійних захворювань» від 8 листопада 2000 р. 1662-2000-п, поточна редакція від 16.05.2017, підстава - 294-2017-п Зв'язок професійного захворювання з умовами праці встановлює відповідна установа державної санітарно-епідеміологічної служби за участю представників підприємства, профспілок та Фонду.

Ступінь втрати професійної працездатності потерпілому від нещасного випадку встановлюється МСЕК, за участю Фонду. Визначається у відсотках професійної працездатності, яку він мав до ушкодження здоров'я.

Ще однією причиною інвалідності є загальне захворювання. Воно хоч і є найбільш поширеною причиною, але визначається за залишковим принципом: якщо інвалідність не стала наслідком жодної із раніше наведених причин, то її причиною визнається загальне захворювання. До загального захворювання відносяться також нещасні випадки невиробничого характеру. Порядок розслідування та обліку нещасних випадків невиробничого характеру, затверджений ПКМУ від 22 березня 2001 р. № 270, поточна редакція від 04.03.2016, підстава -76-2016-п.

До загального захворювання прирівнюється також інвалідність з дитинства. Медичні показання для визнання дитини інвалідом встановлює ЛКК.

Ще одним соціальним ризиком є тимчасова непрацездатність. Юридичні факти, що зумовлюють тимчасову непрацездатність, можна поділити на три групи.

До першої групи входять обставини, що зумовлюють фізичну нездатність особи виконувати трудові обов'язки: хвороба особи, травма, вагітність та пологи.

До другої групи належать обставини, що зумовлюють неможливість виконання роботи через необхідність догляду за іншим членом сім'ї: за хворою дитиною, за хворим членом сім'ї, за дитиною віком до трьох років або дитиною інвалідом до 16 років у разі хвороби матері або іншої особи, яка доглядає за цією дитиною.

Третю групу складають обставини, викликані певними діями державних органів (тимчасова непрацездатність особи внаслідок карантину).

Основним документом, що засвідчує тимчасову непрацездатність, є **листок непрацездатності**. Він видається лікуючим лікарем державних, комунальних та приватних закладів охорони здоров'я, а також само зайняті лікарі.

ЗУ «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення»

Документ 2168-VIII, чинний, поточна редакція від 19.10.2017р., Постановою Кабінету Міністрів №439 і Порядком №440, а також законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» регулюється надання листка непрацездатності.

Листок непрацездатності видається на весь період тимчасової непрацездатності або до встановлення групи інвалідності. Лікуючий лікар може видавати листок непрацездатності терміном до 5 днів (з наступним подовженням до 10 календарних днів), або спільно із завідувачем – до 30 днів.

Листок непрацездатності у зв'язку з вагітністю та пологами видається за місцем спостереження з 30 тижня вагітності на 126 календарних днів.

За хворим членом сім'ї тривалість визначається в залежності від суб'єкта.

Таким чином, непрацездатність, як соціальний ризик, можна поділити на постійну, стійку та тимчасову. Постійна – при досягненні особою пенсійного віку, стійка – встановлення групи інвалідності (інвалідність буває від загального захворювання та від нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання) та тимчасова непрацездатність (хвороба особи, необхідність догляду за хворим членом сім'ї, у результаті певних дій державних органів).

3. Безробіття як соціальний ризик

Визначення безробіття як соціального ризику не надається ні в науковій літературі, ні в законодавстві. Замість цього ЗУ «Про ЗДСС на випадок безробіття» легалізує інший термін – «втрата роботи з незалежних від застрахованих осіб обставин. Це такі обставини як зміни в організації виробництва і праці, виявлення невідповідності займаній посаді, поновлення на роботі працівника, який раніше виконував цю роботу, розірвання трудового договору з ініціативи працівника у зв'язку з хворобою і т.д.

Щоправда у ЗУ «Про зайнятість» № 5067-VI, поточна редакція від 31.08.2018 р. надається визначення безробітних: Безробітними вважаються особи працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів і зареєстровані у Державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові та здатні приступити до підходящої роботи.

Реєстрація та облік громадян, які звертаються за сприянням у працевлаштуванні, здійснюється державною службою зайнятості за місцем постійного проживання за умови подання паспорта та трудової книжки.

Громадяни, що зареєстровані як безробітні, отримують допомогу, як в системі ЗДСС так і в системі державної підтримки. Тому безробіття є страховим і не страховим ризиком.

Безробіття як соціальний ризик, що має самостійне правове значення, полягає у відсутності у працездатної особи працездатного віку роботи з об'єктивних причин. Факт безробіття констатується на підставі Порядку реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України.

Громадяни, що зареєстровані як безробітні, отримують допомогу як в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, так і в системі державної підтримки. Тому безробіття є страховим і не страховим соціальним ризиком. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» вперше на законодавчому рівні закріпив *часткове безробіття* як один із видів соціальних ризиків. Таким вважається вимушене тимчасове скорочення нормальної або встановленої законодавством України тривалості робочого часу, перерва в одержанні заробітку або скорочення його розміру через тимчасове припинення виробництва без припинення трудових відносин з причин економічного, технологічного, структурного характеру.

ЗУ «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» № 1533-14 вперше на законодавчому рівні закріпив часткове безробіття як один із видів соціальних ризиків.

Це вимушене тимчасове скорочення нормальної або встановленої законодавством тривалості робочого часу, перерва в одержанні заробітку або скорочення його розміру через тимчасове припинення виробництва без припинення трудових відносин з причин економічного, технологічного, структурного характеру.

Перелік причин, що приводять до часткового безробіття, затверджений Переліком причин тимчасового припинення виробництва, що призводять до часткового безробіття, порядку фінансування виплат по частковому безробіттю та надання допомоги по частковому безробіттю, Наказ № 45 від 07.02.2009 р.

Причинами тимчасового припинення виробництва є непередбачувані та непереборні події (зокрема, війна, терористичний акт, масові заворушення, стихійне лихо і т.д.).

Рівень безробіття в Україні скоротився за останні роки, але все ще залишається високим.

Варто відзначити два фактори, які не змінюються: рівень безробіття серед міського населення вищий, ніж серед сільського. Крім того, в Україні більше безробітних жінок, ніж чоловіків.

Статистика наглядно демонструє, як цей показник змінився за останні шість років (рис.1).

Так, станом на вересень 2013 року в країні було 422,1 тисячі зареєстрованих безробітних (на чверть менше, ніж на початку року), відтоді ця цифра пішла на спад.

У вересні 2014-го безробітних було 418,1 тис., в 2015-му – 407,4 тис., в 2016-му – 341,5 тис., в 2017-му – 303 тис.

Станом на кінець 2018 року кількість безробітних українців становила 287,1 тис., з них 167,2 тис. жінок і 119,9 тис. чоловіків. У місті мешкали 175,6 тис. безробітних, а в сільській місцевості – 111,5 тис.

У минулому році на одне робоче місце претендували три безробітні особи, в той час як роботодавцям потрібно було зайняти 97 тис. вільних місць. Найвища конкуренція була зафіксована в січні 2016 року, коли на одне робоче місце претендували 16 безробітних, а роботодавці потребували лише 31,3 тис. працівників.

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне

страхування на випадок безробіття» від 2 березня 2000 р. за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття надаються такі види забезпечення: допомога по безробіттю, у тому числі одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності; допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні.

Фондом соціального страхування на випадок безробіття також надаються соціальні послуги, а саме: професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації у професійно-технічних та вищих навчальних закладах, у тому числі в навчальних закладах державної служби зайнятості, на підприємствах, в установах, організаціях; профорієнтація; пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні, у тому числі шляхом організації громадських робіт для безробітних у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України; надання роботодавцям, які працевлаштовують громадян, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню, зазначені у ч. 1 ст. 14 Закону України «Про зайнятість населення», компенсації відповідно до ст. 26 Закону України «Про зайнятість населення»; надання роботодавцям – суб'єктам малого підприємництва, які працевлаштовують безробітних, компенсації фактичних витрат у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за відповідну особу за місяць, за який він сплачений відповідно до ст. 27 Закону України «Про зайнятість населення»; надання ваучера для підтримання конкурентоспроможності деяких категорій громадян шляхом перепідготовки, спеціалізації, підвищення кваліфікації за професіями та спеціальностями для пріоритетних видів економічної діяльності відповідно до ст. 30 Закону України «Про зайнятість населення»; здійснення заходів сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб відповідно до ст. 24-1 Закону України «Про зайнятість населення»; інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням.

З 1 січня 2019 року збільшено мінімальний розмір допомоги по безробіттю. Завдяки наполегливій позиції профспілкової сторони правління Фонду соціального страхування на випадок безробіття з 1 січня 2019 року передбачено посилення соціального захисту для застрахованих осіб, а саме - збільшено мінімальний розмір допомоги по безробіттю для застрахованих осіб з 1440грн. до 1630 грн., а для осіб, у яких у розрахунковому періоді менше 6 місяців сплати внесків – з 544 грн. до 610 грн.

При цьому профспілкова сторона ініціювала включення до плану роботи правління Фонду на II квартал 2019 року розгляд питання про чергове підвищення мінімального розміру допомоги по безробіттю з метою наближення його розміру до рівня прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

РІВЕНЬ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ У 2013-2018 РР.

КІЛЬКІСТЬ БЕЗРОБІТНИХ В УКРАЇНІ У 2013-2018 РР.

ПОПИТ ТА ПРОПОЗИЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ В УКРАЇНІ У 2013-2018 РР.

В середньому на 1 робоче місце **претендували безробітних осіб**

Таким чином, безробіття як соціальний ризик присутній у будь-якій державі з ринковою економікою. Якщо раніше у Конституції України було передбачено право на працю та обов'язок працювати і держава забезпечувала 100 % зайнятість, то за сучасних умов це неможливо. ЗУ «Про ЗДСС на випадок безробіття» передбачає два види безробіття: повне та часткове.

4. Загальне захворювання, інвалідність, втрата годувальника як підстави виникнення в особи права на страхові виплати

З 1 березня 2019 року підвищені **страхові виплати для потерпілих на виробництві** (членам їх сімей). На 2019 рік бюджетом Фонду соціального страхування передбачено проведення чергового перерахування щомісячних страхових виплат потерпілим на виробництві (членам їх сімей) на коефіцієнт

зростання у попередньому календарному році середньої заробітної плати.

В 2018 році вже було проведено низку підвищень страхових виплат, що було однією з вимог профспілок, визначених у Генеральній угоді. Так, з 1 січня минулого року підвищено мінімальні розміри потерпілим на виробництві та осучаснено щомісячні страхові виплати за період з 2008 по 2011 рік (для осіб, які мали право на перерахування у цих роках), а з 1 березня 2018 року перераховані щомісячні страхові виплати з урахуванням коефіцієнта 1,20. У середньому розмір страхових виплат для потерпілих на виробництві збільшився у 2018 році на 40,6%.

Соціальні виплати, які пов'язані із втратою годувальника, спрямовуються для підтримки непрацездатних членів сім'ї померлого годувальника. За правилами, визначеними у Сімейному Кодексі, до складу сім'ї належать особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли з поважних причин не проживають разом. Дитина належить до сім'ї навіть коли не проживає спільно.

Непрацездатними членами сім'ї померлого годувальника вважаються:

- 1) діти, які не досягли 18 річного віку(якщо працюють, то 16), діти. Які навчаються, але не більше, як до досягнення 23 років;
- 2) жінки, які досягли 55 років, чоловіки – 60, якщо вони не працюють;
- 3) інваліди – члени сім'ї померлого годувальника на час інвалідності;
- 4) неповнолітні діти, на утримання яких померлий виплачував або був зобов'язаний виплачувати аліменти;
- 5) непрацездатні особи, які не перебували на утриманні померлого, але мають на це право;
- б) один з подружжя або один з батьків померлого чи інший член сім'ї, якщо він не працює та доглядає дітей, братів, сестер або онуків померлого, які не досягли 8-річного віку.

Члени сім'ї померлого вважаються такими, що були на його утриманні, якщо вони перебували на його повному утриманні або одержували від нього допомогу, яка була для них постійним і основним джерелом засобів до існування, або ж мали на день його смерті право на одержання від нього такого утримання. Не вважаються такими, що перебувають на утриманні, члени сім'ї, які мають самостійні джерела засобів до існування (зарплата, пенсія).

Таким чином, втрата годувальника як соціальний ризик характеризується необхідністю матеріальної підтримки непрацездатних членів сім'ї померлого.

5. Малозабезпеченість як соціальний ризик

Останніми роками соціально-економічна ситуація у країні, в умовах розшарування суспільства за рівнем доходів, призвела до появи якісно нового соціального ризику – малозабезпеченості. Вперше це поняття отримало законодавче закріплення у ЗУ «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» ВВР 2000 р., № 48 та ВВР 2018, № 1.

Малозабезпеченість як соціальний ризик визначає неспроможність особи чи сім'ї з огляду на об'єктивні чинники забезпечити середньомісячний сукупний дохід

на рівні прожиткового мінімуму в державі.

Відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» у 2019 році фінансова підтримка надається сім'ям, які постійно проживають в Україні та мають середньомісячний сукупний дохід нижче встановленого прожиткового мінімуму. До того ж, враховується не тільки фінансовий, а й майновий стан сім'ї, зайнятість її працездатних членів та інші фактори.

Процедура обчислення середньомісячного заробітку родини здійснюється відповідно до Методики обчислення сукупного доходу сім'ї для всіх видів соціальної допомоги. Калькуляція відбувається на підставі довідки і декларації про доходи та майновий стан осіб, які звернулися за призначенням допомоги по малозабезпеченості. При цьому, при розрахунку враховується дохід членів сім'ї.

Середньомісячним сукупним доходом сім'ї вважається обчислений у середньому за місяць дохід усіх членів сім'ї з усіх джерел надходжень протягом 6 місяців, що передують місяцю звернення за призначенням державної соціальної допомоги. Правила та порядок його обчислення визначаються Методикою обчислення сукупного доходу сім'ї для всіх видів соціальної допомоги, затвердженої Наказом Міністерством праці та соціальної політики від 15.11.2001 р. та Змінами до Методики обчислення сукупного доходу сім'ї для всіх видів соціальної допомоги від 25.07.2016 р. за № 1033/29163

Рівень забезпечення прожиткового мінімуму (гарантований мінімум) для призначення допомоги малозабезпеченим сім'ям визначається Законом про Державний бюджет на відповідний рік.

Малозабезпеченість є не страховим соціальним ризиком, оскільки фінансується за рахунок державних коштів.

Останніми роками соціально-економічна ситуація у країні, в умовах розшарування суспільства за рівнем доходів, призвела до появи якісно нового соціального ризику – малозабезпеченості. Вперше це поняття отримало законодавче закріплення у ЗУ «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям».

Державна соціальна допомога призначається малозабезпеченим сім'ям, які з поважних або незалежних від них причин мають середньомісячний сукупний дохід, що не перевищує рівень забезпечення прожиткового мінімуму.

Рівень забезпечення прожиткового мінімуму (гарантований мінімум) для призначення допомоги у відсотковому співвідношенні до прожиткового мінімуму для основних соціальних і демографічних груп населення становить: для працездатних осіб - 21 відсоток, для дітей - 75 відсотків, для осіб, які втратили працездатність, та інвалідів – 100 відсотків відповідного прожиткового мінімуму.

Для кожної дитини (крім дитини-інваліда), яка входить до складу малозабезпеченої сім'ї, рівень забезпечення прожиткового мінімуму збільшується на 10 відсотків, а для кожної дитини-інваліда, яка входить до складу малозабезпеченої сім'ї, для кожної дитини, яка утримується матір'ю (батьком, усиновителем), що не перебуває у шлюбі, і запис про батька (матір) цієї дитини у Книзі реєстрації народжень провадиться в установленому порядку за вказівкою матері (батька), для кожної дитини, в якій один або обидва батьків є інвалідами I або II групи, - на 20

відсотків.

6. Поняття та принципи формування державних соціальних стандартів та нормативів соціального забезпечення

Державні соціальні стандарти - це законодавчо встановлені нормативи мінімальних розмірів матеріальних та інших благ, що забезпечують кожній особі необхідний для неї достатній рівень життя. Традиційно у міжнародній практиці достатній життєвий рівень включає харчування, одяг, житло, медичне забезпечення та соціальне обслуговування особи.

Розрізняють загальні та спеціальні (галузеві) принципи соціального забезпечення. Загальні принципи – це обов'язковість державного-соціального страхування найманих працівників; стабільність соціального забезпечення; всебічність стимулювання поліпшення демографічного стану; економічна обґрунтованість соціальних нормативів; здійснення забезпечення на рівні не нижче встановлених у державі стандартів.

Базовими величинами, на основі яких встановлюються державні соціальні стандарти, є соціальні норми та нормативи, що є вартісним вираженням відповідного споживчого кошика. Вони слугують показниками необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, а також забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами.

Державні соціальні стандарти і нормативи формуються, встановлюються та затверджуються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України за участю та погодженням з іншими сторонами соціального партнерства з урахуванням вимог, визначених міжнародними договорами України у сфері соціального захисту та трудових відносин.

Державні соціальні стандарти і нормативи встановлюються з наступною метою:

- визначення механізму реалізації соціальних прав та державних соціальних гарантій громадян, визначених Конституцією України;

- визначення пріоритетів державної соціальної політики щодо забезпечення потреб людини в матеріальних благах і послугах та фінансових ресурсів для їх реалізації;

- визначення та обґрунтування розмірів видатків державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів, соціальних фондів на соціальний програм захист і забезпечення населення та утримання соціальної сфери.

Мінімальна заробітна плата та мінімальна пенсія за віком, неоподаткований мінімум доходів громадян, розміри державної соціальної допомоги - базові елементи державних соціальних гарантій

Державні соціальні гарантії затверджені в Україні на такому рівні (табл.1):

Таблиця 1 Державні соціальні стандарти та гарантії

гривень

	2019 рік		
	з 1 січня	з 1 липня	з 1 грудня
Прожитковий мінімум (ПМ) в розрахунку на місяць на одну особу	1853	1936	2027
для дітей віком до 6 років	1626	1699	1779
для дітей віком від 6 до 18 років	2027	2118	2218
для працездатних осіб	1921	2007	2102
для осіб, які втратили працездатність	1497	1564	1638
Мінімальна заробітна плата	4173	4173	4173
(у % до ПМ для працездатних осіб)	217,2	207,9	198,5
Мінімальна пенсія	1497	1564	1638
(у % до ПМ для осіб, які втратили працездатність)	100,0	100,0	100,0
Мінімальна пенсія для осіб старше 65 років, які мають повний страховий стаж	1669,2	2000	2000
(у % до ПМ для осіб, які втратили працездатність)	111,5	106,7	101,9
мінімальна допомога по безробіттю: - застрахованим особам, у яких розмір виплат залежить від страхового стажу	1630	1630	1630
(у % до ПМ для працездатних осіб)	84,9	81,2	77,5
- особам, виплати яким призначаються без урахування страхового стажу	610	610	610
(у % до ПМ для працездатних осіб)	31,8	30,4	29,0
допомога на поховання для безробітних	1853	1936	2027
(у % до ПМ на одну особу)	100	100	100
допомога на поховання для працюючих та членів їх сімей	4100	4100	4100
(у % до ПМ для працездатних осіб)	213,4	204,3	195,1
для працездатних осіб на особу (члена сім'ї)	442	442	442
для осіб, які отримують пенсію, дітей, студентів денної форми навчання ЗВО та учнів закладів ПТО, які досягли 18-річного віку (до закінчення закладів освіти, але не довше ніж до досягнення ними 23 років)	1000,0	1000,0	1000,0
для осіб з інвалідністю I групи та дітей з інвалідністю	1946,10	2033,20	2129,40
для осіб з інвалідністю II групи	1721,55	1798,60	1883,70
для осіб з інвалідністю III групи	1497	1564	1638

„Про державну допомогу сім'ям з дітьми”

	2019 рік		
	з 1 січня	з 1 липня	з 1 грудня
допомога при народженні дитини: (з липня 2014 р. у фіксованому розмірі відповідно до змін до ЗУ "Про державну допомогу сім'ям з дітьми")			
- одноразова виплата на першу дитину	41280	41280	41280
- щомісячна виплата на першу дитину	10320	10320	10320
	860	860	860
допомога на дітей одиноким матерям (максимальний розмір):			
до 6 років (у % до ПМ для дітей віком до 6 років)	1626 100	1699 100	1779 100
від 6 до 18 років (у % до ПМ для дітей віком від 6 до 18 років)	2027 100	2118 100	2218 100
від 18 до 23 років (за умови навчання) (у % до ПМ для працездатних осіб)	1921 100	2007 100	2102 100
допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням (максимальний розмір):			
до 6 років (у % до ПМ для дітей віком до 6 років)	3252 200	3398 200	3558 200
від 6 до 18 років (у % до ПМ для дітей віком від 6 до 18 років)	4054 200	4236 200	4436 200

	2019 рік		
	з 1 січня	з 1 липня	з 1 грудня
для працездатних осіб (у % до ПМ для працездатних осіб)	403,41 21,0	421,47 21,0	441,42 21,0
для осіб, які втратили працездатність, та інвалідів (у % до ПМ для осіб, які втратили працездатність)	1497 100	1564 100	1638 100
для дітей віком:			
до 6 років (у % до ПМ для дітей віком до 6 років)	1382,10 85	1444,15 85	1512,15 85
від 6 до 18 років (у % до ПМ для дітей віком від 6 до 18 років)	1722,95 85	1800,30 85	1885,30 85
від 18 до 23 років (за умови навчання) (у % до ПМ для працездатних осіб)	1632,85 85	1705,95 85	1786,70 85

На основі соціальних стандартів визначаються розміри основних соціальних гарантій: мінімальних розмірів заробітної плати та пенсії за віком, інших видів соціальних виплат і допомог. Державні соціальні стандарти обов'язково враховуються при розробці програм економічного і соціального розвитку (ст. 2 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»).

З метою забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень законами встановлюються основні державні соціальні гарантії. *Державні соціальні гарантії* - це встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, а також розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від визначеного в державі державного соціального стандарту - прожиткового мінімуму.

Державні соціальні гарантії враховуються при затвердженні програм економічного та соціального розвитку та є базою для порівняння при оцінюванні досягнутого рівня життя. Вони спрямовані на створення реальних умов, що забезпечують населенню можливість споживати ті чи інші блага і послуги в гарантованому обсязі.

Базовими державними соціальними гарантіями є мінімальна заробітна плата та мінімальна пенсія за віком, неоподатковуваний мінімум доходів громадян, розміри державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат. Державні соціальні гарантії, які є основним джерелом існування, не можуть бути нижчими від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Мінімальний розмір пенсії за віком. Мінімальний розмір пенсії за віком, згідно зі статтею 28 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. №1058 встановлюється при наявності страхового стажу не менше 35 років на рівні прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність: у 2019 році з 1 січня – 1497грн, з 1 липня – 1564 грн, з 1 грудня – 1638 грн.

Максимальний розмір пенсії. Розмір пенсії не може перевищувати 10 прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність. У 2019 році: з 1 січня – 14 970 грн, з 1 липня – 15 640 грн, з 1 грудня – 16 380 грн.

Зазначене обмеження пенсії (щомісячного довічного грошового утримання) максимальним розміром не поширюється на пенсіонерів, яким пенсія (щомісячне довічне грошове утримання) призначена до набрання чинності Законом України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», тобто до 1 жовтня 2011 року.

Обчислення страхового стажу. У 2019 році при визначенні розміру пенсії застосовується оцінка вартості одного року страхового стажу на рівні 1%. Тобто, при наявності страхового стажу 35 років пенсія встановлюється у розмірі 35% заробітку, визначеного для обчислення пенсії.

Зарахування місяця роботи до страхового стажу як повного місяця здійснюється за умови сплати за відповідний місяць роботи страхових внесків у сумі не менше, ніж мінімальний страховий внесок. У 2019 році мінімальний страховий внесок становить 918,06 грн. (4173 грн (розмір мінімальної заробітної плати) x 22% (розмір єдиного

соціального внеску).

Прожитковий мінімум – є базовим державним соціальним стандартом з відповідними способами визначення.

Відповідно до ст. 6 Закону "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії" базовим державним соціальним стандартом в Україні є прожитковий мінімум. На його основі визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти.

Прожитковий мінімум - вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості.

В Україні прожитковий мінімум визначається нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо диференційовано для тих, хто належить до основних соціальних та демографічних груп: а) для дітей віком до 6 років; б) для дітей віком від 6 до 18 років; в) для працездатних осіб; г) для осіб, які втратили працездатність. Такий поділ зумовлений особливостями людського організму та потребами його залежно від віку, стану, активності.

Прожитковий мінімум на одну особу, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення, щорічно затверджується за поданням Кабінету Міністрів України Верховною Радою України до початку розгляду державного бюджету України. Він періодично переглядається залежно від зростання індексу споживчих цін разом з уточненням показників державного бюджету України та публікується в офіційних виданнях.

Прожитковий мінімум встановлюється Кабінетом Міністрів України після проведення науково-громадської експертизи. Складовими елементами величини прожиткового мінімуму є набір продуктів харчування, набір непродовольчих товарів та набір послуг.

Незважаючи на всю свою значущість, прожитковий мінімум не є єдиним державним соціальним стандартом в Україні. Крім нього широко використовується інший показник - *рівень забезпечення прожиткового мінімуму*. Він визначається як реальний державний соціальний стандарт, що слугує критерієм для визнання особи нужденною. Щорічно цей мінімум закріплюється у законі про державний бюджет та використовується для призначення державних соціальних допомог.

Неоподатковуваний мінімум доходів громадян або НМДГ — це грошова сума, яка регламентується Податковим кодексом України. Неоподатковуваний мінімум доходів громадян України в 2019 році складає 50% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи. Тобто НМДГ у 2019 році становить 960 грн. 50 коп. (50% від 1921 грн).

Мінімальна заробітна плата - це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може здійснюватися оплата за виконану працівником місячну, погодинну норму праці (обсяг робіт). До мінімальної заробітної плати не включаються доплати, надбавки, заохочувальні та

компенсаційні виплати.

Закон про державний бюджет на 2019 р. встановив такі основні показники: мінімальна зарплата: у місячному розмірі – 4173 грн; за годину – 25,13 грн; прожитковий мінімум (для працездатних осіб): з 1 січня — 1921 грн, з 1 липня – 2007 грн, з 1 грудня — 2102 грн.

Отже, соціальний ризик – це соціально значима обставина об'єктивного характеру, з настанням якої громадяни не здатні самостійно себе утримувати, а тому потребують додаткового матеріально захисту з боку держави.

Система соціальних ризиків не є сталою, вона динамічно змінюється з розвитком суспільства. Сучасний перелік соціальних ризиків, визнаний міжнародним співтовариством. Юридичне значення має поділ соціальних ризиків за їх змістом, а саме: непрацездатність, безробіття, втрата годувальника та малозабезпеченість.

Так виглядає загальна характеристика основних соціальних ризиків, що виступають підставами виникнення права особи на той чи інший вид соціального забезпечення: це непрацездатність (постійна, стійка, тимчасова), безробіття (повне та часткове), втрата годувальника та малозабезпеченість. Більш детально про кожний із названих ризиків будемо говорити, розглядаючи відповідну тему.

Важливим завданням соціальної політики держави є формування ефективної системи соціальних державних стандартів та гарантій, які б забезпечували високий рівень життя кожної людини. Відповідно до українського законодавства державні соціальні стандарти, гарантії і нормативи є основою для розрахунку видатків на соціальні цілі та формування на їх основі бюджетів усіх рівнів і соціальних фондів.

Контрольні питання до теми:

1. Соціальні ризики як підстава виникнення права на соціальне забезпечення.
2. Система соціальних ризиків за законодавством України.
3. Порядок розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві.
4. Безробіття, часткове безробіття: поняття, порядок підтвердження.
5. Малозабезпеченість як соціальний ризик.
6. Державні соціальні стандарти як законодавчо встановлені нормативи
7. Державні соціальні гарантії, що встановлюються законами з метою забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень.
8. Сутність державних соціальних гарантій, встановлених законами
9. Базові державні соціальні гарантії - мінімальна заробітна плата та мінімальна пенсія за віком, неоподатковуваний мінімум доходів громадян, розміри державної соціальної допомоги та інші соціальні виплати
10. Прожитковий мінімум – базовий державний соціальний стандарт
11. Визначення прожиткового мінімуму нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу, а також диференційовано для основних соціальних та демографічних груп.

12. Рівень забезпечення прожиткового мінімуму, що використовується для призначення державних соціальних допомог.

13. Неоподатковуваний мінімум доходів громадян або НМДГ та його визначення

14. Яке місце займає соціальний ризик у системі юридичних фактів права соціального забезпечення?

15. На які види за змістом класифікують соціальні ризики ?

ТЕМА 4. СИСТЕМА СТРАХОВОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

План

1. Основні системи пенсійного забезпечення в Україні
2. Принципи функціонування солідарної, накопичувальної державної та не державної систем пенсійного забезпечення
3. Сучасний стан та напрями реформування державної системи пенсійного забезпечення в Україні
4. Солідарна система страхового пенсійного забезпечення
5. Обчислення розміру пенсії. Правове регулювання пенсійного забезпечення за віком
6. Накопичувальна система пенсійного забезпечення
7. Пенсії у зв'язку з інвалідністю та втратою годувальника
8. Документи які дають право на призначення кожного виду пенсії
9. Поняття та правові ознаки державних (не страхових) пенсій. Суб'єкти права на державні (не страхові) пенсії Пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу ОВС
10. Пенсії за особливі заслуги перед Україною
11. Правове регулювання пенсій особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, пенсій ветеранів війни

1. Основні системи пенсійного забезпечення в Україні

Пенсійна система України — сукупність створених в Україні правових, економічних і організаційних інститутів і норм, метою яких є надання громадянам матеріального забезпечення у вигляді пенсії. Пенсійна система України в сучасному вигляді започаткована в січні 2004 р. і містить відносини по формуванню, призначенню і виплаті пенсій в *трирівневій пенсійній системі*.

З прийняттям законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» і «Про недержавне пенсійне забезпечення» в 2004 році розпочато впровадження пенсійної реформи, сутність якої полягає в переході до сучасної трирівневої пенсійної системи.

Перший рівень — це солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, в якій усі кошти, що перераховуються підприємствами та застрахованими особами до Пенсійного фонду України, одразу ж виплачуються нинішнім пенсіонерам.

Другий рівень — накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Передбачалося, що вона буде введена в дію ще у 2012 році, після створення системи державного нагляду та регулювання, а також необхідної інфраструктури. Та навіть у 2019 році накопичувальна система не запрацювала в повному обсязі. Частина обов'язкових пенсійних відрахувань (до 7% від заробітної плати працівника) надходить до державного Накопичувального пенсійного фонду

України, спрямовується на персональні рахунки громадян. Ці кошти інвестуються в українську економіку, а інвестиційний дохід збільшує розмір пенсійних виплат.

Третій рівень — система недержавного пенсійного забезпечення. В цій системі можуть брати участь добровільно як фізичні особи, так і юридичні особи-роботодавці.

Накопичувальний пенсійний фонд є новим видом публічних фондів в Україні і фінансовою основою другого рівня пенсійної системи – загальнообов’язкового державного пенсійного страхування. Питанням утворення і діяльності Накопичувального пенсійного фонду України як нової інституції присвячені розділи VII, X, XI, XII, XIV та Прикінцеві положення Закону України "Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування".

Накопичувальним пенсійним фондом у Законі України "Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування" називається цільовий позабюджетний фонд, який створюється відповідно до цього Закону, акумулює страхові внески застрахованих осіб (учасників цього фонду), що обліковуються на їх накопичувальних пенсійних рахунках та інвестуються з метою отримання інвестиційного доходу на користь цих осіб. Пенсійні активи Накопичувального фонду використовуються для оплати договорів страхування довічних пенсій або одноразових виплат застрахованим особам, а у випадках, передбачених цим Законом, членам їх сімей чи спадкоємцям та на інші цілі, визначені цим Законом..

Кошти Накопичувального фонду інвестуються в економіку України з метою захисту їх від інфляції, одержання інвестиційного доходу, забезпечення потреб держави в джерелах фінансування довгострокових інвестиційних проектів. Все це повинне сприяти загальному економічному зростанню країни.

Керування пенсійними коштами здійснюють спеціальні компанії по управлінню активами (зараз вони вже керують активами недержавних пенсійних фондів), обрані на конкурсній основі. Ці компанії діють із дотриманням законодавчо встановлених обмежень щодо напрямків інвестування для забезпечення захисту інтересів громадян і стабільного збільшення їх коштів. Безпосереднє зберігання пенсійних активів здійснює Зберігач – банківська установа, яка контролює використання цих коштів.

Кошти, які враховуються на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян, є їхньою власністю. Люди зможуть скористатися ними при досягненні пенсійного віку або, в окремих випадках (наприклад, у випадку інвалідності), раніше цього терміну.

Виплати з Накопичувального пенсійного фонду України здійснюються додатково до солідарної пенсії довічно або одноразово. Впроваджуватись другий рівень може лише після формування необхідних економічних передумов та створення налагодженої і ефективної системи державного нагляду та регулювання у цій сфері, а також необхідної інфраструктури.

Розподіл пенсіонерів за розмірами та видами пенсій в Україні надано в табл. 2.

Таблиця 2. Звіт про розподіл пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій в Україні станом на 01.04.2019 (форма № 5-ПФ)²⁷

Назва показників	№№ рядків	Чисельність пенсіонерів усіх категорій (осіб)	Сума призначених пенсій з цільовою грошовою допомогою (грн.коп.)	Середні розміри призначених пенсій з цільовою грошовою допомогою (грн.коп.) (гр.2:гр.1)
А	Б	1	2	3
Всього пенсіонерів (02-22) у тому числі одержують пенсії у загальній сумі:	01	11 389 949	33 019 927,0	2 899,04
до 800 грн. Включно	02	24 940	16 480,3	660,80
від 801 грн. до 1000 грн.	03	48 839	44 087,1	902,70
від 1001 грн. до 1100 грн.	04	3 029	3 169,7	1 046,45
від 1101 грн. до 1200 грн.	05	2 336	2 683,2	1 148,63
від 1201 грн. до 1300 грн.	06	1 833	2 287,2	1 247,79
від 1301 грн. до 1400 грн.	07	1 742	2 348,4	1 348,11
від 1401 грн. до 1500 грн.	08	1 952 732	2 923 159,2	1 496,96
від 1501 грн. до 2000 грн.	09	2 870 356	5 111 280,0	1 780,71
від 2001 грн. до 3000 грн.	10	3 172 810	7 593 379,1	2 393,27
від 3001 грн. до 4000 грн.	11	1 419 080	4 891 154,8	3 446,71
від 4001 грн. до 5000 грн.	12	699 334	3 111 256,1	4 448,88
від 5001 грн. до 10000 грн.	13	976 703	6 524 143,5	6 679,76
понад 10000 грн.	14	216 215	2 794 498,4	12 924,63
Із загального числа пенсіонерів (рядок 01) одержують пенсію: за віком	15	8 614 536	25 351 484,4	2 942,87
– по інвалідності	16	1 414 392	3 141 896,4	2 221,38
– у разі втрати годувальника	17	648 834	1 718 878,8	2 649,18
– за вислугу років	18	626 215	2 537 014,4	4 051,35
– соціальні пенсії	19	82 665	124 099,8	1 501,24
– довічне утримання суддів	20	3 307	146 553,2	44 316,06
Із загального числа пенсіонерів (рядок 01) одержують пенсію: – нижче прожиткового мінімуму	21	86 073	75 983,4	882,78
– у розмірі прожиткового мінімуму	22	1 889 232	2 828 180,6	1 497,00
– вище прожиткового мінімуму	23	9 414 644	30 115 763,0	3 198,82
– працюючі пенсіонери	24	2 478 414	7 532 685,3	3 039,32

²⁷

<https://www.pfu.gov.ua/1568516-zvit-pro-rozpodil-pensioneriv-za-rozmiramy-pryznachenyh-misyachnyh-pensij-standom-na-01-04-2019-forma-5-pf/>

Законопроектами передбачається, що громадянам надано право, у разі їх бажання, перевести їх обов'язкові пенсійні заощадження з Накопичувального фонду до обраного ними недержавного пенсійного фонду (тобто на третій рівень). Це дозволяє застрахованим особам самостійно вирішувати, яка інвестиційна політика є найбільш прийнятною для інвестування їх пенсійних заощаджень, а отже – в більшій мірі впливати на розмір своєї майбутньої пенсії.

Наразі впровадження накопичувальної пенсійної системи влада пов'язує з досягненням бездефіцитності Пенсійного фонду. Пенсійна реформа діє, але дефіцит Пенсійного фонду поки що зростає.

Половину витрат на пенсії надходять з державного бюджету. На фінансування дефіциту Пенсійного фонду України із загального фонду державного бюджету в 2018 році виділено 139 млрд. 313 млн. грн., що на 4% більше, ніж у 2017 році (133 млрд. 695 млн. грн.)²⁸.

У 2018 році за рахунок держбюджету фінансувалося близько половини витрат Пенсійного фонду. Згідно з бюджетом Пенсійного фонду у 284 млрд. грн., який затвердив уряд, його власні доходи становили лише 143 млрд. грн.

Загальний дефіцит Пенсійного фонду на 2019 рік заплановано у розмірі 58 млрд. грн., а сума, яку уряд збирається заощадити після впровадження пенсійної реформи дорівнює 1,7 млрд. грн.²⁹.

Економіка носить циклічний характер. В умовах кризи накопичення можуть знецінюватися за рахунок переоцінки ринкової вартості цінних паперів. Учасники накопичувальної пенсійної системи беззахисні перед «ринковим ризиком» і інфляцією.

2. Принципи функціонування солідарної, накопичувальної державної та не державної систем пенсійного забезпечення

Законодавство про пенсійне забезпечення базується на Конституції України, складається з Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», Законів України «Про недержавне пенсійне забезпечення», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», міжнародних договорів з пенсійного забезпечення, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також інших законів та нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до законів про пенсійне забезпечення, що регулюють відносини у сфері пенсійного забезпечення в Україні.

Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші норми, ніж ті, що передбачені законодавством України про пенсійне забезпечення, то застосовуються норми міжнародного договору.

²⁸ На покриття дефіциту Пенсійного фонду з держбюджету виділили 139 млрд грн. Дзеркало тижня № 18 від 5 січня, 2018 https://dt.ua/ECONOMICS/na-pokrittya-deficitu-pensijnogo-fondu-z-derzhbyudzhetu-vidilili-139-mlrd-grn-265323_.html

²⁹ Там же

Виключно законами про пенсійне забезпечення визначаються:

види пенсійного забезпечення;
умови участі в пенсійній системі чи її рівнях;
пенсійний вік, при досягненні якого особа має право на отримання пенсійних виплат;
джерела формування коштів, що спрямовуються на пенсійне забезпечення;
умови, норми та порядок пенсійного забезпечення;
організація та порядок здійснення управління в системі пенсійного забезпечення.

Виключно Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» визначаються:

принципи та структура системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

коло осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню;

види пенсійних виплат;

умови набуття права та порядок визначення розмірів пенсійних виплат;

пенсійний вік, при досягненні якого особа має право на призначення пенсії за віком;

мінімальний розмір пенсії за віком;

порядок здійснення пенсійних виплат за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням;

порядок використання коштів Пенсійного фонду та накопичувальної системи пенсійного страхування;

організація та порядок здійснення управління в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування здійснюється за принципами:

- законодавчого визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

- обов'язковості страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством, а також осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, фізичних осіб - підприємців;

- права на добровільну участь у системі загальнообов'язкового пенсійного страхування осіб, які відповідно до цього Закону не підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню;

- заінтересованості кожної працездатної особи у власному матеріальному забезпеченні після виходу на пенсію;

- рівноправності застрахованих осіб щодо отримання пенсійних виплат та виконання обов'язків стосовно сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;

- диференціації розмірів пенсій залежно від тривалості страхового стажу та розміру заробітної плати (доходу);

- солідарності та субсидування в солідарній системі;

- фінансування видатків на виплату пенсій, надання соціальних послуг за рахунок страхових внесків, бюджетних коштів і коштів цільових фондів;
- спрямування частини страхових внесків до накопичувальної системи пенсійного страхування для здійснення оплати договорів страхування довічної пенсії і одноразової виплати залежно від розмірів накопичень застрахованої особи з урахуванням інвестиційного доходу;
- державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав, передбачених цим Законом;
- гласності, прозорості та доступності діяльності Пенсійного фонду;
- обов'язковості фінансування за рахунок коштів Пенсійного фонду витрат, пов'язаних з виплатою пенсій та наданням соціальних послуг, в обсягах, передбачених цим Законом;
- цільового та ефективного використання коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- відповідальності суб'єктів системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування за порушення норм цього Закону, а також за невиконання або неналежне виконання покладених на них обов'язків.

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом. Накопичувальний фонд акумулює страхові внески застрахованих осіб, що обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках та інвестуються з метою отримання інвестиційного доходу.

3. Сучасний стан та напрями реформування державної системи пенсійного забезпечення в Україні

Соціально-економічні реформи, що здійснюються в Україні, викликали радикальні зміни в житті суспільства, які позначилися на його соціальній структурі. У більшості населення формуються нові ціннісні орієнтири, змінюються соціальні умови життя.

Стан економіки в умовах перехідного періоду зумовлений рядом об'єктивних факторів, пов'язаних із зниженням ефективності господарювання та спадом виробництва, високою інфляцією на початку економічних реформ, внаслідок чого відбулося істотне зниження реальної заробітної плати, пенсій, рівня життя значної частини населення.

У таких економічних умовах вживалися заходи, спрямовані на пом'якшення негативних наслідків спаду рівня життя пенсіонерів і на часткову компенсацію втрат найменш забезпеченим верствам населення. Були створені механізми захисту доходів пенсіонерів, інвалідів, одиноких громадян похилого віку.

Разом з тим у пенсійному забезпеченні громадян України ще є ряд проблем, зокрема:

- низький рівень пенсійного забезпечення;
- майже відсутня диференціація розмірів пенсій;
- наявність переваг та пільг у пенсійному забезпеченні окремих категорій працівників при однаковому рівні відрахувань на пенсійне забезпечення;

- несвоєчасна сплата страхових внесків до Пенсійного фонду України, що зумовлює заборгованість з виплати пенсій.

У пенсійному забезпеченні принцип страхування реалізується не повною мірою і по суті носить адміністративно-розподільний характер, не забезпечує залежності розміру пенсії від розміру сплачених внесків. За рахунок страхових внесків проводяться окремі види виплат, які не пов'язані з трудовим вкладом, не залежать від участі у фінансуванні пенсійного забезпечення і сприяють утвердженню утриманських настроїв.

На стан пенсійного забезпечення громадян України негативно впливають:

- демографічні процеси (старіння населення, зменшення працездатного населення), наслідками яких є збільшення чисельності отримувачів пенсій та зменшення платників страхових внесків;

- зменшення чисельності зайнятого населення;

- несприятливе співвідношення тривалості періоду сплати внесків на пенсійне забезпечення і періоду, протягом якого виплачується пенсія;

- зростання різного роду пільгових і прирівняних до них категорій пенсіонерів.

Слід зауважити, що органи Пенсійного фонду ведуть чіткий персоніфікований облік надходжень страхових внесків кожного громадянина. Пенсійний фонд забезпечує роботу єдиного автоматизованого банку відомостей про застрахованих осіб. Пенсійний фонд на сьогодні забезпечує нарахування та виплату «державних» пенсій. Тенденція, яка спостерігається в Україні (так само, як і в багатьох країнах) досить сумна: скорочення питомої ваги працюючого населення, та збільшення кількості пенсіонерів. Демографічний прогноз (табл. 3) та економічні розрахунки свідчать про те, що якщо систему не змінити, то в майбутньому з'являться дуже високі ризики того, що пенсійних внесків працюючих людей не буде достатньо для того, щоб забезпечувати виплату пенсій пенсіонерам.

В умовах старіння населення, змінюється співвідношення працездатних і пенсіонерів. Сумарних відрахувань стає недостатньо для збереження рівня пенсій, їх розмір знижується за рахунок «запізнілої» індексації і коефіцієнт заміщення (відношення розміру пенсії до розміру заробітної плати) — знижується. Також присутній ризик «політичного популізму», коли призначення і/або збільшення пенсій здійснюється без визначення джерел їх довгострокового фінансування.

Станом на 2019 рік пенсійна система в Україні все ще перебуває в стані хронічного глибокого дефіциту. Пенсії в Україні виплачуються за більш ніж 20 законами, зі своїми різними правилами. Певні категорії пенсіонерів користуються привілеями, зокрема правом виходу на пенсію значно раніше встановленого для звичайних громадян пенсійного віку, що створює великий фінансовий тиск на Пенсійний фонд. Значна частина пенсійних виплат, фактично, не відноситься до пенсій як таких і є просто доплатою тим чи іншим категоріям пенсіонерів з бюджету.

Таблиця 3. Світові демографічні тенденції. Прогноз.
(Чисельність населення в 1995 р. – 100%)³⁰

	1995	2000	2010	2020	2030	2050
США населення	100,0	104,8	113,0	119,8	124,7	172,2
демографічне навантаження	19,2	19,0	20,4	27,6	36,8	38,4
Японія населення	100,0	101,3	102,2	100,6	97,6	91,6
демографічне навантаження	20,3	24,3	33,0	43,0	44,5	54,0
Німеччина населення	100,0	100,0	97,2	94,2	90,6	81,2
демографічне навантаження	22,3	23,8	30,3	35,4	49,2	51,9
Франція населення	100,0	102,2	104,9	106,9	107,8	107,8
демографічне навантаження	22,1	23,6	24,6	32,3	39,1	43,5
Італія населення	100,0	100,1	98,2	95,3	91,9	82,6
демографічне навантаження	23,8	26,5	31,2	37,5	48,3	60,0
Велика Британія населення	100,0	101,0	102,2	103,5	103,9	102,0
демографічне навантаження	24,3	24,4	25,8	31,2	38,7	41,2
Канада населення	100,0	105,0	113,2	119,7	123,1	122,7
демографічне навантаження	17,5	18,2	20,4	28,4	39,1	41,8
Швеція населення	100,0	101,8	103,8	105,7	107,0	107,0
демографічне навантаження	17,4	26,9	29,1	35,6	39,4	38,6
Україна населення	100,0	95,7	89,1	85,2	81,0	72,7
демографічне навантаження, %: (65 і старше)/(15—64)	20,6	20,3	22,3	24,8	30,0	38,7
населення пенсійного віку (55+/60+)/населення праце здатного віку (16—54/59)	40,4	41,6	40,5	49,1	53,1	72,1

Розрахунок отримуваної пенсії є непрозорим для громадянина і відірваним від внесків, які громадянин сплачує до Пенсійного фонду - що перетворює дані внески на форму оподаткування, якого громадяни починають активно уникати. Нагромадження доплат, надбавок та привілеїв підривають фінансовий стан пенсійної системи та ставлять її під загрозу банкрутства. Пенсійна система потребує приведення до уніфікації та чіткої прив'язки пенсійних виплат до внесків громадян.

4. Солідарна система страхового пенсійного забезпечення та її зміст

Здійснення пенсійної реформи спрямоване на:

- підвищення рівня життя пенсіонерів;
- встановлення залежності розмірів пенсій від сум заробітної плати, на яку нараховуються страхові внески, і страхового стажу;
- забезпечення фінансової стабільності пенсійної системи;
- заохочення громадян до заощадження коштів на старість;
- диверсифікацію джерел фінансування пенсій за рахунок внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та обов'язкових і добровільних пенсійних накопичень;
- створення ефективної системи адміністративного управління в пенсійному

³⁰ В.Толуб'як Демографічні процеси та їх вплив на систему пенсійного забезпечення населення в Україні Вісник Національної академії державного управління № 11, 2015
<http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2015/11/-4-34.pdf>

забезпеченні.

Трирівнева пенсійна система розподіляє між трьома її складовими ризики, пов'язані зі змінами в демографічній ситуації та з коливаннями в економіці і на ринку капіталів. Такий розподіл ризиків дозволить зробити пенсійну систему більш фінансово збалансованою та стійкою, що застрахує працівників від зниження загального рівня доходів після виходу на пенсію і є принципово важливим та вигідним для них.

Реформа солідарної системи передбачає:

- охоплення системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування усіх працюючих громадян (у тому числі і тих, що забезпечують себе роботою самостійно, а також найманих працівників у приватному секторі економіки);

- запровадження нової формули нарахування пенсій, що передбачає розширення періоду врахування заробітку при визначенні розмірів пенсій (на підставі даних системи персоніфікованого обліку внесків), зарахування до страхового стажу періодів, за які сплачено страхові внески та ставить майбутній розмір пенсії у залежність від величини заробітку, з якого сплачувались пенсійні внески, та страхового стажу, протягом якого вони сплачувались. Причому, пенсіонерам, пенсії яким були призначені за раніше діючим законодавством, надано право на перерахунок призначеної їм пенсії за умовами нового Закону;

- збереження права виходу на пенсію в 60 років, з одночасним наданням можливості пізнішого виходу на пенсію з підвищенням розмірів пенсій. Крім того, у разі відстрочки часу виходу на пенсію, збільшиться період, протягом якого особа сплачуватиме внески до Пенсійного фонду, а значить і розмір її пенсії буде вищим. Таке вирішення питання буде особистою справою кожного громадянина і залежатиме виключно від його готовності «працювати на самого себе». Отже у законі закладено економічно стимулюючий підхід до пізнішого виходу на пенсію;

- розмежування джерел фінансування пенсій, призначених за різними пенсійними програмами. На першому етапі — розмежування джерел фінансування з Державним бюджетом, а на другому — поступове переведення фінансування дострокових пенсій (за списками № 1 і № 2) інших категорій підвищених пенсій у систему недержавних пенсійних фондів з обов'язковим відрахуванням до них пенсійних внесків з боку відповідних роботодавців.

- економічне стимулювання громадян до виходу на пенсію у пізнішому віці без законодавчого підвищення діючого пенсійного віку.

- поступове запровадження системи управління Пенсійним фондом на основі паритетного представництва сторін соціального партнерства (представників держави, роботодавців та працівників);

- максимальний розмір місячної пенсії визначається на рівні 10 прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб.

Таким чином, перший рівень є системою пенсійних виплат, внески до якої сплачуються усіма працюючими громадянами країни та їх роботодавцями. За рахунок цих коштів і виплачуються страхові пенсії та встановлюється мінімальний рівень пенсійних виплат пенсіонерам. Особам, які мають малий страховий стаж та/

або розмір заробітку, з якого сплачувались страхові внески, а отже низькі розміри пенсій, передбачається надання цільової соціальної допомоги, що дозволить забезпечити їм доходи на рівні мінімальних соціальних стандартів в Україні, які встановлюються, виходячи з реальних фінансових можливостей Державного бюджету та Пенсійного фонду.

У реформованій солідарній системі розмір пенсії залежить від розміру заробітної платні, з якої сплачувались страхові внески, та страхового стажу, протягом якого вони сплачувались, що досягається шляхом звільнення Пенсійного фонду від здійснення невластивих йому виплат (розмежування джерел фінансування виплати пенсій, призначених за різними пенсійними програмами) та впровадження системи персоніфікованого обліку відомостей про заробіток та сплату страхових внесків, на основі даних якої призначаються і виплачуються пенсії. Ведення та обслуговування такої системи здійснює Пенсійний фонд України.

Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування здійснюється за принципами: - законодавчого визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; - обов'язковості страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством, а також осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності; - права на добровільну участь у системі загальнообов'язкового пенсійного страхування осіб, які відповідно до цього Закону не підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню; - заінтересованості кожної працездатної особи у власному матеріальному забезпеченні після виходу на пенсію; - рівноправності застрахованих осіб щодо отримання пенсійних виплат та виконання обов'язків стосовно сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування; - диференціації розмірів пенсій залежно від тривалості страхового стажу та розміру заробітної плати (доходу); - солідарності та субсидування в солідарній системі; - фінансування видатків на виплату пенсій, надання соціальних послуг за рахунок страхових внесків, бюджетних коштів і коштів цільових фондів; - спрямування частини страхових внесків до Накопичувального фонду для здійснення оплати договорів страхування довічної пенсії і одноразової виплати залежно від розмірів накопичень застрахованої особи з урахуванням інвестиційного доходу; - державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав; - організації управління Пенсійним фондом на основі паритетності представників від застрахованих осіб, роботодавців та держави і на засадах гласності, прозорості та доступності його діяльності; - обов'язковості фінансування за рахунок коштів Пенсійного фонду витрат, пов'язаних з виплатою пенсій та наданням соціальних послуг; - цільового та ефективного використання коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; - відповідальності суб'єктів системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування за порушення норм Закону, а також за невиконання або неналежне виконання покладених на них обов'язків. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

5. Обчислення розміру пенсії. Правове регулювання пенсійного забезпечення за віком

Суб'єктами солідарної системи пенсійного забезпечення в Україні є: застраховані особи, а в окремих випадках, визначених цим Законом, - члени їхніх сімей та інші особи;

страхувальники;

Пенсійний фонд;

уповноважений банк;

підприємства, установи, організації, що здійснюють виплату і доставку пенсій.

Право громадян України на отримання пенсійних виплат та соціальних послуг полягає в наступному:

1. Право на отримання пенсій та соціальних послуг із солідарної системи мають:

1) громадяни України, які застраховані згідно з Законом України «Про загальнообов'язкове державне »та досягли встановленого цим Законом пенсійного віку чи визнані особами з інвалідністю в установленому законодавством порядку і мають необхідний для призначення відповідного виду пенсії страховий стаж, а в разі смерті цих осіб - члени їхніх сімей, зазначені у статті 36 цього Закону, та інші особи, передбачені цим Законом;

2) особи, яким до дня набрання чинності цим Законом була призначена пенсія відповідно до Закону України "Про пенсійне забезпечення" (крім соціальних пенсій) або була призначена пенсія (щомісячне довічне грошове утримання) за іншими законодавчими актами, але вони мали право на призначення пенсії за Законом України "Про пенсійне забезпечення" - за умови, якщо вони не отримують пенсію (щомісячне довічне грошове утримання) з інших джерел, а також у випадках, передбачених цим Законом, - члени їхніх сімей.

2. Право на отримання довічної пенсії та одноразової виплати за рахунок коштів накопичувальної системи пенсійного страхування мають застраховані особи і члени їхніх сімей та/або спадкоємці на умовах та в порядку, визначених цим Законом.

Особи, які не підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню, але добровільно сплачували страхові внески в порядку та розмірах, встановлених законом, до солідарної системи та/або накопичувальної системи пенсійного страхування, мають право на умовах, визначених цим Законом, на отримання пенсії і соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду та/або отримання довічної пенсії чи одноразової виплати за рахунок коштів накопичувальної системи пенсійного страхування.

Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, мають право на отримання пенсійних виплат і соціальних послуг із системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування нарівні з громадянами України на умовах та в порядку, передбачених цим Законом, якщо інше не передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Соціальні виплати непрацездатним громадянам – це ст. 6 Закону.

Непрацездатні громадяни крім пенсійних виплат із системи пенсійного забезпечення мають право отримувати доплати, надбавки та підвищення до зазначених виплат, додаткову пенсію в порядку та за рахунок коштів, визначених законодавством.

У разі якщо сукупність виплат, зазначених у частині першій цієї статті, разом з пенсійними виплатами із системи пенсійного забезпечення та іншими доходами не досягають розміру прожиткового мінімуму, визначеного законом для непрацездатних громадян, такі громадяни мають право на отримання державної соціальної допомоги в порядку, розмірах та за рахунок коштів, визначених законом.

Умови призначення пенсії за віком

Відповідно до Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» на пенсію за віком мають право особи:

1. Після досягнення пенсійного віку – 60 років за наявності страхового стажу не менше 25 років по 31 грудня 2017 року.

Починаючи з 1 січня 2018 року для призначення пенсії за віком у 60 років необхідна наявність страхового стажу:

- з 1 січня 2018 року по 31 грудня 2018 року – не менше 25 років;
- з 1 січня 2019 року по 31 грудня 2019 року – не менше 26 років;
- з 1 січня 2020 року по 31 грудня 2020 року – не менше 27 років;
- з 1 січня 2021 року по 31 грудня 2021 року – не менше 28 років;
- з 1 січня 2022 року по 31 грудня 2022 року – не менше 29 років;
- з 1 січня 2023 року по 31 грудня 2023 року – не менше 30 років;
- з 1 січня 2024 року по 31 грудня 2024 року – не менше 31 року;
- з 1 січня 2025 року по 31 грудня 2025 року – не менше 32 років;
- з 1 січня 2026 року по 31 грудня 2026 року – не менше 33 років;
- з 1 січня 2027 року по 31 грудня 2027 року – не менше 34 років;

Починаючи з 1 січня 2028 року – не менше 35 років.

Водночас, жінки будуть виходити на пенсію в 60 років тільки в 2021 році. На сьогодні пенсійний вік для жінок визначається залежно від дати їх народження.

Таким чином, право на пенсію за віком мають жінки 1961 року народження і старші після досягнення ними такого віку:

Вік виходу на пенсію	Дата народження жінки
55 років	– які народилися до 30 вересня 1956 року включно;
55 років 6 місяців	– які народилися з 1 жовтня 1956 р. по 31 березня 1957 р.;
56 років	– які народилися з 1 квітня 1957 р. по 30 вересня 1957 .;
56 років 6 місяців	– які народилися з 1 жовтня 1957 р. по 31 березня 1958 р.;
57 років	– які народилися з 1 квітня 1958 р. по 30 вересня 1958 р.;
57 років 6 місяців	– які народилися з 1 жовтня 1958 р. по 31 березня 1959 р.;
58 років	– які народилися з 1 квітня 1959 р. по 30 вересня 1959 р.;
58 років 6 місяців	– які народилися з 1 жовтня 1959 р. по 31 березня 1960 р.;
59 років	– які народилися з 1 квітня 1960 р. по 30 вересня 1960 р.;
59 років 6 місяців	– які народилися з 1 жовтня 1960 р. по 31 березня 1961 р.;
60 років	– які народилися з 1 квітня 1961 р. по 31 грудня 1961 р..

2. Після досягнення пенсійного віку – 63 роки, у разі відсутності з 1 січня 2018 року необхідного страхового стажу, передбаченого для призначення пенсії по досягненню 60 років.

Для цього необхідна наявність страхового стажу:

- по 31 грудня 2018 року – від 15 до 25 років;
- з 1 січня 2019 року по 31 грудня 2019 року – від 16 до 26 років;
- з 1 січня 2020 року по 31 грудня 2020 року – від 17 до 27 років;
- з 1 січня 2021 року по 31 грудня 2021 року – від 18 до 28 років;
- з 1 січня 2022 року по 31 грудня 2022 року – від 19 до 29 років;
- з 1 січня 2023 року по 31 грудня 2023 року – від 20 до 30 років;
- з 1 січня 2024 року по 31 грудня 2024 року – від 21 до 31 року;
- з 1 січня 2025 року по 31 грудня 2025 року – від 22 до 32 років;
- з 1 січня 2026 року по 31 грудня 2026 року – від 23 до 33 років;
- з 1 січня 2027 року по 31 грудня 2027 року – від 24 до 34 років;
- починаючи з 1 січня 2028 року – від 25 до 35 років.

3. Після досягнення пенсійного віку – 65 років, у разі відсутності з 1 січня 2019 року необхідного страхового стажу передбаченого для призначення пенсії по досягненню 60 та 63 років.

Для цього необхідна наявність страхового стажу:

- з 1 січня 2019 року по 31 грудня 2019 року – від 15 до 16 років;
- з 1 січня 2020 року по 31 грудня 2020 року – від 15 до 17 років;
- з 1 січня 2021 року по 31 грудня 2021 року – від 15 до 18 років;
- з 1 січня 2022 року по 31 грудня 2022 року – від 15 до 19 років;
- з 1 січня 2023 року по 31 грудня 2023 року – від 15 до 20 років;
- з 1 січня 2024 року по 31 грудня 2024 року – від 15 до 21 року;
- з 1 січня 2025 року по 31 грудня 2025 року – від 15 до 22 років;
- з 1 січня 2026 року по 31 грудня 2026 року – від 15 до 23 років;
- з 1 січня 2027 року по 31 грудня 2027 року – від 15 до 24 років;
- починаючи з 1 січня 2028 року – від 15 до 25 років.

4. Незалежно від віку, у разі наявності 40 і більше календарних років страхового стажу, починаючи з 1 січня 2028 року.

У разі відсутності, починаючи з 1 січня 2018 року необхідного страхового стажу на дату досягнення пенсійного віку, пенсію за віком може бути призначено після набуття особою необхідного страхового стажу.

Наявність страхового стажу, який дає право на призначення пенсії за віком, визначається на дату досягнення особою відповідного віку і не залежить від наявності страхового стажу на дату звернення за призначенням пенсії.

Довідково: в період з 1 січня 2018 року по 31 грудня 2020 року особам, які досягли пенсійного віку, та не набули передбаченого страхового стажу, за умови наявності у них не менше 15 років страхового стажу, встановлюється тимчасова державна соціальна допомога непрацюючій особі, яка досягла загального пенсійного віку, але не набула права на пенсійну виплату.

Зазначена тимчасова державна соціальна допомога призначається органами соціального захисту населення і виплачується до досягнення такими особами віку, з якого вони набувають право на призначення пенсії.

Тимчасова державна соціальна допомога непрацюючій особі, яка досягла загального пенсійного віку, але не набула права на пенсійну виплату, призначається з урахуванням її майнового стану та середньомісячного сукупного доходу і виплачується за рахунок коштів державного бюджету, в порядку, встановленому постановою Кабінету Міністрів України 27.12.2017 №1098 «Про затвердження Порядку призначення тимчасової державної соціальної допомоги непрацюючій особі, яка досягла загального пенсійного віку, але не набула права на пенсійну виплату».

Таким чином, у 2019 році право на призначення пенсії за віком мають при наявності не менше 26 років:

чоловіки після досягнення 60-річного віку, а жінки: у період до 31 березня 2019 року - при досягненні віку 58 років 6 місяців; з 1 квітня 2019 року - 59 років.

У разі наявності на момент досягнення зазначеного пенсійного віку страхового стажу від 16 до 26 років, особи мають право на призначення пенсії за віком після досягнення 63-річного віку.

При наявності починаючи з 1 січня 2019 р. у особи страхового стажу від 15 до 16 років, правом на призначення пенсії за віком вона скористається лише після досягнення 65-річного віку.

Мінімальний розмір пенсії за віком. Мінімальний розмір пенсії за віком, згідно з статтею 28 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003р. №1058 встановлюється при наявності страхового стажу не менше у чоловіків – 35 років, у жінок – 30 років (для призначених до 01.10.2011 року відповідно 25 і 20 років), на рівні прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність:

з 1 січня – 1497,00 грн,

з 1 липня – 1564,00 грн,

з 1 грудня – 1638,00 грн.

Особам, які досягли віку 65 років, за наявності у чоловіків 35 років, а у жінок 30 років страхового стажу, згідно з частиною другою статті 28 Закону №1058, мінімальний розмір пенсії за віком встановлюється в розмірі 40% мінімальної заробітної плати, визначеної законом про Державний бюджет України на відповідний рік, але не менше прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, визначеного законом. Оскільки, мінімальний розмір заробітної плати з 1 січня 2019 року становить 4173 грн., то відповідно мінімальний розмір пенсії для зазначеної категорії пенсіонерів у 2019 році становить 1669,20 грн.

Обчислення страхового стажу. У 2019 році при визначенні розміру пенсії застосовується оцінка вартості одного року страхового стажу на рівні 1%. Тобто, при наявності страхового стажу 35 років пенсія встановлюється у розмірі 35% заробітку, визначеного для обчислення пенсії.

Зарахування місяця роботи до страхового стажу як повного місяця здійснюється за умови сплати за відповідний місяць роботи страхових внесків у сумі не менше, ніж мінімальний страховий внесок. У 2019 році мінімальний страховий внесок становить 918,06 грн. (4 173 грн (розмір мінімальної заробітної плати) x 22% (ставка єдиного соціального внеску).

До страхового стажу входить не тільки період трудової діяльності. Після пенсійної реформи в Україні терміни виходу на пенсію будуть залежати від накопиченого страхового стажу. Потрібно враховувати, що в нього входить не тільки період трудової діяльності. Зараховується до страхового стажу також навчання у вузі, декрет і служба в армії. З 1 січня 2004 р студенти перестали платити внески до ПФ, тому тим, хто здобував освіту в вищих і середньотехнічних навчальних закладах після цієї дати, роки навчання в стаж для пенсії не йдуть. У той же час до страхового стажу зараховують час навчання на денній формі по бюджетному замовленню до 1 січня 2004 року.

Для жінок, які перебували в декреті до 2004 року, цей період зараховується до стажу незалежно від того, працювала вона чи ні. З 2004 року декретну відпустку зараховується, якщо жінка отримувала соціальну допомогу. До 2013 р в стаж не входили 2 місяці перед пологами і 2 місяці після них. З 2013 р цей період зараховується, оскільки з декретних почали відраховувати відсотки в ПФ. З 1 січня 2019 р жінкам буде зараховуватися цей час до страхового стажу.

Також йде в стаж термінова служба в армії. Військові частини сплачують внески до ПФ з 2007 року. Але складність полягає в тому, що частини почали передавати в ПФ індивідуальні звіти по кожному військовослужбовцю тільки в 2016 році. Очікується, що військові частини протягом 5 років передадуть до Пенсійного фонду ці звіти, і котрі проходили військову службу українцям внесуть цей час з страхового стажу.

У громадян є можливість самостійно перевірити стаж і розмір пенсії. Пенсійний фонд представив сайт, який дозволяє українцям дізнатися свій робочий стаж і перевірити пенсійні нарахування.

Обчислення розміру пенсії. Максимальні розміри пенсій за віком

Розрахунок розміру пенсії за віком в 2019 році проводиться за єдиною для усіх українців формулою, але сума виплат визначається індивідуально для кожної особи і залежить не тільки від тривалості і коефіцієнту страхового стажу, а ще й від коефіцієнту та величини заробітку, з якого були сплачені страхові внески. Крім того, за наявності на те підстав, до основного розміру пенсії можуть встановлюватися надбавки, доплати та підвищення.

Згідно до законодавства мінімальна пенсія за наявності у чоловіків 35 років, а у жінок 30 років стажу встановлюється в розмірі *прожиткового мінімуму* для осіб, які втратили працездатність. Разом з тим, за кожний повний рік понаднормового стажу встановлюється надбавка (доплата) — виплати збільшуються на 1% розміру пенсії, але не більш як на 1% мінімальної суми пенсії за віком.

Максимальний розмір пенсії. Розмір пенсії не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність. У 2019 році:

з 1 січня – 14 970 грн,

з 1 липня – 15 640 грн,

з 1 грудня – 16 380 грн.

Зазначене обмеження пенсії (щомісячного довічного грошового утримання)

максимальним розміром не поширюється на пенсіонерів, яким пенсія (щомісячне довічне грошове утримання) призначена до набрання чинності Законом України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», тобто до 1 жовтня 2011 року.

Законом, пенсія за віком встановлюється в розмірі, пропорційному наявному страховому стажу, виходячи з мінімального розміру пенсії за віком.

Для обчислення пенсії враховується заробітна плата (дохід) за весь період страхового стажу починаючи з 1 липня 2000 року. За бажанням пенсіонера та за умови підтвердження довідки про заробітну плату первинними документами або в разі, якщо страховий стаж починаючи з 1 липня 2000 року становить менше 60 місяців, для обчислення пенсії також враховується заробітна плата (дохід) за будь-які 60 календарних місяців страхового стажу підряд по 30 червня 2000 року незалежно від перерв (ст. 40 Закону України про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування).

Запровадження нової формули нарахування пенсій передбачає розширення періоду врахування заробітку при визначенні розмірів пенсій (на підставі даних системи персоніфікованого обліку внесків), зарахування до страхового стажу періодів, за які сплачено страхові внески та ставить майбутній розмір пенсії у залежність від величини заробітку, з якого сплачувались пенсійні внески, та страхового стажу, протягом якого вони сплачувались. Причому, пенсіонерам, пенсії яким були призначені за раніше діючим законодавством, надано право на перерахунок призначеної їм пенсії за умовами нового Закону.

Заробітна плата (дохід) за період страхового стажу до 1 липня 2000 року враховується для обчислення пенсії на підставі документів про нараховану заробітну плату (дохід), виданих у порядку, встановленому законодавством, за умови підтвердження довідки про заробітну плату первинними документами, а за період страхового стажу починаючи з 1 липня 2000 року – за даними, що містяться в системі персоніфікованого обліку.

Визначення розміру пенсії за віком з урахуванням останніх законодавчих змін можна прослідкувати за допомогою табл. 4.

Таблиця 4. Визначення розміру пенсії за віком

Розмір пенсії за віком		
Основний розмір пенсії за віком (ст. 27 Закону України «Про загально обов'язкове державне пенсійне страхування»)	$P = Z_p \times K_s$	P – розмір пенсії, у гривнях; Z_p – заробітна плата (дохід) застрахованої особи, визначена відповідно до статті 40 цього Закону, з якої обчислюється пенсія, у грн. ; K_s – коефіцієнт страхового стажу застрахованої особи, визначений відповідно до статті 25 цього Закону
Мінімальний розмір пенсії за віком (ст. 28 Закону України «Про загальнообов'язкове	За наявності у чоловіків 35 років, а у жінок 30 років страхового стажу	в розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, визначеного законом

державне пенсійне страхування»)»)	За наявності страхового стажу меншої тривалості	в розмірі, пропорційному наявному страховому стажу, виходячи з мінімального розміру пенсії за віком
Доплата за понаднормовий стаж (ст. 28 Закону України	За кожний повний рік страхового стажу понад 35 років	пенсія за віком збільшується на 1 відсоток розміру
Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»)»)	чоловікам і 30 років жінкам пенсія за віком	пенсії, обчисленої відповідно до статті 27 цього Закону, але не більш як на 1 відсоток мінімального розміру пенсії за віком
Максимальний розмір пенсії за віком	(з урахуванням надбавок, підвищень та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством)	не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність.

Порядок визначення заробітної плати для обчислення пенсії можна з'ясувати за допомогою табл. 5

Таблиця 5. Порядок визначення заробітної плати для обчислення пенсії

Порядок визначення заробітної плати для обчислення пенсії	
Для обчислення пенсії враховується зарплата:	Заробітна плата за весь період страхового стажу починаючи з 01.07.2000 р.
	Заробітна плата (дохід) за будь-які 60 календарних місяців страхового стажу підряд до 1 липня 2000 року незалежно від перерв (за умови підтвердження довідки про заробітну плату документами) та за весь період страхового стажу починаючи з 01.07.2000 (норма застосовується за бажанням пенсіонера до 1 січня 2016 року та або в разі, якщо стаж починаючи з 1 липня 2000 р. становить менше 60 міс.)

Оптимізація заробітної плати	За вибором особи, яка звернулася за призначенням пенсії, з періоду, за який враховується заробітна плата (дохід) для обчислення пенсії, виключаються періоди до 60 календарних місяців страхового стажу, з урахуванням будь-яких періодів незалежно від перерв, що включаються до страхового стажу згідно з абзацом третім частини першої статті 24 цього Закону, та будь-якого періоду страхового стажу підряд за умови, що зазначені періоди в сумі складають не більш як 10 відсотків тривалості страхового стажу, врахованого в одинарному розмірі. Додатково за бажанням особи можуть бути виключені періоди строкової військової служби, навчання, догляду за інвалідом I групи або дитиною-інвалідом віком до 16 років, за пенсіонером, який за висновком медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, за період з 1 липня 2000 року до 1 січня 2005 року, а також періоди, коли особа підлягала загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню відповідно до пунктів 8, 13 і 14 статті 11 цього Закону. Період, за який враховується заробітна плата, не може бути меншим, ніж 60 календарних місяців.
При визначенні зарплати для обчислення пенсії застосовується:	До 01.01.2012 – середня заробітна плата (дохід) в середньому на одну застраховану особу по Україні, з якої сплачено страхові внески та яка відповідно до цього Закону враховується для обчислення пенсії, за календарний рік, що передує року звернення за призначенням пенсії. З 01.01.2012 – за три календарні роки, що передують року звернення за призначенням пенсії

Пенсійний фонд на сьогодні забезпечує нарахування та виплату «державних» пенсій. Тенденція, яка спостерігається в Україні (так само, як і в багатьох країнах) досить сумна: скорочення питомої ваги працюючого населення, та збільшення кількості пенсіонерів. Демографічний прогноз та економічні розрахунки свідчать про те, що якщо систему не змінити, то в майбутньому з'являться дуже високі ризики того, що пенсійних внесків працюючих людей не буде достатньо для того, щоб забезпечувати виплату пенсій пенсіонерам.

Правове регулювання пенсійного забезпечення за віком

Право на пенсію виникає з моменту досягнення пенсійного віку. При цьому, звернення за призначенням пенсії може здійснюватися в будь-який час після виникнення права на пенсію або не раніше ніж за місяць до досягнення пенсійного віку (п. 1.6 Порядку подання та оформлення документів для призначення та перерахунку пенсій).

1. Мінімальний розмір пенсії за віком. Мінімальний розмір пенсії за віком, згідно з статтею 28 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне

страхування» від 09.07.2003р. №1058 (далі – Закон № 1058) встановлюється при наявності страхового стажу не менше у чоловіків – 35 років, у жінок – 30 років (для призначених до 1.10.2011 року відповідно 25 і 20 років), на рівні прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність:

з 1 січня – 1497,00 грн,

з 1 липня – 1564,00 грн,

з 1 грудня – 1638,00 грн.

Особам, які досягли віку 65 років, за наявності у чоловіків 35 років, а у жінок 30 років страхового стажу, згідно з частиною другою статті 28 Закону №1058, мінімальний розмір пенсії за віком встановлюється в розмірі 40% мінімальної заробітної плати, визначеної законом про Державний бюджет України на відповідний рік, але не менше прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, визначеного законом. Оскільки, мінімальний розмір заробітної плати з 1 січня 2019 року становить 4173 грн., то відповідно *мінімальний розмір пенсії для зазначеної категорії пенсіонерів у 2019 році становить 1669,20 грн.*

2. Максимальний розмір пенсії. Розмір пенсії не може перевищувати 10 прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність. У 2019:

з 1 січня – 14 970 грн,

з 1 липня – 15 640 грн,

з 1 грудня – 16 380 грн.

Зазначене обмеження пенсії (щомісячного довічного грошового утримання) максимальним розміром не поширюється на пенсіонерів, яким пенсія (щомісячне довічне грошове утримання) призначена до набрання чинності Законом України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», тобто до 1 жовтня 2011 року.

3. Обчислення страхового стажу. У 2019 році при визначенні розміру пенсії застосовується оцінка вартості одного року страхового стажу на рівні 1%. Тобто, при наявності страхового стажу 35 років пенсія встановлюється у розмірі 35% заробітку, визначеного для обчислення пенсії.

Зарахування місяця роботи до страхового стажу як повного місяця здійснюється за умови сплати за відповідний місяць роботи страхових внесків у сумі не менше, ніж мінімальний страховий внесок. У 2019 році мінімальний страховий внесок становить 918,06 грн (4 173 грн (розмір мінімальної заробітної плати) x 22% (розмір єдиного соціального внеску).

4. Обчислення заробітку. При обчисленні заробітку для визначення розміру пенсії у 2019 році застосовуватиметься усереднений показник середньої заробітної плати в країні, з якої сплачено страхові внески, за три роки, що передують зверненню за призначенням пенсії, тобто за 2016-2018 роки (зазначений показник буде відомий, як зазвичай, у лютому - березні).

У період до визначення зазначеного показника при призначенні пенсій застосовуватиметься усереднений показник середньої заробітної плати, який враховувався у попередньому, тобто 2018 році (5 377,90 грн).

Після визначення показника середньої заробітної плати за 2016-2018 роки всі пенсії, призначені за зверненнями з 1 січня 2019 року, будуть автоматично

перераховані з урахуванням нового показника середньої заробітної плати із проведенням доплати недоодержаного розміру пенсії з моменту її призначення.

Стосовно пенсій, призначених до 1 січня 2019 року, то при їх обчисленні застосовувалися показники середньої заробітної плати, з якої обчислено пенсії: для призначених до 31.12.2017 року включно – 3764,40 грн, у 2018 році – 5377,90 грн.

5. Умови виходу на пенсію за віком. У 2019 році право на призначення пенсії за віком мають при наявності не менше 26 років:

чоловіки після досягнення 60-річного віку, а жінки: у період до 31 березня 2019 року - при досягненні віку 58 років 6 місяців; з 1 квітня 2019 року - 59 років.

У разі наявності на момент досягнення зазначеного пенсійного віку страхового стажу від 16 до 26 років, особи мають право на призначення пенсії за віком після досягнення 63-річного віку.

При наявності починаючи з 1 січня 2019 р. у особи страхового стажу від 15 до 16 років, правом на призначення пенсії за віком вона скористається лише після досягнення 65-річного віку.

6. Індexація пенсій з 1 березня 2019 року. З 1 березня має бути проведено автоматичне (без звернення пенсіонера) щорічне підвищення (індексація) пенсій шляхом збільшення показника середньої заробітної плати (доходу) в Україні, яка застосована для обчислення пенсії (для пенсій, призначених до 31.12.2017 року включно – 3 764,40 грн, у 2018 році - 5 377,90 грн) на коефіцієнт, що відповідає 50% показника зростання споживчих цін та 50% показника зростання середньої заробітної плати, з якої сплачено страхові внески, за 2018 рік порівняно із 2017 роком.

Конкретний розмір та порядок такого збільшення визначатимуться в межах бюджету Пенсійного фонду за рішенням Кабінету Міністрів України.

7. Перерахунок пенсій працюючим пенсіонерам. Як і у попередні роки, пенсіонери, які після призначення (перерахунку) пенсій продовжували працювати та набули не менше 24 місяців страхового стажу, мають право звернутися до територіальних управлінь Пенсійного фонду України із заявою для проведення відповідного перерахунку пенсії. При цьому потрібно звернути увагу, що обчислення страхового стажу, який дає право на перерахунок пенсії, здійснюється не раніше дня, що настає за днем, по який обчислено страховий стаж під час призначення (попереднього перерахунку) пенсії.

Якщо ж 24 місяці страхового стажу після призначення (попереднього перерахунку пенсії) набуваються у лютому місяці ц.р. або до цього, пенсіонеру не обов'язково звертатися до органів Пенсійного фонду із заявою про перерахунок пенсії, оскільки його буде здійснено автоматичним способом з 1 квітня 2019 року, на підставі даних про страховий стаж, наявних у системі персоніфікованого обліку. Зазначений перерахунок провадитиметься на найбільш вигідних для пенсіонера умовах, тобто з урахуванням стажу після призначення (перерахунку) пенсії, або з урахуванням стажу та заробітної плати після призначення (перерахунку) пенсії.

8. Підвищення пенсії у зв'язку із зростанням прожиткового мінімуму. Упродовж 2019 року таке підвищення пенсій провадитиметься двічі: з 1 липня та з 1 грудня. Підвищенню підлягають пенсійні виплати, розмір яких згідно із законодавством обчислюється виходячи із прожиткового мінімуму для осіб, які втратили

працевдатність.

Разом з тим, підвищення мінімального розміру пенсії та надбавки до пенсії за понаднормовий стаж провадиться лише непрацюючим пенсіонерам. Пенсіонерам, які продовжують працювати, збільшення зазначених розмірів виплат здійснюватиметься після звільнення їх з роботи, виходячи з розміру прожиткового мінімуму для непрацевдатних осіб на момент звільнення.

Таблиця 6. Вид пенсійних виплат та їх розмір в Україні у 2019 р.

Вид пенсійної виплати	Розмір пенсійної виплати (грн)		
	з 1 січня	з 1 липня	з 1 грудня
Мінімальна пенсія за віком (для непрацюючих)	1 497,00	1 564,00	1 638,00
Мінімальна пенсійна виплата особам з інвалідністю	1 497,00	1 564,00	1 638,00
Мінімальний розмір пенсії у разі втрати годувальника:			
на одного утриманця (100% ПМ*)	1 497,00	1 564,00	1 638,00
на двох утриманців (120% ПМ)	1 796,40	1 876,80	1 965,60
на трьох і більше утриманців (150% ПМ)	2 245,50	2 346,00	2 457,00
Мінімальний розмір пенсії у разі втрати годувальника з числа військовослужбовців (два прожиткові мінімуми для непрацевдатних осіб)	2 994,00	3 128,00	3 276,00
Мінімальні пенсійні виплати для осіб з інвалідністю внаслідок війни та учасників бойових дій:			
1 групи (285 % ПМ)	4 266,45	4 457,40	4 668,30
2 групи (255 % ПМ)	3 817,35	3 988,20	4 176,90
3 групи (225 % ПМ)	3 368,25	3 519,00	3 685,50
учасники бойових дій (165 % ПМ)	2 470,05	2 580,60	2 702,70
Підвищення для осіб з інвалідністю внаслідок війни та учасників бойових дій:			
1 групи (50% ПМ)	748,50	782,00	819,00
2 групи (40% ПМ)	598,80	625,60	655,20
3 групи (30% ПМ)	449,10	469,20	491,40
учасники бойових дій (25% ПМ)	374,25	391,00	409,50
Підвищення учасникам війни, нагородженим орденами і медалями колишнього Союзу РСР за самовіддану працю і бездоганну військову службу в тилу в роки Великої Вітчизняної війни (20% ПМ)	299,40	312,80	327,60
Підвищення іншим учасникам війни (15% ПМ)	224,55	234,60	245,70
Підвищення жертвам нацистських переслідувань (особам з інвалідністю)			
1 групи (50% ПМ)	748,50	782,00	819,00
2 групи (40% ПМ)	598,80	625,60	655,20
3 групи (30% ПМ)	449,10	469,20	491,40
Мінімальні пенсійні виплати учасникам ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС:			
1 групи (285 % ПМ)	4 266,45	4457,40	4668,30
2 групи (255 % ПМ)	3 817,35	3988,20	4176,90
3 групи (225 % ПМ)	3 368,25	3519,00	3685,50

Мінімальний розмір пенсії шахтарів відповідно до Закону України «Про підвищення престижності шахтарської праці» (розмірі 80 % зарплати особи, визначеної відповідно до статті 40 Закону №1058, з якої обчислюється пенсія, але не менш як три розміри прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб)	4 491,00	4692,00	4914,00
Доплата на одного утриманця до пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок травми чи профзахворювання відповідно до Закону України «Про підвищення престижності шахтарської праці» (100% ПМ).	1 497,00	1564,00	1638,00
Надбавка до пенсій особам, які мають статус «Почесний донор України» та «Почесний донор СРСР» (10% ПМ на одну особу)	185,30	193,60	202,70
Підвищення (для непрацюючих) до пенсії за кожен повний понаднормовий рік страхового стажу (жінкам понад 30 років, чоловікам – понад 35 років, а для пенсій, призначених до 1 жовтня 2011 року відповідно 20 і 25 років)	від обчисленого розміру пенсії, але не більше як від мінімальної пенсії (ПМ) 1 497,00	від обчисленого розміру пенсії, але не більше як від мінімальної пенсії (ПМ) 1 564,00	від обчисленого розміру пенсії, але не більше як від мінімальної пенсії (ПМ) 1 638,00
Підвищення пенсій за особливі заслуги перед Україною у розмірах, визначених наказом Мінсоцполітики від 27.12.2017 №2054	у відсотках від ПМ 1 497,00	у відсотках від ПМ 1 564,00	у відсотках від ПМ 1 638,00

* ПМ – прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність.

9. Не підвищуються, а залишаються у раніше призначеному розмірі підвищення (надбавки) до пенсій, зокрема:

- дітям війни (66,13 грн);
- особам, які проживають у гірських населених пунктах (розмір пенсії збільшується на 20%);
- на утриманців (150,00 грн – до пенсій, призначених відповідно Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»);
- громадянам, які необґрунтовано зазнали політичних репресій і згодом були реабілітовані - в розмірі 54,40 грн, а членам їх сімей, яких було примусово переселено, - 43,52 грн;
- громадянам, віднесеним до відповідних категорій потерпілих від Чорнобильської катастрофи: розміри додаткової пенсії, щомісячна компенсація сім'ям за втрату годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи (у розмірах, визначених постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. №1210).

Якщо пенсіонер звернеться до Пенсійного фонду не пізніше трьох місяців з

дня досягнення ним пенсійного віку, пенсія буде призначена йому з наступного дня після настання віку виходу на пенсію (п. 1 ч. 1 ст. 45 ЗУ «Про загальнообов'язкове пенсійне страхування»).

Перелік документів, необхідних для оформлення в 2019 році пенсії за віком передбачає наявність у громадянина, який звернувся за призначенням пенсійних виплат, таких паперів:

- заява встановленої форми;
- паспорт (оригінал і ксерокопія);
- документи про місце проживання (реєстрації) пенсіонера;
- свідоцтво про народження дітей (у разі необхідності);
- свідоцтво про шлюб (у разі потреби, оригінал + копія);
- заява і номер розрахункового рахунку в уповноваженій банківській установі;
- трудова книжка (оригінал і копія) та інші документи про трудовий стаж;
- ПІН або свідоцтво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- довідка з військкомату про проходження військової служби, військовий квиток (при потребі);
- диплом та інші документи, якими підтверджуються періоди навчання на денному відділенні до 01.01.2004 (оригінал і копія);
- за бажанням пенсіонера та за умови підтвердження первинними документами довідка про заробітну плату за будь-які 60 місяців поспіль по 30.06.2000, незалежно від перерв.

6. Накопичувальна державна система пенсійного забезпечення

Чи не найскладнішою дилемою концепції розвитку державного пенсійного страхування в умовах проведення пенсійної реформи є вирішення питання його складових. В Україні на законодавчому рівні окреслено перспективи розвитку двох складових державного пенсійного страхування – солідарної та накопичувальної систем.

Суб'єктами системи накопичувального пенсійного забезпечення є:

- особи, від імені та на користь яких здійснюється накопичення та інвестування коштів;
- підприємства, установи, організації та фізичні особи, що здійснюють перерахування внесків до системи накопичувального пенсійного забезпечення.

Накопичувальний фонд;

- недержавні пенсійні фонди;
- юридичні особи, які здійснюють адміністративне управління Накопичувальним фондом і недержавними пенсійними фондами та управління їх пенсійними активами;
- зберігач;
- страхові організації.

Таблиця 7. Характеристика трирівневої системи пенсійного забезпечення в

Україні

Рівень	Вид	Джерело коштів	Функції
Перший рівень (солідарний)	Державна система пенсійного забезпечення (універсальні, соціальні пенсії, що виплачуються нинішнім пенсіонерам)	Обов'язкові відрахування роботодавців та застрахованих осіб	Переважно відтворювальна (соціальна) функція
Другий рівень (накопичувальний)	Державна система пенсійного забезпечення на основі накопичувальних вкладів на персональних рахунках	Частина від обов'язкових відрахувань роботодавців та застрахованих осіб (до 7%)	Переважно стимулююча (економічна) функція
Третій рівень (накопичувальний)	Накопичувальні вклади в недержавних пенсійних фондах на добровільних засадах	Добровільні додаткові відрахування роботодавців та(або) працівників до недержавних пенсійних фондів	Поєднання відтворювальної (через вплив на економіку) та стимулюючої функцій

Інші суб'єкти системи накопичувального пенсійного забезпечення можуть бути визначені законами України.

Функціонування вітчизняної солідарної пенсійної системи в умовах трансформаційних процесів негативно відобразилося на соціальній справедливості серед пенсіонерів. Сьогодні існує значна відмінність у визначенні розмірів пенсій для окремих категорій громадян, чимало різних пільг на одержання спеціальних видів пенсій, що суперечить страховим принципам державного пенсійного страхування. Саме криза солідарної системи пенсійного страхування є передумовою для запровадження обов'язкової накопичувальної складової пенсійного страхування в Україні.

Незважаючи на те, що функціонування накопичувальної системи державного пенсійного страхування було передбачене ще Законом України «Про загально-обов'язкове державне пенсійне страхування» № 1058-УІ від 9 липня 2003 р., з того часу вона так і не була запроваджена. Слід зазначити, що за весь цей час не досягнуто консенсусу як у політичній еліті, так і в суспільстві та наукових колах щодо доцільності запровадження накопичувальної системи державного пенсійного страхування. Також тривають дискусії стосовно часу її запровадження; складу учасників, їхніх прав та обов'язків; схем гарантування накопичених ресурсів; можливих напрямків інвестування коштів.

Дослідження властивостей накопичувальної пенсійної системи дає змогу зробити висновок про те, що їй притаманні як позитивні властивості, так і ризики успішного функціонування в інтересах учасників (таблиця. 8).

Таблиця 8. Переваги та недоліки накопичувальної системи державного пенсійного страхування

Позитивні властивості	Потенційні ризики
<ul style="list-style-type: none"> - посилення страхових принципів у пенсійній системі; - збільшення розміру пенсій для працівників; - зростання мотивів для участі населення у державному пенсійному страхуванні; - послаблення патерналістських настроїв серед населення; - зменшення фіскального навантаження на роботодавців; - підвищення рівня прозорості пенсійної системи; - підвищення незалежності пенсійної системи від дії політичних чинників; - акумулювання фінансових ресурсів, які можуть бути спрямовані на інвестування національної економіки; - забезпечення фінансової стійкості й збалансованості пенсійної системи у довготерміновій перспективі; диверсифікація джерел покриття ризику втрати працездатності у зв'язку зі старістю 	<ul style="list-style-type: none"> - наявні ризики зменшення вартості активів накопичувальної пенсійної системи; - відволікання фінансових ресурсів від солідарної системи (у перехідний період); - висока залежність пенсійної системи та добробуту пенсіонерів від інвестиційного клімату, а також від стану економічної та фінансової систем; - політичні ризики використання коштів накопичувальної системи для цілей фінансування дефіциту бюджету; - наявні ризики невмілого управління пенсійними накопиченнями; - підвищені видатки на адміністрування накопичувальної пенсійної системи; - вплив олігархічних структур на використання ресурсів накопичувальної пенсійної системи через корупційні схеми; високі витрати, пов'язані із запровадженням накопичувальної пенсійної системи

Основними позитивними властивостями накопичувальної системи державного пенсійного страхування є спроможність посилити мотиваційні чинники населення до участі в пенсійному страхуванні. У цій системі наявний набагато тісніший зв'язок між здійсненими внесками й одержаними виплатами, аніж у солідарній пенсійній системі, що дає змогу послабити патерналістські настрої в суспільстві. Крім цього, накопичувальна пенсійна система служить потужним регулятором фінансової системи та ринку інвестиційних ресурсів.

Проте цьому виду пенсійного страхування властиві потужні ризики, особливо в умовах високої волативності фінансових ринків. Причина можливих проблем криється у труднощах інвестування накопичених ресурсів, а саме в умовах

обмежених напрямків інвестування, високого рівня корупції в країні, несприятливого інвестиційного клімату, політичної нестабільності тощо. У таких умовах існує висока ймовірність зменшення вартості накопичених активів пенсійної системи внаслідок зниження курсу цінних паперів.

Окрім цього, в історії функціонування державного накопичувального страхування траплялися випадки використання накопичених активів для потреб держави при загостренні фінансової кризи на основі ухвалених політичних рішень. В умовах високого рівня корупції в країні та високого впливу олігархічних структур на управління суспільними фінансами, залишлються значними ризики використання накопичених ресурсів цими структурами завдяки участі в їхньому управлінні. На нашу думку, основні ризики накопичувального пенсійного страхування перебувають за його межами, відповідно, управляти ними виключно інструментами пенсійної системи – неможливо.

Варто зазначити, що запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування передбачає формування Накопичувального фонду. Враховуючи те, що встановлені ставки збору на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (як складова єдиного соціального внеску) в Україні доволі високі й відсутні передумови для їх подальшого збільшення, єдиним джерелом ресурсів для накопичувальної системи може слугувати лише частина фінансових ресурсів солідарної пенсійної системи або ж кошти бюджету.

Саме другий варіант передбачено законодавством України, оскільки до видатків Державного бюджету України належить компенсація дефіциту коштів Пенсійного фонду України для фінансування виплати пенсій у солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування у зв'язку з перерахуванням страхових внесків до накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування [3].

За експертними оцінками, величина ресурсів для покриття дефіциту державного пенсійного страхування, пов'язаного із запровадженням накопичувальної системи, зазвичай перевищує обсяг коштів, необхідний для вирішення фінансових проблем солідарної пенсійної системи. Таким чином, метою запровадження накопичувальної пенсійної системи в жодному разі не може бути вирішення проблеми дефіциту ресурсів державного пенсійного страхування.

Обґрунтованою метою запровадження накопичувальної системи державного пенсійного страхування може бути лише досягнення глобальних довготермінових цілей соціального та економічного розвитку країни, але не збалансування бюджету Пенсійного фонду.

Система недержавного пенсійного забезпечення (третій рівень пенсійної системи) створена для формування додаткових пенсійних накопичень за рахунок *добровільних внесків* фізичних осіб і роботодавців. *Недержавне пенсійне забезпечення*, як передбачено законодавством, здійснюється:

- недержавними пенсійними фондами (НПФ) шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками таких фондів;
- страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної

пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;

- банківськими установами шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.

Недержавні пенсійні фонди у багатьох країнах світу є одним з основних інструментів для підвищення рівня пенсійного забезпечення населення.

Недержавний пенсійний фонд — це фінансова установа, призначена для накопичення коштів на додаткову недержавну пенсію та здійснення пенсійних виплат учасникам фонду. Учасники НПФ — це люди, на користь яких сплачуються пенсійні внески до НПФ, а вкладники — це особи, які здійснюють такі внески (самі учасники, їх роботодавці, професійне об'єднання або члени сім'ї).

НПФ створюється, провадить діяльність і ліквідується згідно з Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення». НПФ має статус неприбуткової установи, тобто не має на меті одержання прибутку для його подальшого розподілу між засновниками фонду. Весь отриманий фондом інвестиційний дохід розподіляється тільки між його учасниками.

Недержавні пенсійні фонди можуть бути трьох видів:

Корпоративний НПФ створюється юридичною особою-роботодавцем або кількома юридичними особами-роботодавцями, до яких можуть приєднуватися роботодавці-платники. Учасниками такого фонду можуть бути виключно фізичні особи, які перебувають (перебували) у трудових відносинах з роботодавцями-засновниками чи роботодавцями-платниками такого фонду.

Професійний НПФ можуть створювати об'єднання юридичних осіб-роботодавців, об'єднання фізичних осіб, включаючи професійні спілки, чи фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності. Учасниками такого фонду можуть бути тільки фізичні особи, у яких ознаки їх професійної діяльності збігаються з ознаками, визначеними в статуті фонду (наприклад, працівники металургійної галузі).

Відкритий НПФ створюється будь-якими юридичними особами, крім тих, діяльність яких фінансується за рахунок державного або місцевих бюджетів. Учасниками відкритого фонду можуть бути будь-які фізичні особи незалежно від місця та характеру їх роботи.

Додаткову недержавну пенсію можна одержувати поряд з державною. Розмір пенсійних виплат з НПФ визначається, виходячи з суми накопичених коштів учасника, яка залежить від розміру пенсійних внесків, терміну їх накопичення та розподіленого інвестиційного доходу. Розглянемо види пенсійних виплат:

Пенсія на визначений строк — виплачується у вигляді щомісячних або інших періодичних платежів по досягненні пенсійного віку. Учасник НПФ сам визначає пенсійний вік (у межах 45 - 65 р. для жінок, 50 - 70 р. для чоловіків) та строк виплат (10 або більше років).

Одноразова виплата — усі накопичені кошти виплачуються одноразово на вимогу учасника фонду у таких випадках: медично підтвердженого критичного стану здоров'я (онкозахворювання, інсульт тощо) чи настання інвалідності учасника

фонду; якщо сума пенсійних накопичень учасника менше розміру, достатнього для мінімальних виплат протягом 10 років; виїзду учасника на постійне проживання за межі України; смерті учасника (отримують спадкоємці учасника).

Довічна пенсія — виплачується у вигляді періодичних платежів страховими організаціями, з якими учасник може укласти договір страхування довічної пенсії за рахунок коштів, перерахованих страховій організації з НПФ.

Держава здійснює постійний нагляд за діяльністю НПФ та суб'єктів системи: діяльність НПФ, адміністраторів та страхових організацій контролює Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України, діяльність КУА та зберігачів — Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, діяльність зберігачів — Національний банк України.

Учасники НПФ можуть контролювати ефективність роботи фонду, отримуючи інформацію про стан своїх накопичень (в тому числі і про інвестиційний дохід), та при необхідності переводити свої кошти до іншого НПФ.

Законодавчі вимоги щодо функціонування НПФ та багатоступеневий контроль у системі недержавного пенсійного забезпечення спрямовані на забезпечення належного рівня захисту пенсійних заощаджень громадян.

Станом на 30 вересня 2018 року в Україні діяли 102 недержавні пенсійні фонди, учасниками яких стали 484,3 тис. осіб. Активи недержавних пенсійних фондів становлять 1057,3 млн. 88рн., внески до них становлять 887,4 млн. 88рн.. За період існування недержавних пенсійних фондів загальна сума їх інвестиційного доходу становить 359,2 млн. 88рн.³¹.

В системі пенсійного забезпечення важливими є принципи участі громадян та роботодавців у формуванні професійної пенсійної системи

Питання щодо участі в НПФ як для громадян, так і для роботодавців є справою добровільною. З часом, після прийняття відповідного закону, для роботодавців буде запроваджено обов'язкову сплату пенсійних внесків до НПФ на користь тих працівників, які працюють у шкідливих та важких умовах праці. Такі обов'язкові пенсійні відрахування сплачуватимуться до професійних та корпоративних фондів.

Передбачені податкові пільги для працівників і роботодавців при сплаті внесків на недержавне пенсійне забезпечення, а також при здійсненні пенсійних виплат. Функції НПФ виконуються відповідно до договорів про обслуговування фонду такими ліцензованими юридичними особами: адміністратор НПФ — укладає пенсійні контракти з вкладниками, веде облік пенсійних внесків та інвестиційного доходу на індивідуальних пенсійних рахунках учасників, оформляє пенсійні виплати; компанії з управління активами (КУА) — забезпечують примноження пенсійних коштів шляхом їх інвестування в різні фінансові інструменти (акції, облігації, депозити та інші) відповідно до вимог законодавства; банк зберігач — контролює дотримання таких вимог, провадить операції з перерахування пенсійних

---

³¹ Вірастюк В.Л. Державні соціальні допомоги: поняття, ознаки, основні види та тенденції розвитку/В.Л. Костюк// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. - № 2(15). – С. 142-148.

коштів та забезпечує їх зберігання.

Пенсійні накопичення учасника НПФ формуються за рахунок пенсійних внесків, сплачених самим учасником, його роботодавцем або членами сім'ї, та інвестиційного доходу, отриманого в результаті інвестування коштів. Усі кошти, що обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду (пенсійні внески та інвестиційний дохід), є власністю учасника НПФ незалежно від того, хто платив внески — сам учасник, його роботодавець або родичі. Тому ніхто інший, крім учасника, не може розпоряджатися цими коштами. Пенсійні кошти учасника можуть успадковуватись його спадкоємцями.

7. Пенсії у зв'язку з інвалідністю та втратою годувальника

Такий вид пенсії може отримати особа яка відноситься до I, II або III групи інвалідності (що встановлює медико-соціальна експертиза) та за наявності страхового стажу (табл. 5).

Таблиця 9. Страховий стаж для призначення пенсії по інвалідності

<i>Для інвалідів I групи:</i>	<i>Для інвалідів II та III груп:</i>
Особи віком до 25 років включно – 1 рік; від 26 років до 28 років включно - 2 роки; від 29 років до 31 року включно - 3 роки; від 32 років до 34 років включно - 4 роки; від 35 років до 37 років включно - 5 років; від 38 років до 40 років включно - 6 років; від 41 року до 43 років включно - 7 років; від 44 років до 48 років включно - 8 років; від 49 років до 53 років включно - 9 років; від 54 років до 59 років включно - 10 років	Особи віком до 23 років включно - 1 рік; від 24 років до 26 років включно - 2 роки; від 27 років до 28 років включно - 3 роки; від 29 років до 31 року включно - 4 роки; від 32 років до 33 років включно - 5 років; від 34 років до 35 років включно - 6 років; від 36 років до 37 років включно - 7 років; від 38 років до 39 років включно - 8 років; від 40 років до 42 років включно - 9 років; від 43 років до 45 років включно - 10 років; від 46 років до 48 років включно - 11 років; від 49 років до 51 року включно - 12 років; від 52 років до 55 років включно - 13 років; від 56 років до 59 років включно - 14 років.

Розмір пенсії по інвалідності:

Інваліди I групи – 100% від пенсії за віком (мінімум 1074 грн.);

Інваліди II групи – 90% від пенсії за віком (мінімум 966 грн.);

Інваліди III групи – 50% від пенсії за віком (мінімум 537 грн.).

Якщо інвалідність настала в період проходження строкової військової служби, то пенсія по інвалідності призначається особі незалежно від наявності страхового стажу (ст. 32 ч. 2 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»). Пенсія по інвалідності призначається на весь строк встановлення інвалідності. Інвалідам, які досягли пенсійного віку, пенсії по інвалідності призначаються довічно. Повторний огляд цих інвалідів проводиться за їх заявою.

Пенсії у зв'язку з втратою годувальника

Такий вид пенсії призначається **непрацездатним членам сім'ї померлого годувальника, що знаходились на його утриманні.** Якщо померла особа не була пенсіонером, то пенсія буде нараховуватись тільки за умови наявності страхового

стажу померлого годувальника як для призначення пенсії по III групі інвалідності. Тобто померла особа не пенсійного віку на момент смерті повинна мати 1 рік страхового стажу, якщо їй було до 23 років включно, від 24 до 26 років включно – 2 роки страхового стажу і так далі (див. вище).

Хто може отримувати пенсію у зв'язку з втратою годувальника?

Чоловік (або дружина), батько, мати якщо вони є інвалідами або досягли пенсійного віку.

Чоловік (або дружина), один з батьків або брат чи сестра, дідусь чи бабуся померлого за умови, якщо він (або вона) не працюють і зайняті доглядом за дитиною чи дітьми померлого годувальника, але тільки до досягнення дітьми 8 років.

Діти годувальника які не досягли 18 років (у тому числі які на момент смерті не народились), або старші цього віку за наступними умовами:

Якщо вони стали інвалідами до 18 років.

Якщо вони навчаються у загальноосвітніх навчальних закладах системи загальної середньої освіти, а також професійно-технічних, вищих навчальних закладах(коледжах, університетах тощо) але не довше ніж до досягнення 23 років.

Діти-сироти до 23 років незалежно від того навчаються вони чи ні.

Розмір пенсії у зв'язку з втратою годувальника:

Якщо є тільки один непрацездатний член сім'ї – 50% від пенсії за віком померлого годувальника. Якщо є два та більше непрацездатних членів сім'ї – 100% від пенсії за віком померлого годувальника.

Таблиця 10. Пенсії у зв'язку з втратою годувальника³²

Умови призначення		
Факт смерті особи або визнання її безвісно відсутньою чи оголошення померлою	наявність на утриманні у годувальника непрацездатних членів сім'ї	Наявність у годувальника на день смерті страхового стажу, який був би необхідний йому для призначення пенсії по 3-й групі інвалідності
Пенсія призначається на весь період, протягом якого член сім'ї померлого годувальника є непрацездатним, а членам сім'ї, які досягли пенсійного віку, - довічно		
Пенсії у зв'язку з втратою годувальника призначаються у таких розмірах:		
на одного непрацездатного члена – в розмірі 50 відсотків пенсії за віком померлого годувальника	на двох та більше непрацездатних членів сім'ї – в розмірі 100% пенсії за віком померлого годувальника, що розподіляється між ними рівними частками	Дітям-сиротам пенсію призначають у розмірах, виходячи з розміру пенсії за віком кожного з батьків

Дітям-сиротам пенсія визначається за розміром пенсії за віком кожного з батьків. *На всіх членів сім'ї, які мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, призначається одна спільна пенсія* (ст. 39 ч.1 ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»). Проте, якщо ви маєте погані стосунки з іншими такими членами сім'ї, то за вашою заявою, вам може бути призначена тільки ваша частка окремо.

³² <https://www.pfu.gov.ua/category/poslugi/pensioneram/pensiyi-po-vtrati-goduvalnika/>

8. Документи які дають право на призначення кожного виду пенсій.

Персоніфікований облік у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування

Персоніфікований облік у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування здійснюється з метою обліку застрахованих осіб, учасників накопичувальної системи пенсійного страхування та їх ідентифікації, а також накопичення, зберігання та автоматизованої обробки інформації про облік застрахованих осіб і реалізацію ними права на страхові виплати у солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та накопичувальній системі пенсійного страхування.

Для формування інформаційної бази системи персоніфікованого обліку використовуються відомості, що надходять від:

державних реєстраторів юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців;
роботодавців;

застрахованих осіб;

фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування;

центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації актів цивільного стану, виконавчих органів сільських, селищних, міських (крім міст обласного значення) рад та уповноважених суб'єктів для обліку даних Єдиного державного демографічного реєстру;

органів доходів і зборів, територіальних органів Пенсійного фонду за результатами перевірок платників єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та/або в порядку міжвідомчого обміну інформацією;

державної служби зайнятості;

інших підприємств, установ, організацій та військових частин;

компаній з управління активами;

зберігачів;

інших джерел, передбачених законодавством.

На кожному застраховану особу відкривається персональна електронна облікова картка, якій присвоюється унікальний номер електронної облікової картки.

Унікальний номер електронної облікової картки формується автоматично шляхом додавання одиниці до останнього наявного унікального номера електронної облікової картки. Порядок та строки впровадження унікальних номерів електронних облікових карток застрахованих осіб, порядок ведення персональних електронних облікових карток визначаються Пенсійним фондом.

Персональна електронна облікова картка застрахованої особи повинна містити такі відомості:

1) умовно-постійна частина персональної електронної облікової картки:

унікальний номер електронної облікової картки;

серія, номер і найменування документа, що посвідчує особу;

прізвище, ім'я та по батькові на момент створення електронної облікової картки;

прізвище, ім'я та по батькові на поточний момент;
прізвище при народженні;
дата народження;
місце народження;
стать;
адреса місця проживання;
адреса, за якою здійснено реєстрацію місця проживання;
реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки та офіційно повідомили про це відповідний орган доходів і зборів і мають відмітку в паспорті);
унікальний номер запису в Єдиному державному демографічному реєстрі;
громадянство;
номер телефону (за згодою);
відмітка про смерть;

2) частина персональної електронної облікової картки, яка відображає страховий стаж, заробітну плату (дохід, грошове забезпечення), розмір сплачених страхових внесків та інші відомості, необхідні для обчислення та призначення страхових виплат:

код згідно з ЄДРПОУ або реєстраційний номер облікової картки платника податків, або серія та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки та офіційно повідомили про це відповідний орган доходів і зборів і мають відмітку в паспорті) страхувальника (платника);

рік, за який внесено відомості;

розмір страхового внеску за відповідний місяць;

сума сплачених страхових внесків за відповідний місяць;

страховий стаж;

кількість відпрацьованих застрахованою особою календарних днів (годин) за відповідний місяць;

ознака особливих умов праці, що дають право на пільги в системі пенсійного забезпечення;

сума заробітної плати (доходу, грошового забезпечення), з якої сплачено страхові внески за відповідний місяць;

3) частина персональної електронної облікової картки, яка відображає виплату за рахунок коштів Пенсійного фонду пенсії застрахованій особі за місяцями:

номер електронної пенсійної справи;

номер архівної електронної пенсійної справи в електронному архіві пенсійних справ;

дата, з якої призначено пенсію;

поточний місяць нарахування (перерахунку, індексації) пенсії;

сума періодів страхового стажу;

коефіцієнт страхового стажу;

коефіцієнт заробітної плати (доходу, грошового забезпечення);

заробітна плата (дохід, грошове забезпечення) для обчислення, перерахунку, індексації пенсії на поточний момент;

поточний розмір пенсії для виплати;

відомості про членів сім'ї, які перебувають на утриманні застрахованої особи, та її дітей;

інформація про уповноважену особу, яка одержала звернення про призначення (перерахунок) пенсії;

4) частина персональної електронної облікової картки, яка відображає участь застрахованої особи в накопичувальній системі пенсійного страхування, стан накопичувального пенсійного рахунку застрахованої особи або здійснення виплат її спадкоємцям за рахунок коштів, що обліковуються на такому рахунку, а також відомості про стан індивідуального пенсійного рахунку застрахованої особи в недержавному пенсійному фонді - суб'єкті другого рівня системи пенсійного забезпечення та здійснення їй пенсійних виплат:

сума заробітної плати (доходу, грошового забезпечення) учасника накопичувальної пенсійної системи, з якої сплачено страхові внески за відповідний місяць;

сума страхових внесків, сплачена до накопичувальної системи пенсійного страхування за останній звітний рік;

дата перерахування страхових внесків до накопичувальної системи пенсійного страхування;

кількість одиниць пенсійних активів застрахованої особи в накопичувальній системі пенсійного страхування;

загальна сума коштів застрахованої особи в накопичувальній системі пенсійного страхування;

реквізити обраного застрахованою особою недержавного пенсійного фонду - суб'єкта другого рівня системи пенсійного забезпечення, з яким укладено пенсійний контракт, реквізити адміністратора і зберігача такого фонду;

сума коштів, що обліковується на індивідуальному пенсійному рахунку застрахованої особи в недержавному пенсійному фонді - суб'єкті другого рівня системи пенсійного забезпечення;

сума одноразової виплати, сплаченої відповідно до статті 56 Закону застрахованій особі в накопичувальній системі пенсійного страхування або її спадкоємцю, дата такої виплати;

реквізити страхової організації, з якою укладено договір страхування довічної пенсії (у разі укладення);

дата укладення договору страхування довічної пенсії та розмір страхової виплати за цим договором (у разі укладення);

сума коштів, перерахована з накопичувальної системи пенсійного страхування страховій організації, обраній застрахованою особою, для оплати договору страхування довічної пенсії, дата її перерахування;

сума штрафної санкції та пені, сплачена агентом-страхувальником за несвоєчасне перерахування сум страхових внесків на користь учасника накопичувальної системи пенсійного страхування, дата її сплати;

відмітка про дату смерті застрахованої особи;

5) частина персональної електронної облікової картки, яка відображає звернення застрахованої особи, надання інформації про застраховану особу та інші відомості щодо реалізації прав застрахованої особи у системі пенсійного забезпечення.

Персоніфіковані відомості, внесені до персональної електронної облікової картки застрахованої особи, зберігаються в Пенсійному фонді протягом усього життя цієї особи, а після її смерті - протягом 75 років на паперових носіях та/або в електронній формі за наявності засобів, що гарантують ідентичність паперової та електронної форм документа.

9. Поняття та правові ознаки державних (не страхових) пенсій. Суб'єкти права на державні (не страхові) пенсії

У системі пенсійного забезпечення України, крім страхових пенсій, довгий період існував ще один вид пенсійних виплат – так звані спеціальні пенсії. Право на них, а також порядок призначення і виплати визначалися окремими законами. Зокрема, право на спеціальні пенсії мали депутати, державні службовці, судді, прокурори, службовці органів місцевого самоврядування, науковці. Спеціальні пенсії, як правило, виплачувалися у підвищеному розмірі порівняно зі страховими пенсіями.

Свого часу така система запроваджувалася, як своєрідна компенсація за низький рівень заробітної плати у відповідних категорій працівників. Однак з моменту запровадження спеціальних пенсій умови оплати праці таких працівників значно покращилися.

Тож, відповідно, логічним кроком стало скасування чинних привілеїв у призначенні пенсій. Зокрема, після підвищення заробітної плати суддям, державним службовцям цілком логічним було вирішення питання ліквідації пільг і перехід до загальних страхових принципів. Тому уряд запропонував запровадити єдині підходи до призначення пенсій, коли враховується не професія, а лише рівень заробітної плати і страховий стаж.

Спеціальні пенсії, які вже були призначені, будуть виплачуватися і надалі. Зміни стосуються лише пенсіонерів, які виходитимуть на пенсію, бо вже набрали чинності відповідні закони.

З 1 січня 2018 року скасоване право на призначення пенсій за вислугу років для працівників освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та інших. Пенсії за вислугу років призначатимуться лише військовослужбовцям.

В рамках реформи з 1.01.2018 року в Україні **відмінили спеціальні пенсії для держслужбовців, депутатів, прокурорів, науковців, суддів, працівників дипломатичної служби, посадових осіб органів місцевого самоврядування та інших категорій. Всі вони переведені на загальну систему нарахування пенсій.**

Для цих категорій не буде проходити перерахунок і індексація розміру виплат.

Крім спеціальних пенсій, реформі підлягала і частково скасована система

призначення пільгових і дострокових пенсій.

Таблиця 11. Інформація про чисельність пенсіонерів і суми призначених в Україні пенсій станом на 1 січня 2018 року³³

№	Назва нормативного документу, згідно якого призначена пенсія	Чисельність пенсіонерів	Середній розмір пенсії, грн.	Загальні видатки, млн. грн.
1.	“Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”	10 896 753	1 725,69	18 804,4
2.	“Про пенсійне забезпечення”	130 329	1 345,12	175,3
3.	“Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб”	632 826	2 765,37	1 750,0
	в т. ч. - військовослужбовці строкової служби	73 736	3 134,65	231,1
	- особи офіцерського, начальницького складу та інші	559 090	2 716,81	1 518,9
4.	“Про статус та соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” (ст. 54)	83 095	3 545,14	294,6
5.	“Про державну службу”	112 583	3 385,50	381,1
6.	“Про дипломатичну службу”	2	9 000,00	0,02
7.	“Про службу в органах місцевого самоврядування”	23 453	3 093,28	72,5
8.	Положення про помічника-консультанта народного депутата України	692	3 872,54	2,7
9.	“Про судову експертизу”	152	2 990,13	0,5
10.	Митний кодекс	986	4 688,95	4,6
11.	“Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів”	3 652	3 446,71	12,6
12.	“Про Національний банк України”	1 379	6 533,79	9,0
13.	“Про наукову і науково-технічну діяльність”	61 189	3 707,39	226,9
14.	“Про статус суддів”	2 694	21 963,33	59,2
15.	“Про статус народного депутата України”	960	15 152,50	14,5
16.	“Про прокуратуру”	5 384	9 399,87	50,6
17.	“Про Кабінет Міністрів”	69	15 102,90	1,0
	Всього	11 956 198	1 828,30	21 859,5
	спец пенсії без військових	296 290	3 813,40	1 129,9
	<i>спец пенсії з військовими</i>	977 399	2 946,46	2 879,9

Так, для педагогів, працівників соціального захисту, медиків скасували отримання пенсії за вислугу років.

³³ Інформація про чисельність пенсіонерів і суми призначених в Україні пенсій станом на 1 січня 2018 року

При цьому для деяких українців **зберігся достроковий вихід на пенсію**. До них відносяться: артисти (стаж творчої діяльності 20-35 років); особи, які працювали у важких і шкідливих умовах за списком №1 та №2; доярки, працівниці текстильного виробництва і трактористи-машиністи; багатодітні матері (5 і більше дітей) і матері дітей-інвалідів (за умови 15 річного стажу, можуть вийти на пенсію в 50 років); диспропорційні карлики і ліліпути (чоловіки у віці 45 років з 20-ти річному стажем, жінки 40 років з 15-ти річним страхових стажем); водії міського пасажирського транспорту (30 років стажу в 55 років для чоловіків і 25 років для жінок); батьки, які виховали дитину з інвалідністю та / або більше 5 дітей (йдуть на пенсію в 55 років, якщо у них трудовий стаж не менше 20 років); люди, з першою групою інвалідності по зору та інваліди з дитинства 1 групи (чоловіки, які досягли 50 років і у яких є 15 років стажу, жінки в 40 років і за наявності 10 років стажу); Військові, які беруть участь в бойових діях і члени їх сімей (чоловіки після 55 років, жінки в 50, за умови наявності страхового стажу не менше 25 років у чоловіків і не менше 20 років у жінок).

Пенсії військовим і працюючим пенсіонерам. З січня 2018 року відбувається перерахунок грошових виплат військовослужбовцям.

Підвищення розміру пенсій індивідуальне, а сума залежить від грошового забезпечення та стажу. Імовірно, пенсії військових будуть збільшені на 62%.

Що стосується працюючих пенсіонерів, то з них буде знято обмеження у виплаті пенсії, що означає отримання коштів в повному обсязі.

Слід нагадати, що раніше пенсії, розмір яких був більше 10 прожиткових мінімумів, були обкладені податком за ставкою 18% і військовим збором в розмірі 1,5%.

Спеціальні пенсії більше не будуть призначати, питання залишається лише стосовно пенсії за вислугою років для військових, зазначає заступник міністра³⁴.

«Всі спеціальні пенсії прибираються: якісь повністю, якісь мають перехідні норми. Наприклад, по державній службі була перехідна норма, що для тих людей, які вже набули право на таку пенсію, за ними це право залишається.

В основному всі спеціальні пенсії прибираються. Але люди, які їх вже отримували, будуть отримувати й надалі – ніякого зменшення не буде. Правильно йти шляхом того, щоб менші пенсії підтягувати до великих»³⁵.

Скасували вихід на пенсію за вислугу років. Але якщо вже є 25 років вислуги, то право залишається. Цей стаж дає змогу вийти на пенсію. Єдина особливість – пенсія за вислугу років призначається при звільненні з роботи.

Це означає, що треба звільнитися, людина може продовжувати працювати, а коли вона звільниться, то їй буде призначена пенсія за вислугою років.

---

³⁴<https://uteka.ua/ua/publication/news-14-delovye-novosti-36-pensionnaya-reforma-novye-trebovaniya-k-stazhu-i-formula-rascheta>

³⁵ Там же.

СКАСУВАННЯ ОСОБЛИВИХ УМОВ ВИХОДУ НА ПЕНСІЮ (крім військовослужбовців)

Призначення пенсій
за вислугу років
здійснювати **лише для**
військовослужбовців

З 1 січня 2018 року
скасовується право на
призначення пенсій
за вислугу років для
працівників освіти, охорони
здоров'я, соціального захисту
та інших

Замінити механізм відшкодування
пенсій за віком на пільгових
умовах на сплату роботодавцем
підвищеної ставки єдиного внеску
розміром 15 та 7 відсотків за
працівників, зайнятих на роботах,
передбачених **списками № 1 та № 2**

Запровадити з **01.01.2019 року**
через **Накопичувальний**
пенсійний фонд накопичувальних
професійних пенсійних програм
для окремих категорій осіб
віком молодше 35 років

Зберігається право на достроковий вихід на пенсію для:

- матерів, які виховали 5 дітей або інвалідів з дитинства (у 50 років);
- військових – учасників бойових дій (55 років);
- ліліпутів та диспропорційних карликів (40/45 років);
- артистів (за наявності вислуги від 20 до 35 років);
- журналістів, у разі поранення, контузії, каліцтва, одержаних під час виконання службових обов'язків у місцях надзвичайних подій;
- чорнобильців (із зниженням пенсійного віку).

З 1 березня 2019 року Пенсійний фонд України провів перерахунок пенсій, передбачений частиною другою статті 42 Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”.

Для перерахунку пенсій звертатись до органів Пенсійного фонду із заявою не потрібно, його проведено автоматично.

Суть перерахунку: показник середньої заробітної плати, який застосовується для перерахунку пенсій, збільшується на коефіцієнт, що відповідає 50 відсоткам показника зростання споживчих цін за попередній рік та 50 відсоткам показника зростання середньої заробітної плати, з якої сплачено страхові внески, за попередній рік.

Постановою Кабінету Міністрів України від 20.02.2019 № 124 затверджено порядок проведення індексації та коефіцієнт збільшення показника середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески, та який враховується для обчислення пенсії, в розмірі 1,17.

Перерахунок пенсій проведено для осіб, які отримують пенсії, призначені згідно із законами України:

– “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” – на коефіцієнт 1,17 збільшується показник 3 764,40 грн (середня заробітна плата за 2014-2016 роки);

– “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб” (з числа військовослужбовців строкової служби) – на коефіцієнт 1,17 збільшується показник 3 764,40 грн;

– “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” (які отримують пенсії обчислені, виходячи із заробітної плати, визначеної за роботу у зоні відчуження) – на коефіцієнт 1,17 збільшується показник 928,81 грн (середня заробітна плата (дохід) на одну застраховану особу, з якої сплачено страхові внески, за 2006 рік).

Не передбачено проведення індексації пенсій, призначених за «спеціальними» законами (державним службовцям, посадовим особам органів місцевого самоврядування, прокурорам, суддям, народним депутатам тощо).

Із 10,2 млн пенсіонерів, яким проведено перерахунок, розмір пенсії підвищено для 8 972 тис пенсіонерів.

Постановою Кабінету Міністрів України від 20.02.2019 № 124 передбачено, що якщо після перерахунку розмір пенсії зростає, то таке підвищення не може бути меншим за 100 гривень.

Крім того, пенсіонерам, які отримують пенсії, призначені згідно із Законом України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, мають повний страховий стаж (35 років чоловіки, 30 років – жінки, а для пенсій, призначених до 1 жовтня 2011 року, 25 років чоловіки, 20 років жінки) та у яких розмір пенсії не перевищує суми 1669,20 гривень (40% від мінімальної заробітної плати 4173 грн.), виплачується одноразова доплата до пенсії в сумі 2410,17 грн. Одноразова доплата виплачуватиметься рівними частинами (по 1205,09 грн) у березні та у квітні.

Одноразову доплату до пенсії встановлено 2 095 111 особам. Середня сума підвищення для осіб, пенсії яких підлягали перерахунку, склала 514,5 грн. (з урахуванням сум одноразової доплати), а для осіб, у яких розмір пенсії зріс – 586,10 грн. (з урахуванням одноразової доплати).

10. Пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу ОВС

Кабінет міністрів України привів у відповідність до норм чинного законодавства порядок обчислення вислуги років, призначення та виплати пенсій і грошової допомоги військовослужбовцям силових структур.

Відповідна постанова “Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 17 липня 1992 р. № 393”, ухвалена на засіданні уряду.

Згідно з ухваленою постановою порядок обчислення вислуги років, призначення та виплати пенсій і грошової допомоги особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби і військової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, поліцейським, а також членам їхніх сімей приведено у відповідність до закону України “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб”.

Зокрема, ухваленим нормативно-правовим актом забезпечується право на зарахування до вислуги років у пільговому обчисленні (один місяць за три місяці) часу проходження служби, протягом якого особа брала участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, перебуваючи в районах та у період здійснення зазначених заходів.

Крім того, порядок обчислення вислуги років доповнено новою силовою структурою – Службою судової охорони.

Кабінет міністрів забезпечив зарахування періодів служби до страхового стажу військовослужбовцям, які звернулись за призначенням пенсії згідно з законом про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

Як зазначається, ухваленим актом забезпечується наповнення реєстру застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування відсутніми відомостями про грошове забезпечення та сплату страхових внесків військовослужбовців (крім військовослужбовців строкової військової служби), осіб начальницького і рядового складу, поліцейських і зарахування періодів служби до страхового стажу військовослужбовцям (крім військовослужбовців строкової військової служби), особам начальницького і рядового складу, які звернулись за призначенням пенсії відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування".

Урядовим рішенням передбачено набрання чинності з 1 березня 2018 р. постановою Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2017 р. № 704 "Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб", та визначено порядок перерахунку і виплати пенсій, що призначені згідно із Законом України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб".

Зокрема, військовослужбовцям та деяким іншим особам перерахунок пенсій здійснюватиметься із урахуванням трьох складових оновленого грошового забезпечення, визначеного на 1 березня 2018 року – окладу за посадою, військовим (спеціальним) званням та надбавки за вислугу років.

Виплата перерахованих пенсій здійснюватиметься поетапно починаючи з 1 січня 2018 року у таких розмірах:

з 1 січня 2018 р. — 50 відсотків;

з 1 січня 2019 р. по 31 грудня 2019 р. — 75 відсотків;

з 1 січня 2020 р. — 100 відсотків суми підвищення пенсії, визначеного станом на 1 березня 2018 року.

Для колишніх працівників міліції перерахунок пенсій здійснюватиметься із урахуванням грошового забезпечення поліцейського за січень 2016 р., визначеного відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 р. № 988. Сума перерахованих пенсій для виплати за період з 1 січня 2016 р. по 31 грудня 2017 р. обчислюється органами Пенсійного фонду України станом на 1 січня 2018 р. та виплачується після виділення коштів на їх фінансування з державного бюджету в такому порядку:

з 1 січня 2019 р. по 31 грудня 2019 р. — щомісяця окремою сумою у розмірі 50 відсотків різниці між місячним розміром підвищеної пенсії та місячним розміром отриманої особою пенсії за період з 1 січня 2016 р. по 31 грудня 2017 року;

з 1 січня 2020 р. — щомісяця окремою сумою у розмірі 100 відсотків різниці між місячним розміром підвищеної пенсії та місячним розміром отриманої особою пенсії за період з 1 січня 2016 р. по 31 грудня 2017 р. та до забезпечення повної виплати розрахованої суми.

Органи Пенсійного фонду здійснюватимуть перерахунок пенсій на підставі довідок про складові оновленого грошового забезпечення, що враховується для перерахунку пенсій, які будуть видані відповідними міністерствами та відомствами.

11. Пенсії за особливі заслуги перед Україною

Законом України "Про пенсії за особливі заслуги перед Україною" передбачені спеціальні виплати громадянам України, що мають особливі заслуги перед державою в основних сферах громадської, військово-оборонної, офіційно-державної діяльності.

Станом на квітень 2017 року максимальна пенсія складала 58 тис. гривень. Її отримують Герої України та льотчики-випробовувачі.³⁶

1. Правове на пенсію за віком на пільгових умовах, регулювання пенсій особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. Правове регулювання пенсій ветеранів війни, пенсій працівникам засобів масової інформації

Що з 2018 року змінилося у Списках № 1 та № 2

1 січня 2018 року набрала чинності постанова КМУ від 04.07.2017 р. № 479 «Про внесення змін до списків виробництв, робіт, професій, посад і показників, зайнятість в яких дає право на пенсію за віком на пільгових умовах, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 461».

Право на пенсію за віком на пільгових умовах за Списком № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими та особливо важкими умовами праці, зайнятість в яких повний робочий день, надано:

працівникам, зайнятим ремонтом устаткування в умовах діючого виробництва:

на гірничих роботах;

на роботах з підготовки руд, збагачення, окускування (агломерації, брикетування, огрудкування), випалювання руд і нерудних копалин;

в чорній металургії;

у виробництві коксопродуктів;

³⁶ <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2764532-vijskovim-zarahuut-periodi-sluzbi-do-strahovogo-stazu-postanova.html>

у виробництві кольорових металів;
в хімічному виробництві;
на переробленні нафти, газу, газового конденсату, вугілля та сланцю
електродникам, машиністам розливних машин на виробництві сталі та
феросплавів підготовці сумішей та ремонтом металургійних печей в чорній
металургії;

працівникам, зайнятим в зоні відчуження на роботах у зоні відчуження,
сумарна щільність забруднення території якої радіонуклідами становить 100 кБк/м² і
більше;

паяльщикам, зайнятим паянням виробів припоями, що містять свинець, а
також припоями, що містять шкідливі речовини 1-го або 2-го класу небезпеки чи
канцерогени;

працівникам, зайнятим на видобуванні та збагаченні уранової руди.

Одночасно зі Списку № 1 виключено:

рентгенолаборантів, зайнятих у відділеннях інтервенційної радіології
(рентгенохірургічний блок) в охороні здоров'я.

**Право на пенсію за віком на пільгових умовах за Списком
№ 2** виробництв, робіт, професій, посад і показників на роботах із шкідливими і
важкими умовами праці, зайнятість в яких повний робочий день, надано:

працівникам, зайнятим ремонтом устаткування в умовах діючого виробництва:

на гірничих роботах;

на роботах з підготовки руд, збагачення, окускування (агломерації,
брикетування, огрудкування), випалювання руд і нерудних копалин;

в чорній металургії;

у виробництві коксопродуктів та вуглепідготовці;

у виробництві вогнетривів;

у виробництві метизів;

у виробництві генераторного газу і одержання газів у процесі металургійного
виробництва;

у виробництві кольорових металів;

в хімічному виробництві;

на бурінні, видобуванні та переробленні нафти, газу та газового конденсату,
перероблення вугілля та сланцю;

у обробленні металу;

вивантажувачам на відвалах на роботах з підготовки руд, збагачення,
окускування (агломерації, брикетування, огрудкування), випалювання руд і
нерудних копалин;

робітникам, зайнятим на роботах із спаювання освинцьованих кабелів і
кабелів з поліетиленовими та поліхлорвініловими оболонками в галузі зв'язку;

робітникам складів та баз зберігання і постачання пестицидів та хімічної
продукції, безпосередньо зайнятим навантаженням, розвантаженням і складуванням
пестицидів; — працівників, зайнятих на видобуванні та збагаченні уранової руди 50
і більше відсотків робочого часу.

Разом з тим зі Списку № 2 виключено:

працівників підприємств хімічної та нафтохімічної промисловості, зайнятих у виробництвах:

кінофотоплівки;

фотопаперу, фотопластинок і радіошкар; фотографічної та технічної желатини;

дубльованих матеріалів;

на роботах дубльованих з ремонту, профілактики та обслуговування технологічного устаткування у виробництвах кінофотоплівки, фотопаперу, фотопластинок і радіошкар;

заливальників компаундами, що містять шкідливі речовини не нижче 3 класу небезпеки, на виробництві і ремонті електричних машин і апаратури;

карбідувальників на виробництві устаткування для радіо, телебачення та зв'язку;

працівників, що зайняті на видобуванні азбесту;

випалювачів вапна на виробництві вапна (доломіту) та силікатної цегли;

оброблювачів хутряних шкурок, зайнятих розбиванням шкурок, оброблюванням хутра урзольного і анілінового фарбування та намазуванням хутряних шкурок люстровальним розчином;

вогнетривників на будівництві;

працівників, зайнятих ремонтом, профілактикою та обслуговуванням контрольно-вимірювальних приладів на виробництві штучних або синтетичних волокон;

бакелітників (просочувальників), зайнятих на просочуванні деталей і виробів сумішами, що містять шкідливі речовини не нижче 3 класу небезпеки;

вальцювальників гумових сумішей, зайнятих виготовленням та ремонтом м'яких баків і на шиноремонтних підприємствах;

електромонтерів з ремонту та монтажу кабельних ліній, зайнятих спаюванням освинцьованих кабелів і кабелів з поліетиленовими та поліхлорвініловими оболонками;

склеювачів-фарбувальників окулярних оправ із пластмас.

Якщо позиціями Списків № 1 і № 2 передбачені працівники, зайняті в певному виробництві без зазначення найменування професій (посад), як в даному випадку, такі позиції поширюються на всіх працівників, незалежно від найменування їх професій, у т.ч. керівників, фахівців, майстрів (роз'яснення Мінсоцполітики).

Згідно з п. 3 Порядку № 383 при визначенні права на пенсію за віком на пільгових умовах застосовуються списки, що чинні на період роботи особи. До пільгового стажу зараховується весь період роботи на відповідних посадах або за професіями, незалежно від дати їх внесення до списків за умови підтвердження документами відповідних умов праці за час виконання роботи до 21.08.1992 та **за результатами проведення атестації робочих місць за умовами праці після 21.08.1992.**

Отже, до стажу роботи працівників, професії (посади) яких включено до Списків № 1 і № 2 згідно з Постановою № 479, і які продовжать працювати за цими

професіями (посадами) після набрання чинності цією постановою (01.01.2018 р.), зараховується весь період їх роботи за відповідними професіями (посадами) за умови підтвердження відповідного права за результатами атестації робочих місць за умовами праці.

Окрім того, якщо таким працівникам за результатами атестації робочих місць, 5-річний термін якої не минув, підтверджено право на відповідну пільгову пенсію і умови праці за цей час докорінно не змінювались, проводити позачергову атестацію відповідних робочих місць за умовами праці не потрібно.

12. Правове регулювання пенсій ветеранів війни; працівникам засобів масової інформації.

Пенсійне забезпечення ветеранів війни здійснюється за нормами Законів України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб” та згідно з іншими нормативно-правовими актами.

Для всіх категорій ветеранів в залежності від статусу до пенсії виплачуються підвищення відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Наприклад, учасникам бойових дій пенсії підвищуються в розмірі 25 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, інвалідам війни I групи – 50 відсотків, II групи – 40 відсотків, III групи – 30 відсотків цього мінімуму.

Законом України «Про поліпшення матеріального становища учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни», починаючи з 1 травня 2004 року, передбачено щомісячну виплату цільової грошової допомоги на прожиття: особам з інвалідністю внаслідок війни I групи у розмірі 70 грн., II та III груп – у розмірі 50 грн., учасникам бойових дій – 40 грн.

В Законі України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам» визначені умови призначення допомоги на догляд інвалідам війни у розмірах від 15 до 100 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Водночас, постановою Кабінету Міністрів України від 28.07.2010 №656 «Про встановлення щомісячної державної адресної допомоги до пенсії особам з інвалідністю внаслідок війни та учасникам бойових дій» (зі змінами від 28.12.2011) встановлено, що у разі коли щомісячний розмір пенсійних виплат (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткових пенсій, цільової грошової допомоги, сум індексації та інших доплат до пенсій, установлених законодавством, крім пенсій за особливі заслуги перед Україною) не досягає в осіб з інвалідністю внаслідок війни I групи – 285 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, II групи – 255 відсотків, III групи – 225 відсотків, в учасників бойових дій та постраждалих учасників Революції Гідності – 165 відсотків, таким особам виплачується щомісячна державна адресна допомога до пенсії в сумі, що не вистачає до зазначених розмірів. Наразі такі виплати отримують близько 1 тис. буковинців.

При цьому, особам з інвалідністю внаслідок війни II і III груп із числа учасників бойових дій у період Другої світової війни та учасникам бойових дій у період Другої світової війни, яким виповнилося 85 років і більше, така допомога виплачується в розмірі, встановленому для осіб з інвалідністю внаслідок війни I групи.

Враховуючи положення постанови Кабінету Міністрів України від 23.04.2012 №327, учасникам війни, нагородженим орденами і медалями колишнього СРСР за самовіддану працю і бездоганну військову службу в тилу в роки Великої Вітчизняної війни, пенсії підвищуються на 20% прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, іншим учасникам війни на 15% прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. Розміри підвищень для колишніх в'язнів концтаборів, гетто, інших місць примусового утримання регулюються також Законом України «Про жертви нацистських переслідувань».

У разі зміни прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, проводиться перерахунок складових пенсійних виплат, залежних від цього показника. Враховуючи, що Законом України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» передбачено зростання прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб з 01.07.2019 з 1497,00 грн. до рівня 1564,00 грн., а з 01.12.2019 – 1638,00 грн., пенсійне забезпечення ветеранів війни підвищуватиметься по мірі зростання величини вказаного мінімуму.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про підвищення рівня соціального захисту ветеранів війни та деяких інших осіб, яким виповнилося 100 і більше років» від 26 вересня 2012 року передбачено, що ветеранам війни, особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, та особам, на яких поширюється дія Законів України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та «Про жертви нацистських переслідувань», яким виповнилося 100 і більше років, виплата підвищень (надбавок) до пенсії, передбачених зазначеними Законами, з урахуванням доплат, установлених відповідно до законодавства, здійснюється у потрібному розмірі. Іншим особам, яким виповнилося 100 і більше років, встановлюється підвищення до пенсії у розмірі 189,80 грн. На сьогодні в області налічується 24 пенсіонери, яким виповнилося 100 років і більше.

Сім'ям військовослужбовців – ветеранів війни, які загинули або померли внаслідок поранення чи контузії, одержаних під час виконання обов'язків, а також дружинам (чоловікам) померлих інвалідів Великої Вітчизняної війни, які не одружилися вдруге, розмір зазначеного підвищення становить 398,58 гривні, дружинам (чоловікам) померлих учасників війни і бойових дій, партизанів і підпільників, визнаних за життя інвалідами від загального захворювання, трудового каліцтва та з інших причин, які не одружилися вдруге виплачується підвищення – 113,88 гривні. В області такі підвищення отримують понад 2,1 тис. осіб.

Щороку Уряд встановлює нові розміри щорічної разової грошової допомоги, передбачену Законами України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та «Про жертви нацистських переслідувань», яка виплачується до 5 травня. Відповідну постанову прийнято Кабінетом Міністрів України 20 березня цього року. Зазначимо, що виплату разової грошової допомоги пенсіонерам-ветеранам війни

здійснюють органи соціального захисту населення на підставі списків осіб, які мають право на одержання цієї виплати, наданих органами Пенсійного фонду України.

Відповідно до п. 3 Прикінцевих положень ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» військовослужбовці, особи начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які брали участь у бойових діях мають право на призначення дострокової пенсії за віком після досягнення чоловіками 55 років, жінками – 50 років та за наявності страхового стажу не менше 25 років для чоловіків і не менше 20 років для жінок.

Згідно з Постановою КМУ «Про встановлення щомісячної державної адресної допомоги до пенсії інвалідам війни та учасникам бойових дій» від 28 липня 2010 р. N 656, встановлено, що з 1 січня 2012 р. інвалідам війни та учасникам бойових дій, у яких щомісячний розмір пенсійних виплат (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткових пенсій, цільової грошової допомоги, сум індексації та інших доплат до пенсій, встановлених законодавством, крім пенсій за особливі заслуги перед Україною) не досягає в учасників бойових дій – 165 відсотків, виплачується щомісячна державна адресна допомога до пенсії у сумі, що не вистачає до зазначених розмірів.

Контрольні питання

1. Структура системи пенсійного забезпечення в Україні.
2. Загальна характеристика солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.
3. Загальна характеристика накопичувальної системи пенсійного страхування.
4. Загальна характеристика системи недержавного пенсійного забезпечення.
5. Поняття та ознаки пенсій як виду соціального забезпечення.
6. Види пенсій та умови їх призначення.
7. Пенсії за віком у солідарній системі.
8. Пенсії по інвалідності в солідарній системі.
9. Пенсії у зв'язку з втратою годувальника в солідарній системі.
10. Пенсійні виплати за рахунок коштів накопичувальної системи пенсійного страхування.
11. Пенсії за вислугу років.
12. Поняття й види недержавних пенсійних фондів.
13. Довічна пенсія (довічний ануїтет).
14. Пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ.
15. Пенсії за особливі заслуги перед Україною.
16. Пенсійне забезпечення громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.
17. Поняття і значення страхового стажу.
18. Як обчислюється страховий стаж?

19. Які соціальні виплати й послуги відшкодовуються та здійснюються Фондом 3. соціального страхування від нещасного випадку?
20. Які види матеріального забезпечення та соціальних послуг надаються за рахунок коштів Фонду соціального страхування?
21. Особи, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності й витратами, зумовленими похованням?
22. Види пенсій в солідарній системі пенсійного страхування
23. Умови призначення пенсії за віком.
24. Порядок обчислення пенсій.
25. Порядок призначення, перерахунку та виплати пенсій.

ТЕМА 5 : СИСТЕМА СТРАХОВИХ ДОПОМОГ В УКРАЇНІ

План

1. Фонд соціального страхування України: історія формування, структура, повноваження.
2. Поняття та види страхових допомог.
3. Страхові допомоги на випадок безробіття.
4. Страхові допомоги з тимчасової втрати працездатності.
5. Страхові допомоги Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

1. Фонд соціального страхування України: історія формування, структура, повноваження

Історія створення інституту соціального страхування нараховує трохи більше 100 років. Вона бере свій початок з 1883-1889 років, коли в Німеччині розпочалися реформи щодо організації державного соціального страхування робітників. Так, за часів правління рейхсканцлера Германської імперії Отто фон Бісмарк-Шенгаузен було прийнято закон про страхування на випадок хвороби (1883 р.), закон про страхування від нещасних випадків (1884 р.), закон про страхування у зв'язку зі старістю та інвалідністю (1889 р.), що і стало першими кроками по підтримці робітничого класу та гарантувало грошові виплати літнім і хворим людям. Україна в цей час була частиною Російської імперії, тому на її територію поширювалось законодавство останньої. Перші страхові закони з'явилися як захисна реакція уряду на вимоги робітників створити гарантовані правила соціальної захищеності на виробництві. У 1901 році був прийнятий законодавчий акт, яким передбачалось призначення пенсій робітникам гірничих заводів і копалень за рахунок роботодавців, яких визнавали винними в погіршенні здоров'я працівників. 2 червня 1903 року були введені в дію «Правила про виплати потерпілим внаслідок нещасних випадків робітникам і службовцям, а також членам їх сімей на підприємствах гірничої промисловості». Саме ця дата стала днем народження державного соціального страхування. У 1912 році були прийняті на державному рівні закони «Про забезпечення робітників на випадок захворювання», «Про страхування робітників від нещасних випадків на виробництві» і ряд інших. Були створені так звані лікарняні каси, пізніше їх стали називати страховими касами. Вони надавали робітникам два види допомоги: у випадку захворювання та при нещасному випадку. Допомога по тимчасовій непрацездатності призначалась від половини до двох третин заробітку і виплачувалась лише з четвертого дня хвороби. Допомога по вагітності і пологах видавалась протягом шести неділь робітницям, які пропрацювали на даному підприємстві не менше трьох місяців³⁷.

Після 1917 року соціальне законодавство в Україні розвивалось в межах

³⁷ Історія виникнення і розвитку соціального страхування//[Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/article/947780>

законодавство Радянського Союзу. Так, у 1918 році було прийнято положення про соціальне забезпечення працюючих, яким передбачалось забезпечення всіх працівників незалежно від видів робіт допомогою при тимчасовій втраті заробітку, у зв'язку з хворобою, каліцтвом та при пологах. Починаючи з 1922 року допомога виплачувалась самими підприємствами в рахунок страхових внесків. З 1929 року соціальне страхування отримало державне фінансування, і ці кошти мали використовуватися тільки на вказані цілі. З 1933 року всі кошти соціального страхування, а також санаторії, будинки відпочинку були передані профспілкам. І така ситуація проіснувала аж до розпаду Радянського Союзу.

На початку 90-х років через важку економічну ситуацію в Україні багато підприємств збанкрутіли. Тому в лютому 1991 року уряд України і профспілки прийняли спільну постанову «Про управління соціальним страхуванням в Україні», відповідно до якої утворювався Фонд соціального страхування Української РСР з відділеннями в областях і місті Києві. Головним завданням Фонду стало гарантування конституційного права громадян на соціальний захист. Починаючи з 1994 року, країни Європейського союзу за програмою TACIS надавали допомогу Україні у створенні системи соціального страхування. Завдяки співпраці було розроблено проект Концепції соціального забезпечення населення та «Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Остаточну роль у створенні системи соціального страхування у незалежній Україні відіграло прийняття законів «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (1999 р.), «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (2000 р.), «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» (2001 р.). На підставі прийнятих законів були утворені правління та наглядові ради по кожному виду страхування. Новим етапом реформування Фонду стало прийняття у 2014 році Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» № 77, яким передбачалось об'єднати Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві, створивши натомість Фонд соціального страхування України.

Зараз діяльність Фонду соціального страхування України (ФСС) регулюється Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», Постановою Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2019 р. № 337 «Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві», Постановою Кабінету Міністрів України від 20 лютого 2019 р. № 160 «Про перерахування розміру щомісячних страхових виплат потерпілим від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, та особам, які мають право на страхові виплати у разі смерті потерпілого», Постановою Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2019 р. № 328 «Деякі питання організації ведення Електронного реєстру

листків непрацездатності та надання інформації з нього», а також постановами та розпорядженнями самого Правління Фонду.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» Фонд соціального страхування України є органом, який здійснює керівництво та управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та медичним страхуванням, провадить акумуляцію страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечує фінансування виплат за цими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування та здійснює інші функції згідно із затвердженим статутом.³⁸ Фонд є некомерційною самоврядною організацією, що діє на підставі статуту, який затверджується його правлінням., тобто у своїй діяльності Фонд не ставить за мету отримання прибутку, в той же час всі акумульовані Фондом кошти можуть використовуватись тільки за цільовим призначенням. Кошти Фонду не включаються до складу Державного бюджету України. Фонд є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням.

Безпосереднє управління Фондом здійснюють його правління та виконавча дирекція. До складу правління Фонду входять по сім представників держави, застрахованих осіб та роботодавців, які виконують свої обов'язки на громадських засадах. Представники держави призначаються Кабінетом Міністрів України, представники застрахованих осіб обираються (делегуються) репрезентативними на національному рівні всеукраїнськими об'єднаннями профспілок, а представники роботодавців - репрезентативними на національному рівні всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців.

Члени правління обираються на строк шість років. Зі свого складу члени правління на два роки обирають голову правління по чергово від представників кожної сторони. Засідання правління проводяться не рідше одного разу на квартал, також можуть скликатися позачергові засідання на вимогу його голови або за пропозицією однієї з трьох представницьких сторін правління чи на вимогу однієї третини членів правління Фонду. Рішення правління Фонду, прийняте в межах його компетенції, є обов'язковим для виконання, у тому числі всіма страхувальниками та застрахованими особами, яких воно стосується.

Повноваження правління Фонду соціального страхування України визначені ст. 7 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Серед останніх важливо відзначити затвердження Фондом Положення про службу страхових експертів з охорони праці, профілактики нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань, Порядку призначення, перерахування та проведення страхових виплат; подання пропозиції центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення щодо розподілу частки єдиного внеску за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку та у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, затвердження структури органів

³⁸ Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23 вересня 1999 року// [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#n11>

Фонду, граничну чисельність працівників, схеми їх посадових окладів, видатки на адміністративно-господарські витрати Фонду.

Постійно діючим виконавчим органом Фонду є Виконавча дирекція. Виконавчу дирекцію очолює директор, який призначається та звільняється правлінням Фонду, а в разі неприйняття правлінням Фонду рішення про призначення директора виконавчої дирекції протягом двох місяців таку кандидатуру для затвердження Кабінетом Міністрів України вносить керівник центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, за погодженням з комітетом Верховної Ради України, до предмета відання якого відносяться питання загальнообов'язкового державного соціального страхування. Директор виконавчої дирекції Фонду входить до складу правління Фонду з правом дорадчого голосу.³⁹ В областях та м. Києві утворюються управління Фонду. Управління виконавчої дирекції Фонду є юридичними особами, мають самостійні кошториси, печатки із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, а також мають відділення в районах і містах обласного значення. Відділення управлінь виконавчої дирекції Фонду є відокремленими підрозділами робочих органів виконавчої дирекції Фонду, що створюються за рішенням правління Фонду без статусу юридичної особи. Керівників управлінь виконавчої дирекції Фонду призначає директор виконавчої дирекції Фонду за погодженням з правлінням Фонду.

Основними завданнями Фонду та його робочих органів є:

1) реалізація державної політики у сферах соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, медичного страхування;

2) надання матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг відповідно до Закону;

3) профілактика нещасних випадків;

4) здійснення перевірки обґрунтованості видачі та продовження листків непрацездатності застрахованим особам, у тому числі на підставі інформації з електронного реєстру листків непрацездатності;

5) здійснення контролю за використанням роботодавцями та застрахованими особами коштів Фонду;

6) аналіз та прогнозування надходження коштів від сплати єдиного внеску.

Відповідно до покладених завдань Фонд соціального страхування має право:

1) користуватися в установленому порядку відомостями Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування, даними електронного реєстру листків непрацездатності, необхідними для забезпечення виконання покладених на нього функцій;

---

³⁹ Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23 вересня 1999 року// [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#n11>

2) одержувати безоплатно від державних органів, підприємств, установ, організацій (у тому числі від органів доходів і зборів, банківських, інших фінансово-кредитних установ) та громадян - суб'єктів підприємницької діяльності відомості щодо використання страхових коштів;

3) перевіряти достовірність відомостей, поданих роботодавцем для отримання коштів Фонду, дотримання порядку використання роботодавцем виділених йому коштів Фонду та зупиняти виплати з Фонду в разі відмови або перешкоджання з боку роботодавця у проведенні перевірки, виявлення фактів подання ним Фонду недостовірних відомостей або порушення порядку використання роботодавцем коштів Фонду;

4) отримувати необхідні пояснення (у тому числі в письмовій формі) з питань, що виникають під час перевірки;

5) накладати і стягувати фінансові санкції та адміністративні штрафи, передбачені законом за порушення вимог Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»;

6) вимагати від керівників та інших посадових осіб підприємств, установ і організацій, а також від фізичних осіб усунення виявлених фактів порушення законодавства про соціальне страхування;

7) порушувати відповідно до законодавства питання про притягнення посадових осіб до відповідальності за порушення законодавства у сфері соціального страхування, вимагати надання інформації про вжиті заходи;

8) утворювати підприємства, установи, організації для виконання своїх статутних завдань.

До обов'язків Фонду соціального страхування належать:

1) забезпечувати фінансування та виплачувати матеріальне забезпечення, страхові виплати і надавати соціальні послуги, передбачені соціальним страховим законодавством;

2) здійснювати контроль за дотриманням порядку використання страхувальником страхових коштів;

3) вживати заходів щодо раціонального використання коштів і забезпечення фінансової стабільності Фонду;

4) контролювати правильність витрат за соціальним страхуванням;

5) стягувати надміру виплачені кошти з юридичних і фізичних осіб у встановленому законом порядку;

6) вести облік і звітність щодо страхових коштів;

7) надавати безоплатно застрахованим особам і страхувальникам консультації з питань застосування законодавства про соціальне страхування;

8) вести облік показників для визначення класу професійного ризику виробництва;

9) щорічно складати звіт про результати своєї діяльності та після його затвердження правлінням Фонду подавати Кабінету Міністрів України і оприлюднювати;

10) інформувати страхувальників та застрахованих осіб про результати своєї роботи через засоби масової інформації;

11) укладати угоди з лікувально-профілактичними закладами та окремими лікарями на обслуговування потерпілих на виробництві, а також угоди із санаторно-курортними закладами для обслуговування застрахованих осіб, що направляються безпосередньо із стаціонару лікувального закладу до реабілітаційних відділень.

Джерелами формування коштів Фонду соціального страхування є, в першу чергу, страхові внески, а також суми фінансових санкцій за порушення законодавства про соціальне страхування, доходи від розміщення тимчасово вільних коштів, доходи від реалізації майна Фонду.

Фонд несе відповідальність згідно із законом за шкоду, заподіяну з його вини застрахованим особам внаслідок несвоєчасної або неповної виплати матеріального забезпечення, страхових виплат, ненадання або несвоєчасне надання соціальних послуг, передбачених цим Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

2. Поняття та види страхових допомог

Серед видів соціального забезпечення важливе місце займають страхові допомоги. До них належать виплати з фондів соціального страхування, що надаються з компенсаційною чи іншою метою особам у разі настання для них страхового ризику.

Система страхових ризиків, що є підставою для виникнення права на страхові допомоги, доволі широка. Найбільш поширеними вважаються тимчасова непрацездатність, вагітність та пологи, народження дитини та догляд за нею, безробіття, часткове безробіття, смерть особи, нещасний випадок на виробництві та професійні захворювання. Всі ці обставини спричиняють повну або часткову втрату заробітку чи іншого доходу та позбавляють людину фінансової основи її життєдіяльності, а тому можуть поставити на межу фізіологічного виживання. З метою запобігання цьому законодавство передбачає надання допомог за кошти страхових фондів.

Існують 2 фонди у системі соціального страхування, які виплачують страхові допомоги. Це - Фонд соціального страхування та Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

Кожен із названих фондів соціального страхування надає різні за цільовим призначенням допомоги, що можуть відрізнятися колом одержувачів, умовами

надання та розмірами виплат. Усі ці допомоги надаються у грошовій формі, що зумовлено деякими факторами.

По-перше, страхові допомоги для більшості громадян України є заміною втраченого з поважних причин заробітку. А тому вони становлять матеріальну основу життєзабезпечення особи й гарантують їй належний рівень споживання матеріальних благ та послуг. Якщо при цьому врахувати, що кожна людина - це особистість з індивідуальною системою смаків та уподобань, то закономірно, що лише грошові допомоги дозволяють їй вільно розпоряджатися наявними у неї ресурсами, купувати одяг і харчування, які найбільш необхідні для неї чи для її сім'ї.

По-друге, грошова форма страхових допомог сприяє незалежності їх отримувачів від органів соціального захисту і, крім того, знімає будь-яку відповідальність з держави за забезпечення особи усім необхідним з метою підтримання рівня її життя.

Види страхових допомог.

Створена в Україні система страхових допомог є доволі розгалуженою та неоднорідною. Існують різні за своєю природою та призначенням грошові виплати, що можуть бути класифіковані за багатьма критеріями. Найбільш поширеним вважається поділ страхових допомог за фондами їх надання. При цьому важливо наголосити, що кожен із страхових фондів здійснює виплату декількох видів страхових допомог.

Система страхових ризиків, що є підставою для виникнення права на страхові допомоги, широка і розгалужена. Ці обставини спричиняють втрату заробітку, тому законодавство передбачає надання допоміг за кошти страхових фондів. Кожен зі страхових фондів здійснює виплату декількох видів страхових допомог.

Фонд соціального страхування надає:

- допомогу у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю;
- допомогу по вагітності та пологах;
- допомогу на поховання (не надається на поховання пенсіонера, безробітного, та осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві).

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття передбачає виплату:

- допомоги по безробіттю, у тому числі одноразову її виплату для організації безробітним підприємницької діяльності;
- допомоги по частковому безробіттю;
- матеріальної допомоги у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного;
- допомоги на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні.

Фонд соціального страхування виплачує:

- допомогу у зв'язку тимчасовою непрацездатністю до відновлення працездатності або встановлення інвалідності;
- одноразову допомогу у разі стійкої втрати професійної працездатності або смерті застрахованої особи;

- щомісячну страхову виплату у разі часткової або повної втрати працездатності, що компенсує відповідну частину втраченого заробітку застрахованої особи;
- допомогу дитині, яка народилася інвалідом внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання її матері під час вагітності;
- виплату потерпілому під час його професійної реабілітації;
- виплату потерпілому у розмірі його середньомісячного заробітку при тимчасовому переведенні його на легшу роботу;
- одноразову допомогу у разі смерті застрахованої особи;
- витрати на поховання застрахованої особи;
- щомісячну страхову виплату особам, які мають на неї право у разі смерті потерпілого.

Існує класифікація страхових допомог і за колом одержувачів. За цією ознакою вони поділяються на такі, що надаються застрахованим особам, та особам, які не застраховані в системі соціального страхування. Наприклад, Законом "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" передбачено виплату допомоги по безробіттю не лише застрахованим особам, а й особам, які шукають роботу вперше, та іншим незастрахованим особам, визнаним у встановленому порядку безробітними. Розмір допомоги в цьому випадку визначено на рівні прожиткового мінімуму, встановленого законом.

За підставами виникнення права на страхові допомоги виділяють допомоги у зв'язку із настанням ризику безробіття, часткового безробіття, тимчасової непрацездатності, вагітності та пологів тощо.

Іншим критерієм класифікації є тривалість виплати допомог. З огляду на це поділяються на: одноразові (наприклад, допомога на поховання) та періодичні (допомога по безробіттю).

3. Страхові допомоги на випадок безробіття

Страхування на випадок безробіття визначено Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття». Застрахованими є особи, які працюють на умовах трудового договору, а також ті, хто проходить альтернативну службу. Не підлягають страхуванню працюючі пенсіонери, а також іноземці та особи без громадянства. Добровільно можуть застрахуватися громадяни України, які працюють за межами держави, а також особи, які забезпечують себе роботою самостійно.

Застраховані особи мають право на матеріальне забезпечення та соціальні послуги. Аналогічні права мають також незастраховані особи – військовослужбовці та особи, які вперше шукають роботу.

Страхувальниками виступають роботодавці та застраховані особи. Роботодавці сплачують внески у розмірі 1,6 % суми фактичних витрат на оплату праці. Для найманих працівників – 0,5 %. Розмір внесків коригується Законом України «Про державний бюджет».

Основним видом виплат вважається допомога по безробіттю. Умови надання:

застраховані особи у разі втрати роботи з незалежних від них обставин (п.1-3 ст.36, ст. 38, ст.. 39, п.1, 2, 5, 6 ст. 40 КЗпП) та визнання їх в установленому порядку безробітними мають право на допомогу, якщо протягом 12 місяців, які передували початку безробіття, вони працювали на умовах повного або неповного робочого дня не менше 26 календарних тижнів та сплачували страхові внески.

Таким особам допомога по безробіттю призначається у відсотках до середньої заробітної плати і залежить від тривалості страхового стажу. Розмір допомоги: за наявності страхового стажу до двох років – 50 % заробітку; від 2-6 – 55 %, 6-10 – 60 %, понад 10 років – 70 %. У таких розмірах допомога виплачується перші 90 днів, наступні 90 – у розмірі 80 % від раніше призначеного, наступні 180 календарних днів – 70 %.

Розмір допомоги не може перевищувати середню заробітну плату та бути нижчим за прожитковий мінімум.

Загальна тривалість виплати допомоги по безробіттю не може перевищувати 360 календарних днів протягом двох років з дня призначення. А для осіб перед пенсійного віку (за два роки до настання права на пенсію) – 720 календарних днів.

Такі ж правила поширюються на осіб, які добровільно брали участь у страхуванні. На зазначених умовах допомога надається особам, які протягом місяця зареєструвалися у службі зайнятості після закінчення перерви страхового стажу, що сталися з поважних причин (навчання у ВНЗ, строкова військова служба, догляд за інвалідом і т.д.).

Отже, значення страхового стажу є беззаперечним, але є винятки, коли допомога призначається без врахування страхового стажу у розмірі прожиткового мінімуму, зокрема:

1) особи, звільнені з останнього місця роботи з підстав, передбачених ст..37, пп. 3, 4, 7, 8 ст. 40, ст.. 41, 45 КЗпП. Виплата допомоги розпочинається з 91 календарного дня;

2) особи, які протягом 12 місяців, що передували безробіттю, працювали менше 26 календарних тижнів;

3) особи, які бажають відновити трудову діяльність після тривалої (понад 6 місяців)перерви та в інш. Випадках.

Як вже зазначалося, окрім застрахованих, допомогу можуть отримувати і незастраховані. Перша група – військовослужбовці. Вони отримують у тих же розмірах, що і колишні працівники, що втратили роботу з незалежних причин. Друга група – хто вперше шукає роботу – тривалість не більше 180 календарних днів.

Законом передбачено, що допомога по безробіттю призначається центрами зайнятості за місцем проживання безробітного, починаючи з 8-го дня реєстрації. Центри зайнятості можуть відкласти її виплату, наприклад, якщо при звільненні була виплачена вихідна допомога, яка компенсує заробіток. Може скорочувати строк її надання. Якщо звільнюються за власним бажанням без поважних причин, то на 90 днів скорочується виплата.

Припиняється виплата допомоги у випадках, передбачених законом: працевлаштування безробітного, поновлення на роботі, вступ до навчального закладу, призов на строкову військову службу, призначення пенсії за віком,

призначення допомоги по вагітності та пологам, подання заяви про бажання здійснювати догляд за дитиною до досягнення дитиною трирічного віку в інш. випадках.

Особливою формою є надання допомоги є її одноразова виплата для організації підприємницької діяльності. Надається особам, яким виповнилося 18 років, якщо вони впродовж 3-місяців не можуть бути працевлаштовані у зв'язку з відсутністю підходящої роботи. У цьому разі безробітний повинен надати заяву та бізнес-план до комісії. Одноразова виплата здійснюється у розмірі річної суми допомоги по безробіттю. Якщо безробітний вже одержав якусь частину, то виплачується залишок.

Допомогою, що надається у зв'язку з безробіттям, є матеріальна допомога у зв'язку з підготовкою, перепідготовкою та підвищенням кваліфікації безробітного. Надається особам, які направлені на навчання до навчальних закладів. Обов'язковою умовою її надання є відсутність пропусків без поважних причин у період навчання. Виплачується з першого дня навчання. Розміри та строки такі, як для допомоги по безробіттю.

Допомога по частковому безробіттю – ризик тут часткове безробіття, що передбачає втрату частини заробітної плати внаслідок простою. Простій повинен тривати не менше одного та не більше шести місяців, повинен охопити не менше 30 % чисельності працівників і становити понад 20 % їхнього робочого часу.

Правом на допомогу наділені особи, які протягом 12 місяців, що передували простою, працювали не менше 26 календарних тижнів. Допомога виплачується з першого дня простою, але не більше 180 календарних днів протягом року у розмірі 2/3 тарифної ставки за кожну годину простою та не більше прожиткового мінімуму.

Працівникові може бути відмовлено у наданні допомоги, якщо він є сумісником, відмовився від підходящої роботи на тому ж підприємстві або проходить альтернативну службу.

Останнім видом є допомога на поховання. Надається особам, які здійснили поховання безробітного у розмірі прожиткового мінімуму. Виплачується за умови, що звернення заінтересованих осіб надійшло не пізніше 6 місяців після смерті безробітного.

Допомога по безробіттю існує в різних країнах Європи і її розмір залежить від соціальної політики держави. Так, основна умова отримання допомоги по безробіттю у Франції – це відрахування членських внесків, які становлять 6,4% (4% припадає на наймача, 2,4% на співробітника), протягом як мінімум чотирьох місяців з 28, що передують розірванню контракту. При цьому розмір виплат буде дорівнювати 57,4% від середньої заробітної плати в період перед звільненням. Зважаючи на різницю заробітних плат у керівного складу та підлеглих, у Франції встановлена стеля виплат, яка дорівнює 6161 євро на місяць. Виплачувати допомогу по безробіттю країна готова від чотирьох місяців до двох років (до трьох для звільнених у віці понад 50 років).

У Німеччині людина, яка втратила роботу, може розраховувати на допомогу по безробіттю, якщо їй здійснювалися відрахування в розмірі 3%, протягом 12 місяців з 24, що передують звільненню. Розмір виплат дорівнює 60% від середньої

заробітної плати (67% для громадян з дітьми). Стеля виплат становить 2215 євро в Західній Німеччині і 1940 євро у Східній. Підтримувати своїх безробітних Німеччина може від 6 до 24 місяців.

Безробітним Об'єднаного Королівства можна розраховувати лише на 381 євро на місяць протягом шести місяців максимум. Термін відрахувань має становити один рік.

В Італії ж розмір виплат залежить від галузі, в якій трудився безробітний. При цьому термін виплат становить 240 днів або 360 у віці понад 50 років. Щомісячний максимум по виплатах становить 931 євро для отримували до 2014 євро на місяць. Якщо ж зарплата перевищувала цю цифру, допомога по безробіттю становитиме 1119 євро.

В Іспанії на утриманні держави безробітний може перебувати від чотирьох місяців до двох років при максимальному розмірі допомоги в 1397 євро.

У Данії максимальний термін виплат дорівнює двом рокам, а сума коливається в межах 2295 євро.

Бельгія надає більш вигідні умови щодо компенсації, розміри якої складуть 65% від останнього заробітку протягом перших трьох місяців, потім сума дорівнює 60%. У цілому розміри компенсації не можуть перевищувати 1541 євро.

В Австрії безробітний може одержувати допомогу, що дорівнює 55% від середньої заробітної плати. Максимальний розмір зарплати, по якому буде розраховуватися розмір допомоги, дорівнює 4020 євро. Тривалість виплат залежить від віку і сумарного терміну відрахувань, здійснених протягом роботи. У деяких випадках термін виплати допомоги по безробіттю може досягати дев'яти років.

Нідерланди готові підтримувати безробітних від 3 до 38 місяців з максимальним розміром допомоги в 144,75 євро на день.

І, нарешті, Швейцарія виплачує допомогу по безробіттю залежно від віку та терміну відрахувань від 200 до 520 днів. Максимальний розмір допомоги становить 6986 євро на місяць⁴⁰.

Окрім матеріального забезпечення соціальні послуги, спрямовані на професійну підготовку та перепідготовку, сприяння у працевлаштуванні, у тому числі шляхом надання роботодавцеві дотації на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних та фінансування громадських робіт.

Починаючи з 1 січня 2019 року мінімальний розмір допомоги по безробіттю збільшується: для осіб, яким призначаються виплати з урахуванням страхового стажу та заробітної плати – з 1440 грн до 1630 грн, а для осіб, яким виплати призначаються без урахування страхового стажу та заробітної плати – з 544 грн до 610 грн.

Рішення прийнято під час засідання правління Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття 12 вересня 2018 року та має на меті поліпшення рівня матеріального забезпечення безробітних громадян.

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне

⁴⁰Скільки платять безробітним у Європі? // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.finance.ua/ua/news/-/297345/skilky-platyat-bezrobitnym-u-yevropi>

страхування на випадок безробіття» передбачено, що право на допомогу по безробіттю залежно від страхового стажу мають:

- застраховані особи, визнані в установленому порядку безробітними, страховий стаж яких протягом 12 місяців, що передували реєстрації особи як безробітної, становить не менше ніж шість місяців за даними Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування;

- без урахування страхового стажу – застраховані особи, які протягом 12 місяців, що передували реєстрації людини як безробітної, мають страховий стаж менше шести місяців або звільнені з останнього місця роботи з негативних причин (наприклад – за прогул);

- молодь, яка закінчила або припинила навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах чи звільнилася із строкової або альтернативної служби;

- внутрішньо переміщені особи, які не можуть підтвердити періоди своєї зайнятості.

Максимальний розмір допомоги по безробіттю не може перевищувати чотирикратного розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб – зараз це 7364 гривень.

Загальна тривалість виплати зазначеної допомоги не може перевищувати 360 календарних днів протягом двох років, а для осіб передпенсійного віку (за 2 роки до настання права на пенсію) тривалість виплати допомоги по безробіттю не може перевищувати 720 календарних днів.

Молоді люди, які закінчили загальноосвітню школу, професійно-технічний або вищий навчальний заклад, звільнилися зі строкової служби та шукають роботу вперше, а також внутрішньо переміщені особи, які не можуть підтвердити періоди своєї зайнятості, можуть отримувати допомогу не більше 180 календарних днів.

Нагадаємо, що останнє збільшення розміру допомоги по безробіттю для осіб, яким призначаються виплати з урахуванням страхового стажу відбулося з 1 січня цього року та складає 1440 грн. Для осіб, яким виплати призначаються без урахування страхового стажу та заробітної плати розмір допомоги складає 544 гривень⁴¹.

Фонд соціального страхування на випадок безробіття є цільовим централізованим страховим фондом, некомерційною самоврядною організацією. Кошти Фонду не включаються до складу Державного бюджету України.

Управління Фондом соціального страхування на випадок безробіття здійснюють його правління, виконавча дирекція та її робочі органи. Управління здійснюється на паритетній основі державою, представниками застрахованих осіб і роботодавців, що передбачає формування правління Фонду у пропорційному співвідношенні від трьох вказаних груп — по 15 осіб від кожної.

Забезпечення соціального захисту незайнятого населення в умовах соціального страхування на випадок безробіття здійснюють органи державної служби зайнятості. Функції виконавчої дирекції Фонду соціального страхування на

⁴¹ У 2019 році збільшується мінімальний розмір допомоги по безробіттю// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pon.org.ua/novyny/6591-u-2019-roc-zblshuyetsya-mnmalniy-rozmr-dopomogi-po-bezrobttyu.html>

випадок безробіття покладені на Державний центр зайнятості, а її робочих органів — на центр зайнятості Автономної Республіки Крим, обласні, Київський і Севастопольський міські, районні, міжрайонні, міські та районні в містах центри зайнятості.

Основне завдання Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття — організація та здійснення відповідного виду страхування.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття пов'язане з матеріальним забезпеченням на випадок безробіття з незалежних від застрахованих осіб обставин та наданням відповідних соціальних послуг за рахунок коштів Фонду.

Джерела формування доходів бюджету Фонду соціального страхування на випадок безробіття:

— страхові внески страхувальників-роботодавців і застрахованих осіб, що сплачуються на умовах і в порядку, передбачених законодавством;

— асигнування із Державного бюджету України;

— суми фінансових санкцій, застосованих згідно з чинним законодавством до підприємств, установ, організацій та фізичних осіб за порушення встановленого порядку сплати страхових внесків та використання коштів Фонду, недотримання законодавства про зайнятість населення, а також суми адміністративних штрафів, накладених на посадових осіб та громадян за такі порушення;

— прибуток, одержаний від тимчасово вільних коштів Фонду, у тому числі резерву коштів Фонду, на депозитному рахунку;

— благодійні внески підприємств, установ, організацій та фізичних осіб;

— інші надходження відповідно до законодавства України.

Основне джерело формування доходів Фонду соціального страхування на випадок безробіття — відповідні страхові внески, які сплачують страхувальники (роботодавці) та застраховані особи.

Страхуванню на випадок безробіття не підлягають:

— працюючі пенсіонери та особи, які мають право на пенсію;

— іноземці та особи без громадянства, які тимчасово працюють за наймом в Україні, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України.

Від сплати страхових внесків звільнено:

— застрахованих осіб на період відпустки у зв'язку з доглядом за дитиною до досягнення нею трьохрічного віку та відпустки у зв'язку з доглядом за дитиною до досягнення нею шестирічного віку за медичним висновком;

— застрахованих осіб у частині отриманої допомоги по частковому безробіттю.

З бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття здійснюються видатки:

— на виплату матеріального забезпечення та надання соціальних послуг, фінансування яких законодавчо передбачене за рахунок коштів Фонду;

— відшкодування Пенсійному фонду України витрат, пов'язаних із достроковим виходом на пенсію певних категорій осіб;

- фінансування витрат на утримання та забезпечення діяльності виконавчої дирекції Фонду та її робочих органів, управління Фондом, розвиток його матеріальної та інформаційної бази;

— створення резерву коштів Фонду. Види матеріального забезпечення:

— допомога у разі безробіття, у тому числі одноразова її виплата для організації безробітними підприємницької діяльності;

— допомога у разі часткового безробіття;

— матеріальна допомога у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного;

— допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні.

Види соціальних послуг у сфері зайнятості:

— професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації та профорієнтація;

— пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні, у тому числі шляхом надання роботодавцю дотації на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних та фінансування організації оплачуваних громадських робіт для безробітних;

— інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням.

Застрахованим особам, які втратили роботу з незалежних від них обставин і визнані в установленому порядку безробітними, а також упродовж 12 місяців, що передували початку безробіття, працювали на умовах повного або неповного робочого дня (тижня) не менше 26 календарних тижнів та сплачували страхові внески, розмір допомоги з безробіття визначається у відсотках до їх заробітної плати (доходу) залежно від страхового стажу:

— до 2 років — 60 %;

— від 2 до 6 років — 55 %;

— від 6 до 10 років — 60 %;

— понад 10 років — 70 %.

Загальна тривалість виплати допомоги у разі безробіття не може перевищувати 360 календарних днів протягом двох років.

Допомога у разі безробіття виплачується залежно від тривалості безробіття у відсотках до визначеного розміру:

— перші 90 календарних днів — 100 %;

— упродовж наступних 90 календарних днів — 80 %;

— у подальшому — 70 %.

Видатки бюджету Фонду щодо виплати допомоги у разі безробіття є захищеними. Фінансування цих видатків проводиться у першочерговому порядку.

Допомога у разі безробіття не може бути вищою за середню заробітну плату, що склалася в галузях національної економіки відповідної області за минулий місяць, і нижчою за прожитковий мінімум, встановлений законом.

4. Порядок призначення допомоги у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності

Допомога з тимчасової непрацездатності надається застрахованій особі у формі матеріального забезпечення, яке повністю або частково компенсує втрату заробітної плати (доходу), у разі настання в неї одного з таких страхових випадків:

- тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві;
- необхідності догляду за хворою дитиною;
- необхідності догляду за хворим членом сім'ї;
- догляду за дитиною віком до трьох років або дитиною-інвалідом віком до 16 років у разі хвороби матері або іншої особи, яка доглядає за цією дитиною;
- карантину, накладеного органами санітарно-епідеміологічної служби;
- тимчасового переведення застрахованої особи відповідно до медичного висновку на легшу, нижче оплачувану роботу;
- протезування з поміщенням у стаціонар протезно-ортопедичного підприємства;
- санаторно-курортного лікування.

Допомога у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності не надається:

1. У разі одержання застрахованою особою травм або її захворювання при вчиненні нею злочину.
2. У разі навмисного завдання шкоди своєму здоров'ю з метою ухилення від роботи чи інших обов'язків або симуляції хвороби.
3. За час перебування під арештом і за час проведення судово-медичної експертизи.
4. За час примусового лікування, призначеного за постановою суду.
5. У разі тимчасової непрацездатності у зв'язку із захворюванням або травмою, що сталися внаслідок алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння або дій, пов'язаних з таким сп'янінням.
6. За період перебування застрахованої особи у відпустці без збереження заробітної плати, творчій відпустці, додатковій відпустці у зв'язку з навчанням.

Застрахованим особам, які працюють на сезонних і тимчасових роботах, допомога з тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві, надається не більш як на 75 календарних днів протягом календарного року.

Допомога на період тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві, виплачується застрахованим особам ФСС, починаючи з шостого дня непрацездатності, за весь період до відновлення працездатності або до встановлення МСЕК інвалідності незалежно від звільнення застрахованої особи в період втрати працездатності у порядку та розмірах, встановлених законодавством.

Допомога з тимчасової непрацездатності із догляду за хворою дитиною віком до 14 років виплачується застрахованій особі з першого дня за період, протягом якого дитина — за висновком лікаря — потребує догляду, але не більш, як за 14

календарних днів.

Допомога з тимчасової непрацездатності по догляду за хворим членом сім'ї (крім хворої дитини віком до 14 років) надається застрахованій особі з першого дня, але не більш, як на 3 календарні дні, а у виняткових випадках, з урахуванням тяжкості хвороби члена сім'ї та побутових обставин, — не більш як на 7 календарних днів.

Допомога з тимчасової непрацездатності в разі захворювання матері або іншої особи, яка фактично здійснює догляд за дитиною віком до трьох років або дитиною-інвалідом віком до 16 років, надається застрахованій особі, яка здійснює догляд за дитиною, з першого дня за весь період захворювання в порядку та встановлених розмірах.

Допомога з тимчасової непрацездатності із догляду за хворою дитиною віком до 14 років, з догляду за хворим членом сім'ї та в разі захворювання матері або іншої особи, яка фактично здійснює догляд за дитиною віком до 3-х років або дитиною-інвалідом віком до 16 років, не надається, якщо застрахована особа перебувала в цей час у щорічній (основній чи додатковій) відпустці, додатковій відпустці у зв'язку з навчанням або творчій відпустці.

У разі тимчасового переведення застрахованої особи відповідно до медичного висновку на легшу, нижче оплачувану роботу цій особі надається допомога з тимчасової непрацездатності з першого дня за час такої роботи, але не більш як на два місяці. Ця допомога обчислюється за загальними правилами, але надається у розмірі, який разом із заробітком за тимчасово виконувану роботу не може перевищувати суми повного заробітку до часу переведення.

У разі настання тимчасової непрацездатності застрахованої особи у період вирішення спору про незаконність її звільнення з роботи допомога з тимчасової непрацездатності надається за умови поновлення застрахованої особи на роботі з дня винесення такого рішення відповідним органом».

Допомога з тимчасової непрацездатності виплачується застрахованим особам залежно від страхового стажу у таких розмірах:

— 60% середньої заробітної плати (доходу) — застрахованим особам, які мають страховий стаж до п'яти років;

— 80% середньої заробітної плати (доходу) — застрахованим особам, які мають страховий стаж від п'яти до восьми років;

— 100% середньої заробітної плати (доходу) — застрахованим особам, які мають страховий стаж понад вісім років;

— 100% середньої заробітної плати (доходу) — застрахованим особам, віднесеним до I — IV категорій осіб, які потерпіли внаслідок Чорнобильської катастрофи; одному з батьків або особі, що замінює та доглядає хвору дитину віком до 14 років, яка потерпіла від Чорнобильської катастрофи; ветеранам війни та особам, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Отже, розмір допомоги з тимчасової непрацездатності залежить від двох показників:

середньої заробітної плати;

страхового стажу.

До страхового стажу зараховуються періоди:

тимчасової втрати працездатності;

перебування у відпустці в зв'язку з вагітністю та пологами;

перебування у відпустці із догляду за дитиною до досягнення нею Зрічного віку;

отримання виплат за окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, крім пенсій усіх видів».

Допомога по тимчасовій непрацездатності **не надається**:

1) у разі одержання застрахованою особою травм або її захворювання при вчиненні нею злочину;

2) у разі навмисного заподіяння шкоди своєму здоров'ю з метою ухилення від роботи чи інших обов'язків або симуляції хвороби;

3) за час перебування під арештом і за час проведення судово-медичної експертизи;

4) за час примусового лікування, призначеного за постановою суду;

5) у разі тимчасової непрацездатності у зв'язку із захворюванням або травмою, що сталися внаслідок алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння або дій, пов'язаних з таким сп'янінням;

б) за період перебування застрахованої особи у відпустці без збереження заробітної плати, творчій відпустці, додатковій відпустці у зв'язку з навчанням.

Отже, допомога з тимчасової непрацездатності надається застрахованій особі у формі матеріального забезпечення, яке повністю або частково компенсує втрату заробітної плати (доходу), у разі настання в неї одного з таких страхових випадків: тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві; необхідності догляду за хворою дитиною; необхідності догляду за хворим членом сім'ї; догляду за дитиною віком до трьох років або дитиною-інвалідом віком до 16 років у разі хвороби матері або іншої особи, яка доглядає за цією дитиною; карантину, накладеного органами санітарно-епідеміологічної служби; тимчасового переведення застрахованої особи відповідно до медичного висновку на легшу, нижче оплачувану роботу; протезування з поміщенням у стаціонар протезно-ортопедичного підприємства; санаторно-курортного лікування.

За загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, Фондом соціального страхування надаються такі види матеріального забезпечення та соціальних послуг:

- допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю (включаючи догляд за хворою дитиною);

- допомога у зв'язку вагітністю та пологами;

- допомога на поховання (крім поховання пенсіонерів, безробітних та осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві);

- забезпечення оздоровчих заходів (оплата путівок на санаторно-курортне лікування застрахованим особам та членам їх сімей, часткове фінансування

санаторіїв-профілакторіїв підприємств, установ, організацій, утримання дитячо-юнацьких спортивних шкіл, дитячих оздоровчих таборів і позашкільного обслуговування.

Для забезпечення фінансової стабільності Фонду утворюється резерв страхових коштів у сумі, необхідній для фінансування всіх видів матеріального забезпечення. Порядок розміщення тимчасово вільних коштів, у тому числі резерву коштів Фонду на депозитному рахунку, визначається Кабінетом Міністрів України, а умови, порядок обслуговування та збереження цих коштів визначаються договором між банком і виконавчою дирекцією Фонду за погодженням з правлінням Фонду.

Визначення розміру страхових внесків на страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності відбувається таким чином. Розмір страхових внесків на дане страхування щорічно за поданням Кабінету Міністрів України встановлюється Верховною Радою України відповідно для роботодавців і застрахованих осіб у відсотках:

1. Для роботодавців — до сум фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, що підлягають обкладенню податком з доходів фізичних осіб.

2. Для найманих працівників - до сум оплати праці, що містять основну та додаткову заробітну плату, а також інші заохочувальні та компенсаційні виплати, у тому числі в натуральній формі, що підлягають обкладенню податком з доходів фізичних осіб.

Страхові внески нараховуються в межах граничної суми заробітної плати (доходу), що встановлюється Кабінетом Міністрів України та є розрахунковою величиною при обчисленні допомоги по тимчасовій непрацездатності, по вагітності та пологах.

Платниками страхових внесків на страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності є страхувальники та застраховані особи.

Страхувальники - юридичні та фізичні особи, що набувають статусу платників страхових внесків до Фонду з дня їх реєстрації у виконавчих дирекціях відділень Фонду.

Страхувальники-роботодавці сплачують до Фонду різницю між нарахованими для роботодавців і найманих працівників страховими внесками та витратами, пов'язаними з наданням матеріального забезпечення та соціальних послуг застрахованим особам.

У разі ліквідації (реорганізації) юридичної особи страхувальник зобов'язаний провести повний розрахунок щодо сплати страхових внесків до Фонду по день ліквідації (реорганізації) та звернутися за місцем його реєстрації як платника страхових внесків для зняття з обліку. Страхувальник-роботодавець несе відповідальність за ухилення від реєстрації як платника страхових внесків, несвоєчасність сплати та неповну сплату страхових внесків, у тому числі страхових внесків, що сплачують застраховані особи через рахунки роботодавців, а також за порушення порядку використання страхових коштів.

У разі несвоєчасної сплати страхових внесків страхувальником, у тому числі через ухилення від реєстрації як платника страхових внесків, або неповної їх сплати

страхувальник сплачує суму донарахованих контролюючим органом страхових внесків (недоїмки), штраф та пеню.

За порушення строку реєстрації страхувальника як платника страхових внесків або несвоєчасність сплати страхових внесків на нього накладається штраф у розмірі 50 відсотків суми належних до сплати страхових внесків за весь період, який минув з дня, коли страхувальник повинен був зареєструватися.

За неповну сплату страхових внесків на страхувальника накладається штраф у розмірі прихованої (заниженої) суми заробітної плати, на яку нараховуються страхові внески, а в разі повторного порушення — у триразовому розмірі зазначеної суми.

За порушення порядку витрачання страхових коштів накладається штраф у розмірі 50 відсотків належної до сплати суми страхових внесків.

Пеня обчислюється виходячи з 120 відсотків облікової ставки Національного банку України, що діяла на момент сплати, нарахованої на повну суму недоїмки (без урахування штрафів) за весь її строк.

Не сплачені в строк страхові внески, пеня і штраф стягуються в дохід Фонду із страхувальника у безспірному порядку.

Строк давності в разі стягнення страхових внесків, пені та фінансових санкцій, передбачених за вказані порушення, не застосовується.

Суми коштів, безпідставно стягнені із страхувальника, підлягають поверненню у триденний строк з дня винесення рішення про безпідставність стягнення цих виплат з відшкодуванням судових витрат.

Право застосування вказаних фінансових санкцій мають керівники виконавчої дирекції Фонду та його відділень, їх заступники.

Допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю в разі здійснення протезування за медичними показаннями в стаціонарі протезно-ортопедичного підприємства надається застрахованій особі з першого дня за весь період перебування в цьому підприємстві з урахуванням часу на проїзд до протезно-ортопедичного підприємства і назад.

Допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю в разі здійснення санаторно-курортного лікування надається застрахованій особі, якщо тривалість щорічної (основної та додаткової) відпустки недостатня для лікування та проїзду до санаторно-курортного закладу і назад.

Застрахованій особі, яка направляється на санаторно-курортне лікування після перенесених захворювань і травм безпосередньо із стаціонару лікувального закладу за рахунок страхових коштів Фонду, допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю надається лише за час проїзду до санаторно-курортного закладу і назад. Якщо таке лікування здійснювалося за рахунок власних коштів застрахованої особи або інших джерел, допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю надається за весь період перебування в санаторії з урахуванням часу на проїзд.

Допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю застрахованій особі, яка виховує дитину-інваліда віком до 16 років, надається за весь період санаторно-курортного лікування дитини-інваліда (з урахуванням часу на проїзд до санаторно-

курортного закладу і назад) за наявності медичного висновку про необхідність стороннього догляду за нею.

Допомога **по вагітності та пологах** надається застрахованій особі у формі матеріального забезпечення, яке компенсує втрату заробітної плати (доходу) за період відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами.

Допомога по вагітності та пологах застрахованій особі виплачується за весь період відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, тривалість якої становить 70 календарних днів до пологів і 56 (у разі ускладнених пологів або народження двох чи більше дітей - 70) календарних днів після пологів. Жінкам, віднесеним до 1-4 категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, допомога по вагітності та пологах виплачується за 180 календарних днів зазначеної відпустки (90 - до пологів та 90 - після пологів). Розмір зазначеної допомоги обчислюється сумарно та надається застрахованій особі в повному обсязі незалежно від кількості днів відпустки, фактично використаних до пологів.

Допомога по вагітності та пологах виплачується застрахованій особі, яка усиновила дитину протягом двох місяців з дня її народження, зазначеного у свідоцтві про народження, за період з дня усиновлення і до закінчення 56 календарних днів (70 календарних днів у разі одночасного усиновлення двох і більше дітей, 90 календарних днів - для жінок, віднесених до 1-4 категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи).

Допомога по вагітності та пологах надається застрахованій особі у розмірі 100 відсотків середньої заробітної плати (доходу), обчисленої у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, і не залежить від страхового стажу.

Сума допомоги по вагітності та пологах у розрахунку на місяць не повинна перевищувати розміру максимальної величини бази нарахування єдиного внеску, з якої сплачувалися страхові внески до Фонду, та не може бути меншою, ніж розмір мінімальної заробітної плати, встановленої на час настання страхового випадку.

Допомога на поховання надається у разі смерті застрахованої особи, а також членів сім'ї, які перебували на її утриманні:

- 1) дружини (чоловіка);
- 2) дітей, братів, сестер та онуків, які не досягли 18 років або старших цього віку, якщо вони стали інвалідами до 18 років (братів, сестер та онуків - за умови, що вони не мають працездатних батьків), а студентів та учнів середніх професійно-технічних та вищих навчальних закладів з денною формою навчання - до 23 років;
- 3) батька, матері;
- 4) діда та баби за прямою лінією спорідненості.

Не вважаються такими, що перебували на утриманні застрахованої особи, члени сім'ї, які мали самостійні джерела засобів до існування (заробітну плату, пенсію).

Допомога надається застрахованій особі, члену її сім'ї або іншим юридичним чи фізичним особам, які здійснили поховання.

Допомога на поховання застрахованої особи або особи, яка перебувала на її утриманні, надається в розмірі, що встановлюється правлінням Фонду соціального

страхування України, але не менше розміру прожиткового мінімуму, встановленого законом.

5. Страхові виплати з Фонду соціального страхування з причини нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань

У світі існують різні моделі захисту постраждалих на виробництві. Їх можна поділити на три групи:

1) Соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання (майже усі країни Європи, а також Японія, Ізраїль, Туреччина, Йорданія, Саудівська Аравія, Алжир, Єгипет, Малайзія, Південна Корея, В'єтнам, Бразилія, Канада, Чилі, Мексика, Венесуела, Куба та ін.).

2) Відповідальність роботодавця за шкоду, яка була заподіяна працівнику внаслідок трудового каліцтва (Азербайджан, Бангладеш, Швейцарія, Монако, Грузія, Казахстан, Шрі-Ланка, Марокко, Уганда, ЮАР, Ліван, Непал, Пакистан, Таїланд, Португалія (при настанні нещасного випадку), Фінляндія, Аргентина, Панама, Австралія та ін.) В більшості країн, в яких діє така система, роботодавці зобов'язані застрахувати свою відповідальність в державних або приватних страхових товариствах.

3) Загальне соціальне страхування (Нідерланди, Естонія, Угорщина, Сербія, Кувейт та ін.). Ця модель взагалі передбачає відсутність спеціальної програми страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. В зазначених країнах потерпілі отримують компенсацію за загальною системою соціального страхування, незалежно від того, чи пов'язаний цей випадок або захворювання з умовами праці чи ні⁴².

В деяких країнах діє змішаний тип соціального захисту постраждалих на виробництві, який об'єднує соціальне страхування з добровільним або обов'язковим страхуванням відповідальності роботодавця (США, Данія, Китай, Великобританія, Лівія, Лаос, Індія, Іран, Сінгапур, Гонконг та ін.).

Правове регулювання соціального захисту при нещасному випадку на виробництві та професійному захворюванню здійснюється відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 № 1105.

Відповідно до статті 1 Закону № 1105 страховий випадок за соціальним страхуванням від нещасних випадків - це нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання (у тому числі встановлене чи виявлене в період, коли потерпілий не перебував у трудових відносинах з підприємством, на якому він захворів), що спричинили застрахованому професійно зумовлену фізичну чи психічну травму; нещасний випадок або професійне захворювання, яке сталося

---

⁴² Соловійов О. Світовий досвід соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання/О. Соловійов// EUROPEAN POLITICAL AND LAW DISCOURSE • Volume 3 Issue. - 2016. - № 2. - С. 261.

внаслідок порушення застрахованим нормативних актів про охорону праці.

Страхуванню від нещасного випадку підлягають:

1) особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту), цивільно-правового договору, на інших підставах, передбачених законом, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності та господарювання, у тому числі в іноземних дипломатичних та консульських установах, інших представництвах нерезидентів, або у фізичних осіб, а також обрані на виборні посади в органах державної влади, органах місцевого самоврядування та в інших органах, фізичні особи - підприємці, особи, які провадять незалежну професійну діяльність, члени фермерського господарства, якщо вони не належать до осіб, які підлягають страхуванню від нещасного випадку на інших підставах;

2) учні та студенти навчальних закладів, клінічні ординатори, аспіранти, докторанти, залучені до будь-яких робіт під час, перед або після занять; під час занять, коли вони набувають професійних навичок; у період проходження виробничої практики (стажування), виконання робіт на підприємствах;

3) особи, які утримуються у виправних закладах та залучаються до трудової діяльності на виробництві цих установ або на інших підприємствах за спеціальними договорами.

Добровільно від нещасного випадку можуть застрахуватися члени особистого селянського господарства, якщо вони не належать до осіб, які підлягають страхуванню від нещасного випадку на інших підставах.

Перелік обставин, за яких настає страховий випадок, визначено постановою Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2019 р. № 337 «Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві».

Підставою для оплати потерпілому витрат на медичну допомогу, проведення медичної, професійної та соціальної реабілітації, а також страхових виплат є акт розслідування нещасного випадку або акт розслідування професійного захворювання (отруєння) за встановленими формами.

Страхові виплати складаються із:

1) страхової виплати втраченого заробітку (або відповідної його частини) залежно від ступеня втрати потерпілим професійної працездатності (далі - щомісячна страхова виплата);

2) страхової виплати в установлених випадках одноразової допомоги потерпілому (членам його сім'ї та особам, які перебували на утриманні померлого);

3) страхової виплати дитині, яка народилася інвалідом внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання її матері під час вагітності;

4) страхових витрат на медичну та соціальну допомогу.

Відшкодування моральної (немайнової) шкоди потерпілим від нещасних випадків на виробництві або професійних захворювань і членам їхніх сімей не є страховою виплатою та здійснюється незалежно від часу настання страхового випадку відповідно до положень Цивільного кодексу України та Кодексу законів про працю України.

У разі настання страхового випадку Фонд здійснює наступні виплати:

1) допомогу у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю до відновлення працездатності або встановлення інвалідності;

2) одноразову допомогу в разі стійкої втрати професійної працездатності або смерті потерпілого;

3) щомісячну страхову виплату в разі часткової чи повної втрати працездатності, що компенсує відповідну частину втраченого заробітку потерпілого (далі - щомісячна страхова виплата);

4) страхову виплату потерпілому у розмірі його середньомісячного заробітку при тимчасовому переведенні його на легшу нижчеоплачувану роботу;

5) щомісячну страхову виплату особам, які мають на неї право в разі смерті потерпілого;

6) відшкодування вартості ритуальних послуг, пов'язаних з похованням померлого.

Справа про страхові виплати потерпілого формується за бажанням потерпілого в управліннях (відділеннях) Фонду соціального страхування України за місцем знаходження страхувальника або за місцем його проживання.

У разі смерті потерпілого справа про страхові виплати формується за місцем знаходження страхувальника.

Допомога по тимчасовій непрацездатності, пов'язана з нещасним випадком на виробництві або професійним захворюванням, призначається та виплачується страхувальником за місцем роботи потерпілого, де стався страховий випадок, у розмірі 100 відсотків середньої заробітної плати (оподаткованого доходу).

Виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності за перші п'ять днів тимчасової непрацездатності потерпілого проводиться за рахунок коштів страхувальника, а починаючи з шостого дня непрацездатності - за рахунок коштів Фонду.

Підставою для оплати перших п'яти днів тимчасової непрацездатності за рахунок коштів страхувальника та надання допомоги, пов'язаної з нещасним випадком на виробництві або професійним захворюванням за рахунок коштів Фонду, є виданий в установленому порядку листок непрацездатності та наявність акта розслідування нещасного випадку, пов'язаного з виробництвом, або акта розслідування хронічного професійного захворювання (отруєння) за встановленими формами.

Право на отримання потерпілим одноразової допомоги та щомісячної страхової виплати настає з дня встановлення МСЕК стійкої втрати професійної працездатності.

Для призначення одноразової допомоги та щомісячної страхової виплати до управління (відділення) Фонду подаються:

1) заява потерпілого про призначення страхових виплат;

2) копія індивідуального податкового номера, засвідчена підписом працівника управління (відділення) Фонду при пред'явленні оригіналу;

3) копія паспорта, засвідчена підписом працівника управління (відділення) Фонду при пред'явленні оригіналу;

4) акт про нещасний випадок, пов'язаний з виробництвом, за встановленою

формою;

5) акт (спеціального) розслідування нещасного випадку (аварії), якщо такий склався;

б) акт розслідування хронічного професійного захворювання (отруєння) за встановленою формою;

7) рішення суду про встановлення факту нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання (якщо було засідання суду з цього питання);

8) висновок медико–соціальної експертної комісії (далі – МСЕК) про ступінь втрати професійної працездатності;

9) довідка про середню заробітну плату (дохід) у разі відсутності інформації в Державному реєстрі застрахованих осіб;

10) копія трудової книжки або витяг з неї, засвідчена страхувальником або підписом працівника управління (відділення) Фонду при пред'явленні оригіналу;

11) копія цивільно–правового договору (для осіб, які працюють на умовах такого договору), засвідчена страхувальником або підписом працівника управління (відділення) Фонду при пред'явленні оригіналу;

12) копія документа, що підтверджує державну реєстрацію особи, як суб'єкта підприємницької діяльності, засвідчена страхувальником або підписом працівника управління (відділення) Фонду при пред'явленні оригіналу;

13) довідка про розмір пенсії по інвалідності (якщо вона призначена) унаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання (у тому числі про розмір одержуваних надбавок) у разі настання права на страхову виплату до 11.10.2017;

14) довідка будинку–інтернату для громадян похилого віку та інвалідів або пансіонату для ветеранів війни та праці про розмір вартості утримання потерпілого в ньому;

15) протокол засідання комісії з питань охорони праці підприємства, а у разі, якщо вона не створена на підприємстві, комісії з питань вирішення спорів при управлінні (відділенні) Фонду про відсоток зменшення розміру одноразової допомоги потерпілому на виробництві (у разі встановлення комісією з розслідування нещасного випадку, що ушкодження здоров'я настало не лише з причин, що залежать від роботодавця, а і внаслідок порушення потерпілим нормативних актів про охорону праці).

Зазначені документи формуються в справу про страхові виплати та зберігаються в управлінні (відділенні) Фонду. До справи додаються відомості про заробітну плату (дохід) потерпілого з Державного реєстру застрахованих осіб.

Якщо потерпілий за станом здоров'я чи з інших причин не може одержати зазначені документи, їх одержує та подає відповідний страховий експерт Фонду.

Право на отримання потерпілим одноразової допомоги та щомісячної страхової виплати настає з дня встановлення МСЕК стійкої втрати професійної працездатності.

Якщо справи про страхові виплати розглядаються вперше по закінченню трьох років з дня встановлення МСЕК стійкої втрати потерпілим професійної працездатності внаслідок ушкодження здоров'я, то страхові виплати призначаються

з дня звернення за їх призначенням відповідно до чинних нормативно–правових актів.

Одноразова допомога потерпілому визначається відповідно до ступеня втрати професійної працездатності, виходячи з 17 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день настання права потерпілого на страхову виплату.

У разі погіршення здоров'я потерпілого внаслідок раніше одержаного каліцтва або професійного захворювання, пов'язаних з виконанням трудових обов'язків, при встановленні йому МСЕК вищого ступеня стійкої втрати професійної працездатності відносно попереднього обстеження, одноразова допомога не призначається.

Якщо комісією з розслідування нещасного випадку встановлено, що ушкодження здоров'я настало не лише з причин, що залежать від страхувальника, а і внаслідок порушення потерпілим нормативних актів про охорону праці, розмір одноразової допомоги підлягає зменшенню, але не більше як на 50 відсотків.

Відсоток зменшення розміру одноразової допомоги визначається рішенням комісії з питань охорони праці підприємства, а якщо вона не створена, комісії з питань вирішення спорів при управлінні (відділенні) Фонду.

Якщо справи про страхові виплати розглядаються вперше після закінчення трьох років з дня встановлення МСЕК втрати потерпілим професійної працездатності внаслідок ушкодження здоров'я, то страхові виплати призначаються з дня звернення за їх призначенням відповідно до чинних нормативно-правових актів.

Щомісячна страхова виплата встановлюється відповідно до ступеня втрати професійної працездатності та середньомісячної заробітної плати потерпілого перед настанням страхового випадку.

При цьому максимальний розмір щомісячної страхової виплати не повинен перевищувати 10 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на дату настання права на страхову виплату.

Мінімальний розмір призначеної щомісячної страхової виплати потерпілому у перерахунку на 100 відсотків втрати професійної працездатності не може бути меншим за прожитковий мінімум, встановлений для працездатних осіб, на дату настання права на страхову виплату.

Перерахування розміру щомісячної страхової виплати у разі зміни ступеня втрати професійної працездатності проводиться, виходячи з відкоригованої заробітної плати, визначеної за останнім її коригуванням при проведенні перерахування відповідно до частини другої статті 37 Закону № 1105.

Максимальний розмір щомісячної страхової виплати після проведеного перерахування не повинен перевищувати 10 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на дату настання права на проведення перерахунку.

Перерахований розмір щомісячної страхової виплати встановлюється з дня зміни відсотка втрати професійної працездатності.

За потерпілим, тимчасово переведеним на легшу, нижчеоплачувану роботу,

зберігається його середньомісячний заробіток на строк, визначений лікарсько-консультаційною комісією (далі - ЛКК), або до встановлення стійкої втрати професійної працездатності.

Необхідність переведення потерпілого на іншу (легшу) роботу, її тривалість та характер устанавлюються ЛКК або МСЕК.

За згодою потерпілого страхувальник зобов'язаний надати йому рекомендовану ЛКК або МСЕК роботу за наявності відповідних вакансій.

Якщо потерпілого за станом здоров'я відповідно до висновку ЛКК або МСЕК переведено на легшу, нижчеоплачувану роботу, згідно зі статтею 170 Кодексу законів про працю України, страхувальник зберігає за ним попередній середній заробіток протягом двох тижнів з дня переведення за рахунок власних коштів.

Починаючи з п'ятнадцятого дня переведення потерпілого на легшу роботу, зазначені виплати (доплата до середнього заробітку, який він мав до ушкодження здоров'я) проводяться страхувальником за рахунок коштів Фонду на строк, устанавлений ЛКК або МСЕК.

Якщо у встановлений ЛКК або МСЕК строк страхувальник не забезпечує потерпілого відповідною роботою, Фонд сплачує страхову виплату у розмірі його середньомісячного заробітку. Ці виплати здійснюються страхувальником за рахунок коштів Фонду.

Право на страхові виплати в разі смерті потерпілого

У разі смерті потерпілого право на одержання щомісячних страхових виплат мають непрацездатні особи, які перебували на утриманні померлого або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитина померлого, яка народилася протягом не більш як десятимісячного строку після його смерті.

Такими непрацездатними особами є:

1) діти, які не досягли 16 років; діти з 16 до 18 років, які не працюють, або старші за цей вік, але через вади фізичного або розумового розвитку самі не спроможні заробляти; діти, які є учнями, студентами (курсантами, слухачами, стажистами) денної форми навчання, - до закінчення навчання, але не більш як до досягнення ними 23 років;

2) особи, які досягли пенсійного віку, передбаченого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», якщо вони не працюють;

3) інваліди - члени сім'ї потерпілого на час інвалідності;

4) неповнолітні діти, на утримання яких померлий виплачував або був зобов'язаний виплачувати аліменти;

5) непрацездатні особи, які не перебували на утриманні померлого, але мають на це право.

Право на одержання страхових виплат у разі смерті потерпілого мають також дружина (чоловік) або один з батьків померлого чи інший член сім'ї, якщо він не працює та доглядає дітей, братів, сестер або онуків потерпілого, які не досягли восьмирічного віку.

Документи для призначення одноразової допомоги та щомісячних страхових

виплат у разі смерті потерпілого:

Управління (відділення) Фонду розглядає справи про призначення одноразової допомоги та щомісячної страхової виплати в разі смерті потерпілого сім'ї та особам, які мають на це право, за умови подання таких документів:

- 1) заяви осіб, які мають на це право (колективної чи індивідуальної), для призначення страхових виплат;
- 2) копія індивідуального податкового номера, засвідчена підписом працівника управління (відділення) Фонду при пред'явленні оригіналу;
- 3) копії паспортів осіб, які мають на це право, засвідчені підписом працівника управління (відділення) Фонду на підставі оригіналів;
- 4) акт про нещасний випадок, пов'язаний з виробництвом, за встановленою формою (якщо стався нещасний випадок) (якщо такий складався);
- 5) акт (спеціального) розслідування нещасного випадку (аварії), що стався (сталася), за формою Н-5 (якщо такий складався);
- 6) акт розслідування хронічного професійного захворювання за встановленою формою;
- 7) рішення суду про встановлення факту нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання (якщо було засідання суду з цього питання);
- 8) копія свідоцтва органу реєстрації актів цивільного стану про смерть потерпілого (засвідчена працівником управління (відділення) Фонду на підставі оригіналу або в іншому установленому законодавством порядку);
- 9) копія свідоцтва органу реєстрації актів цивільного стану про шлюб (завірена працівником управління (відділення) Фонду на підставі оригіналу або в іншому установленому законодавством порядку);
- 10) висновок МСЕК про причинний зв'язок смерті потерпілого з наслідками раніше отриманого трудового каліцтва чи професійного захворювання;
- 11) довідка про середню заробітну плату (дохід) потерпілого у разі відсутності інформації в Державному реєстрі застрахованих осіб;
- 12) копія свідоцтва про народження дитини (засвідчена підписом працівника управління (відділення) Фонду на підставі оригіналу або в іншому установленому законодавством порядку);
- 13) довідка навчального закладу (щосеместру) про те, що член сім'ї потерпілого віком від 18 до 23 років, який має право на відшкодування шкоди, навчається за денною формою навчання;
- 14) довідка навчального закладу інтернатного типу про те, що член сім'ї потерпілого, який має право на відшкодування шкоди, перебуває на утриманні цього закладу;
- 15) довідка МСЕК про встановлення інвалідності осіб – членів сім'ї, які перебували на утриманні померлого;
- 16) копії трудових книжок потерпілого та осіб, які мають право на страхові виплати, засвідчені страхувальником або підписом працівника управління (відділення) Фонду при пред'явленні оригіналу;
- 17) копія цивільно-правового договору (для осіб, які працюють на умовах

такого договору), засвідчена страхувальником або підписом працівника управління (відділення) Фонду при пред'явленні оригіналу;

18) копія документа, що підтверджує державну реєстрацію особи, як суб'єкта підприємницької діяльності, засвідчена підписом працівника управління (відділення) Фонду при пред'явленні оригіналу;

19) довідка будинку–інтернату для громадян похилого віку та інвалідів або пансіонату для ветеранів війни та праці про розмір вартості утримання в ньому;

20) довідка про склад сім'ї померлого, у тому числі про тих, хто перебував на його утриманні або копії відповідного рішення суду;

21) довідка про батьків або іншого члена сім'ї померлого, який не працює та доглядає дітей, братів, сестер, онуків померлого, які не досягли восьмирічного віку.

Зазначені документи формуються в справу про страхові виплати та зберігаються в управлінні (відділенні) Фонду. До справи додаються відомості про заробітну плату (дохід) потерпілого з Державного реєстру застрахованих осіб.

У разі відсутності відповідних документів і неможливості їх відновлення факт перебування на утриманні потерпілого встановлюється в судовому порядку.

Якщо члени сім'ї потерпілого за станом здоров'я чи з інших причин не спроможні самі одержати зазначені документи, їх одержує та подає відповідний страховий експерт Фонду.

Призначення одноразових виплат у разі смерті потерпілого

У разі смерті потерпілого виплачується одноразова допомога його сім'ї у сумі, що дорівнює 100 розмірам прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день настання права на страхову виплату, та одноразова допомога кожній особі, яка перебувала на його утриманні, а також на його дитину, яка народилася протягом не більш як десятимісячного строку після смерті потерпілого, у сумі, що дорівнює 20 розмірам прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день настання права на страхову виплату.

Факт перебування на утриманні потерпілого у разі відсутності відповідних документів і неможливості їх відновлення встановлюється в судовому порядку.

Призначення щомісячної страхової виплати у разі смерті потерпілого

Сума страхових виплат непрацездатним особам, які не перебували на утриманні померлого, але мають на це право, визначається в такому порядку:

1) якщо кошти на утримання стягувалися за рішенням суду, страхові виплати визначаються в сумі, призначеній судом;

2) якщо кошти на утримання не стягувалися в судовому порядку, сума страхової виплати визначається в розмірі 25 відсотків середньомісячного заробітку потерпілого.

У разі, коли право на страхові виплати мають одночасно непрацездатні особи, які перебували на утриманні померлого, і непрацездатні особи, які не перебували на його утриманні, спочатку визначається сума страхових виплат особам, які не перебували на утриманні померлого.

При цьому сума страхових виплат на всіх непрацездатних осіб, які не

перебували на його утриманні, визначається у розмірі 25 відсотків від середньомісячної заробітної плати (доходу) годувальника, якщо інший розмір не встановлено в судовому порядку.

Установлена особам, які не перебували на утриманні потерпілого, сума страхових виплат виключається із заробітку годувальника, а потім визначається сума страхових виплат особам, які перебували на утриманні померлого.

Максимальний розмір щомісячної страхової виплати особам, які втратили годувальника, не може перевищувати 10 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб.

Перерахування сум щомісячних страхових виплат у разі зміни складу сім'ї померлого проводиться якщо:

- народилася дитина померлого протягом не більш як десятимісячного строку після його смерті;
- померла особа, яка перебувала на утриманні померлого;
- призначена (зупинена) страхова виплата дружині (чоловікові) або одному з батьків померлого чи іншому члену сім'ї, якщо він не працює (не перебуває у трудових відносинах) та доглядає дітей, братів, сестер або онуків потерпілого, які не досягли 8-річного віку;
- діти померлого досягли зазначеного в Законі віку.

Перерахування розміру щомісячних страхових виплат відповідно до частини другої статті 37 Закону № 1105

Щомісячні страхові виплати підлягають перерахуванню на коефіцієнт, що враховує показники зростання споживчих цін та середньої заробітної плати (доходу) в Україні.

Коефіцієнт перерахунку відповідає 50 відсоткам показника зростання споживчих цін за попередній рік та 50 відсоткам показника зростання середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески, визначеного відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», за три календарні роки, що передують року, в якому проводиться збільшення, порівняно з трьома календарними роками, що передують року, який є попереднім щодо року, в якому проводиться збільшення.

За наявності фінансових можливостей бюджету Фонду розмір щорічного збільшення показника середньої заробітної плати (доходу) в Україні, який застосовується для здійснення перерахунку, передбаченого абзацом другим цього пункту, може бути збільшений, але не повинен перевищувати 100 відсотків показника зростання середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески, за три календарні роки, що передують року, в якому проводиться збільшення.

Розмір та дата такого збільшення визначаються у межах бюджету Фонду за рішенням Кабінету Міністрів України.

У 2018-2020 роках перерахування сум щомісячних страхових виплат проводиться з 01 березня, за умови зростання у попередньому календарному році середньої заробітної плати (за даними центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері статистики), відповідно до коефіцієнта,

затвердженого Кабінетом Міністрів України.

Перерахування розміру щомісячної страхової виплати проводиться, виходячи з відкоригованої заробітної плати на коефіцієнт підвищення страхових виплат, затверджений Кабінетом Міністрів України.

Розмір щомісячної страхової виплати обчислюється відповідно до відкоригованої заробітної плати та відсотку втрати працездатності, встановленого МСЕК.

Розмір щомісячної страхової виплати особам, що мають право на страхові виплати у разі смерті потерпілого, визначається відповідно до відкоригованої заробітної плати.

При цьому відкоригована заробітна плата не може перевищувати розміру максимальної величини бази нарахування єдиного внеску.

Максимальний розмір щомісячної страхової виплати після проведеного перерахування відповідно до частини другої статті 37 Закону № 1105 не повинен перевищувати 10 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на дату проведення перерахунку.

Визначена раніше сума щомісячної страхової виплати зменшенню не підлягає.

Відшкодування вартості поховання потерпілого

У разі настання страхового випадку управління (відділення) Фонду відшкодовують вартість поховання потерпілого та пов'язаних з цим ритуальних послуг відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 11.07.2001 № 826 «Про затвердження Порядку проведення витрат на поховання у разі смерті потерпілого від нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання».

Для здійснення відшкодування Фондом витрат, зазначених у пункті 7.1 розділу VII цього Порядку, до управління (відділення) Фонду подаються документи (довідки, рахунки тощо), що підтверджують понесені сім'єю потерпілого або іншими особами відповідні витрати на день поховання, у розмірі не вище граничних розмірів витрат на поховання потерпілого та пов'язаних з цим ритуальних послуг, які діяли на день поховання, для управлінь виконавчої дирекції Фонду.

Якщо потерпілий помер в одному регіоні України, а його поховання здійснюється в іншому, витрати на поховання та пов'язані з цим ритуальні послуги відшкодовуються у розмірі не вище граничних розмірів, затверджених для регіону.

Контрольні запитання

1. Порядок здійснення платежів і резервування коштів на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

2. Види соціальних послуг та матеріального забезпечення за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.

3. Характеристика страхових випадків та умови надання соціальних послуг і матеріального забезпечення особам за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.

6. Управління і нагляд у сфері державного соціального страхування.
7. Необхідність і значення державного регулювання страхової діяльності.
8. Економічна політика України у сфері соціального страхування.
9. Законодавча база державного регулювання страхової діяльності у сфері соціального страхування.
10. Управління Фондом та нагляд у сфері страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності.
11. Джерела, розміри та порядок сплати страхових внесків при страхуванні у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності.
12. Договір обов'язкового медичного страхування його зміст.
13. Управління обов'язковим медичним страхуванням.
14. Фонд медичного страхування України, його органи в областях і районах. Управління Фондом медичного страхування.
15. Суб'єкти та об'єкти страхування від нещасного випадку на виробництві та від професійного захворювання
16. Фонд соціального страхування та виплати з причини нещасних випадків на виробництві та від професійного захворювання.
17. Соціальні послуги та виплати, які здійснюються Фондом соціального страхування з причини нещасних випадків на виробництві та від професійного захворювання їх характеристика.
18. Страхові тарифи, розміри та порядок здійснення страхових внесків до Фонду соціального страхування
19. Суб'єкти страхування на випадок безробіття їх характеристика, функції.
20. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття його управління.
21. Порядок обчислення та сплати страхових внесків до фонду страхування на випадок безробіття.
22. Поняття та обчислення страхового стажу в страхуванні на випадок безробіття. Умови та тривалість виплати допомоги по безробіттю.
23. Страхування та його роль у соціально-економічних процесах
24. Проблеми цільового використання коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування та можливості зниження страхових тарифів
25. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці

ТЕМА 6. ДЕРЖАВНІ СОЦІАЛЬНІ ДОПОМОГИ

План

1. Поняття, ознаки та види державних соціальних допомог
2. Державні допомоги сім'ям з дітьми
3. Соціальні допомоги особам, які не мають права на пенсію

1. Поняття, ознаки та види державних соціальних допомог

Кожна людина має право на гідне життя та соціальний захист.

Історія виникнення соціальних допомог знаходить своє коріння ще у первісному суспільстві. Звісно на цьому етапі розвитку людства соціальна допомога мала не постійний характер і в основному полягала у обміні дарами, побутових послугах та передачі частини виробленої надлишкової продукції вождям для використання на громадські потреби. Дослідники появу соціальної допомоги пояснюють виникненням моральних почуттів альтруїзму, допомоги, справедливості, що проявляється як інстинкт самозбереження.⁴³

За часів стародавніх держав надання соціальної допомоги регулювалось релігійними, моральними, а також законодавчими нормами. Метою соціальної допомоги в той час була підтримка знедолених, збереження трудових ресурсів та запобігання голодним бунтам. Так, у Стародавньому Китаї були розроблені основи соціальної політики у надзвичайних ситуаціях, які передбачали безкоштовний розподіл збіжжя, використання всіх пустуючих земель для посіву цього збіжжя, навіть переселення голодуючих у благополучні регіони країни.⁴⁴

Особливий розвиток отримала соціальна допомога у стародавніх містах - державах Древньої Греції – Афіни і Спарта. За часів Солона було проведено ряд реформ, що сприяли захисту інтересів дітей, зменшилась кількість продажів дітей за несплату боргів їхніми батьками, на батьків покладался обов'язок навчати дітей певним професіям. Способом підтримання найбіднішого населення стало регулярне проведення сім посій з безкоштовною роздачею їжі біднякам. Держава почала приділяти увагу і військовим, які отримали поранення або інвалідність на війні, надаючи останнім матеріальне забезпечення. За часів Стародавнього Риму розвиток соціальної підтримки населення збоку держави набрав ще більших обертів. В цей час держава бере під свій контроль систему допомоги дітям-сиротам, батькам, велика увага приділялась підтримці вдів, жінок, лікуванню бідних, допомозі постраждалим від стихійного лиха.

В період середньовіччя роль основного соціального інституту на себе взяла церква. Християнське милосердя як вид соціальної допомоги ідеологічно

⁴³ Історія соціальної роботи: навчальний посібник / [уклад.: О.О.Кравченко, О.О.Матрос]. –Умань: РВЦ «Візаві»,2017. –С. 9.

⁴⁴ Історія соціальної роботи: навчальний посібник / [уклад.: О.О.Кравченко, О.О.Матрос]. –Умань: РВЦ «Візаві»,2017. –С. 14.

ґрунтувалося на релігійних догматах: у першу чергу на любові до ближнього (як до самого себе) і доброму, співчутливому ставленні до людей, які потрапили в нещастя.⁴⁵ Церковна соціальна допомога полягала у періодичній роздачі милостині, утворенню шпиталів при монастирях. Особливе значення у розвитку освіти і науки відіграли чернечі ордени (антоніни, тамплієри, іоанніти). У XVIII–XIX ст. процес секуляризації призводить до політичного й економічного ослаблення церкви, зменшення її суспільної значимості, що позначилося на характері відносин соціальної допомоги. Церкву влада перестає розглядати як домінуючий суб'єкт допомоги. Вона звужує свою сферу діяльності як суб'єкт милосердя, припиняють роботу багато церковно-монастирських установ, знижуються можливості церковних приходів. Центральне місце поступово займають держава й інститути громадянського суспільства. Наприкінці XVIII ст. поряд із благодійними ініційованими церквою установами починають активно розвиватися світські (приватні й громадські) товариства, асоціації, агентства. Світські благодійні організації прагнули бути незалежними від церкви як інституту, приймати участь у відносинах допомоги на світській основі. Прагнення самореалізації, вирішувати суспільно значимі питання власноруч, спираючись на життєвий досвід, самостійно визначати сфери впливу допомоги – усе це спонукало до самоорганізації й створення благодійних товариств.

Із збільшенням масштабів приватного благодійництва, а також підвищення його ролі як соціального інституту спонукало владу зайнятися його регулюванням: відкриття благодійних товариств санкціонувалося владними органами, влада встановлювала соціальні й економічні преференції суб'єктам добродійності, контролювала й нерідко частково субсидіювала діяльність благодійних організацій. Влада створювала нормативно-правове поле функціонування інституту благодійництва, що відбивало інтереси суб'єктів добродійності й суспільства в цілому.

Новим типом благодійних закладів стали школи для дітей, які мали відхилення у фізичному й розумовому розвитку (сліпих, глухонімих, розумово відсталих). Завдяки допомозі громадських діячів та приватних пропозицій широке поширення в Європі одержали денні притулки для дітей, які назвали дитячими садками. Вони створювалися для дітей, чиї батьки були зайняті на виробництві, у першу чергу, для найбідніших верств населення. Старші діти навчалися в них основам ремесла, шиття, в'язання й т.д. З'являються й особливі об'єкти допомоги, що відповідали особистісним пріоритетам і індивідуальному баченню проблем суспільства. Наприклад, виникають товариства емансипації й захисту жінок, товариства влаштування богослужінь для глухонімих. У 1863 р. за ініціативою швейцарського бізнесмена Анрі Дюнанна у Женеві було створено товариство Червоного Хреста, яке своїм пріоритетом визначило нові суб'єкти допомоги – поранені і хворі воїни. У подальшому ця ініціатива перетворилася в міжнародний гуманітарний рух Червоного Хреста й Червоного Півмісяця, у якому нині беруть участь близько 97 мільйонів добровольців у всьому світі.⁴⁶

⁴⁵ Там же , С. 22.

⁴⁶ Історія соціальної роботи: навчальний посібник / [уклад.: О.О.Кравченко, О.О.Матрос]. – Умань: РВЦ 139

У період індустріалізації відбувається трансформація інституту сім'ї як суб'єкта соціального захисту людини. Так, у сільській сім'ї переважали не грошові форми соціальної допомоги: натуральна допомога (їжа, одяг), внутрішньо сімейна реабілітація, послуги й фізична допомога. Якщо ж домогосподарство було нездатне реалізовувати захисні функції, то сільська громада допомагала тим, хто цього потребував. Міська сім'я, на відміну від сільської, більшою мірою могла користуватися зовнішньою інфраструктурою допомоги: лікарнями, де можна одержати медичну допомогу, дитячими садками, куди мати могла відвести дитину і зберегти трудову зайнятість, благодійними організаціями, професійно-груповими об'єднаннями, касами взаємодопомоги тощо.

На сучасному етапі соціальна робота – це не тільки допомога малозабезпеченим верствам населення, але і індивідуальний підхід до кожної особистості із врахуванням саме її потреб, який спрямований на підвищення здатності цієї особистості до саморозвитку та покращення її пристосованості до життя у суспільстві.

Визначення поняття державної соціальної допомоги ґрунтується на праві особи на соціальний захист, закріпленому у статті 46 Конституції України. Стаття 46 визначає право особи на соціальний захист за рахунок бюджетних коштів. Цей вид соціального забезпечення отримав назву **«державна соціальна допомога»**.

Вперше поняття допомоги було досліджено В.С.Андрєєвим. На його переконання допомоги – це всі інші крім пенсій виплати аліментарного характеру з фондів для непрацездатних, які є підтримкою громадян у встановленому законом порядку.⁴⁷

На думку М.Л.Захарова та Е.Г.Тучкова, соціальні допомоги – це виплати, які здійснюються громадянам щомісячно, періодично чи разово з метою відшкодування повністю чи частково тимчасово втраченого заробітку або надання матеріальної підтримки.⁴⁸

Досліджуючи поняття соціальної допомоги В.В.Жернаков зазначає, що соціальні допомоги – це грошові одноразові чи періодичні виплати, що виплачуються громадянам за рахунок коштів Державного бюджету та не залежать від майнового стану чи попередньої трудової діяльності.⁴⁹

Взагалі поняття соціальної допомоги можна розглядати у широкому і вузькому значенні. У широкому значенні – це всі види соціального забезпечення, які виплачуються в грошовій або натуральній формі. У вузькому розумінні – це виключно грошова чи періодична виплата, яка призначається окремим громадянам у порядку визначеному законом.

«Візаві», 2017. – С. 62.

⁴⁷ Андрєєв В.С. Право соціального забезпечення в СРСР: учебник. – М.: Юридическая литература, 1987. – С. 254.

⁴⁸ Тарасенко В.С. Поняття та види соціальних допомог // Науковий вісник Херсонського державного університету. - 2014. - № 2. – С. 122.

⁴⁹ Право соціального забезпечення: навч. посіб. / авт.: С. М. Прилипка, Г. С. Гончарова, В. В. Юровська, О. О. Конопельцева; за заг. ред. В. В. Жернакова. – Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. – С. 91.

Варто звернути увагу на мету надання соціальної допомоги – це підтримка нужденних громадян та їх сімей, а підставою надання є стан нужденності, тобто такий рівень доходу, який не досягає прожиткового мінімуму, визначеного законом. Право на соціальну допомогу не обумовлено трудовою діяльністю та не пов'язано зі сплатою страхових внесків. Таким чином, виплата допомог можлива лише за рахунок бюджетів різного рівня. Грошові виплати можуть встановлюватися як в твердих розмірах, так і в розмірах, які доповнюють доходи до прожиткового рівня, а послуги надаються безоплатно або з частковим відшкодуванням їх вартості.

Таким чином, **допомога** – це грошові періодичні соціальні виплати, що носять характер державної допомоги громадянам, яка надається у випадках і на умовах, передбачених законодавством з компенсаційною або іншою метою.

В той же час соціальні допомоги повинні не лише допомагати вижити людині, але і повинні спонукати її до активного життя та праці, відновлення соціального статусу та активної громадської позиції.

Допомога — це грошова виплата (одноразова чи періодична), яка призначається окремим категоріям громадян у порядку і розмірах, передбачених законодавством. Численні види допомоги у системі соціального забезпечення можуть бути класифіковані за різними підставами:

Чинним законодавством передбачено такі види допомоги:

- допомога по тимчасовій непрацездатності;
- допомога по вагітності та пологах;
- допомога при народженні дитини;
- допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку;
- допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням;
- допомога малозабезпеченим сім'ям з дітьми,
- допомога на поховання;
- одноразова допомога потерпілому від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності (членам його сім'ї та особам, які перебували на утриманні померлого);
- допомога по безробіттю;
- допомога вимушеним переселенцям;
- допомога біженцям;
- інші види допомог.

За цільовим призначенням допомоги поділяються на:

а) допомога, що компенсує заробіток (повністю чи частково), який втрачений із поважних причин - допомога по тимчасовій непрацездатності, допомога по вагітності і пологах. Як правило, розмір цієї допомоги залежить від розміру втраченого заробітку і виплата її триває протягом всього періоду, поки втрачений заробіток;

б) допомога, яка надана як додаткова матеріальна допомога для покриття разових додаткових витрат (допомога при народженні дитини, допомога на поховання). Розміри цієї допомоги не залежать від наявності в отримувача заробітку чи іншого доходу і його розміру. Така допомога за строками її виплати є одноразовою;

в) допомога, яка повинна забезпечити засоби до існування на період відсутності заробітку чи іншого доходу - допомога по безробіттю. Розмір цієї допомоги і строки її виплати можуть бути різні, залежно від конкретного отримувача допомоги.

Види допомоги за строками її виплати класифікуються на:

а) допомогу одноразову - жінкам" які стали на облік у медичних закладах на ранніх строках вагітності, у разі народження дитини; на поховання; біженцям; вимушеним переселенцям

б) допомога щомісячна - по догляду за дитиною до досягнення нею трьох років, на дитину до 16 років, по безробіттю;

в) допомога періодична (яка виплачується протягом певного періоду часу) - по тимчасовій непрацездатності; по вагітності і пологах.

Види допомоги за джерелами виплат класифікуються:

а) допомога, що виплачується за рахунок коштів бюджетів всіх рівнів;

б) допомога, що виплачується за рахунок коштів фондів загальнообов'язкового соціального страхування.

Державні допомоги за законодавством України

Допомога — це грошова виплата (одноразова чи періодична), яка призначається окремим категоріям громадян у порядку і розмірах, передбачених законодавством. Численні види допомоги у системі соціального забезпечення можуть бути класифіковані за різними підставами: за цільовим призначенням допомоги; за тривалістю виплати допомоги (одноразові, щомісячні, періодичні); за джерелом їх виплати (допомога з позабюджетних фондів, допомога з державного бюджету) тощо. Допомога регулюється Законом України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку а тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням" від 18 січня 2001 р., Законом України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" від 23 вересня 1999 р., Законом України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" від 2 березня 2000 р., іншими законодавчими актами.

Законодавством встановлено такі види соціальних допомоги:

1. Допомога сім'ям з дітьми:

допомога у зв'язку з вагітністю та пологами,

допомога при народженні дитини,

допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку,

допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування,

допомога одинокій матері,

допомога при усиновленні дитини.

2. Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям;

3. Державна соціальна допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам;

4. Допомога малозабезпеченій особі, яка проживає разом з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу на догляд за ним;

5. Субсидія для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг

та на придбання твердого та рідкого пального побутового палива;

6. Компенсаційні виплати на догляд за інвалідом I групи або престарілим старше 80 років;

7. Компенсаційні виплати фізичним особам, які надають соціальні послуги;

8. Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію та інвалідам;

9. Тимчасова державна допомога дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме

10. Державна соціальна допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошове забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом "гроші ходять за дитиною";

11. Одноразова винагорода жінкам, яким присвоєно почесне звання України "Мати-героїня".

Стаття 46 Конституції України визначає право особи на соціальний захист за рахунок бюджетних коштів. Цей вид соціального забезпечення отримав назву "державна соціальна допомога".

Суб'єктами соціальної допомоги слід визнавати тільки нужденних громадян та членів їх сім'ї, а підставою для надання — стан нужденності (бідності), тобто такий рівень доходу, який не досягає прожиткового мінімуму, визначеного законом. Право на соціальну допомогу не повинне обумовлюватися трудовою діяльністю або сплатою страхових внесків. Тому фінансування можливе тільки за рахунок бюджетів різних рівнів. Грошові виплати можуть встановлюватися як в твердих розмірах, так і в розмірах, які доповнюють доходи до прожиткового рівня, а послуги надаються безоплатно або з частковим відшкодуванням їх вартості.

В Україні створено систему соціальної допомоги, яка складається з житлової субсидії, допомоги малозабезпеченим сім'ям, допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, допомоги сім'ям з дітьми.

Допомогами з соціального забезпечення називаються всі, крім пенсій, державні виплати із відповідних фондів, які надаються громадянам у передбачених законом випадках. Державна соціальна допомога надається за рахунок коштів Державного бюджету особам, які не застраховані у системі загальнообов'язкового соціального страхування.

На відміну від пенсій — основного та постійного джерела засобів для існування — допомоги, як правило, тимчасово замінюють заробітну плату або є додатком до основного джерела засобів для існування, або виступають як допомога за відсутності основних джерел засобів для існування.

Виходячи із підстав призначення можна виділити три групи допомог.

Перша група — це допомоги, які виплачуються замість втраченого з поважної причини заробітку. Такі допомоги надаються протягом нетривалого часу в розмірі, який близький до середньомісячного заробітку або співвіднесений із розміром прожиткового мінімуму. Характер призначення допомог цього виду виключає

можливість їх отримання одночасно із заробітною платою, хоча і допускає виплату одночасно з пенсією. До цієї групи належать допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами і по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Друга група — це допомоги, які надаються як додаткова допомога до заробітку або до допомог першого виду. Ці допомоги вже не є заміною основного джерела засобів для існування, а покривають додаткові витрати. Залежно від того чи йдеться про покриття разових додаткових витрат, чи систематичних, встановлюються щомісячні та одноразові допомоги. До таких допомог належать: допомога при народженні дитини, допомога малозабезпеченим сім'ям.

Третя група — це допомоги, які надаються тим, у кого відсутні або можуть бути відсутні зарплата, пенсія та інші доходи. Прикладом такої допомоги є допомога інвалідам з дитинства.

Суб'єктивне право на державну соціальну допомогу виникає в разі настання соціальної незабезпеченості осіб, які не підлягають державному соціальному страхуванню або мають дохід, нижчий за прожитковий мінімум, встановлений державою. Вищезазначене свідчить, що законодавство визначає широке коло осіб, які мають право на допомоги, як правило, не пов'язуючи його з правовим становищем тих, кого забезпечують.

Отже, **державну соціальну допомогу** можна визначити як форму організації здійснення права на соціальний захист бідних громадян без урахування трудової діяльності та сплати страхових внесків.

Державна соціальна допомога є адресною, а основні параметри соціальних гарантій визначаються на рівні держави. Нині переважна більшість виплат фінансується за рахунок субвенцій з Державного бюджету України.

Аналіз діяльності держави з надання адресної соціальної допомоги дає підстави стверджувати про проблемність такого виду допомоги. Розмір державної соціальної допомоги має складати різницю між сумою величини прожиткового мінімуму і загальним доходом членів малозабезпеченої сім'ї. Тобто сукупний дохід має дорівнювати прожитковому мінімуму. Але через недофінансування державних програм соціального захисту малозабезпечених верств населення різниця, яка б доводила до прожиткового мінімуму, не виплачується. Розмір виплат фіксується законодавчо і складає незначну суму. Заявочний принцип соціальної допомоги скоріше виключає, ніж включає тих, хто потребує допомоги, оскільки населення непоінформоване про можливість отримання допомоги.

Державна соціальна допомога – це система заходів, спрямованих не лише на матеріальну підтримку, але і на повернення особи до активного життя та праці, відновлення соціального статусу і формування в особи якостей, установок щодо пристосування до умов нормальної життєдіяльності шляхом правового і матеріального захисту її існування, підготовки до самообслуговування з формуванням здатності до пересування і спілкування, самостійного забезпечення повсякденних життєвих потреб.

Основні ознаки соціальної допомоги:

- аліментарний характер, в тлумачному словнику аліментарний визначається як пов'язаний із живленням, харчуванням, тобто в правовому розумінні такі виплати пов'язані із забезпеченням головних життєвих потреб людини

- метою соціальної допомоги є матеріальна підтримка громадян та забезпечення формування здатності до активного життя та праці.

- підставою виникнення права на соціальну допомогу є потрапляння особи під вплив певного соціального випадку

Соціальна допомога в Україні надається за такими **принципами**: адресності; доступності; добровільності; гуманності; пріоритетності в наданні такої допомоги неповнолітнім, сім'ям з дітьми, непрацездатним громадянам; надання соціальної допомоги на основі встановлених соціальних стандартів у розмірах та на рівні, що відповідає потребам особи й обумовлюється економічними можливостями держави; цільового використання коштів, призначених для надання соціальної допомоги; безповоротності соціальної допомоги. Адресність соціальної допомоги полягає у її цільовому характері та залежності розміру допомоги, що надається, від матеріального стану конкретного одержувача. Цільовий характер соціальної допомоги виявляється у відповідності виду та розміру допомоги конкретним життєвим потребам особи

Підстави для класифікації видів соціальних допомог можуть бути різні. За цільовим призначенням соціальні допомоги поділяються на допомоги:

- на компенсацію втраченої частини доходу (допомога по вагітності та пологах, по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку),

- на повну заміну середньомісячного доходу, який громадянин з незалежних від нього причин не в змозі отримувати (допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, на поховання громадянина не застрахованого в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування),

- на доплату до основного доходу, якщо такий дохід нижчий за встановлений законодавством прожитковий мінімум (допомога малозабезпеченим сім'ям).

При поділі соціальних допомог на види найчастіше використовується підстава виникнення того чи іншого соціального ризику. Таким чином за видами соціального ризику допомоги поділяються на:

1) державні соціальні допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам;

2) допомоги малозабезпеченим;

3) допомоги дітям-інвалідам та інвалідам з дитинства;

4) допомоги на догляд за інвалідами внаслідок психічного захворювання;

5) державні допомоги сім'ям з дітьми;

6) субсидії на оплату житлово-комунальних послуг;

7) державна допомога на поховання;

8) інші види допомог.

За формою призначення соціальні допомоги поділяються на одноразові грошові виплати (допомога на поховання) та періодичні (більшість видів соціальної допомоги).

Ще одну класифікацію соціальних допомог подає В.Л.Стрепко. На його думку, в залежно від організаційно-правових форм соціального забезпечення допомоги можна поділити на основні та неосновні. При цьому до основних належать державні допомоги, а до неосновних – допомоги органів місцевого самоврядування та допомоги коштом роботодавців.⁵⁰

Залежно від суб'єкта, якому надаються соціальні допомоги, останні поділяються на колективні (надаються усі сім'ї) та індивідуальні (конкретній людині).

Суб'єктивне право на державну соціальну допомогу виникає в разі настання соціальної незабезпеченості осіб, які не підлягають державному соціальному страхуванню або мають дохід, нижчий за прожитковий мінімум, встановлений державою. Вищезазначене свідчить, що законодавство визначає широке коло осіб, які мають право на допомоги, як правило, не пов'язуючи його з правовим становищем тих, кого забезпечують.

Отже, *державну соціальну допомогу* можна визначити як форму організації здійснення права на соціальний захист бідних громадян без урахування трудової діяльності та сплати страхових внесків.

Державна соціальна допомога є адресною, а основні параметри соціальних гарантій визначаються на рівні держави. Нині переважна більшість виплат фінансується за рахунок субвенцій з Державного бюджету України.

Аналіз діяльності держави з надання адресної соціальної допомоги дає підстави стверджувати про проблемність такого виду допомоги. Розмір державної соціальної допомоги має складати різницю між сумою величини прожиткового мінімуму і загальним доходом членів малозабезпеченої сім'ї. Тобто сукупний дохід має дорівнювати прожитковому мінімуму. Але через недофінансування державних програм соціального захисту малозабезпечених верств населення різниця, яка б доводила до прожиткового мінімуму, не виплачується.

2. Державні допомоги сім'ям з дітьми

Сім'я - це основа суспільства. Характерною ознакою сім'ї є спільне життя (це поняття не можна ототожнювати з поняттям спільного проживання та спільного побуту). Поняття спільного життя, як зазначає Є. Ворожейкін, значно ширше за поняття спільного проживання. Спільне життя — це не тільки спільне проживання, але і спільність сімейних інтересів, взаємна потреба у постійному спілкуванні одне з одним.⁵¹ Тому, розглядаючи питання про ознаки сім'ї, правильніше говорити про спільне життя, а не про спільне проживання чи спільний побут. Ознаками сім'ї є також взаємна моральна та матеріальна підтримка, спільне виховання підростаючого покоління. Основою виникнення сім'ї є шлюб та кровне споріднення, а також прирівняні до них відносини.

⁵⁰ Стрепко В.Л. Про види допомог за правом соціального забезпечення/ В.Л.Стрепко// Порівняльно-аналітичне право. – 2015. - № 4. – С.191.

⁵¹ Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/komentar/simein/427-rozdil1/5834--3-.html>

З соціологічної точки зору можна надати наступне визначення поняття «сім'я» - це організована соціальна спільність, заснована на шлюбі та кровному спорідненні (або лише на шлюбі чи лише на кровному спорідненні), усиновленні та взятті дітей на виховання, характерними рисами якої є спільне життя членів сім'ї, взаємна моральна та матеріальна підтримка та спільне виховання ними підростаючого покоління.

Юридичне визначення поняття сім'ї подається у ст. 3 Сімейного кодексу України: «Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства»⁵². У ст. 5 Сімейного кодексу закладені основи державного захисту сім'ї, які ґрунтуються на пріоритеті сімейного виховання дитини, охороні інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, створенні людині належних умов для материнства і батьківства. Таким чином, держава заохочує і підтримує сімейне виховання дітей і сам інститут сім'ї. Одним із способів підтримки є матеріальне забезпечення у вигляді соціальної допомоги сім'ям з дітьми. Правове регулювання матеріальної підтримки сімей з дітьми здійснюється відповідно до **Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»** від 21.11.1992. Норми цього Закону поширюються не лише на громадян України, а також на іноземних громадян та осіб без громадянства, які постійно проживають на території України.

До видів державної допомоги сім'ям з дітьми належать:

- 1) допомога у зв'язку з вагітністю і пологами;
- 2) допомога при народженні дитини
- 3) допомога при усиновленні дитини
- 4) допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування;
- 5) допомога на дітей одиницями матерям;
- 6) допомога на дітей, які страждають від тяжких захворювань, але яким не встановлена група інвалідності.

Фінансування державної допомоги здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету.

Всі види державної допомоги сім'ям з дітьми, крім допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами жінкам, з числа військовослужбовців Збройних Сил України, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, військ цивільної оборони, інших військових формувань, а також Державної спеціальної служби транспорту та з числа поліцейських, осіб начальницького і рядового складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації та Державної кримінально-виконавчої служби України (призначається і виплачується за місцем основної роботи (служби), призначають і виплачують органи соціального захисту населення за місцем проживання батьків.

---

⁵² Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

Право на державну допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами мають всі жінки (у тому числі неповнолітні), які не застраховані в системі загально-обов'язкового державного соціального страхування.

Підставою для призначення жінкам допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами є видана в установленому порядку довідка лікувального закладу встановленого зразка та довідка:

- з основного місця роботи (служби, навчання);
- ліквідаційної комісії для жінок, звільнених з роботи у зв'язку з ліквідацією підприємства, установи, організації;
- державної служби зайнятості для жінок, зареєстрованих у державній службі зайнятості як безробітні.

Особам, які усиновили або взяли під опіку дитину протягом двох місяців з дня її народження, допомога у зв'язку з вагітністю та пологами надається на підставі рішення про усиновлення або встановлення опіки за період з дня усиновлення чи встановлення опіки і до закінчення строку післяпологової відпустки.

Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами призначається, якщо звернення за нею надійшло не пізніше шести місяців з дня закінчення відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, і виплачується жінкам за весь період відпустки, тривалість якої становить 70 календарних днів до пологів і 56 (у разі ускладнених пологів або народження двох чи більше дітей - 70) календарних днів після пологів. Жінкам, віднесеним до 1-4 категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, допомога по вагітності та пологах виплачується за 180 календарних днів зазначеної відпустки (90 - до пологів та 90 - після пологів). Зазначена допомога обчислюється сумарно та надається жінкам у повному обсязі незалежно від кількості днів відпустки, фактично використаних до пологів.

Допомога по вагітності та пологах виплачується незалежно від допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами надається у розмірі 100 відсотків середньомісячного доходу (стипендії, грошового забезпечення, допомоги по безробіттю тощо) жінки, але не менше 25 відсотків від розміру встановленого законом прожиткового мінімуму для працездатної особи із розрахунку на місяць.

Таким чином, розмір допомоги у зв'язку з вагітністю і пологами у особи, яка не застрахована в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, буде набагато меншим, ніж розмір такої ж допомоги, але вже у застрахованої особи.

Відповідно до законодавства більшості європейських країн, декретна відпустка в Європі в сукупності з відпусткою по догляду за дитиною, варіюється від 16 до 36 тижнів. З них 12 — 14 тижнів займає оплачуваний відновний період, решту часу в залежності від держави оплачується частково або не оплачується зовсім⁵³.

⁵³ Декретна відпустка у різних країнах//[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poradnica.com/dekretna-vidpustka-u-riznih-krayinah.html>

Найдовший термін оплачуваної декретної відпустки мають громадяни Швеції, він складає 390 днів. Але цей термін поділяється між батьком і матір'ю малюка і чітко закріплюється за кожним з них та не може бути змінений самостійно. Розмір допомоги не є постійною величиною, після перших шести тижнів він скорочується до 80% від середньої заробітної плати, одержуваної батьками. Останні три місяці оплачуються за мінімальними тарифами. У Німеччині допомога на батьківство виплачується безробітним батькам, та батькам з частковою зайнятістю до досягнення дитиною 14 місячного віку у розмірі від 300 до 1800 євро на місяць.

У Люксембурзі допомога при народженні складається з трьох частин кожна з них по 580 євро (допомога до пологів, допомога на самі пологи та допомога на післяпологовий період), але кожна з цих допомог має свої умови надання, пов'язані не тільки зі станом вагітності⁵⁴.

Допомога при народженні дитини надається одному з батьків дитини (опікуну), який постійно проживає разом з дитиною.

Допомога батькам при народженні дитини призначається на підставі свідоцтва про народження дитини. Опікунам зазначена допомога призначається на підставі рішення про встановлення опіки.

Для призначення допомоги при народженні дитини один з батьків (опікун) звертається до органу праці та соціального захисту населення та подає наступні документи: паспорт або інший документ, що посвідчує особу, свідоцтво про народження дитини, та заповнює заяву за встановленою формою. У разі народження двох і більше дітей допомога надається на кожен дитину.

Допомога при народженні надається, якщо батьки (опікуни) звернулися за її призначенням не пізніше дванадцяти місяців з дня народження дитини.

Виплата допомоги при народженні дитини припиняється, якщо:

- 1) отримувача допомоги позбавили батьківських прав;
- 2) у разі відібрання дитини в отримувача допомоги без позбавлення батьківських прав;
- 3) у разі тимчасового влаштування дитини на повне державне утримання;
- 4) у разі припинення опіки або звільнення опікуна від його повноважень щодо конкретної дитини;
- 5) у разі нецільового використання коштів і незабезпечення отримувачем допомоги належних умов для повноцінного утримання та виховання дитини.

Допомога при народженні дитини призначається у розмірі 41280 гривень. Виплата допомоги здійснюється одноразово у сумі 10320 гривень, решта суми допомоги виплачується протягом наступних 36 місяців рівними частинами у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Про розміри соціальних допомог з 01.01.2019 року

Верховною Радою України прийнято Закон України «Про Державний бюджет

---

⁵⁴ Грошова допомога на народження і виховання дітей: приклади з ЄС // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29261896.html>

України на 2019 рік».

Статтею 7 Закону встановлено у 2019 році прожитковий мінімум на одну особу з розрахунку на місяць у розмірі з 1 січня 2019 року 1 853 гривні, з 1 липня 1 936 гривень, з 1 грудня 2 027 гривень, а для основних соціальних і демографічних груп населення:

дітей віком до 6 років: з 1 січня 2019 року 1626 гривень, з 1 липня 1699 гривень, з 1 грудня 1779 гривень;

дітей віком від 6 до 18 років: з 1 січня 2019 року - 2 027 рівень, з 1 липня - 2 118 гривень, з 1 грудня - 2 218 гривень;

працевдатних осіб: з 1 січня 2019 року - 1921 гривня, з 1 липня - 2 007 гривень, з 1 грудня - 2 102 гривні;

осіб, які втратили працевдатність: з 1 січня 2019 року - 1 497 гривень, з 1 липня - 1564 гривні, з 1 грудня - 1638 гривень.

Враховуючи зазначене, у 2019 році розміри деяких видів державної допомоги становитимуть (табл. 12):

Таблиця 12. Види державної допомоги на прикладі Дніпропетровської обл. у 2019 році⁵⁵

№ п/п	Вид допомоги	Контингент отримувачів в області станом на 01.12 2019 (осіб)	Розмір допомоги 01.01.2019
1.	Допомога при народженні дитини	60932	Розмір допомоги складає 41280 грн. Виплата провадиться одноразово у сумі 10320 грн. Щомісячна виплата складає 860 грн. до виповнення дитиною 3-х років.
2.	Допомога при усиновленні дитини	180	Допомога призначається на кожну усиновлену дитину у розмірі 41280 грн. Виплата провадиться одноразово у сумі 10320 грн. Щомісячна виплата складає 860 грн. на протязі 3-х років.
3.	Допомога по вагітності та пологах (не застрахованим в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування)	565	Допомога виплачується в розмірі 480,25 грн. на місяць на період відпустки в зв'язку з вагітністю та пологами (25 відсотків розміру прожиткового мінімуму, встановленого законом для працевдатної особи, з розрахунку на місяць).
4.	Допомога на дітей одиницями матерям	16901	Розмір допомоги визначається, як різниця між 100 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за шість місяців перед зверненням. З 01.01.2019 для дітей до 6 років максимальний розмір допомоги складає – 1626 грн. , Для дітей від 6 до 18 років максимальний розмір допомоги – 2027 грн. Для дітей віком від 18 років до 23 років (які

⁵⁵ <https://news.dtkr.ua/labor/social-protection/41967>

			навчаються) максимальний розмір допомоги – 1921 грн.
5.	Допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням Розмір допомоги дорівнює різниці між двома прожитковими мінімумами для дитини відповідного віку та середньомісячним розміром одержуваних на дитину аліментів, пенсій, стипендії та допомог за попередні 12 місяців	1821	Розмір допомоги дорівнює різниці між двома прожитковими мінімумами для дитини відповідного віку та середньомісячним розміром одержуваних на дитину аліментів, пенсій, стипендії та допомог за попередні 12 місяців. Максимальний розмір: для дітей віком до 6 років - 3252 грн. для дітей віком від 6 до 18 років – 4054 грн.
6.	Державна соціальна допомога відповідно до Закону України “Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім’ям”	9712	Розмір допомоги визначається як різниця між рівнем забезпечення прожиткового мінімуму для сім’ї та її середньомісячним сукупним доходом за шість місяців перед зверненням, але не може бути більшим ніж 75 % рівня забезпечення прожиткового мінімуму для сім’ї. З 01.01.2019 встановлений рівень забезпечення прожиткового мінімуму (гарантований мінімум) для призначення допомоги : для працездатних осіб – 403,41 грн.; для осіб, які втратили працездатність, та інвалідів – 1497 грн.; для дітей : віком до 6 років – 1382,10 грн. , віком від 6 років до 18 років – 1722,95 грн. , віком від 18 до 23 років (за умови навчання) – 1632,85грн Розмір призначеної державної допомоги збільшується на кожную дитину віком до 13 років на 250 гривень, на кожную дитину віком від 13 до 18 років – на 500 гривень.
7.	Державна соціальна допомога відповідно до Закону України “Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю”	16523	Розмір допомоги залежить від прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність та від прожиткового мінімуму для дітей віком до 6 років та від 6 до 18 років.
	особам з інвалідністю з дитинства I групи підгрупи А з надбавкою на догляд		3074,90 грн.
	особам з інвалідністю з дитинства I групи підгрупи Б з надбавкою на догляд		2245,50 грн.
	особам з інвалідністю з дитинства II групи		1497 грн.
	особам з інвалідністю з дитинства III групи		1497 грн.
	дитина з інвалідністю до 18 років		1497 грн.
	дитина з інвалідністю до 6 років підгрупи А з надбавкою на догляд		2673,90 грн.
	дитині з інвалідністю до 6 років з надбавкою на догляд		1860,90 грн.

	дитині з інвалідністю від 6 до 18 років підгрупи А з надбавкою на догляд		3074,90 грн.
	дитині з інвалідністю від 6 до 18 років з надбавкою на догляд		2061,40 грн.
8.	Тимчасова державна допомога дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів	574	Розмір допомоги визначається, як різниця між 50 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за шість місяців перед зверненням. максимальний розмір: до 6 років - 813,00 грн. від 6 до 18 років – 1013,50 грн.
9.	Щомісячна грошова допомога особі, яка проживає разом з інвалідом 1 чи 2 групи внаслідок психічного розладу	1568	Розмір допомоги визначається як різниця між трьома прожитковими мінімумами на кожного члена сім'ї та середньомісячним сукупним доходом сім'ї за попередні шість місяців, але не може бути більше, ніж прожитковий мінімум на одну особу – 1853 грн.

Найбільш вразливою категорією осіб, які потребують державної підтримки, були і залишаються діти, що залишились без піклування батьків, діти-сироти.

Останнім часом у законодавстві України відбуваються певні зміни в частині зміцнення державної підтримки сімей, які виявили бажання усиновити дитину.

Зокрема, з 1 січня 2009 року набрав чинності Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної підтримки сімей, які усиновили дитину з числа дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування", який було прийнято Верховною Радою України 23 вересня 2008 року (№ 573-VI).

Таким чином, з метою надання державної підтримки сім'ям, які усиновили дитину з числа дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування, запроваджено надання додаткових прав та гарантій у вигляді соціальної відпустки у зв'язку з усиновленням дитини та грошової допомоги при усиовленні дитини.

Так, завдяки змінам, внесеним до Кодексу законів про працю України та Закону України "Про відпустки", особа, яка усиновила дитину віком старше трьох років, має право на одноразову оплачувану відпустку у зв'язку з усиновленням дитини тривалістю 56 календарних днів без урахування святкових і неробочих днів після набрання законної сили рішенням про усиновлення дитини. У разі, якщо усиновлювачами такої дитини є подружжя – відпустка надається одному з них на їх розсуд.

Така відпустка надається за заявою особи, яка усиновила дитину, на підставі рішення про усиновлення дитини та оформлюється наказом (розпорядженням) власника або уповноваженого ним органу.

При цьому, заява про надання відпустки у зв'язку з усиновленням дитини віком старше трьох років має подаватись не пізніше трьох місяців з дня набрання законної сили рішенням про усиновлення дитини.

Крім того, з 1 січня 2009 року в Законі України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" передбачено новий вид допомоги - допомога при усиовленні дитини.

Право на допомогу при усиновленні дитини має особа, яка є громадянином України, постійно проживає на її території та усиновила дитину з числа дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування (якщо усиновлювачами є подружжя - один з них на їх розсуд).

Допомога при усиновленні дитини призначається на підставі рішення про усиновлення дитини.

У разі усиновлення двох і більше дітей допомога надається на кожну дитину.

Допомога при усиновленні дитини призначається за умови, якщо звернення за її призначенням надійшло не пізніше дванадцяти місяців з дня набрання законної сили рішенням про усиновлення дитини. Допомога при усиновленні дитини надається у розмірі, встановленому для виплати допомоги при народженні дитини.

Порядок і умови виплати допомоги при усиновленні дитини та підстави для припинення виплати такої допомоги визначено у Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1751.

Зазначеним Порядком передбачено, що для призначення допомоги при усиновленні дитини органіві праці та соціального захисту населення за умови пред'явлення паспорта або іншого документа, що посвідчує особу, подаються такі документи:

1. заява усиновлювача (якщо усиновлювачами є подружжя - одного з них), що складається за формою, затвердженою Мінпраці;
2. копія свідоцтва про народження дитини, виданого державним органом реєстрації актів цивільного стану після внесення змін до актового запису про народження дитини на підставі рішення суду про усиновлення дитини;
3. копія рішення суду про усиновлення дитини.

Допомога при усиновленні дитини призначається особам, які усиновили дитину після 1 січня 2009 року, у розмірі та в порядку, що встановлені для виплати допомоги при народженні першої дитини, на дату набрання законної сили рішенням про усиновлення.

Виплату допомоги при усиновленні дитини може бути припинено за рішенням органу, який призначив допомогу, у разі:

- позбавлення отримувача допомоги батьківських прав;
- нецільового використання коштів і незабезпечення отримувачем допомоги належних умов для повноцінного утримання та виховання дитини;
- відібрання дитини в отримувача допомоги без позбавлення батьківських прав;
- смерті дитини або отримувача допомоги;
- перебування отримувача допомоги у місцях позбавлення волі за рішенням суду;
- скасування рішення про усиновлення дитини або визнання його недійсним;
- тимчасового влаштування дитини на повне державне утримання.

Допомога при усиновленні дитини призначається і виплачується

усиновлювачу органами праці та соціального захисту населення за місцем його реєстрації або за місцем фактичного проживання (за умови подання довідки про неодержання зазначеної допомоги за місцем реєстрації).

Документи, необхідні для призначення допомоги при усиновленні, подаються особою, яка претендує на призначення допомоги, особисто.

За наявності письмової заяви особи, яка претендує на призначення зазначеної допомоги, але за станом здоров'я або з інших поважних причин (догляд за інвалідом І групи, дитиною-інвалідом віком до 16 років тощо) не може особисто зібрати необхідні документи, збір зазначених документів покладається на органи, що призначають допомогу.

У сільській місцевості прийняття заяв з необхідними документами для призначення допомоги при усиновленні і передачу їх відповідним органам праці та соціального захисту населення здійснюють особи, уповноважені виконавчими комітетами сільських і селищних рад.

У разі коли до заяви не додані всі необхідні документи, орган праці та соціального захисту населення повідомляє заявника, які документи мають бути подані додатково. Якщо вони будуть подані не пізніше ніж протягом одного місяця з дня одержання зазначеного повідомлення, днем (місяцем) звернення за призначенням допомоги вважається день (місяць) прийняття або відправлення заяви.

Зазначеним Порядком також передбачено, що орган, який призначає і виплачує державну допомогу сім'ям з дітьми, у тому числі, допомогу при усиновленні, повинен давати роз'яснення з питань її призначення і виплати та надавати заявнику допомогу в одержанні необхідних документів.

Допомога при усиновленні виплачується щомісяця за вибором усиновлювача, якому призначена допомога, Українським державним підприємством поштового зв'язку "Укрпошта" за місцем його проживання або через уповноважені банки, визначені в установленому законодавством порядку.

У разі зміни місця проживання одержувача допомоги, її виплата продовжується органом праці та соціального захисту населення за новим місцем проживання з дня (місяця) звернення, але не раніше, ніж з дня реєстрації.

Допомога, яка не отримана вчасно внаслідок невиконання її отримувачами умов, визначених цим Порядком, виплачується за минулий з моменту призначення час, але не більш як за три місяці з місяця звернення за її одержанням.

Призначені, але своєчасно не одержані суми допомоги при усиновленні з вини органу, що призначає або виплачує зазначену допомогу, виплачуються протягом будь-якого часу без обмежень.

Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, призначається особам, призначеним в установленому законом порядку опікунами чи піклувальниками дітей, які позбавлені батьківського піклування. Така допомога вважається власністю дитини.

Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, надається у розмірі, що становить два прожиткових мінімуми для дитини відповідного віку.

У разі коли на дитину виплачуються призначені в установленому порядку пенсія, аліменти, стипендія, державна допомога (крім державної соціальної допомоги, що виплачується на дітей з інвалідністю, відповідно до законодавства), розмір допомоги на дитину, над якою встановлено опіку чи піклування, визначається як різниця між двома прожитковими мінімумами для дитини відповідного віку та розміром призначених пенсії, аліментів, стипендії, державної допомоги.

З 1 липня 2019 р. збільшено розмір декретних непрацюючим, допомогу по безробіттю, допомогу саодиноким матерям.

З 1 липня 2019 року зріс розмір прожиткового мінімуму. Внаслідок цього збільшився розмір соціальних допомог, які прив'язані до цього показника.

Таким чином, **розміри соцвиплат** складає:

1) **максимальний розмір допомоги по безробіттю - 8028 грн;**
2) **розмір декретних безробітним жінкам у розрахунку на місяць - не менше 501,75 грн;**

3) **максимальний розмір допомоги саодиноким матерям для дітей віком:**

- до 6 років - **1699 грн;**
- від 6 до 18 років - **2118 грн;**
- від 18 до 23 років (якщо дитина навчається на стаціонарі у ВНЗ) - **2007 грн;**

4) **максимальна сума допомоги на дітей, батьки яких ухиляються від сплати аліментів:**

- віком до 6 років - **849,50 грн;**
- віком від 6 до 18 років - **1059 грн;**

5) **максимальний розмір допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування:**

- віком до 6 років - **3398 грн;**
- віком від 6 до 18 років - **4236 грн;**

6) **допомога особі, яка доглядає за хворою дитиною - 1564 грн;**

7) **максимальний розмір державної соціальної допомоги на дітей - сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування:**

- віком до 6 років - **3398 грн;**
- віком від 6 до 18 років - **1059 грн;**
- віком від 18 до 23 років (якщо дитина навчається на стаціонарі) - **4014 грн;**

Зростають з 1 липня 2019 р. і суми державних соціальних допомог, які виплачують особам з інвалідністю з дитинства відповідних груп, а також на дітей з інвалідністю.

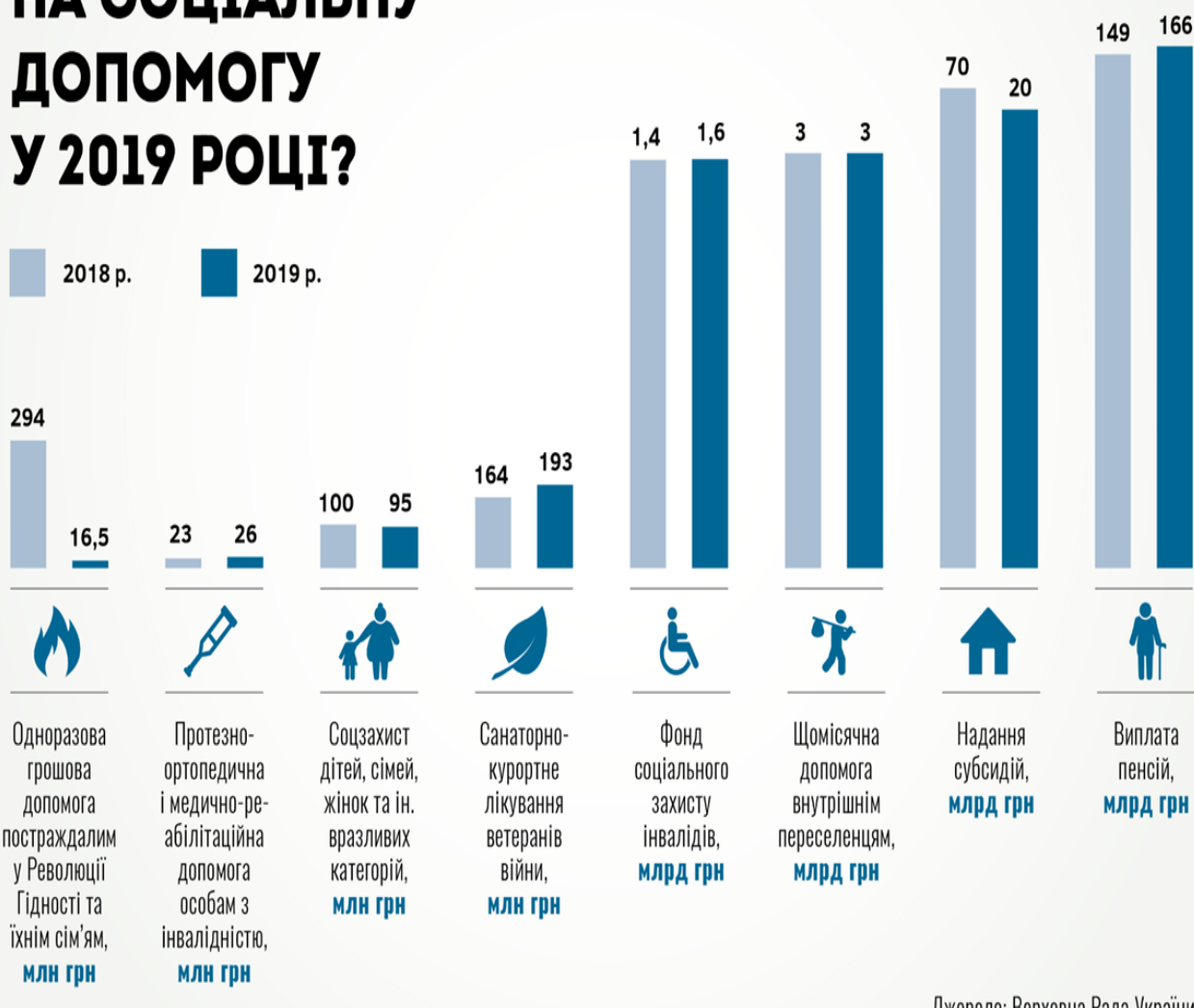
Державна допомога, яку виплачують при народженні дитини, не змінилася і становить **41280 грн (10320 грн - одноразова виплата і 860 грн - щомісячна упродовж 3-х років).**

Кабінет міністрів ухвалив рішення про створення Державної соціальної служби – спеціального органу, який контролюватиме надання державної допомоги українцям. За задумом уряду, це покращить ефективність соціального захисту. Дата запуску служби ще невідома, а от суми виплат – затверджені у

держбюджеті. Що зміниться в отриманні соціальної допомоги 2019 року за інформацією Центру громадського моніторингу та контролю.

СКІЛЬКИ ДЕРЖАВА ВИТРАТИТЬ НА СОЦІАЛЬНУ ДОПОМОГУ У 2019 РОЦІ?

Центр громадського моніторингу та контролю

Джерело: Верховна Рада України

Дитячі виплати в Україні зростають.

У 2019 році допомога на дітей, що залежить від прожиткового мінімуму, автоматично зросте. Так, мінімальний розмір виплат на вагітність і пологи збільшиться на 90 грн – до 2207,1 грн. Допомога матерям-одиначкам на дітей до 6 років зросте з 1 626 до 1779 грн. На дітей віком від 6 до 18 років – з 2027 грн до 2218 грн. Згідно зі статистикою, щомісяця така підтримка надходить близько 431 тисячі дітей.

Також більше отримуватимуть діти під опікою: віком до 6 років – 3252 грн

замість 3118 грн, а віком від 6 до 18 років – 4054 грн замість 3888 грн. Сьогодні це майже 48 тисяч дітей⁵⁶.

Водночас фінансова допомога при народженні дитини не зміниться. Вона, як і раніше, становитиме 41280 грн (10320 грн – одразу і по 860 грн щомісяця протягом 3 років). Але на додаток до неї батьки отримуватимуть "Паунок малюка" вартістю 5000 грн.

Паунок міститиме пелюшки, одяг, іграшки, косметичні засоби для догляду за дитиною тощо. В уряді прогнозують, що наступного року таку допомогу отримають близько 360 тисяч сімей.

З'явиться нова соціальна допомога

Наступного року **державну підтримку отримуватимуть батьки, чії діти мають тяжкі захворювання або вади в розвитку.** Місячний обсяг виплат дорівнюватиме прожитковому мінімуму для осіб, які втратили працездатність. Таким чином, з 1 січня соцдопомога становитиме 1497 грн, з 1 липня 2019 року – 1564 грн, а з 1 грудня 2019 року – 1638 грн.

Виплати призначатимуться батькам дітей, які страждають тяжкими перинатальними ураженнями нервової системи, тяжкими вродженими вадами розвитку, рідкісними орфанними захворювання, мають онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади або ж інсулінозалежну форму діабету (I типу), гострі чи хронічні захворювання нирок IV ступеня.

Крім того, оформити соцдопомогу можна буде, якщо дитина отримала тяжку травму, потребує трансплантації органу чи паліативної допомоги. У Кабміні підраховали, що по таку підтримку можуть звернутися близько 16,4 тисяч осіб.

У Міністерстві соціальної політики запевняють, що всі, хто потребують державної допомоги, гарантовано отримають її у 2019 році.

Допомога одиноким матерям у 2019 році

Право на допомогу на дітей одиноким матерям мають одинокі матері (які не перебувають у шлюбі), одинокі усиновлювачі, якщо у свідоцтві про народження дитини або документі про народження дитини, виданому компетентними органами іноземної держави, за умови його легалізації в установленому законодавством порядку (рішенні про усиновлення дитини), відсутній запис про батька (матір) або запис про батька (матір) проведено в установленому порядку органом державної реєстрації актів цивільного стану за вказівкою матері (батька, усиновлювача) дитини.

Хто має право на отримання допомоги матері-одиначки

Відповідно до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» право на фінансову підтримку дитини у 2019 році мають:

- одинокі матері (які не перебувають у шлюбі), одинокі усиновлювачі, якщо у свідоцтві про народження дитини або документі про народження (усиновлення), виданому компетентними органами іноземної держави, за умови його легалізації в установленому законодавством порядку, відсутній запис про

⁵⁶ https://minjust.gov.ua/m/str_20938

батька (матір) або запис про батька (матір) здійснено за вказівкою матері (батька, усиновителя) дитини

- мати (батько) дітей у разі смерті другого з батьків (за умови неотримання пенсії по втраті годувальника або соціальної пенсії)

Які умови призначення грошової допомоги одиноким матерям

Соціальна допомога матері-одиначки призначається за наявності витягу з РАГСу із зазначенням підстави внесення відомостей про батька дитини відповідно до абзацу першого частини першої статті 135 Сімейного кодексу України або при наявності свідоцтва про народження, виданого компетентним органом іноземної держави, в якому відсутні відомості про батька.

Чи має право жінка, яка не перебуває у шлюбі, на державну допомогу на дітей як одинока мати

Жінки, що мають дітей від чоловіка, з яким вони не перебували і не перебувають у зареєстрованому шлюбі, але з яким ведуть спільне господарство, разом проживають та виховують малечу, не мають права на отримання фінансової допомоги, встановленої на дитину одиноким матерям.

Чи зберігається за одинокою матір'ю (батьком) право на одержання допомоги при вступі в шлюб

Якщо одинока мати, одинокий батько, усиновитель, вдова або вдівець зареєстрували новий шлюб, за ними зберігається право на отримання державної грошової допомоги на дітей, які народилися або були усиновлені до шлюбу, за умови, що малюки не були усиновлені чоловіком (дружиною).

Чи виплачується матеріальна допомога матерям-одиначкам на дітей, які перебувають на повному державному забезпеченні

У разі перебування дітлахів на повному державному утриманні одинока мати втрачає право на отримання грошей. При цьому, якщо дитина, яка перебуває на повному державному утриманні в інтернаті під час літніх канікул перебуває вдома, мати-одиначка може розраховувати на грошові виплати за повні місяці перебування дитини вдома. Підставою для цього є довідка навчального закладу про те, що син або дочка в цей час не перебували на повному держутриманні.

Куди звертатися за призначенням допомоги матерям-одиначкам

Процедура оформлення соцдопомоги одиноким матерям здійснюється органами праці та соціального захисту населення за місцем проживання. Для отримання грошей за місцем фактичного проживання необхідно надати довідку про неотримання зазначеної допомоги за місцем реєстрації.

Які документи необхідні для оформлення грошової допомоги матерям-одиначкам у 2019 році

- заява про призначення допомоги
- копія свідоцтва про народження дитини
- довідка про доходи на кожного члена сім'ї
- копія рішення про усиновлення (тільки для усиновлювачів)
- довідка про реєстрацію місця проживання матері та дитини
- копія свідоцтва про смерть батька та довідка про неотримання на дітей пенсії по втраті годувальника та соціальної пенсії (для вдівців)

- декларація про доходи та майновий стан осіб, які звернулися за призначенням допомоги (заповнюється на підставі довідок про доходи кожного члена сім'ї за 6 місяців)

- виписка з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про державну реєстрацію народження дитини, із зазначенням підстави внесення відомостей про батька малюка відповідно до абзацу 1 частини 1 статті 135 Сімейного кодексу

- документ про народження дитини, виданий компетентним органом іноземної держави, в якому відсутні відомості про батька, за умови його легалізації в установленому законодавством порядку (для дітей, народжених за межами України)

Зверніть увагу, що з 30.11.2016 року для призначення держдопомоги на дітей одиноких батьків довідка про склад сім'ї не потрібна. Замість неї до УП та СЗН подається довідка про реєстрацію місця проживання матері та дитини.

Як жінці, яка народила дитину за кордоном, підтвердити статус одинокої матері

Якщо жінка, яка народила дитину за межами України не може подати документ, який підтверджує той факт, що вона є одинокою матір'ю, рішення про призначення їй допомоги на малечу приймається органом соцзахисту на підставі висновку про початкову оцінку потреб дитини та родини, наданого центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді із зазначенням інформації про факт проживання сина (дочки) з матір'ю, і свідоцтва про народження, легалізованого в Україні.

Як довго виплачується допомога матерям-одиначкам

Фінансове забезпечення на дітей одиноким матерям призначається з місяця подання повного комплексу документів та виплачується в установленому державою розмірі щомісяця до досягнення дитиною 18 років. У разі навчання дітей на денній формі в загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах I — IV рівня акредитації, виплати продовжуються до закінчення навчального закладу, але не довше ніж до досягнення дитиною 23 років.

Увага! Строк виплати грошової допомоги для одиноких батьків складає шість календарних місяців, тому, щоб не втратити кошти, кожні півроку допомогу треба переоформлювати.

В яких випадках припиняється виплата грошей одиноким матерям

- тимчасове працевлаштування дитини
- смерть одержувача допомоги або малечі
- позбавлення одинокої матері батьківських прав
- позбавлення отримувача допомоги волі за вироком суду
- вступ дитини в шлюб до досягнення нею 18-річного віку
- відібрання малюка без позбавлення матері (батька) батьківських прав
- тимчасове влаштування дитини на повне державне утримання
- скасування рішення про усиновлення або визнання його недійсним

- надання неповнолітнім дітям повної цивільної дієздатності

Який розмір допомоги на дітей одиноким матерям в 2019 році

Сума допомоги одиноким матерям розраховується виходячи з різниці між 100% прожиткового мінімуму, встановленого для дитини відповідного віку та середньомісячного сукупного доходу сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців. Таким чином, мати-одиначка у 2019 році може отримати максимальну суму грошової допомоги на дитину в розмірі:

Вік дитини	Максимальний розмір виплат одиноким матерям в 2019 році		
	www.lawportal.com.ua		
	01.01.2019 - 30.04.2019	01.05.2019 - 30.11.2019	01.12.2019 - 31.12.2019
до 6 років	1626	1699	1779
6-18 років	2027	2118	2218
18-23 роки	1921	2007	2102

Гроші призначається на кожну дитину окремо. Перерахунок розміру соціальної допомоги матерям-одиначкам при досягненні малюком певного віку здійснюється автоматично і не вимагає додаткового звернення одержувача коштів до органу соціального захисту населення.

Які пільги передбачені в Україні для одиноких матерів

Соціальне забезпечення. Матерям-одиначкам виплачується грошова допомога на дитину відповідно до ЗУ «Про державну допомогу сім'ям з дітьми». Працюючим жінкам надаються путівки до санаторіїв та будинків відпочинку безкоштовно або на пільгових умовах, а також надається матеріальна допомога. Крім іншого, жінкам, що самотужки виховують дітей, надається **тимчасова державна допомога**.

Гарантії трудового законодавства. Одинокій матері гарантується прийом на роботу і заборона на звільнення (ст. 184 Кодексу законів про працю); надається право працювати неповний робочий день (ст. 56 КЗпП); забороняється залучення до нічних, надурочних робіт, робіт у вихідні дні і направлення у відрядження (ст. 176 КЗпП) тощо.

Відпустка. Відповідно до ст. 19 Закону України «Про відпустки» одинокій матері, батьку надається щорічно додаткова оплачувана відпустка тривалістю 10 календарних днів (без урахування святкових і неробочих днів). Невикористану за попередні роки додаткову відпустку одинока мати може взяти в будь-який час, або ж у разі звільнення вона буде компенсована грошима. Крім того, їм даються щорічні відпустки у зручний для них час.

Пільги з оподаткування. Одинока мати (батько), вдова (вдівець) мають право на зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу, отриманого від одного роботодавця у вигляді заробітної плати, на суму податкової соціальної пільги, що дорівнює 150% суми пільги (у розрахунку на кожну дитину віком до 18

років).

Забезпечення житлом. Виходячи з норм ст. 45 Житлового кодексу матерям-одиначкам, які потребують поліпшення житлових умов, надається першочергове право на житлові приміщення. Також одинокі матері мають право на першочергове отримання квартир або садибних (одноквартирних) будинків із житлового фонду соціального призначення (ст. 12 ЗУ «Про житловий фонд соціального призначення»).

Зверніть увагу, що українським законодавством самотній батько (опікун) має ті ж права і пільги, що і самотня мама. Порядок отримання статусу тата-одинака і аналогічних пільг — такий самий, як і для жінок, що виховують дітей без батька.

Право на допомогу на дітей одиноким матерям (батькам) має мати (батько) дітей у разі смерті одного з батьків, які не одержують на них пенсію в разі втрати годувальника, соціальну пенсію або державну соціальну допомогу дитині померлого годувальника, передбачену Законом України "Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю"

Якщо одинока мати, одинокий усиновлювач, мати (батько) у разі смерті одного з батьків зареєстрували шлюб, то за ними зберігається право на отримання допомоги на дітей, які народилися чи були усиновлені до шлюбу, якщо такі діти не були усиновлені чоловіком (дружиною).

Жінка, яка має дітей від особи, з якою вона не перебувала і не перебуває в зареєстрованому шлюбі, але з якою вона веде спільне господарство, разом проживає і виховує дітей, права на одержання допомоги, встановленої на дітей одиноким матерям, не має.

Допомога на дітей одиноким матерям призначається за наявності витягу з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про державну реєстрацію народження дитини.

Допомога на дітей одиноким матерям надається у розмірі, що дорівнює різниці між 100 відсотками прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців.

Допомога виплачується до досягнення 18 років дитини, якщо діти навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних, а також вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації допомога призначається до досягнення ними 23 років.

Виплата допомоги на дітей одиноким матерям припиняється у разі:

- позбавлення отримувача допомоги батьківських прав;
- позбавлення отримувача допомоги волі за вироком суду;
- скасування рішення про усиновлення дитини або визнання його недійсним;
- реєстрації дитиною шлюбу до досягнення нею 18-річного віку;
- надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності у випадках, передбачених законом;
- смерті дитини;

- смерті отримувача допомоги.

Порядок призначення та виплати **допомоги на дітей, які страждають від тяжких захворювань, але яким не встановлена група інвалідності** визначений розділом V-Б Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми». Право на таку допомогу має один з батьків, усиновлювачів, опікун, піклувальник чи один з прийомних батьків, який постійно проживає та здійснює догляд за тяжко хворою дитиною. Перелік тяжких захворювань, що дає право на отримання допомоги визначається Постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 р. № 1161 «Про затвердження переліку тяжких захворювань, розладів, травм, станів, що дають право на одержання державної допомоги на дитину, якій не встановлено інвалідність». Для призначення допомоги зацікавлені особи звертаються до органу соціального захисту населення та повинні надати наступні документи: заяву, встановленого зразка, паспорт або інший документ, що посвідчує особу, свідоцтво про народження (для опікунів, піклувальників, прийомних батьків – документ, що підтверджує їх повноваження), довідка про захворювання дитини.

Допомога на дітей, які страждають від тяжких захворювань, але яким не встановлена група інвалідності виплачується щомісячно, не залежно від одержання інших видів соціальної допомоги у розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Важливе значення у державній підтримці сім'ї відіграє допомога малозабезпеченим сім'ям. Правове регулювання надання цієї допомоги здійснюється Законом України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 01.06.2000. Відповідно до вказаного закону малозабезпечена сім'я – це сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї⁵⁷. Прожитковий мінімум для сім'ї визначається залежно від складу сім'ї як сума прожиткових мінімумів для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення відповідно до Закону України "Про прожитковий мінімум". До складу сім'ї відповідно до ст.4 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» включаються чоловік, дружина; рідні, усиновлені та діти цих осіб віком до вісімнадцяти років, а також діти, які навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації до досягнення двадцяти трьох років і які не мають власних сімей; неодружені повнолітні діти, які визнані особами з інвалідністю з дитинства I та II груп або особами з інвалідністю I групи і проживають разом з батьками; непрацездатні батьки чоловіка та дружини, які проживають разом з ними і перебувають на їх утриманні у зв'язку з відсутністю власних доходів; особа, яка проживає разом з одинокою особою з інвалідністю I групи і здійснює догляд за нею; жінка та чоловік, які проживають однією сім'єю, не перебувають у шлюбі, але мають спільних дітей. При цьому до складу сім'ї включаються незалежно від місця проживання (перебування) або реєстрації діти, які навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних,

⁵⁷ Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>

вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації до досягнення двадцяти трьох років і не мають власних сімей. До складу сім'ї не включаються особи, які перебувають на повному державному утриманні.⁵⁸

Відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» у 2019 році фінансова підтримка надається сім'ям, які постійно проживають в Україні та мають середньомісячний сукупний дохід нижче встановленого прожиткового мінімуму. До того ж, враховується не тільки фінансовий, а й майновий стан сім'ї, зайнятість її працездатних членів та інші фактори.

Як розраховується дохід сім'ї при оформленні допомоги

Процедура обчислення середньомісячного заробітку родини здійснюється відповідно до Методики обчислення сукупного доходу сім'ї для всіх видів соціальної допомоги. Калькуляція відбувається на підставі довідки і декларації про доходи та майновий стан осіб, які звернулися за призначенням допомоги по малозабезпеченості. При цьому, при розрахунку враховується дохід наступних членів сім'ї:

- чоловіка, дружини
- рідних, усиновлених та підопічних дітей у віці до 18 років
- неодружених повнолітніх дітей, визнаних інвалідами з дитинства I та II групи або інвалідами I групи, які проживають разом з батьками
- дітей у віці до 23 років, які навчаються на денному відділенні в загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах I-IV рівня акредитації і не мають власних сімей (незалежно від місця проживання або реєстрації)
- непрацездатних батьків чоловіка і дружини, які проживають разом з ними і перебувають на їх утриманні через відсутність власних доходів
- жінок і чоловіків, які проживають однією сім'єю, не перебувають у шлюбі, але мають спільних дітей

Який дохід враховується при оформленні малозабезпеченості

Розрахунок грошових виплат малозабезпеченим сім'ям проводиться виходячи з сукупного доходу сімей (одержувачів державної соціальної допомоги), який складають:

- стипендії, пенсії, допомоги (крім одноразової частини), щомісячні компенсаційні виплати, а також допомога на навчання, безпосередньо отримана особою від підприємства, за винятком коштів, отриманих на умовах позики чи кредитів;
- всі види винагород, отримані штатними фотокореспондентами, літературними діячами, митцями та іншим особам з фонду авторського гонорару, а також винагороди, що виплачуються за публічне виконання творів;
- допомога з безробіття, отримані аліменти, доходи від здачі житлового приміщення (будинку) або інших будов у найм або в оренду, грошове забезпечення військовослужбовців (крім строковиків), натуральна оплата праці;

---

⁵⁸ Там само.

- суми, що виплачуються в порядку відшкодування шкоди, заподіяної працівникові за ушкодження його здоров'я під час виконання трудових обов'язків, допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю;

- нарахована заробітна плата (в т.ч. за понаднормову роботу, за роботу в святкові, неробочі, вихідні дні та за сумісництвом), премії, надбавки і доплати всіх видів;

- доходи від продажу нерухомості та автомобіля (крім грошей, використаних для лікування або усунення надзвичайної ситуації) — за умови документального підтвердження;

- грошові виплати, які мають систематичний характер (польове забезпечення, доплати за роз'їзний та рухомий характер роботи і т.д., крім коштів на відрядження);

- доходи від підприємницької діяльності та іншої незалежної професійної діяльності (в тому числі адвокатської, нотаріальної, творчої);

- заробіток учнів та студентів, які поєднують навчання з постійною роботою, а також фактичний заробіток осіб, які працювали у фізосіб;

- інші доходи, що підлягають оподаткуванню відповідно до законодавства.

Куди звертатися за призначенням грошової допомоги по малозабезпеченості

Оформленням соцдопомоги займається управління праці та соцзахисту населення за місцем реєстрації уповноваженого представника малозабезпеченої родини. У сільській місцевості, збором заяв з необхідними документами та їх подальшою передачею відповідним органам соціального захисту, займаються виконавчі органи сільських і селищних рад.

Чи може малозабезпечена сім'я оформити соціальну допомогу за місцем фактичного проживання

Відповідно до абзацу 1 пункту 4 Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям фінансова допомога може призначатися і виплачуватися за місцем фактичного проживання уповноваженого представника сім'ї (за умови подання довідок про склад сім'ї та про неотримання цієї допомоги в органах соцзахисту за місцем реєстрації). Рішення про призначення грошової допомоги приймається на підставі обстеження матеріально-побутових умов сім'ї, яке проводиться соціальними інспекторами соцзабезу, зі складанням акта за формою, затвердженою Мінсоцполітики.

Список документів для отримання допомоги малозабезпеченій сім'ї:

- заява
- довідка про склад сім'ї
- документ, що засвідчує особу
- довідка про наявність та розмір земельної ділянки (паю)
- довідка про безпосередню участь особи в антитерористичній операції
- декларація про доходи та майно (на підставі довідки про дохід кожного члена сім'ї)

Державна допомога по малозабезпеченості, субсидія на оплату послуг ЖКГ, сплачені членами сім'ї аліменти, а також грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, які беруть

безпосередню участь в АТО (ООС) в декларацію про доходи не включаються.

Для повторного призначення (переоформлення) допомоги по малозабезпеченості подається тільки заява і декларація про доходи та майно. Довідка про склад сім'ї поновлюється лише при зміні складу родини або в разі, коли між подачею заяви на наступний термін і припиненням виплат раніше призначеної соцдопомоги пройшло більше календарного місяця.

Який термін виплати грошової допомоги малозабезпеченим сім'ям

Грошова допомога по малозабезпеченості в 2019 надається терміном на **шість місяців**, після закінчення зазначеного періоду право на отримання допомоги має бути підтверджено. Одиноким особам, які досягли 65-річного віку і не мають інших джерел існування, фінансова допомога може бути призначена довічно.

Самотні, непрацевдатні (за результатами МСЕК) громадяни, які не мають інших джерел існування, мають право на одержання допомоги на термін визнання їх непрацевдатними. Такі ж умови при призначенні фіндопомоги по малозабезпеченості застосовуються до непрацевдатного подружжя в разі відсутності осіб, зобов'язаних їх утримувати.

В яких випадках сім'ї може бути відмовлено в матеріальній допомозі

У призначенні соціальної допомоги по малозабезпеченості може бути відмовлено, якщо:

- працевдатні члени малозабезпеченої родини не працюють, не служать, не вчаться за денною формою навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладах I-IV рівня акредитації протягом 3 місяців до звернення за допомогою.

Виняток становлять особи, визнані безробітними і які перебувають на обліку в центрі зайнятості; особи, які доглядають за дітьми до досягнення ними трирічного віку або за дітьми, що потребують додаткового догляду у зв'язку зі станом здоров'я, але не більше ніж до досягнення ними шестирічного віку; особи, які доглядають за інвалідами I групи або дітьми-інвалідами віком до 18 років, за інвалідами II групи внаслідок психічного розладу, а також за особами, які досягли 80-річного віку; фізособи, що надають соціальні послуги;

- хто-небудь з членів малозабезпеченої сім'ї протягом 12 місяців перед зверненням за допомогою здійснив купівлю земельної ділянки, квартири (будинку), автомобіля, будівельних матеріалів та інших товарів довгострокового вжитку на суму, яка на момент звернення перевищує 10-кратну величину прожиткового мінімуму для сім'ї;

- у власності чи володінні малозабезпеченої сім'ї є друга квартира або будинок (якщо загальна площа житла перевищує 21 кв. метр на одного члена родини та додатково 10,5 кв. метра на сім'ю) або більше одного транспортного засобу;

- при проведенні вибіркового обстеження матеріально-побутових умов сім'ї виявлені додаткові джерела для існування, не зазначені в декларації про доходи та майно;

Проте, навіть при наявності перерахованих вище обставин державна матеріальна допомога може бути призначена органом соцзахисту на підставі рішень районних держадміністрацій та виконавчих комітетів міських і районних у містах

рад або утворених ними комісій у випадках, якщо:

в складі сім'ї є інвалід;

неможливість отримання будь-яких джерел для існування пов'язана з тривалою хворобою одного або кількох членів сім'ї (допомога призначається на підставі обстеження матеріально-побутових умов сім'ї);

в малозабезпеченій багатодітній сім'ї виховуються троє або більше дітей віком до 18 років (якщо діти навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладах I-IV рівня акредитації, але не довше ніж до досягнення ними 23 років).

Коли припиняється виплата соціальної допомоги

Виплата раніше призначеної матеріальної допомоги по малозабезпеченості може бути припинена в ряді випадків, передбачених законом:

- приховані або навмисно подані недостовірні дані про доходи сім'ї та її майновий стан, що вплинули на встановлення права на соцдопомогу і визначення її розміру, в результаті чого були надміру виплачені кошти (фінансова допомога припиняється з місяця, в якому виявлено порушення)

- переїзд сім'ї та настання обставин, які унеможливають виплату грошей

- за заявою уповноваженого представника сім'ї (виплати припиняються на наступний місяць після подачі заяви)

Який розмір грошової допомоги малозабезпеченим сім'ям в 2019 році

Фінансова підтримка малозабезпечених здійснюється в розмірі, встановленому ЗУ «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям». Сума соціальної допомоги розраховується виходячи з різниці між прожитковим мінімумом для родини та її середньомісячним сукупним доходом, але **не може перевищувати 75% прожиткового мінімуму для сім'ї**.

Для дитини, що входить до складу малозабезпеченої сім'ї, рівень забезпечення прожиткового мінімуму збільшується на 10%, а для дітей-інвалідів, дитини одинокої матері (батька, усиновителя), дітей, у яких один або обоє батьків є інвалідами I або II групи, — на 20%. Крім того, державою передбачена доплата на кожную неповнолітню дитину, яка з 1 квітня 2015 року становить 250 гривень для дітей у віці до 13 років і 500 гривень для дітей від 13 до 18 років.

Калькулятор розрахунку допомоги малозабезпеченим сім'ям у 2019 році

Суми прожиткового мінімуму на 2019 рік встановлені Законом «Про Державний бюджет».

Соціальні та демографічні групи населення	Розмір прожиткового мінімуму на 2019 рік www.lawportal.com.ua		
	01.01.2019 - 30.04.2019	01.05.2019 - 30.11.2019	01.12.2019 - 31.12.2019
Діти до 6 років	1626	1699	1779
Діти у віці від 6 до 18 років	2027	2118	2218
Працездатні особи	1921	2007	2102
Непрацездатні особи	1497	1564	1638
Загальний показник	1853	1936	2027

За основу візьмемо сім'ю з 5 осіб: матір (інвалід), батько і троє дітей (2, 5 і 14 років).

Для визначення розміру соцдопомоги малозабезпеченим в першу чергу необхідно розрахувати прожитковий мінімум для сім'ї (величина ПМ на конкретну дату приведена в таблиці вище). Для цього береться прожитковий мінімум для кожного члена сім'ї і множиться на встановлений коефіцієнт, який, відповідно до ст. 9 ЗУ «Про державний бюджет України на 2019 рік» становить: для працездатних осіб — 21%, для дітей — 85%, для осіб, які втратили працездатність — 100 відсотків відповідного ПМ.

Виходячи з вищесказаного, гарантований мінімум на 2019 рік для розрахунку допомоги по малозабезпеченості наступний:

- для працездатних: з 1 січня – 403,41 грн., з 1 травня – 421,47 грн., з 1 грудня – 441,42 грн.
- для дітей до 6 років: з 1 січня – 1382,10 грн., з 1 травня – 1444,15 грн., з 1 грудня – 1512,12
- для дітей 6-18 років: з 1 січня – 1722,95 грн., з 1 травня – 1800,30 грн., з 1 грудня – 1885,30
- для непрацездатних: з 1 січня – 1497 грн., з 1 травня – 1564 грн., з 1 грудня – 1638 гривень

Значить гарантований мінімум для нашої сім'ї на період з 01.07.2019 по 30.11.2019 складе:

- для дитини 2 років ($1699 \times 85\%$) + 20% надбавка за інвалідність матері = 1732 грн. 98 коп.
- для дитини 5 років ($1699 \times 85\%$) + 20% надбавка за інвалідність матері = 1732 грн. 98 коп.
- для дитини 14 років ($2118 \times 85\%$) + 20% надбавка за інвалідність матері = 2160 грн. 36 коп.
- для працездатних осіб (в нашому випадку батько) 421 грн. 47 коп. ($2007 \times 21\%$)
- для непрацездатних (мати-інвалід) 1564 гривні

Розраховуємо прожитковий мінімум сім'ї: **421,47** (батько) + **1564** (мати) + **1732,98** (дитина 2 роки) + **1732,98** (дитина 5 років) + **2160,36** (дитина 14 років)

= 7611,79 гривень.

Обчислюємо фактичний середньомісячний дохід сім'ї відповідно до Методики, затвердженої Міністерством соціальної політики України. Для цього проводиться підсумовування всіх видів доходу, отриманих сім'єю за попередні півроку перед зверненням за допомогою. Отриману величину ділимо на 6 і, таким чином, визначаємо середньомісячний сукупний дохід родини.

Припустимо, зарібок батька за кожен з останніх шести місяців становив **4173 гривні**, матері — **1497 грн.** (пенсія з інвалідності). До того ж, на молодшого з дітей сім'я отримує щомісячну допомогу по народженню в розмірі **860 гривень**. Таким чином, середньомісячний бюджет сім'ї становить **6530 гривень**, що менше суми прожиткового мінімуму на сім'ю.

Визначаємо розмір соціальної допомоги малозабезпеченій сім'ї: **7611,79 грн. — 6530 грн. = 1081 гривня 79 копійок**. До того ж не варто забувати, що держава доплачує по 250 грн. на кожну дитину віком до 13 років і по 500 грн. на дітей від 13 до 18 років. Таким чином, сума допомоги по малозабезпеченості становить: **1081,79 грн. + 250 грн. + 250 грн. + 500 грн. = 2081 гривня 79 копійок**.

Максимальний розмір допомоги з урахуванням надбавок на кожну дитину, що входить до складу малозабезпеченої сім'ї, не може бути більшим за прожитковий мінімум для сім'ї.

До середньомісячного сукупного доходу сім'ї зараховують дохід усіх членів сім'ї з усіх джерел надходжень протягом шести місяців, що передують місяцю звернення за призначенням державної соціальної допомоги, крім допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування. До сукупного доходу сім'ї не враховується грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, які беруть безпосередню участь в антитерористичній операції, на час її проведення, безпосередню участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, на час здійснення зазначених заходів.

Заява про надання державної соціальної допомоги подається одним із членів сім'ї. Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 р. № 250. Призначення і виплата соціальної допомоги здійснюється структурними підрозділами з питань соціального захисту районних державних адміністрацій за місцем проживання уповноваженого представника малозабезпеченої сім'ї. Для призначення допомоги заявник має подати наступні документи: заяву, документ, що посвідчує особу, довідку про склад сім'ї, декларацію про доходи та майно, довідку про наявність та розмір земельної частки (паю).

Рішення про призначення соціальної допомоги або про відмову в її наданні приймається органом соціального захисту населення протягом десяти календарних днів. Державна соціальна допомога призначається на шість місяців.

Розмір державної соціальної допомоги визначається як різниця між прожитковим мінімумом для сім'ї та її середньомісячним сукупним доходом, який

обчислюється за методикою, встановленою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, але цей розмір не може бути більшим ніж 75 відсотків прожиткового мінімуму для сім'ї. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» до стабілізації економічного становища в Україні розмір державної соціальної допомоги визначається з урахуванням рівня забезпечення прожиткового мінімуму. Рівень забезпечення прожиткового мінімуму для різних категорій осіб, кожного разу визначаються законом про бюджет на відповідний рік.

Для кожної дитини (крім дитини з інвалідністю на 20 %), яка входить до складу малозабезпеченої сім'ї, рівень забезпечення прожиткового мінімуму збільшується на 10 відсотків.

Максимальний розмір державної соціальної допомоги з урахуванням збільшення її розміру на кожну дитину, яка входить до складу малозабезпеченої сім'ї, не може перевищувати прожитковий мінімум для сім'ї.

Державна соціальна допомога виплачується раз на місяць за місцем проживання уповноваженого представника сім'ї.

Державна соціальна допомога не призначається у випадках, коли:

1) працездатні члени малозабезпеченої сім'ї не працюють, не служать, не вчаться за денною формою навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації протягом трьох місяців, що передують місяцю звернення

2) за призначенням державної соціальної допомоги з'ясовано, що малозабезпечена сім'я має додаткові джерела для існування, а також хто-небудь із її складу протягом 12 місяців перед зверненням за наданням державної соціальної допомоги здійснив покупку або оплатив послуги на суму, яка на час звернення перевищує 10-кратну величину прожиткового мінімуму для сім'ї;

3) у власності чи володінні малозабезпеченої сім'ї є друга квартира (будинок) за умови, що загальна площа житла перевищує 21 квадратний метр на одного члена сім'ї та додатково 10,5 квадратного метра на сім'ю, чи більше одного автомобіля, транспортного засобу (механізму).

Законом України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» від 16 листопада 2000 року гарантується **особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю право на матеріальне забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України та їх соціальний захист шляхом встановлення державної соціальної допомоги на рівні прожиткового мінімуму. Право на державну соціальну допомогу мають особи з інвалідністю з дитинства і діти з інвалідністю віком до 18 років⁵⁹. У тому разі, якщо особа з інвалідністю з дитинства та дитина з інвалідністю мають право на державну соціальну допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» та**

⁵⁹ Закон України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю»// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14>

одночасно на пенсію чи соціальну допомогу відповідно до Закону України "Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю", то призначається за вибором заявника одна з вищевказаних допомог, але при цьому заявник зберігає право на отримання пенсії у зв'язку з втратою годувальника. Перелік медичних показань, що дають право на державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 р. № 889.

Державна соціальна допомога призначається у таких розмірах:

- 1) особам з інвалідністю з дитинства I групи - 100 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність,
- 2) особам з інвалідністю з дитинства II групи - 80 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність,
- 3) особам з інвалідністю з дитинства III групи - 60 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність,
- 4) на дітей з інвалідністю віком до 18 років - 70 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Розмір прожиткового мінімуму визначається відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум».

Ст. 3 Закону України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» передбачені розміри надбавок на догляд за особами з інвалідністю з дитинства та дітьми з інвалідністю. Розмір надбавки залежить від групи інвалідності, яка була встановлена особі. Так особам з інвалідністю з дитинства, віднесеним до підгрупи А I групи розмір надбавки дорівнює 75 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, віднесеним до підгрупи Б I групи - 50 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, одиноким особам з інвалідністю з дитинства II і III груп, які потребують постійного стороннього догляду, встановлюється надбавка на догляд за ними в розмірі 15 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Законом також визначені надбавка на догляд за дитиною з інвалідністю у наступних розмірах:

- 1) на дитину з інвалідністю підгрупи А віком до 6 років - прожиткового мінімуму для дітей віком до 6 років;
- 2) на дитину з інвалідністю підгрупи А віком від 6 до 18 років - прожиткового мінімуму для дітей віком від 6 до 18 років.
- 3) на дитину з інвалідністю іншої групи віком до 6 років - 50 відсотків прожиткового мінімуму для дітей віком до 6 років;
- 4) на дитину з інвалідністю іншої групи віком від 6 до 18 років - 50 відсотків прожиткового мінімуму для дітей віком від 6 до 18 років.

Надбавка на догляд за дитиною з інвалідністю призначається одному з батьків чи особі яка їх замінює, які фактично доглядають дитину.

Державна соціальна допомога особам з інвалідністю з дитинства призначається на весь час інвалідності, встановленої органами медико-соціальної

експертизи. На дітей з інвалідністю призначається соціальна допомога на строк відповідно до медичного висновку, але не більше як по місяць досягнення дитиною з інвалідністю 18-річного віку.

Зміна групи інвалідності є підставою для перегляду розміру допомоги.

Виплата державної соціальної допомоги зупиняється у випадку пропуску строку перегляду особою з інвалідністю з дитинства або дитиною з інвалідністю, а в разі визнання знову особою з інвалідністю або дитиною з інвалідністю виплата державної соціальної допомоги поновлюється з дня зупинення, але не більш як за один місяць. Якщо строк перегляду пропущено з поважної причини, виплата державної соціальної допомоги поновлюється з дня зупинення виплати, але не більш як за 3 роки, за умови, що за цей період її визнано особою з інвалідністю або дитиною з інвалідністю.

Заява для призначення державної соціальної допомоги подаються до органів соціального захисту за місцем проживання заявника. До заяви надаються наступні документи: документи про вік і місце проживання особи з інвалідністю з дитинства або дитини з інвалідністю, документи про місце проживання батьків, усиновителів, опікуна або піклувальника, який подав заяву, а також довідка медико-соціальної експертизи або медичний висновок, видані у встановленому порядку. Особа, яка здійснює фактичний догляд за дитиною з інвалідністю повинна подати довідку, що ніде не працює.

Строк розгляду заяви про призначення допомоги складає 10 днів. Виплата державної допомоги здійснюється щомісячно.

Таким чином, законодавством передбачені різні види допомог сім'я з дітьми, допомог на дітей, але, на жаль, розмір цих допомог не здатен забезпечити нормальне існування сім'ї, тому постає питання у доцільності такої кількості допомог. В цьому випадку варто звернутися до досвіду інших країн. Соціальне законодавство більшості європейських країн спрямовано на допомогу неповним сім'ям (одиноким матерям чи одиноким батькам), при цьому ця допомога виплачується до досягнення дитиною певного віку (10 років у Норвегії, 16 років у Великобританії), але таких підхід призводить до втрати професійних здібностей одиноких батьків і ускладнює їхнє працевлаштування після втрати права на соціальну допомогу.

Інший підхід до соціальної роботи існує у Швеції. Державна політика Швеції у сфері соціальної допомоги спрямована не лише на матеріальне забезпечення дітей, але і на підтримку професійного розвитку їх батьків. В цій країні діють різноманітні програми, спрямовані на створення робочих місць, на отримання освіти і перенавчання новим професіям, також існують і активно використовуються різноманітні форми поза сімейного догляду за дітьми (в першу чергу, це широка мережа дошкільних закладів, які працюють навіть вночі, фінансування яких майже на 97 % здійснюється державою). Окрім цього поширене використання гнучкого графіка роботи для працівників, які мають дітей, що надає можливість працюючим батькам проводити достатньо часу зі своїми дітьми.

Відрізняється наявністю широкої мережі шкільних і дошкільних закладів, дитячих центрів, молодіжних інформаційних центрів соціальне обслуговування Німеччини. Робота соціальних служб у Німеччині має два напрямки: 1) піклування

про дітей; 2) допомога батькам у їх вихованні⁶⁰.

На жаль соціальна політика нашої держави стосовно піклування, догляду за дітьми ґрунтується на прикладі соціальної роботи з дітьми у США, де не створюють програми для професійного розвитку батьків і не надають можливостей для поєднання батьківства і роботи, а позбавляють батьківських прав осіб, які не змогли забезпечити своїм дітям належного догляду і виховання, потім цих дітей передають до прийомних сімей, але в багатьох випадках прийомні батьки погоджуються на виховання чужих дітей лише заради отримання винагороди від держави.

Підтвердженням такої політики є прийнята Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 526-р⁶¹, в якій передбачено закриття закладів системи інституційного догляду та передача дітей у прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу. В той же час Стратегія не закріплює напрямків допомоги батькам у вихованні дітей та поєднання роботи і батьківства.

В наш час мережа дошкільних закладів постійно скорочується, а заробітна плата вихователя державного дитячого садочка не викликає бажання у молодих спеціалістів приходити на цю роботу. Не краща склалася ситуація і у середніх навчальних закладах. Так кількість шкіл скоротилася у порівнянні з 2014/15 роками у 2017/18 роках з 17604 до 16176.⁶²

Потребує вдосконалення і система позашкільної освіти. Більшість закладів позашкільної освіти є приватної форми власності, а заняття у цих закладах не в змозі оплатити всі батьки. Крім цього, найбільша кількість цих закладів розташована у великих містах, а у селах і селищах дуже відчувається нестача закладів позашкільної освіти. Станом на 01.01.2018 р. позашкільні заклади системи освіти відвідували майже 1 млн 240 тис. дітей (близько 40 % від загальної кількості дітей шкільного віку).⁶³

Як бачимо, більша кількість дітей позбавлена можливості займатися у гуртках самодіяльності, та у вільний від навчання у школі час займається невідомо чим. Тому на сьогоднішній час держава надає батькам дуже сумнівний вибір – або бути гарними батьками, але не працювати, чи бути відповідальними працівниками, але занедбати власних дітей. Гарним прикладом вирішення цієї проблеми є соціальна робота у Швеції та Німеччині, яка спрямована і на професійний розвиток батьків і на створення широкої мережі різних закладів освіти, які фінансуються в основному за рахунок держави. Адже соціальна підтримка сім'ї повинна бути не милицями для

---

⁶⁰ Закордонний досвід соціального захисту дитинства// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://center-yf.ru/data/stat/zarubezhnyy-opyt-socialnoy-zashchity-detstva.php>

⁶¹ Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 526-р// <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-p>

⁶² Освіта в Україні: базові індикатори. Інформаційно-статистичний бюлетень результатів діяльності галузі освіти у 2017/2018 н. р. – К.: ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2018. – С. 9.

⁶³ Там само, С. 191.

безпомічного, а поштовхом для подальшого вдосконалення.

3. Соціальні допомоги особам, які не мають права на пенсію

Відповідно до статті 46 Конституції України кожний громадянин має право на соціальний захист у разі часткової, повної непрацездатності, а також у старості.

Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю» від 18.05.2004 № 1727-IV визначені правові засади надання цього виду соціальних допомог, а також порядок надання соціальної допомоги на догляд. Допомога особам, які не мають права на пенсію може призначатися не лише громадянам України, але і біженцям, іноземцям та особам без громадянства, які переселилися з інших держав на постійне проживання в Україну. Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю покликана надати хоча б мінімальне забезпечення особам, які з певних причин не були учасниками державної системи пенсійного і соціального страхування. Державна соціальна допомога може бути призначена у наступних випадках:

1) дитині (в тому числі дитині, народженій до спливу 10 місяців з дня смерті годувальника) померлого годувальника, який на день смерті не мав страхового стажу, необхідного для призначення пенсії для особи з інвалідністю III групи;

2) особі, яка досягла пенсійного віку (65 років), але не має права на пенсію у системі загальнодержавного пенсійного страхування. До досягнення зазначеного віку до осіб, які не мають права на пенсію, належать жінки 1960 року народження і старші після досягнення ними віку, зазначеного у ст. 1 Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю», а також самотні особи, які не мають працездатних родичів, зобов'язаних за законом їх утримувати;

3) особі, яка не одержує пенсію або соціальні виплати, що призначаються для відшкодування шкоди, заподіяної ушкодженням здоров'я на виробництві, передбачені Законом України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування";

4) особа, яка є малозабезпеченою, тобто її середньомісячний сукупний дохід за останні шість календарних місяців або два квартали, що передують місяцю звернення за призначенням допомоги, не перевищує прожитковий мінімум, визначений для осіб, які втратили працездатність (крім осіб з інвалідністю I групи та дітей померлого годувальника);

5) особі з інвалідністю I групи.

Державна соціальна допомога призначається на наступні періоди:

- особам, які досягли пенсійного віку та прирівняних до них – довічно;

- особам з інвалідністю – на весь час інвалідності, встановленої органами медико-соціальної експертизи;

- дитині померлого годувальника - до досягнення 18 років, але якщо така особа навчається у професійно-технічному чи вищому навчальному закладі, то до

досягнення 23 років, дітям-сиротам до досягнення 23 років незалежно від навчання.

У тому разі, якщо змінюється група інвалідності і це призводить до збільшення розміру допомоги, то з дня зміни групи, в іншому випадку – з місяця наступного після встановлення нової групи інвалідності. Якщо особа, яка не має права на пенсію, якій була призначена державна соціальна допомога або державна соціальна допомога на догляд, визнана особою з інвалідністю, виплата допомоги здійснюється в новому розмірі з дня встановлення їй інвалідності.

Розмір державної соціальної допомоги диференціюється залежно від групи інвалідності або присвоєних почесних звань та встановлюється, виходячи з розміру прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. Розмір прожиткового мінімуму визначається відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» та Закону про Державний бюджет на відповідний рік. Так **відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» з 1 січня 2019 року розмір прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність складає 1497 грн, з 1 липня – 1564 грн., з 1 грудня – 1638 грн⁶⁴.**

Розмір державної соціальної допомоги дорівнює:

- для осіб з інвалідністю I групи – 100 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, для осіб з інвалідністю II групи – 80 відсотків, для осіб з інвалідністю III групи – 60 відсотків;

- жінкам, яким присвоєно звання "Мати-героїня", на одну дитину померлого годувальника - 100 відсотків, на двох дітей - 120 відсотків, на трьох і більше дітей - 150 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

- священнослужителям, церковнослужителям та особам, які протягом не менше десяти років до введення в дію Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» займали виборні або за призначенням посади у релігійних організаціях, офіційно визнаних в Україні та легалізованих згідно з законодавством України, за наявності архівних документів відповідних державних органів та релігійних організацій або показань свідків, які підтверджують факт такої роботи, - 50 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

- особам, які досягли пенсійного віку та віку, передбаченого ст. 1 Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю» - 30 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державної соціальної допомоги на догляд, затверджений постановою КМУ від 02.04. 2005 року № 261.

Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державна соціальна допомога на догляд призначаються з дня звернення за допомогою. Якщо звернення за допомогою відбулося не пізніше трьох місяців з дня досягнення віку (чоловіками - 63 років, жінками - 58 років) або встановлення

⁶⁴ Закон України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» від 23.11.2018// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19>.

інвалідності, допомога призначається з дня досягнення чоловіками - 63 років, жінками - 58 років або визнання осіб інвалідами органами медико-соціальної експертизи.

Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державна соціальна допомога на догляд призначаються довічно особам, які досягли віку (чоловіки - 63 років, жінки - 58 років), а інвалідам - на весь час інвалідності, встановленої органами медико-соціальної експертизи.

У разі зміни групи інвалідності допомога в новому розмірі призначається інваліду з дня зміни групи інвалідності, якщо така зміна приводить до збільшення розміру, та з місяця, наступного за тим, у якому встановлена нова група інвалідності, - при зменшенні розміру допомоги.

Якщо особа, яка не має права на пенсію, якій була призначена державна соціальна допомога або державна соціальна допомога на догляд, визнана інвалідом, виплата допомоги здійснюється в новому розмірі з дня встановлення їй інвалідності.

Розмір державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам встановлюється виходячи з розміру прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність:

інвалідам I групи, жінкам, яким присвоєно звання "Мати-героїня", - 100 відсотків;

інвалідам II групи - 80 відсотків;

інвалідам III групи - 60 відсотків;

священнослужителям, церковнослужителям та особам, які протягом не менше десяти років до введення в дію Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" займали виборні або за призначенням посади у релігійних організаціях, офіційно визнаних в Україні та легалізованих згідно з законодавством України, за наявності архівних документів відповідних державних органів та релігійних організацій або показань свідків, які підтверджують факт такої роботи, - 50 відсотків;

особам, які досягли віку (чоловіки - 63 років, жінки - 58 років), - 30 відсотків.

Умови призначення та розмір державної соціальної допомоги на догляд.

Державна соціальна допомога на догляд призначається:

1) інвалідам війни з числа військовослужбовців та інших осіб, яким призначено пенсії по інвалідності відповідно до Закону України "Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб":

а) інвалідам I групи;

б) інвалідам II групи, які є самотніми та за висновком лікарсько-консультативної комісії потребують постійного стороннього догляду;

в) інвалідам III групи, які є самотніми та за висновком лікарсько-консультативної комісії потребують постійного стороннього догляду;

2) особам, які належать до інвалідів війни відповідно до статті 7 Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" та одержують пенсії за віком, по інвалідності або за вислугу років, крім зазначених у пункті 1:

а) інвалідам I групи;

б) інвалідам II і III груп, які є самотніми і за висновком лікарсько-консультативної комісії потребують постійного стороннього догляду;

3) особам, яким призначено пенсії за вислугу років відповідно до Закону України "Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб" і які є інвалідами I групи внаслідок причин, визначених у пункті "б" статті 16 зазначеного Закону, або є самотніми пенсіонерами і за висновком лікарсько-консультативної комісії потребують догляду;

4) самотнім малозабезпеченим особам, які за висновком лікарсько-консультативної комісії потребують постійного стороннього догляду і одержують пенсію за віком або за вислугу років чи по інвалідності (крім інвалідів I групи);

5) малозабезпеченим інвалідам I групи, які одержують пенсію за віком або за вислугу років чи по інвалідності (крім інвалідів, зазначених у пунктах 1 - 3).

Існують також умови за якими державна соціальна допомога на догляд не призначається.

Так, державна соціальна допомога на догляд не призначається:

особам, які одержують соціальні пенсії або надбавки до пенсії на догляд відповідно до законодавства, що діяло раніше;

інвалідам, яким призначено відшкодування витрат на догляд відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності".

У разі якщо особи, зазначені вище, мають право на державну соціальну допомогу на догляд з декількох підстав, державна соціальна допомога на догляд призначається їм з однієї підстави за їх вибором.

Державна соціальна допомога на догляд не виплачується в період, коли особа працює (крім інвалідів I групи) або перебуває на повному державному утриманні.

Призначення і виплата державної соціальної допомоги на догляд здійснюються в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

При цьому, слід зазначити, що Порядок призначення і виплата державної соціальної допомоги на догляд здійснюються також відповідно до вищевказаної постанови Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2005 р. N 261.

Державна соціальна допомога на догляд встановлюється:

1) особам, зазначеним у підпункті "а" пункту 1 і пункті 3 частини першої статті 7 згаданого вище Закону України „Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам" (із числа інвалідів I групи), - у розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

2) особам, зазначеним у підпункті "б" пункту 1 частини першої статті 7 вказаного Закону, - у розмірі 25 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

3) особам, зазначеним у підпункті "в" пункту 1, пунктах 2, 3 (із числа самотніх пенсіонерів), 4 і 5 частини першої статті 7 цього ж Закону, - у розмірі 15 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Одночасно інформуємо, що при визначенні розмірів державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам, та державної соціальної допомоги на догляд може застосовуватися рівень забезпечення прожиткового мінімуму, встановлений законом про Державний бюджет України на відповідний рік.

Законом України „Про Державний бюджет України на 2006 рік” рівень забезпечення прожиткового мінімуму (гарантований мінімум) для призначення допомоги відповідно до Закону України „Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам” на 2006 рік встановлено для працездатних осіб у сумі 110 гривень, непрацездатних осіб - 155 гривень, інвалідів - 165 гривень; розмір державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям не може бути більшим ніж 75 відсотків від рівня забезпечення прожиткового мінімуму для сім'ї.

Органи, які призначають державну соціальну допомогу.

Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державна соціальна допомога на догляд одиноким малозабезпеченим особам, які за висновком лікарсько-консультативної комісії потребують постійного стороннього догляду і одержують пенсію за віком або за вислугу років чи по інвалідності (крім інвалідів I групи) та малозабезпеченим інвалідам I групи, які одержують пенсію за віком або за вислугу років чи по інвалідності призначаються органами праці та соціального захисту населення.

Державна соціальна допомога на догляд інвалідам війни з числа військовослужбовців та інших осіб, яким призначено пенсії по інвалідності відповідно до Закону України "Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб":

а) інвалідам I групи;

б) інвалідам II групи, які є одинокими та за висновком лікарсько-консультативної комісії потребують постійного стороннього догляду;

в) інвалідам III групи, які є одинокими та за висновком лікарсько-консультативної комісії потребують постійного стороннього догляду;

особам, які належать до інвалідів війни відповідно до статті 7 Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" та одержують пенсії за віком, по інвалідності або за вислугу років:

а) інвалідам I групи;

б) інвалідам II і III груп, які є одинокими і за висновком лікарсько-консультативної комісії потребують постійного стороннього догляду;

особам, яким призначено пенсії за вислугу років відповідно до Закону України "Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб" і які є інвалідами I групи внаслідок причин, визначених у пункті "б" статті 16 зазначеного Закону, або є одинокими пенсіонерами і за висновком лікарсько-консультативної комісії потребують догляду, - органами, що призначають пенсії.

Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державна соціальна допомога на догляд виплачуються щомісячно за поточний місяць.

Державна соціальна допомога на догляд, виплачується незалежно від одержуваних ними інших видів допомоги, стипендій, аліментів або інших доходів.

Особам, які перебувають на повному державному утриманні у відповідній установі (закладі), виплачується 20 відсотків призначеного розміру державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам.

Одночасно з тим, слід відмітити, те, що суми державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державної соціальної допомоги на догляд, що призначені, але не витребувані своєчасно одержувачем, виплачуються за минулий час не більш як за 12 місяців перед зверненням за її одержанням.

Суми державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державної соціальної допомоги на догляд, не одержані своєчасно з вини органу, який призначає або виплачує відповідну допомогу, виплачуються за минулий час без обмеження будь-яким строком. При цьому виплата допомоги за минулий час здійснюється виходячи із прожиткового мінімуму, затвердженого на момент її виплати, з нарахуванням компенсації втрати частини доходів. Компенсація втрати частини допомоги у зв'язку з порушенням строків її виплати особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам здійснюється згідно із законом.

Також, зазначаємо, що у разі смерті одержувача державної соціальної допомоги особам, які здійснили його поховання, виплачується допомога на поховання в розмірі двомісячної суми державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам, встановленому на день смерті одержувача цієї допомоги.

Допомога на поховання, не витребувана своєчасно без поважних причин, виплачується не пізніше дванадцяти місяців після смерті одержувача державної соціальної допомоги.

Виплата державної соціальної допомоги і покриття витрат на її доставку здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України.

Також, не слід забувати про обов'язок одержувачів державної соціальної допомоги повідомляти про зміну умов, що впливають на її виплату.

Так, одержувачі державної соціальної допомоги зобов'язані повідомляти органи, що призначають державну соціальну допомогу, про обставини, що можуть вплинути на умови призначення державної соціальної допомоги та її виплату.

У разі невиконання цього обов'язку та одержання у зв'язку з цим зайвих сум державної соціальної допомоги одержувачі повинні відшкодувати органам, що призначають державну соціальну допомогу, надміру виплачені суми.

Крім того, необхідно зазначити, що суми державної соціальної допомоги, надміру виплачені одержувачу державної соціальної допомоги внаслідок зловживань з його боку (подання документів з неправдивими даними, неподання відомостей про зміну у складі сім'ї, про працевлаштування), стягуються на підставі рішень органів, що призначають державну соціальну допомогу.

Відрахування на підставі таких рішень провадиться в розмірі не більш як 20 відсотків розміру державної соціальної допомоги понад відрахування з інших підстав.

У всіх випадках звернення стягнень на розмір державної соціальної допомоги за одержувачем державної соціальної допомоги зберігається не менш як 50 відсотків належного розміру державної соціальної допомоги.

У разі припинення виплати державної соціальної допомоги (відновлення здоров'я тощо) до повного погашення заборгованості решта заборгованості стягується в судовому порядку.

Разом з тим, слід відмітити, що рішення органу, що призначає державну соціальну допомогу, може бути оскаржено в органі вищого рівня або у судовому порядку.

Посадові особи, винні у порушенні законодавства про державну соціальну допомогу, несуть відповідальність згідно із законом.

Крім того, норми Закону України „Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам” поширюються також на осіб, які одержують пенсію або державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам і за своїм бажанням можуть звернутися за призначенням державної соціальної допомоги відповідно до цього Закону замість пенсії чи державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам.

Соціальна пенсія, призначена відповідно до Закону України "Про пенсійне забезпечення", за бажанням особи виплачується органами Пенсійного фонду України до закінчення строку її призначення.

Право на державну соціальну допомогу на догляд мають:

1) особи з інвалідністю внаслідок війни з числа військовослужбовців та інших осіб, яким призначено пенсії по інвалідності відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» а саме: особи з інвалідністю I групи, особи з інвалідністю II та III групи, які є самотніми та за висновком лікарсько-консультативної комісії потребують постійного стороннього догляду;

2) особи, які належать до осіб з інвалідністю внаслідок війни відповідно до статті 7 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та одержують пенсії за віком, по інвалідності або за вислугу років, особи з інвалідністю II і III групи за умов, що вони є самотніми і за висновком лікарсько-консультативної комісії потребують постійного стороннього догляду;

3) особи, яким призначено пенсії за вислугу років відповідно до Закону України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб" і які є особами з інвалідністю I групи внаслідок причин, визначених у пункті "б" статті 16 зазначеного Закону, або є самотніми пенсіонерами і за висновком лікарсько-консультативної комісії потребують догляду;

4) самотні малозабезпечені особи, які за висновком лікарсько-консультативної комісії потребують постійного стороннього догляду і

одержують пенсію за віком або за вислугу років чи по інвалідності (крім осіб з інвалідністю I групи);

5) малозабезпечені особи з інвалідністю I групи, які одержують пенсію за віком або за вислугу років чи по інвалідності.

У разі якщо особа має право на державну соціальну допомогу на догляд з декількох підстав, державна соціальна допомога на догляд призначається їй з однієї підстави за її вибором.

Державна соціальна допомога на догляд не виплачується в період, коли особа працює (крім осіб з інвалідністю I групи) або перебуває на повному державному утриманні.

Розмір державної соціальної допомоги на догляд визначається у відсотках до прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність та залежить від встановленої групи інвалідності. Він може дорівнювати від 100 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність до 15 відсотків.

Як бачимо, розміри державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю і державної соціальної допомоги на догляд не можуть забезпечити нормального існування, а тим паче потрібного лікування.

Виходом з цієї ситуації, на думку В.Л. Костюка, є подальша гармонізація розміру прожиткового мінімуму із достатнім життєвим рівнем, що забезпечуватиме належний рівень та якість життя правомочних осіб, у тому числі узгодивши розміри прожиткового мінімуму для працездатних та непрацездатних осіб до вищого рівня.⁶⁵ Також важливою гарантією соціального захисту осіб, які не мають права на пенсію, осіб з інвалідністю та осіб, які отримують допомогу на догляд може стати збільшення кількості державних і комунальних будинків престарілих, а також їх належне фінансування, у яких ці особи змогли б гідно доживати свій вік.

Порядок виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю, допомоги на догляд визначений статтями 10 та 11 Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю», а також Постановою Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2005 р. № 261 «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю і державної соціальної допомоги на догляд».

Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю і державна соціальна допомога на догляд виплачуються щомісячно за поточний місяць.

Особам, які перебувають на повному державному утриманні у відповідній установі (закладі), виплачується 20 відсотків призначеного розміру державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю.

Суми державної соціальної допомоги особам, що призначені, але не витребувані своєчасно одержувачем, виплачуються за минулий час, але не більш як

⁶⁵ Костюк В.Л. Державні соціальні допомоги: поняття, ознаки, основні види та тенденції розвитку/В.Л. Костюк// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2017. - № 1(15). – С. 12.

за 12 місяців перед зверненням за її одержанням. В тому разі, якщо невиплата сталася з вини державних органів, то відповідна допомога виплачується за минулий час без обмеження строків. При цьому враховується розмір прожиткового мінімуму, який діяв на момент виплати допомоги.

Згідно з п. 10 Постанови Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2005 р. № 261 «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю і державної соціальної допомоги на догляд» для призначення соціальної допомоги необхідно подати наступні документи:

1) заява за формою, затвердженою наказом Мінсоцполітики (під час подання заяви пред'являється паспорт громадянина України, трудова книжка та довідка про присвоєння реєстраційного номера облікової картки платника податків (крім осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідному контролюючому органу і мають відмітку в паспорті);

2) декларація про доходи та майно (заповнюється на підставі довідок про доходи кожного члена сім'ї) за останні шість календарних місяців або два квартали, що передують місяцю звернення за призначенням допомоги, за формою, затвердженою наказом Мінсоцполітики (у разі потреби);

3) копія рішення суду про визнання особи недієздатною (для недієздатної особи);

4) копія рішення про призначення опікуна (для недієздатної особи, якій призначено опікуна);

5) копія документа, що підтверджує повноваження представника закладу, який виконує функції опікуна над особою (для недієздатної особи, опікуна якій не призначено);

6) копія довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, посвідчення біженця або посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту, посвідки на постійне проживання або посвідки на тимчасове проживання (у разі потреби);

7) копія довідки про реєстрацію місця проживання.

Для призначення соціальної допомоги дітям померлого годувальника додатково подаються:

1) копія свідоцтва про народження або паспорта громадянина України особи, якій призначається соціальна допомога, з пред'явленням оригіналу;

2) копія довідки (за наявності) про присвоєння реєстраційного номера облікової картки платника податків особи, якій призначається допомога (крім осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідному контролюючому органу і мають відмітку в паспорті), з пред'явленням оригіналу;

3) копії документів, що засвідчують родинні відносини члена сім'ї з померлим годувальником (за наявності);

4) копія свідоцтва про смерть годувальника або рішення суду про визнання його безвісно відсутнім чи оголошення померлим з пред'явленням оригіналу;

5) довідка загальноосвітнього навчального закладу системи загальної середньої освіти, професійно-технічного, вищого навчального закладу про те, що дитина навчається за денною формою навчання (у разі потреби)⁶⁶.

Документи подаються особисто або через представника, який повинен діяти на підставі нотаріально посвідченої довіреності.

Соціальна допомога призначається з дня звернення. Днем звернення вважається день подання заяви з усіма документами. В тому разі, якщо особа подала не всі документи, то їй надається строк до трьох місяців для того, щоб подати всі документи, і тоді днем призначення допомоги буде вважати день подання заяви про призначення допомоги.

Соціальна допомога дитині померлого годувальника призначається з дати, що настає за днем смерті годувальника, якщо особа звернулася за соціальною допомогою не пізніше 12 місяців з дня смерті годувальника.

Для визначення права на призначення соціальної допомоги та допомоги на догляд обчислюється середньомісячний сукупний дохід особи шляхом ділення середньомісячного сукупного доходу сім'ї на кількість членів сім'ї, які включаються до її складу. При цьому до складу сім'ї включаються: чоловік, дружина, неповнолітні діти, а також діти-студенти до досягнення 23 років, які не мають власних сімей, особи, які спільно проживають і ведуть спільне господарство, але шлюб між якими не зареєстровано. Необхідність обрахунку середньомісячного сукупного доходу виключається при призначенні допомоги особам з інвалідністю внаслідок війни.

У разі смерті одержувача державної соціальної допомоги особи, які здійснили його поховання, мають право на допомогу на поховання у розмірі двомісячної суми державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю, встановленому на день смерті одержувача цієї допомоги. Допомога на поховання виплачується не пізніше 12 місяців після смерті одержувача соціальної допомоги.

Контрольні питання

1. Назвіть причини та етапи становлення соціального захисту.
2. Дайте визначення поняття соціальної допомоги
3. Охарактеризуйте відмінності соціальної допомоги від соціального страхування.
4. Зазначте принципи надання соціальної допомоги.
5. Назвіть основні ознаки соціальної допомоги.
6. Надайте класифікацію соціальних допомог за різними критеріями.
7. Назвіть основні проблемні питання надання соціальної допомоги в Україні.
8. Назвіть види соціальних допомог сім'ям з дітьми.
9. Розкрийте порядок надання допомоги у зв'язку з вагітністю і пологами.
10. Охарактеризуйте допомогу при народженні дитини.

⁶⁶ Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю і державної соціальної допомоги на догляд: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2005 р. № 261// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2005-п>.

11. Який розмір допомоги виплачується при усиновленні дитини?
12. Чи мають право на допомогу на дітей їх опікуни та піклувальники?
13. Назвіть порядок надання допомоги на дітей одиноким матерям.
14. Розкрийте порядок надання допомоги на дітей, які страждають від тяжких захворювань, але яким не встановлена група інвалідності.
15. Запропонуйте способи вдосконалення існуючої системи соціальних допомог сім'ям з дітьми та одиноким батькам.
16. Назвіть види соціальних допомог, які призначаються особам, які не мають права на пенсію.
17. Хто має право на допомогу внаслідок смерті годувальника?
18. В яких випадках призначається допомога на догляд?
19. Які документи необхідно подати для призначення соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю?
20. Охарактеризуйте порядок надання соціальної допомоги.

ТЕМА 7. СОЦІАЛЬНІ ПІЛЬГИ І СОЦІАЛЬНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ

План

1. Поняття та ознаки соціальних пільг, їх класифікація
  - 1.1 Пільги на житлово-комунальні послуги
  - 1.2. Медико-реабілітаційні соціальні пільги
  - 1.3 Пільги у сфері транспортного обслуговування населення
  - 1.4 Соціально-трудова та соціально-побутова пільги
2. Соціальне обслуговування

1. Поняття та ознаки соціальних пільг, їх класифікація

В умовах формування ринкових механізмів найбільш поширеним та, до певної міри, універсальним юридичним засобом вирівнювання матеріального чи соціального статусу окремих груп населення вважається соціальна пільга. Проблема соціальних пільг як виду соціального забезпечення була і продовжує залишатись однією із найбільш дискусійних у галузевій теорії. Чималий інтерес викликає практичне застосування норм про задоволення соціальних потреб особи соціальними пільгами та зміст соціальних, правових та економічних державних гарантій при реалізації права особи на соціальну пільгу.

У галузевій літературі дослідження проблем соціальних пільг ведуться доволі неактивно, а їх результати відображені, здебільшого, у підручниках з права соціального забезпечення. Пільги у сфері пенсійного забезпечення розглянуто у дисертаційних дослідженнях. Щоправда, галузева теорія класифікує їх як спеціальне пенсійне забезпечення та визначає як складову інституту пенсійного забезпечення фізичних осіб. Всі інші види пільг у сфері соціального забезпечення позначають терміном «соціальні пільги» та обґрунтовують як відокремлений вид соціального забезпечення.

Чимало питань з означеної теми не отримало свого однозначного вирішення, а деякі з них не розглядались взагалі. Наприклад, не вироблено критеріїв відмежування соціальних від інших видів правових пільг, а також соціальних пільг від інших видів соціального забезпечення, що зумовлює невизначеність галузевої теорії та на практиці призводить до ототожнення їх з іншими суміжними поняттями.

Необхідним є комплексний аналіз правових ознак соціальної пільги, які визначають її юридичну своєрідність.

При спробі сформулювати поняття **соціальної пільги**, науковці обґрунтовують їх сутнісно-видові ознаки.

Першою ознакою як родового, так і видового характеру, називають те, що пільги спрямовуються на більш повне задоволення інтересів суб'єктів, полегшення умов їх життєдіяльності. Вважаємо, що таке формулювання правової ознаки не дозволяє акцентувати увагу на специфіці соціальних пільг як відокремленого виду соціального надання, позаяк вся система соціального забезпечення спрямована на

задоволення соціальних потреб громадян, які зазнали впливу соціального ризику. А отже, і пенсії, і соціальні допомоги, і соціальні послуги мають тотожну мету призначення.

Водночас кожен із окремих видів соціального забезпечення призначається та надається з конкретним цільовим спрямуванням, який характеризує його юридичну своєрідність. Так, метою пенсійного забезпечення є матеріальне утримання особи, а соціальної допомоги — матеріальна підтримка. Соціальна пільга надається з метою зменшити обсяг обов'язкових, пов'язаних із щоденними турботами, матеріальних витрат сім'ї як члена суспільства, а також соціально сприяти фізичним особам, які, зважаючи на особливий правовий статус, потребують допомоги суспільства у реалізації конституційних прав.

Обґрунтовуючи правову природу соціальної пільги як соціально-забезпечувальної, важливим є акцентувати увагу на суб'єктах і підставі виникнення відповідного права особи, адже правова пільга є комплексним правовим інститутом та предметом відносин різної галузевої приналежності: адміністративних, трудових тощо. Соціальні пільги задовольняють потреби осіб, які зазнали впливу соціального ризику.

У фаховій літературі розрізняють **соціальні потреби**, зумовлені загально-соціальними (суспільними), професійними та публічними соціальними ризиками. Відповідно різняться соціальні (надаються для життєзабезпечення громадян у зв'язку із зниженням рівня їх доходів нижче прожиткового мінімуму або втратою (зниженням) працездатності) та професійні (пов'язані зі службовим статусом особи чи видом її трудової діяльності) пільги.

Бачиться, що в сучасних умовах теорія професійних пільг може трактуватись дещо по-іншому. Розрізняємо два види професійних пільг. Перші є об'єктом правового впливу норм трудового права; пов'язані із виконанням трудової функції працівника або надаються йому відповідно до законодавства про працю чи колективного договору під час дії трудового договору (напр., використання щорічної відпустки у зручний для працівника час, переважне право залишення на роботі при скороченні чисельності або штату і т. ін.). Натомість іншу групу професійних пільг формують додаткові до законодавчо-передбачених видів соціального забезпечення соціальні пільги працівників або осіб, що припинили трудову діяльність, які зазнали впливу соціального ризику (підвищений розмір допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю). За правовою приналежністю друга група є соціально-забезпечувальною. Відповідно до актів колективного або індивідуального договірною характеру зобов'язаним суб'єктом щодо соціальних професійних пільг є роботодавець.

Чинне законодавство не містить визначення соціальних пільг, хоч сам термін вживається і в літературі, і в правових актах доволі часто. Загалом правова база, якою регулюються відносини забезпечення громадян державними пільгами, налічує понад 25 законів Верховної Ради України та актів Кабінету Міністрів України.

Спроба обґрунтувати юридичну природу пільг, визначити їх була зроблена науковцями різних галузевих дисциплін – трудового, цивільного, адміністративного, фінансового та інших правничих наук. Майже всі вони виходять з того, що

державними пільгами є повне або часткове звільнення громадян від виконання обов'язку чи надання їм додаткових прав.

Для характеристики соціальних пільг важливо виділити їх основні ознаки.

По-перше, пільги спрямовуються на більш повне задоволення інтересів суб'єктів, полегшення умов їх життєдіяльності. Метою встановлення пільг є соціальний захист, поліпшення становища окремих категорій громадян.

По-друге, вони є своєрідним відхиленням від єдиних положень нормативного характеру та виступають способом юридичної диференціації прав громадян, елементом їх спеціального правового статусу. Так, для певних категорій громадян встановлені правила, які полегшують вступ до навчальних закладів, гарантують безплатний проїзд у громадському транспорті, зменшують розмір оплати житлово-комунальних послуг тощо.

По-третє, соціальні пільги виступають правомірними винятками виконання особою обов'язків, передбачених законодавством.

І, по-четверте, вони закріплюються переважно у законах, якими визначаються особливості спеціального правового статусу певних категорій громадян.

Незважаючи навіть на ці єдині для всіх соціальних пільг ознаки, система їх є доволі неоднорідною.

Зазвичай пільги виділяють за їх галузевою належністю. Провідну роль за таким поділом відіграють пільги у сфері соціального захисту населення. Одні з них надаються громадянам, які з огляду на життєві обставини потребують особливої уваги до себе. За своєю природою ці пільги є частиною державної системи соціального забезпечення. Інший вид пільг і пов'язаний із службовим статусом особи чи видом її трудової діяльності. З урахуванням цих двох спрямувань державних пільг можна виділити соціальні та професійні пільги.

Зважаючи на правоможності суб'єкта, розрізняємо матеріальні та організаційні соціальні пільги. Матеріальними вважатимемо заходи, які полегшують матеріальне становище окремих категорій осіб, як результат того, що частину обов'язкових грошових витрат суспільство бере на себе. Відповідно до чинного законодавства матеріальними пільгами є: соціальна податкова пільга (сума, на яку платник податку з доходів фізичних осіб може зменшити суму свого загального місячного оподаткованого доходу, отримуваного з джерел на території України від одного працедавця у вигляді заробітної плати; (див. ст. 169 Податкового кодексу України); пільга на оплату житлово-комунальних послуг (звільнення або зменшення плати за житло та (або) комунальні послуги); право на безоплатне або пільгове придбання ліків тощо.

Другим видом соціальних пільг є організаційні. Такими є: першочергове забезпечення багатодітної сім'ї житлом із фонду соціального призначення; позаконкурсне зарахування у вищі навчальні заклади при одержанні позитивних оцінок.

Існування системи соціальної пільги матеріального характеру спонукало законодавців пропонувати їм альтернативу. Система зазначених пільг визнана соціально невинуватою і вкрай неефективною; вона поступово замінюється адресними соціальними допомогоюми нужденним. В Україні діє та впроваджується

Стратегія упорядкування системи надання пільг окремим категоріям громадян

Необхідність такого розмежування зумовлена науковою та законодавчою дискусією щодо доцільності збереження чи скасування державних пільг та визначення політики держави щодо їх забезпечення. Проблема полягає у тому, аби визначитись: збереження державних пільг є обов'язком чи правом держави щодо певних суб'єктів, яким такі пільги призначені? З цього приводу навіть було порушено справу, яку розглядав Конституційний Суд України про визнання неконституційними положення законів України «Про Державний бюджет на 2001 рік» та «Про деякі заходи щодо економії бюджетних коштів»⁶⁷. Вказаними законами призупинялась дія всіх пільг громадян. Можливо, саме розмежування пільг на соціальні та професійні дозволить обґрунтувати природу цих пільг та визначити роль держави щодо їх забезпечення.

Соціальними пільгами є ті, що надаються для життєзабезпечення громадян у зв'язку із зниженням рівня їх доходів нижче прожиткового мінімуму або втратою (зниженням) працездатності. Ці пільги належать до видів соціального забезпечення.

Правовою підставою надання громадянам соціальних пільг є:

- 1) настання соціального ризику за обставин, передбачених у законодавстві;
- 2) наявність у особи особливих заслуг перед державою, пов'язаних з такими публічними подіями державного чи міжнародного значення, як воєнні дії, техногенні катастрофи, стихійні лиха тощо.

Отже, **соціальна пільга** — це законодавче звільнення (повне чи часткове) особи від виконання нею свого обов'язку або надання їй додаткових прав при настанні соціального ризику чи за наявності у такої особи значних заслуг перед державою, пов'язаних з певними публічними подіями.

Соціальні пільги є додатковим видом соціального забезпечення; вони надаються незалежно від того, одержує особа пенсію, допомоги чи заробітну плату. Їх роль полягає у забезпеченні додаткової підтримки особам, у яких пенсія та заробітна плата є меншими від прожиткового мінімуму. Соціальні пільги спрямовані на реалізацію конституційного права кожного громадянина на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло.

Збереження соціальних пільг є обов'язком держави. Вона повинна забезпечити громадянам доходи не нижче від базового державного соціального стандарту — прожиткового мінімуму. Якщо ж сукупний дохід громадян перевищує вартісну величину прожиткового мінімуму, держава звільняється від такого обов'язку.

На відміну від соціальних, **професійними вважаються пільги**, які не залежать від настання соціального ризику і пов'язані з професійною діяльністю їх одержувачів. Вони надаються державою з метою матеріально-побутового забезпечення працівників окремих професій (наприклад, пільги військовослужбовцям, суддям, службовим особам органів внутрішніх справ,

⁶⁷ Рішення Конституційного Суду України від 20 березня 2002 р. № 5-рп/2002 у справі за конституційними поданнями 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 58, 60 Закону України «Про Державний бюджет України на 2001 рік» та Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пунктів 2, 3, 4, 5, 8, 9 ч. 1 ст. 58 Закону України «Про Державний бюджет України на 2001 рік» і підпункту 1 пункту 1 Закону України «Про деякі заходи щодо економії бюджетних коштів».

медичним працівникам тощо) та є додатковим стимулом, заохоченням таких працівників до належного виконання ними своїх трудових обов'язків або компенсацією за відповідні умови праці. Професійні пільги не є видом соціального забезпечення, а отже, не можуть бути предметом нашого розгляду. Збереження професійних пільг — це лише право держави, а не її обов'язок.

Як засвідчують розрахунки Ради з вивчення продуктивних сил Національної академії наук, право на пільги відповідно до законодавства мають: за соціальним статусом — 31 % населення; за професійною ознакою — 13,8 %⁶⁸.

Система соціальних пільг в Україні (у кількісному еквіваленті) є доволі розвиненою. Проте рівень соціальної захищеності населення все ще залишається недостатнім. До недоліків сучасної державної системи соціальних пільг можна віднести:

1) відсутність системного нормативно-правового акта, яким би комплексно визначались підстави, суб'єкти, види та механізм надання соціальних пільг;

2) недосконалість механізму надання пільг, оскільки реально ними можуть скористатися не всі, хто має на них право (наприклад, правом безоплатного проїзду міським транспортом користуються лише пенсіонери, які проживають у місті; натомість сільські жителі таку пільгу практично використовувати не можуть);

3) відсутність спеціальної системи моніторингу доходів сімей, а тому важко визначити тих осіб, яким забезпечення є найбільш необхідним;

4) підприємства та організації, на які покладається обов'язок надання пільг, не мають єдиної методики обчислення фактичної вартості окремих видів пільг та методики обліку наданих пільг. Відсутня також статистична звітність щодо фактичної вартості пільг та стану їх фінансування.

Усі соціальні пільги, передбачені чинним законодавством, поділяються на окремі види. При цьому критерії такого поділу є найрізноманітнішими.

Зокрема, диференціація соціальних пільг у законодавстві здійснюється за суб'єктами, яким вони надаються.

Реалізація права на соціальне забезпечення передбачає наявність двох сторін: особи — суб'єкта права на соціальне забезпечення та суб'єктів, покликаних забезпечити реалізацію цього права. Особливістю правоможного суб'єкта у правовідносинах забезпечення соціальними пільгами є те, що отримувачами соціальних пільг є фізичні особи, які вже мають право на той чи інший вид соціального забезпечення. В такому контексті пільга є додатковим видом забезпечення, який надається разом з основним та з метою підвищення його ефективності. Зокрема, суб'єктами права на соціальну пільгу є пенсіонери за віком, малозабезпечені сім'ї, діти-сироти, інваліди, незалежно від причини та групи інвалідності та ін.

Аналізуючи суб'єктний склад права на соціальну пільгу, у фаховій літературі неодноразово обговорювалось питання ефективності її надання. Недоліками існуючої в Україні пільгової системи називають: 1) недосконалість механізму надання пільг, оскільки реально ними користуються не всі, хто має на них право

⁶⁸ https://www.google.com/search?newwindow=1&ei=-MpnXdHlM-zHrgSw_oSYCA&q=Соціальні+допомоги+пільги

(наприклад, правом безоплатного проїзду міським транспортом користуються лише пенсіонери, які проживають у місті; натомість сільські жителі не користуються такою пільгою або ж користуються дуже рідко); 2) відсутність системи моніторингу доходів сімей, щоб визначати тих, кому забезпечення є найбільш необхідним⁶⁹. Чинна система державних соціальних пільг базується на категоріальному принципі визначення суб'єктів через приналежність до законодавчо визначеної соціальної групи. Зокрема, диференціація соціальних пільг у законодавстві здійснюється за суб'єктами, яким вони надаються. Передбачено надання пільг: ветеранам війни, ветеранам праці, багатодітним сім'ям, дітям сиротам, реабілітованим особам тощо. Ефективність системи державних соціальних пільг можна забезпечити через адресний (персональний) порядок їх надання.

Ще однією ознакою вважаємо те, що механізму надання соціальних пільг характерна відсутність зобов'язаного компетентного органу спеціальної правосуб'єктності. Забезпечення соціальними пільгами не пов'язане із діяльністю спеціально-створених, відокремлених державних органів чи організацій, соціальних служб; вони надаються суб'єктами, які зазвичай є основними у правовідносинах іншого виду: комунальними чи торговими юридичними особами, податковою інспекцією, органами праці та соціального захисту, робочими органами соціальних страхових фондів тощо.

Специфічною також є процедура реалізації права особи на соціальну пільгу. Вона не потребує окремого рішення компетентного органу про встановлення факту виникнення права на соціальне забезпечення та про призначення (надання) соціальної пільги. Так, право на пільговий проїзд підтверджується загальним документом за статусом певної групи населення (пенсійне посвідчення, військовий квиток тощо). У повсякденному житті особа самостійно реалізовує право на пільгу у необхідних для неї сферах суспільного життя.

Видовою особливістю відносин забезпечення соціальними пільгами вважаємо їх супровідний характер. Вони завжди виникають лише як додаткові до основних відносин будь-якої галузевої приналежності, залежно від сфери реалізації конкретного права особи. Так, відносини забезпечення соціальними пільгами накладаються на відносини соціального, медичного чи транспортного обслуговування, забезпечення житлово-комунальними послугами, сплатою податку, отримання особою соціальних чи будь-яких цивільно-правових послуг, вступу у навчальний заклад тощо.

Підсумовуючи наукове дослідження, вважаємо, що в сучасній галузевій теорії соціальні пільги є самостійним соціальним наданням із власними правовими особливостями. Сутнісними ознаками соціальних пільг як окремого виду соціального забезпечення є: мета та форма надання соціальних пільг; відсутність відокремленої процедури реалізації права на соціальну пільгу та зобов'язаного компетентного органу спеціальної правосуб'єктності; супровідний характер відносин забезпечення соціальними пільгами.

Таким чином, передбачено надання пільг: ветеранам війни; ветеранам праці;

---

⁶⁹ <https://smallpdf.com/uk/result#r=fc0dbc7c4af9a61c7cadfa758a1b3d53&t=pdf-to-word>

особам, які мають особливі заслуги перед державою; багатодітним сім'ям; особам, які постраждали від Чорнобильської катастрофи; дітям-сиротам; реабілітованим особам, пенсіонерам, інвалідам, дітям-інвалідам та ін.

1.1 Пільги на житлово-комунальні послуги

Житлово-комунальні послуги — це результат господарської діяльності, спрямованої на забезпечення умов проживання та перебування осіб у жилих і нежилых приміщеннях, будинках і спорудах, комплексах будинків і споруд відповідно до нормативів, норм, стандартів, порядків і правил (ст. 1 Закону України «Про житлово-комунальні послуги»).

Найбільш поширеною пільгою у сфері житлово-комунальних послуг є **звільнення або зменшення плати за житло та (або) комунальні послуги.**

Потрібно зазначити, що при наданні пільг щодо оплати за житло враховується не вся площа будинку (квартири), а лише в межах норми, яка є однаковою для всіх громадян: 21 кв.м опалювальної площі на кожну особу, яка постійно проживає у житловому приміщенні і має право на зниження оплати, та додатково 10,5 кв. м на сім'ю.

До комунальних послуг належать: водопостачання, включаючи постачання водою для господарсько-побутових потреб; гаряче водопостачання; користування тепловою енергією; вивезення побутових відходів; водовідведення, включаючи обслуговування вигрібних ям загального та особистого користування в садибах житлових будинків; газ, у тому числі зріджений, що використовується для опалення житлових приміщень, підігріву води в будинках, які не мають централізованого гарячого водопостачання; користування електроенергією.

Пільги щодо плати за користування електроенергією в гаражах, дачних будинках і на садових ділянках не надаються, за винятком тих випадків, коли споруди розташовані на присадибних ділянках за місцем проживання.

Порядок надання пільг окремим категоріям громадян з урахуванням середньомісячного сукупного доходу сім'ї, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 04.06.2015 № 389 визначає механізм реалізації права на отримання пільг з оплати послуг за користування житлом (квартирна плата, плата за послуги з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій), управління багатоквартирним будинком, комунальних послуг (централізоване постачання холодної води, централізоване постачання гарячої води, водовідведення, тепло- та електропостачання, природний газ (в тому числі послуги з транспортування, розподілу та постачання, централізоване опалення, вивезення побутових відходів), паливом, скрапленим газом, телефоном, послуг із встановлення квартирних телефонів залежно від середньомісячного сукупного доходу сім'ї осіб, які мають право на пільги згідно із законодавчими актами, а також підтвердження права на інші види пільг, які надаються з урахуванням доходу (безоплатне одержання ліків, лікарських засобів, імунобіологічних препаратів, виробів медичного призначення, зубопротезування тощо) відповідно до законодавства.

Дія цього Порядку поширюється на осіб, які мають право на пільги за соціальною ознакою згідно із Законами України:

1) “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” (особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, віднесені до категорії 3; дружини (чоловіки) та опікуни (на час опікунства) дітей померлих громадян з числа учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, віднесених до категорії 3, смерть яких пов’язана з Чорнобильською катастрофою; сім’ї, які мають дитину з інвалідністю, інвалідність якої пов’язана з наслідками Чорнобильської катастрофи; діти, потерпілі від Чорнобильської катастрофи; особи, які працювали з моменту аварії до 1 липня 1986 р. не менше ніж 14 календарних днів або не менше ніж три місяці протягом 1986-1987 років за межами зони відчуження на роботах з особливо шкідливими умовами праці (за радіаційним фактором), пов’язаними з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи, що виконувалися за урядовими завданнями);

2) “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” (учасники війни; особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною; вдови (вдівці) та батьки померлих осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною);

3) “Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні” (ветерани праці; особи, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною; вдови (вдівці) та батьки померлих осіб, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною);

4) “Про освіту” (пенсіонери, які раніше працювали педагогічними працівниками у сільській місцевості та селищах міського типу і проживають у них), Основами законодавства України про охорону здоров’я (пенсіонери, які раніше працювали медичними і фармацевтичними працівниками у сільській місцевості та селищах міського типу і проживають у таких населених пунктах);

5) “Про бібліотеки і бібліотечну справу” (пенсіонери, які раніше працювали у бібліотеках у сільській місцевості та селищах міського типу і проживають у них);

6) “Про захист рослин” (пенсіонери, які працювали у сфері захисту рослин у сільській місцевості і проживають там);

7) “Про жертви нацистських переслідувань” (колишні в’язні концентраційних таборів, гетто та інших місць примусового тримання в період Другої світової війни; особи, які були насильно вивезені на примусові роботи на територію Німеччини або її союзників, що перебували у стані війни з колишнім Союзом РСР, або на території окупованих Німеччиною інших держав; діти партизанів, підпільників, інших учасників боротьби з націонал-соціалістським режимом у тилу ворога, яких у зв’язку з патріотичною діяльністю їх батьків було піддано репресіям, фізичним розправам, гонінням; дружини (чоловіки) померлих жертв нацистських переслідувань, визнаних за життя особами з інвалідністю від загального захворювання, трудового каліцтва та з інших причин, які не одружилися вдруге);

8) “Про охорону дитинства” (багатодітні сім’ї, дитячі будинки сімейного типу та прийомні сім’ї, в яких не менше року проживають троє або більше дітей, сім’ї, в яких не менше року проживають троє і більше дітей, враховуючи тих, над якими встановлено опіку чи піклування);

9) “Про соціальний захист дітей війни”,

10) “Про культуру”(пенсіонери, які раніше працювали в державних та комунальних закладах культури, закладах освіти сфери культури у сільській місцевості і селищах міського типу і проживають у них),

11) Кодексом цивільного захисту України(батьки та члени сімей осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, які загинули (померли) або зникли безвісти під час виконання службових обов’язків; особи, звільнені із служби цивільного захисту за віком, через хворобу або за вислугою років та які стали особами з інвалідністю під час виконання службових обов’язків) (далі – пільговики).

Надання пільг на житлово-комунальні послуги у 2019 році

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 389 «Про затвердження Порядку надання пільг окремим категоріям громадян з урахуванням середньомісячного сукупного доходу сім’ї» надаються пільги окремим категоріям громадян з урахуванням середньомісячного сукупного доходу сім’ї

Дія цієї Постанови поширюється на осіб, які мають право на пільги за соціальною ознакою:

- учасників війни;
- дітей війни;
- багатодітних сімей;
- пенсіонерів, які раніше працювали педагогічними працівниками у сільській місцевості та селищах міського типу;
- пенсіонерів, які раніше працювали медичними і фармацевтичними працівниками у сільській місцевості та селищах міського типу;
- пенсіонерів, які раніше працювали у бібліотеках у сільській місцевості та селищах міського типу;
- пенсіонери, які раніше працювали в державних та комунальних закладах культури, закладах освіти сфери культури у сільській місцевості і селищах міського типу.

З 01 січня 2019 року розмір податкової соціальної пільги складає 2690 гривень.

Право на пільги з 01.01.2019 року протягом року набувають пільговики, якщо середньомісячний дохід сім’ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців не перевищує 2690 гривень.

Якщо до 01.01.2019 року пільговику було припинено надання пільг у зв’язку з перевищенням середньомісячного доходу сім’ї на одну особу суми 2470 гривень (розмір податкової соціальної пільги у 2018 році), то з 1 січня 2019 року пільговику буде поновлено пільги. Це можливо за умови, якщо його середньомісячний сукупний дохід не перевищує 2690 гривень та за адресою реєстрації пільговика не призначена житлова субсидія.

До відома: пільги на житлово-комунальні послуги особам з інвалідністю внаслідок війни, учасникам бойових дій, членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, ліквідаторам та потерпілим внаслідок аварії на ЧАЕС I та II категорії, ветеранам військової служби та органів внутрішніх справ та їх вдовам, особам з інвалідністю внаслідок військової служби надаються без урахування середньомісячного сукупного доходу сім’ї.

Пільги на оплату житлово-комунальних послуг

Пільги на оплату житлово-комунальних послуг надаються підприємствами та організаціями у безготівковій формі шляхом зменшення або звільнення від оплати за послуги, і обраховуються як знижка оплати за фактично спожитий обсяг пільгових послуг, але не більше встановлених норм споживання (за наявності засобів обліку), або за обсяг послуг, визначений за нормами споживання (за відсутності засобів обліку).

Споживач, який має право на встановлені законодавством пільги з оплати спожитих послуг, повідомляє у письмовій заяві підприємство або організацію про своє право на пільгу з посиланням на відповідний законодавчий акт.

При наданні пільг та здійсненні видатків з бюджету щодо їх виплати до членів сім'ї пільговика належать:

дружина (чоловік), їхні неповнолітні діти (до 18 років);

неодружені повнолітні діти, визнані особами з інвалідністю з дитинства I та II групи або особами з інвалідністю I групи;

особа, яка проживає разом з особою з інвалідністю війни I групи та доглядає за ним, за умови що особа з інвалідністю війни не перебуває у шлюбі;

непрацездатні батьки; особа, яка знаходиться під опікою або піклуванням громадянина, який має право на пільги, та проживає разом з ним.

Перелік пільгових категорій, які відшкодовуються у 2019 році за рахунок субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам відповідно до статті 102 Бюджетного кодексу України:

Закон України	Пільгова категорія	Код пільги в ЄДАРП	% знижки, НС - пільга надається на норму споживання/ БН - без норми спожив.	Д - пільга надається з врахування доходів/ БД- без врахування доходів
«Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»	Учасник бойових дій	1	75%, НС	БД
	Учасник бойових дій, в т. ч. яким виповнилося 85 років	1	100%, НС	БД
	Учасник війни	2	50%, НС	Д
	Особа з інвалідністю війни 1 групи	11	100%, НС	БД
	Особа з інвалідністю війни 2 групи	12	100%, НС	БД
	Особа з інвалідністю війни 3 групи	13	100%, НС	БД
	Член сім'ї загиблого (померлого) ветерана війни	3	50%, НС	Д

	Член сім'ї загиблого(померлого) ветерана війни з числа учасників антитерористичної операції та Революція Гідності (набрання чинності 24.02.2016)	3	50%, НС	БД
	Особа з особливими заслугами перед Батьківщиною	20	100%, БН	Д
	Батьки померлої особи з особливими заслугами	22	100%, БН	Д
	Вдова (вдівець) особи з особливими заслугами	23	100%, БН	Д
«Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та ін. громадян похилого віку в Україні»	Особа з особливими трудовими заслугами	30	100%, НС	Д
	Батьки померлої особи з особливими трудовими заслугами	32	100%, НС	Д
	Вдова (вдівець) особи з особливими трудовими заслугами	26	100%, НС	Д
«Про соціальний захист дітей війни»	Діти війни	15	25%, НС	Д
«Про жертви нацистських переслідувань»	Жертви нацистських переслідувань, ст. 6 (1)	120	75%, НС	Д
	Жертви нацистських переслідувань, ст. 6 (2) – особа з інвалідністю 1 гр.	121	100%, НС	Д
	Жертви нацистських переслідувань, ст. 6 (2) - особа з інвалідністю 2 гр.	122	100%, НС	Д
	Жертви нацистських переслідувань, ст. 6 (2) – особа з інвалідністю 3 гр.	123	100%, НС	Д
	Жертви нацистських переслідувань, ст. 6 (3)	124	50%, НС	Д
	Жертви нацистських переслідувань, ст. 6 (4)	125	50%, НС	Д
«Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні»	Реабілітована особа	100	50%, НС	БД

«Про охорону дитинства»	Багатодітна сім'я	35	50%, НС	Д
	Дитячий будинок сімейного типу	54	50%, НС	Д
	Приймочна сім'я	55	50%, НС	Д
	Сім'я опікуна (піклувальника)	56	50%, НС	Д
«Про статус та соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок ЧАЕС»	Опікун дітей померлого громадянина, смерть якого пов'язана з ЧАЕС (1 категорія)	60	50%, НС	БД
	Опікун дітей померлого громадянина, смерть якого пов'язана з ЧАЕС (2 категорія)	18	50%, НС	БД
	Опікун дітей померлого громадянина, смерть якого пов'язана з ЧАЕС (3 категорія)	19	50%, НС	Д
	Особа ЧАЕС – 1 категорія	61	50%, НС	БД
	Особа ЧАЕС – 2 категорія – ліквідатор	62	50%, НС	БД
	Особа ЧАЕС – 2 категорія – потерпілий	63	50%, НС	БД
	Дружина (чоловік) (ЧАЕС) померлого громадянина (1 категорія)	66	50%, НС	БД
	Дружина (чоловік) (ЧАЕС) померлого громадянина (2 категорія)	16	50%, НС	БД
	Дружина (чоловік) (ЧАЕС) померлого громадянина (3 категорія)	17	50%, НС	Д
	Дитина (ЧАЕС) з інвалідністю	69	50%, НС	Д
«Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ»	Ветеран військової служби	80	50%, НС	БД
	Вдова (вдівець) ветерана військової	81	50%, НС	БД
	Ветеран органів внутрішніх справ	90	50%, НС	БД
	Вдова (вдівець) ветерана органів внутрішніх справ	91	50%, НС	БД

служби, ветеранів внутрішніх справ і деяких інших осіб та їх соціальний захист»	Ветеран державної пожежної охорони	98	50%, НС	БД
	Вдова (вдівець) ветерана державної пожежної охорони	99	50%, НС	БД
	Ветеран Державної служби спеціального зв'язку	130	50%, НС	БД
	Вдова (вдівець) ветерана Державної служби спец. зв'язку	131	50%, НС	БД
	Ветеран служби цивільного захисту	37	50%, НС	БД
	Вдова(вдівець) ветерана служби цивільного захисту	38	50%, НС	БД
	Ветеран Державної кримінально-виконавчої служби	39	50%, НС	БД
	Вдова (вдівець) ветерана Державної кримінально-виконавчої служби	44	50%, НС	БД
	Ветеран податкової міліції	45	50%, НС	БД
	Вдова (вдівець) ветеран податкової міліції	46	50%, НС	БД
«Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації в Україні»	Батьки та члени сім'ї працівника Державної служби спеціального зв'язку, який загинув (помер), пропав безвісти або став особою з інвалідністю	132	50%, НС	БД
Кодекс Цивільного захисту України	Працівник служби цивільного захисту на пенсії	93	50%, НС	Д
	Батьки та члени сім'ї працівника служби цивільного захисту, який загинув (помер) або пропав безвісти	92	50%, НС	Д
«Про Службу безпеки України», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та	Військовослужбовець СБУ на пенсії	58	50%, НС	БД
	Вдова (вдівець) військовослужбовця, її (його) діти	85	50%, НС	БД
	Дружина (чоловік)	86	50%, НС	БД

членів їх сімей»	військовослужбовця, який пропав безвісти, її (його) діти			
	Батьки загиблого військовослужбовця	87	50%, НС	БД
	Особа з інвалідністю військової служби	3 88	50%, НС	БД

Надання пільг з урахуванням сукупного доходу сім'ї.

Постановою Кабінету Міністрів України від 04.06.2015 № 389 затверджено Порядок надання пільг окремим категоріям громадян з урахуванням середньомісячного сукупного доходу сім'ї.

До членів сім'ї пільговика належать (стаття 51 Бюджетного кодексу України):
дружина (чоловік), їхні неповнолітні діти (до 18 років);

неодружені повнолітні діти, визнані особами з інвалідністю з дитинства I та II групи або інвалідами I групи;

особа, яка проживає разом з особою з інвалідністю війни I групи та доглядає за ним, за умови що особа з інвалідністю війни не перебуває у шлюбі;

непрацездатні батьки;

особа, яка знаходиться під опікою або піклуванням громадянина, який має право на пільги, та проживає разом з ним.

У разі коли середньомісячний дохід сім'ї в розрахунку на одну особу не перевищує величину доходу, який дає право на податкову соціальну пільгу, пільговик має право на отримання пільг протягом шести місяців з місяця визначення відповідного права.

Дія цього Порядку поширюється на наступні категорії громадян (пільговиків, які повинні підтверджувати своє право на отримання пільги):	При цьому, залишається незмінним порядок надання пільг для:
<p>учасники війни; члени сім'ї загиблого(померлого) ветерана війни (за виключенням членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни з числа учасників антитерористичної операції та учасників Революції Гідності); особи з особливими заслугами перед Батьківщиною; батьки померлої особи з особливими заслугами; вдови (вдівець) особи з особливими заслугами; особи з особливими трудовими заслугами; батьки померлої особи з особливими трудовими заслугами; вдови (вдівець) особи з особливими трудовими заслугами; діти війни; жертви нацистських переслідувань, ст. 6 (1) - 6 (4); багатодітні сім'ї; дитячі будинки сімейного типу; прийомні сім'ї; сім'я опікуна (піклувальника);</p>	<p>учасників бойових дій; осіб з інвалідністю війни 1-3 груп; членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни з числа учасників антитерористичної операції та учасників Революції Гідності; реабілітованих осіб; опікунів дітей померлого громадянина, смерть якого пов'язана з ЧАЕС (1, 2 категорія); дружин (чоловіків) (ЧАЕС) померлого громадянина (1,2 категорії); постраждалих осіб внаслідок Чорнобильської катастрофи 1 та 2 категорій (ліквідатор та потерпілий); ветеранів військової служби; вдів (вдівців) ветерана військової; ветеранів органів внутрішніх справ;</p>

<p>Дія цього Порядку поширюється на наступні категорії громадян (пільговиків, які повинні підтверджувати своє право на отримання пільги):</p>	<p>При цьому, залишається незмінним порядок надання пільг для:</p>
<p>опікун дітей померлого громадянина, смерть якого пов'язана з ЧАЕС (3 категорія); дружина (чоловік) (ЧАЕС) померлого громадянина (3 категорії); дитина (ЧАЕС) з інвалідністю; працівник служби цивільного захисту на пенсії; батьки та члени сім'ї працівника служби цивільного захисту, який загинув (помер) або пропав безвісти;</p>	<p>вдів (вдівців) ветерана органів внутрішніх справ; ветеран державної пожежної охорони; вдів (вдівців) ветерана державної пожежної охорони; ветеранів Державної служби спеціального зв'язку; вдів (вдівців) державної служби спеціального зв'язку; ветеранів служби цивільного захисту; вдів (вдівців) ветерана служби цивільного захисту; ветеранів Державної кримінально-виконавчої служби; вдів (вдівців) ветерана Державної кримінально-виконавчої служби; ветеранів податкової міліції; вдів (вдівців) ветерана податкової міліції; батьків та членів сім'ї працівника Державної служби спеціального зв'язку, який загинув (помер), пропав безвісти або став особою з інвалідністю; військовослужбовців СБУ на пенсії; вдів (вдівців) військовослужбовця, її (його) діти; дружин (чоловіків) військовослужбовця, який пропав безвісти, її (його) діти; батьків загиблого військовослужбовця; осіб з інвалідністю військової служби.</p>

До сукупного доходу сім'ї пільговика включаються нараховані:

- пенсія;
- заробітна плата;
- грошове забезпечення;
- стипендія;

соціальна допомога (крім частини допомоги при народженні дитини, виплата якої здійснюється одноразово, частини допомоги при усиновленні дитини, виплата якої здійснюється одноразово, допомоги на поховання, одноразової допомоги, яка надається відповідно до законодавства або за рішеннями органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, підприємств, організацій незалежно від форми власності);

доходи від підприємницької діяльності

Для працевдатних осіб, у яких відсутні доходи	Для фізичних осіб - підприємців,
крім осіб, які навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх, вищих навчальних закладах, осіб, призваних на строкову військову службу), та фізичних осіб - підприємців, які обрали	які обрали спрощену систему оподаткування та є платниками єдиного податку другої групи, до сукупного доходу за кожний місяць враховується дохід на рівні двох прожиткових мінімумів (3200,0

Для працездатних осіб, у яких відсутні доходи	Для фізичних осіб - підприємців,
спрощену систему оподаткування та є платниками єдиного податку першої групи, до сукупного доходу за кожний місяць враховується дохід на рівні прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на відповідний місяць (1600,0 грн).	грн), установлених для працездатних осіб, для фізичних осіб - підприємців, які обрали спрощену систему оподаткування та є платниками єдиного податку третьої групи, - трьох прожиткових мінімумів (4800,0 грн), установлених для працездатних осіб

Відповідно до п. 169.4.1 Податкового кодексу України, податкова соціальна пільга застосовується до доходу, нарахованого на користь платника податку протягом звітного податкового місяця як заробітна плата (інші прирівняні до неї відповідно до законодавства виплати, компенсації та винагороди), якщо його розмір не перевищує суми, що дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4 та округленого до найближчих 10 гривень.

Прожитковий мінімум з розрахунку на одну особу для працездатних осіб станом на 01.01.2019 становить – 1853,0 грн.

Величина доходу, яка дає право на податкову соціальну пільгу у 2019 році становить – 2690 грн (1921,0 грн. x 1,4).

Для визначення права на отримання пільг по оплаті за житлово-комунальні послуги, громадянин повинен подати декларацію про доходи сім'ї пільговика, а також довідки про доходи свої та членів сім'ї (крім довідок про розмір пенсії та соціальної допомоги) за шість місяців, що передують місяцю звернення, або документи, що підтверджують відсутність доходів за такий період не пізніше вересня поточного року.

Для непрацюючих пільговиків, які отримують лише пенсію і соціальні допомоги, право на отримання пільги розраховується автоматично згідно інформації, отриманої від територіальних органів Пенсійного фонду України за результатами обміну електронними базами даних.

У разі коли середньомісячний дохід сім'ї в розрахунку на одну особу не перевищує величину доходу, який дає право на податкову соціальну пільгу, пільговик має право на отримання пільг протягом шести місяців з місяця визначення відповідного права, а у разі визначення права у липні - вересні 2015 року – протягом шести місяців починаючи з 1 липня 2015 року. Після закінчення шести місяців структурний підрозділ з питань соціального захисту населення визначає право пільговика на отримання пільг на наступний період.

Пільговики, які відповідно до рівня доходів втратять право на пільги, можуть звернутися до управління соціального захисту населення за оформленням житлової субсидії. Таким громадянам субсидія оформлюється у першочерговому порядку. Органи соціального захисту населення мають право робити запити та безоплатно отримувати від територіальних органів ДФС, інших органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для перевірки достовірності даних, отриманих від пільговиків.

Надання пільг припиняється:

- якщо пільговиком приховано або навмисно подано недостовірні дані про доходи будь-кого із членів сім'ї пільговика, що вплинуло на визначення права на пільги;

- місяця, в якому виявлено порушення;

- за заявою пільговика - з місяця, що настає за місяцем її подання, якщо інше не обумовлено заявою.

Повністю від оплати за житло та комунальні послуги незалежно від форми власності житлового фонду, а також від плати за користування позавідомчою охоронною сигналізацією житла звільняються особи, які мають особливі заслуги перед державою, а також члени їхніх сімей, які проживають спільно з ними. Зазначена пільга зберігається за дружиною (чоловіком), батьками померлих Героїв Радянського Союзу; повних кавалерів ордена Слави; нагороджених чотирма і більше медалями «За відвагу»; Героїв Соціалістичної Праці та повних кавалерів ордена Трудової Слави, незалежно від часу їх смерті.

Правом на зниження плати за користування житлом чи комунальними послугами користуються: 1) інваліди війни — у розмірі 100 % вартості оплати за користування житлом чи комунальними послугами; 2) учасники бойових дій та особи, які прирівняні до них, — 75 %; 3) учасники війни та особи, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» — 50 %.

Сім'ям інвалідів війни, учасників бойових дій та осіб, які прирівнюються до них, — 75 %; сім'ям учасників війни та осіб, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», у складі яких є лише непрацездатні особи, надається відповідна знижка (100 % , 75 % , 50 %) за користування газом для опалювання житла на подвійний розмір нормативної опалювальної площі — 42 кв. м на кожну особу, яка має право на знижку, та 21 кв. м на сім'ю.

Оплата за житло та комунальні послуги знижується на 50 % також: 1) реабілітованим громадянам; 2) громадянам, які належать до I та II категорій постраждалих від Чорнобильської катастрофи; 3) дружині (чоловікові) померлих громадян (які належать до категорії постраждалих від катастрофи); 4) дружині (чоловікові) померлих громадян з числа учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, які належать до III категорії, смерть яких пов'язана з Чорнобильською катастрофою; 5) опікуну (на час опікунства) дітей померлих громадян, які належать до I, II, III категорій постраждалих від Чорнобильської катастрофи); 6) дітям-інвалідам, інвалідність яких пов'язана з Чорнобильською катастрофою.

Громадяни, які належать до III і IV категорій постраждалих від Чорнобильської катастрофи, мають право на відшкодування 50 % вартості палива, придбаного в межах встановлених норм, якщо вони проживають у будинках, що не мають центрального опалення, на час постійного проживання або постійної роботи (навчання) у зоні посиленого радіоекологічного контролю.

Пільги при оплаті за користування житлом та комунальними послугами іншим

категоріям громадян (наприклад, інвалідам загального захворювання) законодавством не передбачені, але органи місцевого самоврядування можуть надавати додаткові пільги малозабезпеченим верствам населення за рахунок коштів місцевих бюджетів.

Ще однією пільгою, яка надається у сфері житлово-комунальних послуг, є **першочергове або позачергове забезпечення житлом осіб, які потребують поліпшення житлових умов.**

Підстави для визначення громадян, які потребують поліпшення житлових умов, передбачені ст. 34 Житлового кодексу Української РСР. Тут, зокрема, встановлено, що правом позачергового забезпечення житлом користуються інваліди війни та особи, на яких поширюється Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Таким самим правом користуються громадяни, які належать до I та II категорій постраждалих від Чорнобильської катастрофи. Крім загальних підстав для цієї категорії громадян, правовою підставою потреби поліпшення житлових умов є забезпечення їх житлом нижче рівня середнього забезпечення громадян у відповідному населеному пункті, або проживання у комунальних квартирах (п. 10 ст. 20, п. 1 ст. 21 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»).

Особам, які перенесли променеву хворобу будь-якого ступеня або стали інвалідами внаслідок Чорнобильської катастрофи; сім'ям, що втратили годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи або мають дитину-інваліда, інвалідність якої є наслідком цієї катастрофи надається додаткова житлова площа у вигляді окремої кімнати. Відсутність окремої кімнати є підставою для взяття такої сім'ї на квартирний облік. Порядок надання додаткової жилої площі особам, які внаслідок Чорнобильської катастрофи, перенесли променеву хворобу будь-якого ступеня або стали інвалідами, дітям-інвалідам, які потребують особливого догляду, та сім'ям, що втратили годувальника з числа осіб, які належать до I категорії, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 31 грудня 1996 р. (№ 1589).

Якщо особа (сім'я) виявляє бажання залишити за собою займане приватизоване житло, їй надається інше житло, але площею, що не є більшою за різницю між загальною площею житла, на яке має право ця особа (сім'я), і тим, яке вона займає фактично.

Першочергово забезпечуються житлом учасники бойових дій та особи, прирівняні до них; учасники війни; ветерани військової служби; інваліди з дитинства I та II груп, які мають захворювання, наведені у переліку захворювань, затвердженому Міністерством охорони здоров'я України.

Правом першочергового поліпшення житлових умов із наданням при цьому додаткової жилої площі до 20 кв. м користуються особи, які мають особливі заслуги перед державою. Пільгою щодо поліпшення житлових умов особа (сім'я) може скористатись тільки один раз.

Наступним видом житлово-комунальних пільг є **надання бюджетних кредитів та позик на індивідуальне житлове будівництво.**

За чинним законодавством правом для одержання позики на індивідуальне

житлове будівництво, реконструкцію або капітальний ремонт жилих будинків і подвірних будівель, приєднання їх до інженерних мереж, комунікацій, а також позики на будівництво або придбання дачних будинків і благоустрій садових ділянок з погашенням її протягом 10 років, починаючи з п'ятого року після закінчення будівництва, мають інваліди війни, учасники війни, учасники бойових дій та особи, що прирівнюються до них.

Право одержання безпроцентної позики на індивідуальне житлове будівництво з погашенням 50 % (25 %) позики за рахунок Державного бюджету, а також безпроцентної позики для будівництва садових будинків та благоустрою садових ділянок, будівництва індивідуальних гаражів незалежно від того, кому з членів сім'ї відведено земельну ділянку, мають громадяни I та II категорій постраждалих від Чорнобильської катастрофи.

Безпроцентна позика для індивідуального житлового будівництва надається також громадянам, які належать до III категорії постраждалих від аварії на ЧАЕС.

Особи, які мають особливі заслуги перед державою, та особи, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», користуються пільгою щодо безкоштовного капітального ремонту жилих будинків (квартир), які є їх власністю, або їм компенсують витрати на його проведення при виконанні ремонтних робіт власними силами відповідно до Положення про систему технічного обслуговування, ремонту та реконструкції.

Субсидія розраховується, виходячи з соціальних норм та нормативів користування житлово-комунальними послугами (відповідно до Постанови КМУ «Про встановлення державних соціальних стандартів у сфері ЖКО.

Соціальна норма житла

Соціальна норма житла для оплати користування житлом/утримання житла складає 13,65 кв. метра загальної площі на одну особу та додатково 35,22 кв. метра на домогосподарство, громадянам, які мають пільги - 21 кв. метр на одну особу та додатково 10,5 кв. метрів на сім'ю

1. Соціальна норма житла на опалення

Соціальна норма житла для централізованого та індивідуального опалення незалежно від джерела та виду енергії складає 13,65 кв. метра опалюваної площі на одну особу та додатково 35,22 кв. метра на домогосподарство, громадянам, які мають пільги - 21 кв. метр на одну особу та додатково 10,5 кв. метрів на сім'ю, для сімей ветеранів війни, жертв нацистських переслідувань, що складаються лише з непрацевдатних осіб, у разі користування газопостачанням зазначена норма становить 42 кв. метри опалюваної площі на одну особу, яка має право на знижку плати, та додатково 21 кв. метр на сім'ю.

2. Соціальні нормативи користування житлово-комунальними послугами, щодо оплати яких держава надає пільги та встановлює субсидії:

2.1 У разі використання теплової енергії для централізованого опалення (теплопостачання) абонентами, житлові будинки яких обладнані будинковими та/або квартирними приладами обліку, - 0,0548 Гкал на 1 кв. метр опалюваної площі

на місяць в опалювальний період

2.2 Соціальні нормативи природного газу на індивідуальне опалення на 1 кв. метр опалюваної площі на місяць в опалювальний період - 5,5 куб. метра природного газу

2.3 Соціальні нормативи у разі використання електричної енергії для індивідуального опалення - 65 кВт·г на 1 кв. метр опалюваної площі на місяць в опалювальний період

Соціальні нормативи природного газу, електроенергії та інших видів палива на потреби опалення з урахуванням коригуючих коефіцієнтів

/п	Назва регіону, області, міста	Природний газ, куб. метрів		Електроенергія, кВт·год	
		індивідуальні житлові будинки	багатоквартирні житлові будинки	індивідуальні житлові будинки	багатоквартирні житлові будинки
.	Дніпропетровська	5,401	3,152	63,83	37,245

Якщо споживачів в установленому порядку відключили від централізованого теплопостачання і вони для обігріву приміщень в опалювальному сезоні використовують побутові електроприлади, то субсидія їм призначається виходячи із соціальних нормативів електроенергії для індивідуального опалення. Такі розрахунки здійснюються на підставі акта обстеження матеріально-побутових умов сім'ї та акта обстеження стану зовнішніх і внутрішньобудинкових електромереж на їх відповідність вимогам нормативно-правових актів.

Коригуючі коефіцієнти для розрахунку розміру витрат теплової енергії на потреби централізованого опалення

Назва регіону, міста	Коригуючий коефіцієнт	
	1-4-поверхові будівлі	будівлі на 5 і більше поверхів
Дніпропетровська	0,573	0,386

3. Соціальні нормативи води, водовідведення

Соціальні нормативи води та водовідведення складають:

- для централізованого постачання холодної води:
  - 2,4 куб. метра на одну особу на місяць - за наявності централізованого постачання гарячої води;
  - 4 куб. метри на одну особу на місяць - за відсутності централізованого постачання гарячої води;
- для централізованого постачання гарячої води:
  - 1,6 куб. метра на одну особу на місяць;
  - для централізованого водовідведення - 4 куб. метри на одну особу на місяць.

Якщо місцеві нормативи менші за соціальні, то:

- за наявності лічильників до розрахунку субсидії беруться соціальні нормативи;
- за відсутності лічильників до розрахунку субсидії беруться місцеві нормативи.

4. Соціальні нормативи газопостачання

Соціальні нормативи користування послугами з газопостачання складають:

- 4,4 куб. метрів на одну особу на місяць за наявності газової плити та централізованого гарячого водопостачання;
- 7,1 куб. метрів на одну особу на місяць за наявності газової плити в разі відсутності централізованого гарячого водопостачання та газового водонагрівача;
- 14 куб. метрів на одну особу на місяць за наявності газової плити та газового водонагрівача.

5. Соціальні нормативи електропостачання

Соціальні нормативи користування послугами з електропостачання в житлових приміщеннях складають (до 31 грудня 2017 р.):

- 130 кВт·г на місяць на особу і додатково 30 кВт·г на місяць на кожного іншого члена домогосподарства, але не більш як 250 кВт·г на місяць – для житлових приміщень, обладнаних стаціонарними електроплитами, за наявності централізованого постачання гарячої води;
- 150 кВт·г на місяць на одну особу і додатково 30 кВт·г на місяць на кожного іншого члена домогосподарства, але не більш як 270 кВт·г на місяць - для житлових приміщень, обладнаних стаціонарними електроплитами, за відсутності централізованого постачання гарячої води;
- 120 кВт·г на місяць на одну особу і додатково 30 кВт·г на місяць на кожного іншого члена домогосподарства, але не більш як 240 кВт·г на місяць - для житлових приміщень, не обладнаних стаціонарними електроплитами, за відсутності централізованого постачання гарячої води та газових водонагрівальних приладів;
- 30 кВт·г на місяць на одну особу - у селах і селищах міського типу для громадян, яким відповідно до законодавства держава забезпечує безоплатне освітлення житла;
- 90 кВт·г на місяць на одну особи і додатково 30 кВт·г на місяць на кожного іншого члена домогосподарства, але не більш як 210 кВт·г на місяць - у всіх інших житлових приміщеннях.

Соціальні нормативи користування послугами з електропостачання в житлових приміщеннях складають (з 1 січня 2018 р.):

- 110 кВт·г на місяць на особу і додатково 30 кВт·г на місяць на кожного іншого члена домогосподарства, але не більш як 230 кВт·г на місяць – для житлових приміщень, обладнаних стаціонарними електроплитами, за наявності централізованого постачання гарячої води;
- 130 кВт·г на місяць на одну особу і додатково 30 кВт·г на місяць на кожного іншого члена домогосподарства, але не більш як 250 кВт·г на місяць - для житлових приміщень, обладнаних стаціонарними електроплитами, за відсутності централізованого постачання гарячої води;

- 100 кВт·г на місяць на одну особу і додатково 30 кВт·г на місяць на кожного іншого члена домогосподарства, але не більш як 220 кВт·г на місяць - для житлових приміщень, не обладнаних стаціонарними електроплитами, за відсутності централізованого постачання гарячої води та газових водонагрівальних приладів;

- 30 кВт·г на місяць на одну особу - у селах і селищах міського типу для громадян, яким відповідно до законодавства держава забезпечує безоплатне освітлення житла;

- 70 кВт·г на місяць на одну особи і додатково 30 кВт·г на місяць на кожного іншого члена домогосподарства, але не більш як 190 кВт·г на місяць - у всіх інших житлових приміщеннях.

6. Соціальні нормативи з вивезення побутових відходів

Соціальні нормативи користування послугами з вивезення побутових відходів - 0,4167 куб. метра на одну особу на місяць, рідких побутових відходів - 0,76 куб. метра на одну особу на місяць.

Як працюватиме монетизація субсидій

Пенсіонери отримують допомогу від держави для оплати комунальних платежів за лютий 2019 року у березні разом з пенсією. Всі решта субсидіантів зможуть отримати субсидію з 12 березня у найближчому відділенні Ощадбанку за пред'явленням паспорту та ідентифікаційного коду. Таке поняття як обов'язковий платіж скасовується. Домогосподарство отримає субсидію готівкою та має самостійно розрахуватися за спожитий газ, тепло, воду, електроенергію, а кошти, які залишаться після оплати комуналки, може використати на свій розсуд.

Оплата комунальних платежів після 20 березня не впливатиме на субсидію наступного місяця. Однак, якщо станом на травень 2019 року, у домогосподарства буде прострочена понад місяць заборгованість за послуги понад 340 гривень, субсидію на новий період 2019-2020 рр не призначатимуть.

Нагадаємо, щороку у травні відбувається процес перепризначення субсидій на новий рік. Тому усім отримувачам субсидій потрібно обов'язково подати Заяву і Декларацію про доходи в управління соціального захисту населення. Автоматичне перепризначення допомоги стосуватиметься лише тих, хто звернувся за субсидією вперше у 2019 році.

1.2 Медико-реабілітаційні соціальні пільги

Однією з пільг у сфері медико-реабілітаційного забезпечення є **право на безоплатне або пільгове придбання ліків** (постанова Кабінету Міністрів України від 17 серпня 1998 р. № 1303). Таким правом, зокрема, наділені:

1) особи, яким передбачено безоплатне відпускання лікарських засобів згідно із Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Це — інваліди війни, учасники бойових дій, учасники війни, особи, які мають особливі заслуги перед державою, а також інші особи, на яких поширюється чинність цього

Закону;

2) особи, які мають особливі трудові заслуги перед державою відповідно до Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні»;

3) особи, яким передбачено безоплатне відпускання лікарських засобів згідно із Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи». Це громадяни, які віднесені до I-VI категорії постраждалих та діти, які належать до потерпілих;

4) пенсіонери з числа колгоспників, робітників, службовців, які одержують пенсію за віком, у зв'язку з інвалідністю та в разі втрати годувальника у мінімальних розмірах (за винятком осіб, які одержують пенсію на дітей у разі втрати годувальника);

5) діти віком до трьох років;

6) діти-інваліди до 18 років;

7) діти віком до 18 років, які перенесли у 1988 р. хімічну інтоксикаційну алопецію у м. Чернівцях;

8) дівчата-підлітки і жінки з протипоказаннями вагітності, а також жінки, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи (забезпечуються безоплатно засобами контрацепції відповідно до Національної програми планування сім'ї, що затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 13 вересня 1995 р. № 736).

Крім названих категорій осіб, у спеціальному додатку 2 до постанови Кабінету Міністрів України від 17 серпня 1998 р. № 1303 визначено перелік захворювань, у разі амбулаторного лікування яких лікарські засоби відпускаються безоплатно. До них належать: онкологічні захворювання, гематологічні захворювання, діабет (цукровий і нецукровий), ревматизм, пухирчатка, туберкульоз, дизентерія, дитячий церебральний параліч, бронхіальна астма та деякі інші види захворювань.

Лікарські засоби за наявності в особи вказаних захворювань відпускаються безоплатно лише в разі амбулаторного лікування основного захворювання, за яким надано пільги. Наприклад, якщо особа хворіє на бронхіальну астму і лікує саме цю хворобу, то ліки за рецептом лікаря їй відпускатимуться безкоштовно. Якщо ця сама особа лікується від грипу, то ліки їй відпускаються за загальними правилами, тобто за оплату. Особи, хворі на СНІД та ВІЛ-інфіковані, незалежно від основного захворювання мають право на безоплатне відпускання лікарських засобів за наявності у них будь-яких інших захворювань.

Законодавством передбачено також пільговий (з оплатою 50 % їхньої вартості) продаж лікарських засобів. Зокрема, при амбулаторному лікуванні на умовах пільгового продажу відпускаються лікарські засоби за рецептами лікарів:

1) інвалідам I та II груп унаслідок трудового каліцтва, професійного або загального захворювання;

2) інвалідам з дитинства I та II груп;

3) дітям віком від 3 до 6 років;

4) особам, реабілітованим відповідно до Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», які стали інвалідами внаслідок репресій або є пенсіонерами;

5) особам, нагородженим знаком «Почесний донор України» та «Почесний донор СРСР» відповідно до Закону України «Про донорство крові та її компонентів».

Безкоштовно або на пільгових умовах хворим відпускаються лікарські засоби вітчизняного та іноземного виробництва згідно з переліком, що був затверджений постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок закупівлі лікарських засобів закладами та установами охорони здоров'я, що фінансуються з бюджету» від 5 вересня 1996 р. № 1071 (всього понад 2000 найменувань).

Дітям-інвалідам віком до 18 років лікарські засоби відпускають за рецептами лікарів незалежно від місця проживання цих дітей, але в межах Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя. Витрати, пов'язані з оплатою вартості лікарських засобів, покладено на органи охорони здоров'я за місцем, де ці ліки фактично відпускаються.

Важливою пільгою, яка також належить до медико-реабілітаційних пільг, є **безоплатне або пільгове санаторно-курортне лікування та виплата компенсації за невикористане право на пільгове санаторно-курортне лікування**⁷⁰.

Інваліди війни забезпечуються путівками на санаторно-курортне лікування безоплатно позачергово щороку з компенсацією вартості проїзду до санаторно-курортного закладу і назад. Учасники бойових дій мають першочергове право на їх одержання.

Учасники війни та особи, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», забезпечуються путівками один раз на два роки в міру їх надходження та мають переважне право на їх одержання.

Інваліди від загального захворювання, інваліди внаслідок репресій, а також пенсіонери з числа репресованих, які були реабілітовані відповідно до Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», ветерани праці, інваліди з дитинства, багатодітні матері, які удостоєні звання «Мати-героїня» або нагороджені орденом «Материнська Слава», мають переважне право на отримання путівки.

Усі інші пенсіонери забезпечуються путівками згідно з чергою на загальних підставах, але не частіше ніж один раз упродовж двох календарних років.

Грошова компенсація за санаторно-курортні путівки для інвалідів війни та компенсація вартості самостійного санаторно-курортного лікування для учасників бойових дій, учасників війни, осіб, на яких поширюється Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», та ветеранів праці за їх бажанням виплачується за умови перебування таких осіб на обліку для одержання путівки в органах праці та соціального захисту.

Отже, надання санаторно-курортних путівок особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, або одержання компенсації замість них здійснюється згідно з Законом України «Про статус і соціальний захист громадян,

---

⁷⁰ Санаторно-курортне лікування громадян є одним із видів соціального обслуговування в Україні, а відтак загальні положення щодо забезпечення громадян санаторно-курортними путівками читайте у відповідному розділі цього навчального посібника.

які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи». Зокрема, ті з них, які належать до I категорії, мають право на позачергове щорічне безоплатне надання санаторно-курортних путівок або одержання грошових компенсацій у розмірі середньої вартості путівки. Особам II категорії путівки надаються на тих же умовах, але першочергово. А потерпілі III та VI категорій мають право на першочергове щорічне забезпечення пільговою санаторно-курортною путівкою чи одержання за їх бажанням компенсації в розмірі 70 % (50 %) середньої вартості путівки. Всі інші потерпілі від аварії на ЧАЕС мають право на щорічне безоплатне забезпечення їх путівками для оздоровлення строком до двох місяців.

Інваліди I групи всіх категорій при направленні на санаторно-курортне лікування забезпечуються, крім того, путівкою на супровідну особу в разі наявності відповідного висновку лікувально-профілактичного закладу про необхідність супровідника.

1.3 Пільги у сфері транспортного обслуговування населення

Однією із найбільш поширених пільг у сфері транспортного обслуговування населення є право безкоштовного проїзду громадян усіма видами пасажирського міського (комунального) та приміського транспорту.

Так, відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» правом на безоплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту, автомобільним транспортом загального користування у сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських маршрутів у межах області за місцем проживання користуються ветерани війни та особи, на яких поширюється чинність цього Закону.

Правом безоплатного користування міським транспортом (трамваєм, автобусом, тролейбусом, метрополітенем, водними переправами) та поїздами приміського сполучення, а у сільській місцевості — автобусами обласних ліній користуються особи, які мають особливі заслуги перед державою.

Репресовані громадяни, що були реабілітовані відповідно до Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», мають право на пільгу щодо безоплатного проїзду всіма видами міського пасажирського транспорту (крім таксі) та на автомобільному транспорті загального користування (крім таксі) у сільській місцевості в межах адміністративного району.

Безоплатно користуються всіма видами міського та приміського транспорту (крім таксі):

1) громадяни, що належать до I категорії; учасники ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС II категорії; діти, інвалідність яких пов'язана з Чорнобильською катастрофою;

2) пенсіонери за віком та інваліди, незалежно від причин інвалідності (крім метрополітену);

3) діти-сироти, що виховуються або навчаються у навчально-виховних та

навчальних закладах.

Правом безкоштовного проїзду всіма видами міського, приміського та міжміського транспорту користуються учасники Великої Вітчизняної війни та особи, що прирівняні до них відповідно до Міжурядової угоди держав — учасниць СНД «Про взаємне визнання прав на пільговий проїзд для інвалідів та учасників Великої Вітчизняної війни, а також осіб, прирівняних до них» від 12 березня 1993 р.

Пільгою безплатного проїзду один раз на рік до будь-якого пункту України (туди і назад) автомобільним, повітряним, залізничним, водним транспортом з правом першочергового придбання квитків користуються громадяни, що належать до I категорії, та з 50 % знижкою вартості проїзду — особи, які належать до II категорії.

Інвалідам війни I та II груп надається право безплатного проїзду один раз на рік (туди і назад) всіма видами транспорту, а особам, які супроводжують інвалідів I групи (не більше одного супроводжувачого) — 50 % знижка вартості проїзду один раз на рік (туди назад).

Інвалідам III групи надається право безплатного проїзду один раз на два роки (туди і назад) з 50 % знижкою вартості проїзду.

Інвалідам війни та особі, яка супроводжує у поїздках інваліда I групи надається право користування міжміським транспортом у період з 1 жовтня по 15 травня з 50 % знижкою вартості проїзду без обмеження кількості поїздок.

Безплатний проїзд один раз на два роки (туди і назад) усіма видами транспорту або проїзд один раз на рік з 50 % знижкою передбачено для учасників бойових дій, учасників війни та осіб, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Правом безплатного проїзду один раз на рік (туди і назад) у двомісному купе спальних вагонів швидких і пасажирських поїздів, водним транспортом у каютах першого класу експресних і пасажирських ліній, повітряним або міжміським транспортом користуються особи, які мають особливі заслуги перед державою.

1.4 Соціально-трудова та соціально-побутова пільга

Найбільш поширеною соціально-трудовою пільгою є позаконкурсне зарахування до вищих навчальних закладів при одержанні позитивних оцінок.

Умови прийому до вищих навчальних закладів України затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 1 лютого 2006 р. № 7 (зареєстрований в Міністерстві юстиції України 8 лютого 2006 р. № 111/11985).

Ними, зокрема, передбачено, що правом позаконкурсного зарахування, при одержанні вступних оцінок не нижче середнього рівня (4-12 балів за 12-бальною шкалою оцінювання знань) користуються:

- особи, яким Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» надане таке право;
- діти-сироти та діти, які залишилися без піклування батьків;
- інваліди I та II груп та діти-інваліди віком до 18 років, яким не протипоказане навчання за обраною спеціальністю;

- особи, яким Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» надане таке право;

- діти, чиї батьки загинули або стали інвалідами на вугледобувних підприємствах, при вступі на навчання за гірничими спеціальностями;

- діти військовослужбовців Збройних Сил України, інших військових формувань, працівників правоохоронних органів, які загинули під час виконання службових обов'язків.

Різновидами соціально-трудова пільг також вважаються:

- право позачергового працевлаштування за спеціальністю;

- переважне право на залишення на роботі при скороченні чисельності або штату та на працевлаштування в разі ліквідації підприємства;

- підвищений розмір виплати допомоги в разі тимчасової непрацездатності;

- використання щорічної відпустки у зручний для працівника час та ін.¹

Систему **соціально-побутових пільг** становлять: 1) безкоштовне або пільгове встановлення телефонів; 2) безкоштовне або пільгове користування телефоном.

Першочергове (позачергове) і безкоштовне встановлення телефонів передбачено для осіб, які мають особливі заслуги перед державою, а також інвалідів війни.

Позачергове встановлення на пільгових умовах квартирних телефонів з оплатою у розмірі 20 % від тарифів вартості основних та 50 % — додаткових робіт передбачено для учасників бойових дій, осіб, на яких поширюється чинність Закону «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», та учасників війни.

Встановлення телефону позачергово з оплатою 50 % вартості робіт передбачено для осіб I категорії та сім'ї, що має дитину-інваліда, якій встановлено інвалідність, пов'язану з катастрофою на ЧАЕС. Громадянам, що належать до II категорії постраждалих від аварії на Чорнобильській АЕС, телефони встановлюються на тих же умовах, але першочергово.

Допомога на вирішення соціально-побутових потреби. Відповідно до п.п. 1.2 п. 16 прим. 1 підрозділу 10 Розділу XX Податкового кодексу України об'єктом оподаткування військовим збором є, зокрема доходи у формі заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат або інших виплат і винагород, які нараховуються (виплачуються, надаються) платнику у зв'язку з трудовими відносинами. Відповідно до ст. 3 Кодексу законів про працю (КЗпП) до трудових відносин належать відносини працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами.

Трудовий договір – це угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні

для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін (абз. 1 ст. 21 КЗпП).

Визначення поняття «заробітної плати» наводиться в частині першій ст. 94 КЗпП і ст. 1 Закону України від 24.03.1995 № 108/95-ВР «Про працю», це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу.

Разом з тим частиною першою ст. 9 1 КЗпП передбачено, що підприємства в межах своїх повноважень і за рахунок власних коштів можуть встановлювати додаткові порівняно із законодавством трудові і соціально-побутові пільги для працівників. Одна із таких пільг виплата працівникам матеріальної допомоги.

Враховуючи визначення поняття заробітної плати та її структуру слід зазначити, що у разі якщо працедавець надає окремим працівникам нецільову благодійну (матеріальну) допомогу за їх заявами у зв'язку з особистими обставинами, яка носить разовий характер, наприклад на вирішення соціально-побутових потреб, вона не входить до складу заробітної плати, тому не розглядається як об'єкт оподаткування військовим збором.

Щодо допомоги на поховання. Частиною першою ст. 9 1 КЗпП передбачено, що підприємства в межах своїх повноважень і за рахунок власних коштів можуть встановлювати додаткові порівняно із законодавством трудові і соціально-побутові пільги для працівників. Одна із таких пільг є виплата працівникам матеріальної допомоги за їх заявами у зв'язку з особистими обставинами, яка носить разовий характер (наприклад у зв'язку з витратами на поховання) та не входить до складу заробітної плати. Крім того, допомога на поховання надається працівникам у вигляді матеріального забезпечення відповідно до норм Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням», яким визначено правові підстави для отримання такої допомоги, умови надання та розмір. При цьому, матеріальне забезпечення у зв'язку з витратами, зумовленими похованням, застрахованим особам, зазначеним у частині першій статті 6 цього Закону, призначаються та надаються за основним місцем роботи (ст. 50 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням»).

Отже, у разі надання працедавцем окремим працівникам матеріальної допомоги за їх заявами (у зв'язку з витратами на поховання), яка носить разовий характер та допомоги на поховання відповідно до норм Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням», сума таких виплат не входить до складу заробітної плати, тому не розглядається як об'єкт оподаткування військовим збором.

Щодо допомоги по вагітності та пологах. Право працівників на відпочинок визначено ст. 2 Кодексу законів про працю (далі – КЗпП), ст. 2 Закону України від 15 листопада 1996 року № 504/96-ВР «Про відпустки» та іншими законами й нормативно-правовими актами України.

Відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами є соціальною відпусткою (ст. 4 Закону України «Про відпустки»), яка надається жінкам на підставі медичного висновку у відповідності до ст. 179 КЗпП та ст. 17 Закону № 504.

Фінансування допомоги по вагітності та пологах провадиться з коштів державного соціального страхування (абзац 4 ст. 23 Закону України «Про відпустки»).

Так, відповідно до частини 1 ст. 38 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» допомога по вагітності та пологах надається застрахованій особі у формі матеріального забезпечення, яке компенсує втрату заробітної плати (доходу) за період відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами.

Тобто, допомога по вагітності та пологах надається за той період, коли працівниця фактично знаходилась у соціальній відпустці по вагітності та пологах і не отримувала заробітної плати.

Крім того, жінки, які не застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування також мають право на державну допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами, яка виплачується на умовах, передбачених Законом України від 21.11.1992 № 2811-ХІІ «Про державну допомогу сім'ям з дітьми».

Враховуючи зазначене, сума соціальної допомоги по вагітності та пологах не підлягає оподаткуванню військовим збором.

Водночас якщо працедавцем здійснюються виплати на користь працівників, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною та мають систематичний характер і відносяться до структури заробітної плати, то такі виплати є об'єктом оподаткування військовим збором.

Правом безкоштовного користування телефоном наділені особи, які мають особливі заслуги перед державою. Крім того, 50% знижка за користування телефоном законодавством встановлена для: 1) громадян, які належать до I та II категорії постраждалих від аварії на ЧАЕС; 2) дружини (чоловіка) померлих громадян з числа учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, що належать до III категорії, смерть яких пов'язана з цією катастрофою; 3) опікуна (на час опікунства) дітей померлих громадян; 4) сім'ям, що мають дитину-інваліда, якщо інвалідність пов'язана з катастрофою на ЧАЕС; 5) учасників бойових дій; 6) інвалідів війни; 7) учасників війни; 8) осіб, на яких поширюється Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»; 9) інвалідів I та II групи; 10) сім'ї, у яких є два або більше інвалідів.

Таким чином, до соціально-побутових пільг також належать права на: безоплатне або пільгове забезпечення автомобілем; позачергове влаштування до закладів соціального захисту, а також на обслуговування службами соціального захисту вдома; надання безпроцентної позики для організації підприємницької діяльності, селянського господарства тощо.

2. Соціальне обслуговування

У науковій літературі поняття «соціальне обслуговування» використовується порівняно рідко. На думку ряду вчених, соціальне обслуговування в сучасних умовах виступає як один з напрямів соціальної роботи і організаційної форми цього виду соціальної діяльності, яка розглядається як система певних способів соціальної гуманістичної діяльності, спрямованої на адаптацію, соціальну реабілітацію окремої особи, сім'ї або людського суспільства.

Згідно Закону України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 р. **соціальні послуги** – це комплекс заходів з надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самотійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем;

Складними життєвими обставинами є обставини, спричинені інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, життєвими звичками і способом життя, внаслідок яких особа частково або повністю не має (не набула або втратила) здатності чи можливості самотійно піклуватися про особисте (сімейне) життя та брати участь у суспільному житті

Основними засадами надання соціальних послуг є:

- сприяння особам, що перебувають у складних життєвих обставинах, які вони не в змозі подолати за допомогою наявних засобів і можливостей;
- попередження виникнення складних життєвих обставин;
- створення умов для самотійного розв'язання життєвих проблем, що виникають.

Надання соціальних послуг ґрунтується на принципах:

- адресності та індивідуального підходу;
- доступності та відкритості;
- добровільності вибору отримання чи відмови від надання соціальних послуг;
- гуманності;
- комплексності;
- максимальної ефективності використання бюджетних та позабюджетних коштів суб'єктами, що надають соціальні послуги;
- законності;
- соціальної справедливості;
- забезпечення конфіденційності суб'єктами, що надають соціальні послуги;
- дотримання суб'єктами, що надають соціальні послуги, державних стандартів соціальних послуг, етичних норм і правил.

Основними формами надання соціальних послуг є матеріальна допомога та соціальне обслуговування.

Матеріальна допомога надається особам, що знаходяться у складній життєвій ситуації, у вигляді грошової або натуральної допомоги: продуктів харчування, засобів санітарії і особистої гігієни, засобів догляду за дітьми, одягу, взуття та інших предметів першої необхідності, палива, а також технічних і допоміжних засобів реабілітації.

- за місцем проживання особи (вдома);

- у стаціонарних інтернатних установах та закладах;
- у реабілітаційних установах та закладах;
- в установах та закладах денного перебування;
- в установах та закладах тимчасового або постійного перебування;
- у територіальних центрах надання соціальних послуг;
- в інших закладах соціальної підтримки (догляду).

Відповідно до ЗУ «Про соціальні послуги» можуть надаватися такі види соціальних послуг:

соціально-побутові послуги – забезпечення продуктами харчування, м'яким та твердим інвентарем, гарячим харчуванням, транспортними послугами, засобами малої механізації, здійснення соціально-побутового патронажу, соціально-побутової адаптації, виклик лікаря, придбання та доставка медикаментів тощо;

психологічні послуги – надання консультацій з питань психічного здоров'я та поліпшення взаємин з оточуючим соціальним середовищем, застосування психодіагностики, спрямованої на вивчення соціально-психологічних характеристик особистості, з метою її психологічної корекції або психологічної реабілітації, надання методичних порад;

соціально-педагогічні послуги – виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, організація індивідуального навчального, виховного та корекційного процесів, дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності тощо, а також залучення до роботи різноманітних закладів, громадських організацій, заінтересованих осіб;

соціально-медичні послуги – консультації щодо запобігання виникненню та розвитку можливих органічних розладів особи, збереження, підтримка та охорона її здоров'я, здійснення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів, працетерапія;

соціально-економічні послуги – задоволення матеріальних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, що реалізуються у формі надання натуральної чи грошової допомоги, а також допомоги у вигляді одноразових компенсацій;

юридичні послуги – надання консультацій з питань чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, сприяння застосуванню державного примусу і реалізації юридичної відповідальності осіб, що вдаються до протиправних дій щодо цієї особи (оформлення правових документів, захист прав та інтересів особи, інша правова допомога тощо);

послуги з працевлаштування – пошук підходящої роботи, сприяння у працевлаштуванні та соціальне супроводження працевлаштованої особи;

інформаційні послуги – надання інформації, необхідної для вирішення складної життєвої ситуації (довідкові послуги); розповсюдження просвітницьких та культурно-освітніх знань (просвітницькі послуги); поширення об'єктивної інформації про споживчі властивості та види соціальних послуг, формування певних уявлень і ставлення суспільства до соціальних проблем (рекламно-пропагандистські послуги);

інші соціальні послуги.

Суб'єкти, що надають соціальні послуги, можуть їх надавати в інших формах, не передбачених цією статтею, але визначених Кабінетом Міністрів України в переліку платних соціальних послуг.

Перелік та порядок надання соціальних послуг за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування регулюються законодавством про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Право на отримання соціальних послуг мають громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, які проживають в Україні на законних підставах та перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі особи, на яких поширюється дія Закону України "Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту".

Порядок надання соціальних послуг

Суб'єкти, що надають соціальні послуги, здійснюють свою діяльність відповідно до статутних документів, цивільно-правових договорів (для фізичних осіб – підприємців), в яких визначено перелік соціальних послуг, категорії осіб, яким вони надаються, за наявності відповідної підготовки їх працівників, з дотриманням державних стандартів соціальних послуг, етичних, правових норм і принципів надання соціальних послуг. Критерії діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Суб'єкти, що надають соціальні послуги, на договірних засадах можуть залучати для виконання цієї роботи інші підприємства, установи, організації, фізичних осіб, зокрема волонтерів.

Перелік соціальних послуг затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері соціальної політики.

Соціальні послуги можуть надаватися як за плату, так і безоплатно.

Соціальні послуги державними та комунальними суб'єктами, а також іншими суб'єктами, що надають соціальні послуги із залученням бюджетних коштів, в обсягах, визначених державними стандартами соціальних послуг, безоплатно надаються:

громадянам, які не здатні до самообслуговування у зв'язку з похилим віком, хворобою, інвалідністю і не мають рідних, які повинні забезпечити їм догляд і допомогу;

громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах у зв'язку з безробіттям і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, бездомністю, стихійним лихом, катастрофами, особам, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, якщо середньомісячний дохід цих осіб нижчий, ніж встановлений прожитковий мінімум;

дітям та молоді, які знаходяться у складній життєвій ситуації у зв'язку з інвалідністю, хворобою, сирітством, безпритульністю, малозабезпеченістю, конфліктами і жорстоким ставленням у сім'ї.

Особам, соціальні послуги в обсягах, визначених державними стандартами, можуть надаватися із встановленням диференційованої плати залежно від доходу таких осіб у порядку визначеному Кабінетом Міністрів України.

Соціальні послуги понад обсяги, визначені державними стандартами, надаються за плату. Порядок регулювання тарифів на соціальні послуги встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Фізичним особам, які надають соціальні послуги, призначаються і виплачуються компенсаційні виплати в порядку та розмірах, встановлених

Контрольні питання до теми:

1. Етапи реформування державної системи соціальних пільг.
2. Суб'єкти права на соціальні пільги в Україні.
3. Види медичних послуг, які надаються згідно із законодавством України.
4. Поняття і види соціальних послуг та форми їх надання.
5. Організація діяльності з надання соціальних послуг.
6. Соціальні служби та соціальні установи в Україні.
7. Права і обов'язки надавачів та отримувачів соціальних послуг.
8. Волонтерська діяльність в сфері соціальних послуг.
9. Соціальні послуги центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.
10. Соціальні послуги для бездомних громадян та безпритульних дітей.
11. Соціальне обслуговування осіб похилого віку та інвалідів.
12. Поняття, ознаки та види соціальних пільг.
13. Соціальні пільги інвалідам, ветеранам праці та особам похилого віку, ветеранам війни, особам, які постраждали внаслідок нацистських переслідувань.
14. Соціальний захист осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.
15. Соціальний захист біженців.
16. Соціальний захист жертв політичних репресій.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ

1. Загальнотеоретичні положення права соціального забезпечення. Правові засади загальнообов'язкового державного соціального страхування

1. Поняття та предмет права соціального забезпечення.
2. Метод права соціального забезпечення.
3. Відмежування права соціального забезпечення від суміжних галузей права.
4. Співвідношення понять „соціальне забезпечення”, „соціальний захист”, „соціальне страхування”, „соціальна політика”, „соціальна функція держави”.
5. Класифікація джерел права соціального забезпечення. Основи законодавства України про соціальне страхування.
6. Система права соціального забезпечення.
7. Функції права соціального забезпечення.
8. Поняття й види джерел права соціального забезпечення.
9. Конституція України – головне джерело права соціального забезпечення.
10. Акти міжнародно-правового регулювання соціального забезпечення.
11. Закони України в системі джерел права соціального забезпечення.
12. Підзаконні акти в системі джерел права соціального забезпечення.
13. Значення актів Конституційного Суду України та судової практики в правовому регулюванні відносин у сфері соціального забезпечення.
14. Акти міжнародно-правового регулювання соціального забезпечення.
15. Поняття і значення принципів права соціального забезпечення.
16. Класифікація принципів права соціального забезпечення.
17. Галузеві принципи соціального забезпечення та їх зміст.
18. Принципи окремих інститутів права соціального забезпечення.
19. Організаційно-правові форми і види соціального забезпечення.
20. Загальна характеристика основних видів загальнообов'язкового державного соціального страхування.
21. Структура системи пенсійного забезпечення в Україні.
22. Недержавні організаційно-правові форми соціального забезпечення.
23. Поняття, ознаки та особливості правовідносин із соціального забезпечення.
24. Види правовідносин із соціального забезпечення
25. Загальна характеристика та види матеріально-забезпечувальних правовідносин із соціального забезпечення.
26. Загальна характеристика та види процедурних правовідносин із соціального забезпечення.
27. Структура правовідносин із соціального забезпечення.
28. Поняття державних соціальних стандартів. Соціальні норми та нормативи як базові величини державних соціальних стандартів. Принципи формування державних соціальних стандартів, соціальних норм і нормативів.
29. Соціальні норми та нормативи як вартісний вираз відповідного споживчого кошика.

30. Підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин із соціального забезпечення.

31. Поняття і види страхового стажу.

32. Загальний страховий стаж і його значення.

33. Спеціальний страховий стаж, його види та значення.

34. Порядок встановлення та обчислення страхового стажу.

35. Порядок підтвердження страхового (трудового) стажу.

36. Поняття та види соціального ризику.

37. Непрацездатність як соціальний ризик. Види непрацездатності.

38. Поняття, критерії та порядок підтвердження малозабезпеченості.

2. Особливості пенсійного забезпечення. Правове регулювання соціальних допомог, послуг та пільг

39. Право громадян на матеріальне забезпечення за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням на випадок безробіття.

40. Принципи, суб'єкти та об'єкти загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

41. Особи, які підлягають страхуванню на випадок безробіття.

42. Види матеріального забезпечення на випадок безробіття.

43. Право громадян на матеріальне забезпечення та соціальні послуги за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності.

44. Суб'єкти та об'єкти загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності.

45. Види матеріального забезпечення та соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності.

46. Страхові випадки, умови надання допомоги по тимчасовій непрацездатності та тривалість її виплати.

47. Поняття та загальна характеристика загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності.

48. Поняття нещасного випадку та професійного захворювання. Порядок розслідування нещасних випадків на виробництві.

49. Структура системи пенсійного забезпечення в Україні.

50. Загальна характеристика солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

51. Загальна характеристика накопичувальної системи пенсійного страхування.

52. Загальна характеристика системи недержавного пенсійного забезпечення.

53. Поняття та ознаки пенсій як виду соціального забезпечення.

54. Види пенсій та умови їх призначення.

55. Пенсії за віком у солідарній системі.

56. Пенсії по інвалідності в солідарній системі.
57. Пенсії у зв'язку з втратою годувальника в солідарній системі.
58. Пенсійні виплати за рахунок коштів накопичувальної системи пенсійного страхування.
59. Пенсії за вислугу років.
60. Поняття й види недержавних пенсійних фондів.
61. Довічна пенсія (довічний ануїтет).
62. Пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ.
63. Пенсії за особливі заслуги перед Україною.
64. Пенсійне забезпечення громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.
65. Порядок обчислення пенсій.
66. Порядок призначення, перерахунку та виплати пенсій.
67. Поняття, ознаки та види державних соціальних допомог.
68. Загальні правила призначення та виплати державних соціальних допомог. Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям
69. Державні соціальні допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам.
70. Державні допомоги сім'ям з дітьми.
71. Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами.
72. Одноразова допомога при народженні дитини.
73. Допомога на дітей, які перебувають під опікою і піклуванням.
74. Допомога на дітей самотнім матерям.
75. Порядок звернення за допомогою сім'ям з дітьми.
76. Відповідальність за недотримання законодавства про державні соціальні допомоги.
77. Допомоги дітям-інвалідам та інвалідам з дитинства.
78. Поняття і види соціальних послуг та форми їх надання.
79. Організація діяльності з надання соціальних послуг.
80. Соціальні служби та соціальні установи в Україні.
81. Права і обов'язки надавачів та отримувачів соціальних послуг.
82. Волонтерська діяльність в сфері соціальних послуг.
83. Соціальні послуги центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.
84. Соціальні послуги для бездомних громадян та безпритульних дітей.
85. Соціальне обслуговування осіб похилого віку та інвалідів.
86. Поняття, ознаки та види соціальних пільг.
87. Соціальні пільги інвалідам, ветеранам праці та особам похилого віку, ветеранам війни, особам, які постраждали внаслідок нацистських переслідувань.
88. Соціальний захист осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.
89. Соціальний захист біженців.
90. Соціальний захист жертв політичних репресій.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

- Безробіття 48
- Відкритий пенсійний фонд 87
- Виплати у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності 121
- Виплати по вагітності та пологах 126
- Демографічна функція соціального забезпечення 8
- Державна допомога у зв'язку з вагітністю та пологами 148
- Державна соціальна допомога 23,143, 144
- Державна соціальна допомога особам з інвалідністю з дитинства і дітям з інвалідністю 169
- Державна соціальна допомога на догляд 175
- Державні соціальні стандарти 54, 57
- Диспозитивний спосіб регулювання 13
- Довічна пенсія 87
- Допомога по безробіттю 115
- Допомога при народженні дитини 149
- Допомога по частковому безробіттю 116
- Допомога на поховання безробітного 116
- Допомога при усиновленні дитини 153
- Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування 154
- Допомога одиноким матерям 157
- Допомоги на дітей, які страждають від тяжких захворювань, але яким не встановлена група інвалідності 162
- Допомога малозабезпеченим сім'ям 162,163
- Економічна функція соціального забезпечення 8
- Загальне захворювання 47
- Загальні принципи соціального забезпечення 54
- Змішане фінансування видів соціального забезпечення 23
- Імперативний спосіб регулювання 13
- Інвалідність 43,45
- Класифікація страхових виплат 114
- Корпоративний пенсійний фонд 87
- Листок непрацездатності 48
- Максимальний розмір пенсії 79
- Малозабезпеченість 52
- Медико-реабілітаційні соціальні пільги 205
- Методи правового регулювання права соціального забезпечення 13

Мінімальна заробітна плата 58
Мінімальний розмір пенсії за віком 78
Накопичувальний пенсійний фонд 62
Накопичувальна державна система пенсійного забезпечення 83
Недержавне пенсійне забезпечення 86
Недержавний пенсійний фонд 87
Неоподатковуваний мінімум доходів громадян 58
Непрацездатність 41
Нещасний випадок 46, 127
Ознаки соціального ризику 40
Організаційно-правові форми соціального забезпечення 22
Пенсії у зв'язку з інвалідністю 89
Пенсії у зв'язку з втратою годувальника 89
Пенсії військовослужбовців 97, 98
Пенсії за особливі заслуги перед Україною 100
Пенсії ветеранів війни 103
Пенсійна система України 61
Перерахунок пенсій працюючим пенсіонерам 80
Персоніфікований облік у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування 91
Пільги на житлово-комунальні послуги 190
Пільги у сфері транспортного обслуговування населення 208
Пільгове санаторно-курортне лікування 207
Політична функція соціального забезпечення 8
Постійна непрацездатність 42
Правовідносини у сфері соціального забезпечення 25
Предмет права соціального забезпечення 10
Принципи права соціального забезпечення 14
Прожитковий мінімум 58
Процедурні правовідносини у сфері права соціального забезпечення 33
Процесуальні відносини з соціального забезпечення 35
Професійне захворювання 47
Професійні пенсійні фонди 87
Професійні пільги 187
Психологічні послуги 214
Соціальне забезпечення 7
Соціальний захист 6
Соціальна пільга 184, 186, 187

Соціальні потреби 185
Соціально-реабілітаційна функції соціального забезпечення 8
Система права соціального забезпечення 19
Солідарна система страхового пенсійного забезпечення 68
Соціально-побутові пільги 209
Соціально-трудова пільги 210
Соціальні послуги 213
Соціально-побутові послуги 214
Соціально-педагогічні послуги 214
Соціально-медичні послуги 214
Соціальне страхування 22
Соціальні допомоги особам, які не мають права на пенсію 173
Соціально-забезпечувальні правовідносини 30
Соціальний ризик 38, 40
Стійка непрацездатність 43
Страхування на випадок безробіття 114
Страхові виплати при нещасних випадках, професійних захворюваннях 128
Страхові виплати в разі смерті потерпілого від нещасного випадку на виробництві 132
Суб'єкти правовідносин з соціального забезпечення 27
Тимчасова непрацездатність 47
Тимчасова державна соціальна допомога непрацюючій особі, яка досягла загального пенсійного віку, але не набула права на пенсійну виплату 73
Традиційні соціальні ризики 40
Часткове безробіття 49
Умови виходу на пенсію за віком 80
Фонд соціального страхування України 109
Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття 113
Юридичні факти 26

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

ОСНОВНА ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

Нормативно-правові акти

3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення 03.09.2019)
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 № 2801-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення 03.08.2019)
5. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12> (дата звернення 03.08.2019)
6. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів: Закон України від 23.09.1997 р. № 540/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-вр> (дата звернення 09.08.2019)
7. Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам: Закон України від 16.11.2000 р. № 2109-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2109-14> 11 (дата звернення 09.08.2019)
8. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 01.06.2000 р. № 1768-III URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1768-14> (дата звернення 09.08.2019).
9. Про житловий фонд соціального призначення: Закон України від 12.01.2006 р. № 3334-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3334-15> (дата звернення 09.08.2019).
10. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 р. № 875-XII URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/875-12> 29 (дата звернення 09.08.2019).
11. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні : Закон України від 16.12.1993 р. № 3721-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3721-12> (дата звернення 09.08.2019).
12. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2694-12> (дата звернення 09.08.2019).
13. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-XIV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-14> (дата звернення 09.08.2019).
14. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення 09.08.2019).
15. Про реабілітацію інвалідів в Україні: Закон України від 06.10.2005 р. № 2961-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> (дата звернення 09.08.2019).
16. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 р. № 2493-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2493-14> (дата звернення 09.08.2019).

17. Про соціальні послуги: Закон України від 19.06.2003 р. № 966-IV URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/966-15> (дата звернення 09.08.2019).
18. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк: Закон України від 17.03.2011 р. № 3160-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3160-17> (дата звернення 09.08.2019).
19. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2558-14> (дата звернення 09.08.2019).
20. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22. 10. 1993 р. № 3551–XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3551-12> (дата звернення 09.08.2019).
21. Про статус гірських населених пунктів: Закон України від 15. 02. 1995 р. № 56/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/95-вр> (дата звернення 09.08.2019).
22. Про статус і соціальний захист осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 28. 02. 1991 р. № 796–XII URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/796-12> (дата звернення 09.08.2019).
23. Про страхування: Закон України від 7 березня 1996 р. № 85/96ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр> (дата звернення 09.08.2019).

Підручники:

1. Право соціального забезпечення. Загальна частина: навчальний посібник / Б. І. Сташків. Чернігів : ПАТ "ПВК" "Десна", 2016. 692 с.
2. Право соціального забезпечення : навчальний посібник / Г.В. Терела. – Полтава : Полтавський університет економіки і торгівлі, 2016. 248 с.
3. Право соціального забезпечення: навч. посіб. / авт.: С. М. Прилипко, Г. С. Гончарова, В. В. Юровська, О. О. Конопельцева; за заг. ред. В. В. Жернакова. Х.: Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого", 2013. 126 с.
4. Право соціального забезпечення в Україні: підруч. / за заг. ред Т.А. Занфірової, С.М. Прилипка, О.М. Ярошенка Х.: ФІНН, 2012. 638 с.
5. Право соціального забезпечення України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. ВНЗ / П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурак, С.М. Синчук та ін.; Заред. П.Д. Пилипенка. К.: Концерн "Видавн дім "Ін Юре", 2012. 265 с.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14 січня 1998 р. № 16/98-ВР URL:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/98-вр> (дата звернення 09.08.2019).
2. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 5 жовтня 2000 р. № 2017-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14> (дата звернення 09.08.2019).
  3. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14> (дата звернення 11.08.2019).
  4. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 2 березня 2000 р. № 1533-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14> (дата звернення 11.08.2019).
  5. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення 11.08.2019).
  6. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам: Закон України від 18 травня 2004 р. № 1727-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1727-15> (дата звернення 11.08.2019).
  7. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 1 червня 2000 р. № 1768-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14> (дата звернення 11.08.2019).
  8. Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства і дітям-інвалідам: Закон України від 16 листопада 2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14> (дата звернення 11.08.2019).
  9. Про Державний бюджет України на 2019 рік: Закон України від 23 листопада 2018 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2629-19> (дата звернення 11.08.2019).
  10. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю і державної соціальної допомоги на догляд: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2005 р. № 261 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2005-п> (дата звернення: 11.08.2019).
  11. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 р. № 250 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250-2003-п> (дата звернення: 11.08.2019).
  12. Про затвердження Переліку медичних показань, що дають право на державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 р. № 889. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0466-02> (дата звернення: 11.08.2019).
  13. Про затвердження переліку тяжких захворювань, розладів, травм, станів, що дають право на одержання державної допомоги на дитину, якій не встановлено інвалідність: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 р. № 1161. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1161-2018-п> (дата звернення: 11.08.2019).
  14. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та

- виховання дітей на 2017-2026 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-p> (дата звернення: 11.08.2019).
15. Андреев В.С. Право социального обеспечения. М.: Юридическая литература, 1987. 458 с.
16. Грошова допомога на народження і виховання дітей: приклади з ЄС. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29261896.html> (дата звернення: 11.08.2019).
17. Декретна відпустка у різних країнах. URL: <http://poradnica.com/dekretna-vidpustka-u-riznih-krayinah.html> (дата звернення: 11.08.2019).
18. Державна підтримка сімей, які усиновили дитину з числа дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_20938 (дата звернення: 12.08.2019).
19. Закордонний досвід соціального захисту дитинства. URL: <https://center-yf.ru/data/stat/zarubezhnyu-opyt-socialnoy-zashchity-detstva.php> (дата звернення: 12.08.2019).
20. Звіт про розподіл пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій станом на 01.04.2019 (форма № 5-ПФ) URL: <https://www.pfu.gov.ua/1568516-zvit-pro-rozpodil-pensioneriv-za-rozmiramy-pryznachenyh-misyachnyh-pensij-stanom-na-01-04-2019-forma-5-pf/> (дата звернення: 12.08.2019).
21. Ільчук Л.І. Світовий досвід моделей соціальної політики та їх можливість використання в Україні URL: <http://ipzn.org.ua/svitovuj-dosvid-modelej-sotsialnoyi-polityky-ta-yih-mozhlyvist-vykorystannya-v-ukrayini/> (дата звернення: 12.08.2019).
22. Історія соціальної роботи: навчальний посібник / [уклад.: О.О.Кравченко, О.О.Матрос]. Умань: РВЦ «Візаві», 2017. 117 с.
23. Костюк В.Л. Державні соціальні допомоги: поняття, ознаки, основні види та тенденції розвитку. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2017. № 1(15). С. 1-18.
24. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України URL: <http://radnuk.info/komentar/simein/427-rozdil1/5834--3-.html> (дата звернення: 12.08.2019).
25. Освіта в Україні: базові індикатори. Інформаційно-статистичний бюлетень результатів діяльності галузі освіти у 2017/2018 н. р. К.: ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2018. 209 с.
26. Підтримувати малозахисених громадян пропонують за рахунок податкових пільг URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100013407-pidtrimuvati-malozakhischenikh-gromadyan-proponuyut-za-rakhunok-podatkovikh-pilg> (дата звернення: 12.08.2019).
27. Право соціального забезпечення: навч. посіб. / авт.: С. М. Прилипко, Г. С. Гончарова, В. В. Юровська, О. О. Конопельцева; за заг. ред. В. В. Жернакова. Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. 367 с.
28. Стрепко В.Л. Про види допомог за правом соціального забезпечення.

- Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 4. С.190 -192.
- 29.Тарасенко В.С. Поняття та види соціальних допомог. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 2. С. 122-131.
- 30.Умови надання і тривалість виплати допомоги по вагітності та пологах. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100011599-umovi-nadannya-i-trivalist-viplati-dopomogi-po-vagitnosti-ta-pologakh> (дата звернення: 12.08.2019).
- 31.Усиновлювачі дітей зможуть піти в 56-денну оплачувану відпустку. URL: <https://news.dtkr.ua/labor/labor-relations/52879> (дата звернення: 12.08.2019).
- 32.Які соціальні допомоги збільшать із 1 липня 2019 року? URL: https://buh.ligazakon.net/ua/news/187157_yak-sotsaln-dopomogi-zblshat-z-1-lipnya-2019-roku (дата звернення: 12.08.2019).
- 33.Як обчислюється допомога по вагітності та пологах на роботі за сумісництвом. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100009972-yak-obchislyuyetsya-dopomoga-po-vagitnosti-ta-pologakh-na-roboti-za-sumisnitstvom> (дата звернення: 12.08.2019).

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	3
-----------------------	----------

ТЕМА 1. ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ, СИСТЕМА

1.1. Соціальне забезпечення: поняття, функції	6
1.2. Поняття та предмет права соціального забезпечення	9
1.3. Метод та принципи права соціального забезпечення.....	11
1.4. Джерела та система права соціального забезпечення	17
1.5. Організаційно-правові форми соціального забезпечення.....	22

ТЕМА 2. ПРАВОВІДНОСИНИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

2.1. Поняття та загальна характеристика правовідносин з соціального забезпечення.....	25
2.2. Класифікація суб'єктів права соціального забезпечення	27
2.3. Основні риси та зміст соціально-забезпечувальних правовідносин ...	30
2.4. Процедурні і процесуальні правовідносини у сфері права соціального забезпечення.....	33

ТЕМА 3. СОЦІАЛЬНІ РИЗИКИ. ДЕРЖАВНІ СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ ТА НОРМАТИВИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

3.1. Поняття та правові ознаки соціального ризику. Класифікація соціальних ризиків	36
3.2. Непрацевдатність як соціальний ризик.....	41
3.3. Безробіття як соціальний ризик	48
3.4. Загальне захворювання, інвалідність, втрата годувальника як підстави виникнення в особи права на страхові виплати	51
3.5. Малозабезпеченість як соціальний ризик.....	52
3.6. Поняття та принципи формування державних соціальних стандартів та нормативів соціального забезпечення.....	54

ТЕМА 4. СИСТЕМА СТРАХОВОГО І НЕ СТРАХОВОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

4.1. Основні системи пенсійного забезпечення в Україні	61
4.2. Принципи функціонування та напрями реформування солідарної та накопичувальної систем пенсійного забезпечення	64
4.3. Сучасний стан та напрями реформування державної системи пенсійного забезпечення в Україні.....	66
4.4. Солідарна система страхового пенсійного забезпечення	68
4.5. Обчислення розміру пенсії. Правове регулювання пенсійного забезпечення за віком.....	70
4.6. Накопичувальна система пенсійного забезпечення	83
4.7. Пенсії у зв'язку з інвалідністю та втратою годувальника	89

4.8. Документи які дають право на призначення кожного виду пенсій	91
4.9. Поняття та правові ознаки державних (не страхових) спеціальних пенсій	94
4.10. Пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу ОВС.	98
4.11. Пенсії за особливі заслуги перед Україною	100
4.12. Правове регулювання пенсій ветеранів війни; працівників засобів масової інформації	103

ТЕМА 5. СИСТЕМА СТРАХОВИХ ДОПОМОГ В УКРАЇНІ

5.1. Фонд соціального страхування України: історія формування, структура, повноваження.....	107
5.2. Поняття та види страхових допомог.....	112
5.3. Страхові допомоги на випадок безробіття.....	114
5.4. Страхові допомоги з тимчасової втрати працездатності	121
5.5. Страхові допомоги Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань	127

ТЕМА 6. ДЕРЖАВНІ СОЦІАЛЬНІ ДОПОМОГИ

6.1. Поняття, ознаки та види державних соціальних допомог	138
6.2. Державні допомоги сім'ям з дітьми	146
6.3. Соціальні допомоги особам, які не мають права на пенсію	173

ТЕМА 7. СОЦІАЛЬНІ ПІЛЬГИ І СОЦІАЛЬНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ

7.1. Поняття та ознаки соціальних пільг, їх класифікація	184
7.1.1 Пільги на житлово-комунальні послуги	190
7.1.2. Медико-реабілітаційні соціальні пільги	205
7.1.3 Пільги у сфері транспортного обслуговування населення	208
7.1.4 Соціально-трудова та соціально-побутова пільги	209
7.2. Соціальне обслуговування	213

Перелік питань для підготовки до поточного контролю.....	217
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК.....	220
БІБЛОГРАФІЧНИЙ СПИСОК	223

Навчальне видання

*Золотухіна Лілія Олександрівна
Бондар Олександр Сергійович
Калініченко Зоя Дмитрівна
Тимченко Лілія Михайлівна
Чербаєва Ольга Володимирівна*

ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Навчальний посібник

Видання друкується в авторській редакції

Відповідальний редактор *Біла К. О.*
Технічний редактор *Олексенко Н. С.*

Здано до друку 24.10.19. Підп. до друку 11.12.19.
Формат 60x84 ¹/₁₆. Друк – плоский.
Ум. друк. арк. 14,6. Тираж 90 пр. Зам. № 1119-03/5.

Видавець та виготовлювач СПД Біла К. О.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 3618 від 06.11.09

Надруковано на поліграфічній базі видавця Білої К. О.
Україна, 49000, м. Дніпро, пр. Д. Яворницького, 111, оф. 2

+38 (099) 7805049; +38 (067) 2100256

www.impact.dp.ua e-mail: impact.dnepr@gmail.com